VACYS BAGDONAVIČIUS

SPINDULYS ESMI BEGALINĖS ŠVIESOS

Etiudai apie Vydūną

KULTŪROS, FILOSOFIJOS IR MENO INSTITUTAS

VACYS BAGDONAVIČIUS

SPINDULYS ESMI BEGALINĖS ŠVIESOS

Etiudai apie Vydūną

VILNIUS

UDK 008(474.5):929Vydūnas
Ba-121

VACYS BAGDONAVIČIUS

SPINDULYS ESMI BEGALINES ŠVIESOS

ETIUDAI APIE VYDŪNĄ

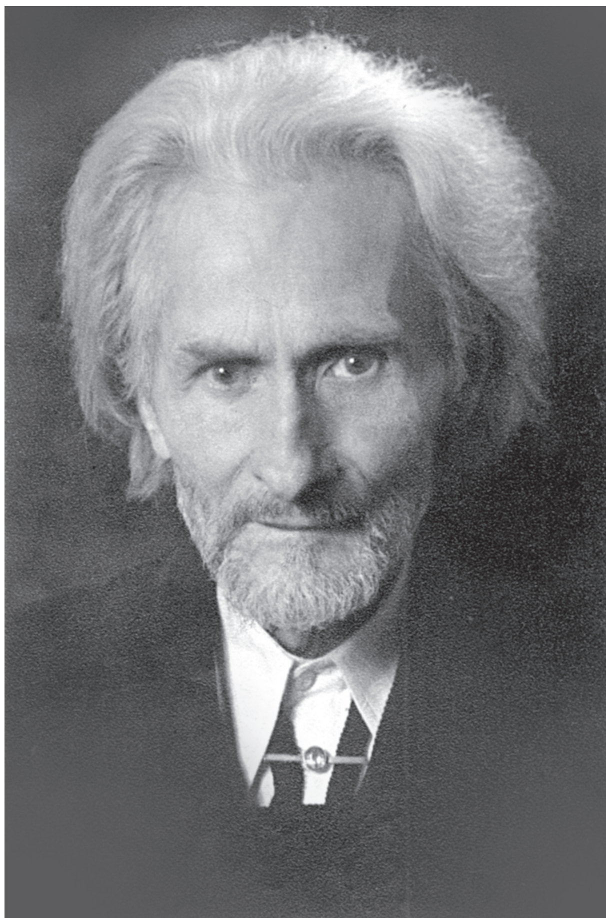
Recenzavo:
prof. habil. dr. Bronislovas Genzelis
doc. dr. Krescencijus Stoškus

Leidinys rekomenduotas spaudai
Kultūros, filosofijos ir meno instituto tarybos

Viršelyje: Virgilijaus Burbos medalis. Bronza. 1988

ISBN 978-9986-638-98-8

TURINYS

Vydūnas.

PRATARMĖ

Pasitinkame Vydūno gimimo 140-metį. Ne tokią knygą planavau parengti šiai sukakčiai. Reikėjo monografijos, bet iki šiolei taip ir neatsirado galimybių susikaupti jos užbaigimui. Gyvenimas, atrodo, tas galimybes visomis išgalėmis gožė. Tačiau Vydūno dvasia vis tiek neapleido manęs ir ragino daryti bent tai, kas įmanoma. Ne tik ragino, bet tiesiog ir vertė, pamėtėdama tokių siūlymų, nuo kurių būdavo neįmanoma išsisukti. Taip ir radosi pranešimai konferencijose, pagal juos parašyti straipsniai, kažkieno išprovokuoti pasisakymai, pasikalbėjimai. Per kelerius metus jų susikaupė tiek, kad užteko bent šiokiai tokiai knygai. Jei ne toji sukaktis, greičiausiai nebūčiau ryžęsis šios knygos leisti į žmones. Pernelyg fragmentiškai ji atrodo, nes pavieniai straipsniai niekaip nepasidavė vientisesnei struktūrai. Neišvengta ir akivaizdžių pasikartojimų.

Tačiau pasiryžau dėl tų nesklandumų nekompleksuoti, nes nesinorėjo, kad dėl jų dulkėtuose akademinės bei kitokios periodikos komplektuose taip ir liktų užkonservuota tai, ką vis dėlto apie Vydūną iki šiol pavyko ištirti ir pasakyti. Juolab kad Vydūno dvasinis palikimas ne blunka nuo laiko, o vis labiau aktualėja. Tad ir vienon knygon sudėtais savo rašiniais maniau priminsiąs tą aktualėjimą. Be to, nežinau, kaip kitaip galėčiau pagerbti šį dvasios galiūną iškilios sukakties proga.

Dėkoju visiems, kam Vydūnas reikalingas, kas suvokia jo palikimo reikšmingumą, nes jie įkvepia darbui ir suteikia jėgų nenuleisti rankų kurstant vydūniškos dvasios aukurą. Ypač ačiū tiems, kas tiesiogiai prisideda prie kuklaus mano veikimo ir visokeriopai jį remia, kas prisidėjo prie šios knygos atsiradimo. O vardus šį kartą paminėsiu tik tų, kurie tos padėkos jau nebeišgirs, bet kurie jos ypač verti. Tai – Aukščiausiojo per pastaruosius metus pašaukti Vydūno atminimo įamžinimui labai daug nuveikę Vydūno draugijos Garbės nariai Joana Daunienė, Jonas Gudavičius, Eva Labutytė, Hansas Masalskis, Vytautas P. Mikūnas, Rapolas Šaltenis, Pranas Zundė. Ši knyga skiriama šviesiam jų atminimui.

Įvado vietoje. AR VERTA SUGRĮŽTI PRIE VYDŪNO?

Prieš 50 metų, 1953 m. vasario 20 d., 17 val. 40 min., pasaulį paliko ir Amžinybėn įžengė Vydūnas. Užbaigė jis 85 metus trukusią žemiškąją kelionę, taip ir neužgyvenęs, galima sakyti, jokio medžiaginio turto, jeigu tuo turtu nelaikysime paskutinių padėvėtų drabužėlių, batų, akinių, lazdos, plunksnakočio, rašalinės, kažkieno tapyto jo portreto, vieno kito mažmožio ir, žinoma, šūsnies prirašytų popierių, senų laikraščių, nuotraukų, šiek tiek knygų. Nepaliko jis nei nuosavo namo, nei buto, nei jokių santaupų. Išėjo visiškas beturtis – pasakytume.

Tačiau pats Vydūnas išeidamas jautėsi be galo turtingas. „Tiktai trupučiuką reikia mokėti atsisakyti savęs. Atsižadėdamas savęs, atrandi viską. Dėl to, kad tau priklauso ne tiktai ta teritorija, tau priklauso visas pasaulis“, – perteikdamas savo dvasinę patirtį, analogišką vydūniškajai, sakė kitas mūsų dvasios grynuolis Vilius Orvidas, kurio atėjimo ir išėjimo sukaktis praėjusią vasarą minėjome. Vydūnas išėjo būdamas visiškai laisvas nuo žemiškųjų reikmių, bet jausdamas dvasios pilnatvę. Joje buvo ir pasaulis, ir absoliuti nepriklausomybė nuo jo. Mums jis paliko beveik idealiai sutvarkyto tauraus gyvenimo pavyzdį, kuriuo dvasios šviesos ieškančiam žmogui norėtųsi sekti be jokių raginimų ir įkalbinėjimų. Paliko ir kelrodį, jei kas panorėtų tuo pavyzdžiu sekti: keliasdešimtyje knygų bei gausybėje periodikoje išsimėčiusių straipsnių išdėstytą, įvairiais rakursais ir detalėmis išryškintą žmogaus ir tautos būties sampratą. Išėjo taip pat labai norėdamas, kad jo išgryninti minčių klodai ir dvasinė patirtis pasitarnautų tautos gyvėjimui, stiprėjimui ir prasmingai kūrybos raiškai, kurios, kaip ir atskiro žmogaus, svarbiausias tikslas, anot jo, esąs *siekti tobulesnio žmoniškumo,* savo esme prilygstančio dieviškumui. „Tame, kas tikrai žmoniška, dieviškumas ir žmoniškumas sutampa“, – yra sakęs Vydūnas.

Vydūnas išėjo, kai mūsų tauta buvo praradusi išorinę laisvę, kai skendėjome bene niūriausioje, žmoniškumą kraujuje skandinusioje

okupacinio pavergimo tamsoje. Tačiau ir į tą tamsą skverbėsi šviesa, ji neleido sugniužti ir pasiduoti, palaikė tvirtumą ir viltį. Tos šviesos signalai nuolatos priminė ir įspėjo: „Neprarasti žmoniškumo, nes jis ne tiktai raktas į laisvę, bet ir pati laisvė“. Vakarų tremtin patekusiems lietuviams Vydūnas kalbėjo, kad žmoniškumo galią savyje tvirtai jaučiąs žmogus „iškyla iš visų suvaržymų ir pavergimų ir jaučiasi laisvėjantis. Jeigu tokių žmonių daugėja tautoje, visa ji ir laisvėja, nors būtų užplūsta kitos tautos gyvumo ir jojo galios. Esmiškai laisvėjančios tautos žmoniškumas nuolat šviesiau spinduliuoja ir veikia tuos, kurie ją pavergę“. Tie Vydūno žodžiai veikiausiai buvo skirti ne tik tremties broliams, bet ir mums, tiesiogiai *užplūstiems kitos tautos galios,* nors juos perskaitėme daug vėliau, negu jie buvo pasakyti. Tačiau ir jų neperskaitę, patį Vydūną gal net užmiršę, jų teisingumą patys įrodėme per okupacijos dešimtmečius, iš tautos praeities semdamiesi stiprybės, saugodami tikėjimą ir viltį, būdami su Dievu, kurdami dvasingumo prisodrintas kultūros vertybes, neprarasdami tautinės savimonės ir tautinio bendrumo jausmo ir visu tuo išreikšdami, kad esame aukštesnės dvasinės kultūros už pavergėjus, atsparūs bedvasei jų ideologijai.

Beje, per didžiąją okupacijos dešimtmečių dalį Vydūno mintis, jo gyvenimo ir darbų pavyzdys buvo su mumis ir tiesiogiai. Į mūsų dvasinę būtį ir kultūrinę raišką Vydūno palikta mintis ir kūrybos principų suvokimas grįžo 1968-aisiais, kai buvo švenčiamas jo gimimo šimtmetis. Tą grįžimą galima laikyti savotišku paradoksu, nes tada jau buvo pasibaigęs šioks toks bolševikmečio atšilimas ir vėl ėmė stiprėti sąstingio šalnos. Bet buvo jau šiek tiek ūgtelėję to atšilimo metu sudygę kultūrinės rezistencijos daigai. Lyg nejučiomis į kultūros dirvą besigerinanti Vydūno dvasia stiprino jų šaknis, didino jų lapų atsparumą ideologinėms šalnoms. Tuo laiku tiesiogiai veikiant atgimusioms Vydūno idėjoms, ypač tautiškumo sampratai, suklestėjo etninis judėjimas, ėmė atsigauti ir stiprėti jaunimo tautinė savimonė, kurią be atvangos, nors ne itin sėkmingai, dusino metodiškai brukama komunistinio internacionalizmo ideologija. Galima sakyti, jog pas mus tada tyliai, bet patikimai veikė toji dvasios galia, kuri Indijoje vadinosi gandizmu, o

Lietuvoje ją buvo galima pavadinti vydūnizmu. Ji palaikė tautos gyvybę ir vidinę laisvę. Žinoma, tiesiogiai veikė ne vien ji, o gal ir ne tiek ji, bet tai, kas buvo daroma, kad tauta išliktų, tiesiog savaime, spontaniškai rėmėsi būtent tąja galia grįstais principais, nors nei Gandžio, nei Vydūno vardo daugelis ir aktyvesniųjų dvasinės rezistencijos dalyvių galėjo būti net negirdėję.

1991 metų sausio įvykiai šiandien mums atrodo kaip šventa misterija, kaip skaudus, tragišku optimizmu nuspalvintas didingas baigiamasis laisvės kovų akordas. Tai šventai misterijai vykstant nežvanginome ginklais, neatlikome jokių karinių veiksmų, o ir mūsų dainuojamos dainos nešaukė mūšin, neragino be gailesčio triuškinti priešą. Bet mes stovėjome kaip tvirčiausias mūras. Atskirus akmenis, t.y. mus, į tą galingą mūrą vienijo ne kas kita, o laisvės dvasia, kurios kitas vardas – laisva dvasia.

Gerai prisimenu, jog tada, jausdamasis esąs to stipraus mūro mažyte dalele, aiškiai suvokiau, kad mus sujungusi vienybės galia yra būtent toji, apie kurią nuolat kalbėjo, kurią mumyse ugdė Vydūnas ir kuria remdamasis Mahatma Gandhi atvedė Indiją į laisvę. Į ją tada, 1991-aisiais, atėjome ir mes. Atėjome gandiškuoju – vydūniškuoju nesmurtinės kovos keliu.

Nuo tų dienų praėjo jau dvylika metų, mums nebereikia nei laisvės siekti, nei dėl jos kovoti. Visą tą kovos misteriją jau pradedame pamiršti ir būdami laisvi konkrečiais darbais kuriame naują tautos būvį ir gerovę. Įsisukę į veržlų tų darbų ir nuolatinių permainų srautą, jau imame nebematyti prasmės dairytis atgalios ir nebesistengiame suvokti ryšio tarp praeities vertybių ir šiandienos aktualijų. O gal ir neverta? Gal iš tikrųjų nebesidairykime, nebesigręžiokime, nebesistenkime suvokti? Ar neužtenka to, kad bent neniekiname pačių laisvės idealų, kad kartkartėmis prisimename ir pagerbiame tuos, kurie dėl jos aukojosi?

Neseniai šventėme Vasario 16-ąją, 85-ąjį nepriklausomos Lietuvos gimtadienį. Tik ar tos šventės euforijoje (kurioje, beje, vis labiau nyksta tikras jaudulys ir pakilumas) bent trumpam pagalvojom, kad iš tų 85 metų mums tepriklauso tik 35: 22 – pirmosios Nepriklausomybės ir 13

– mūsų pačių atsiimtosios. Suėjus pirmosios Nepriklausomybės penkmečiui, Vydūnas paskelbė didelį straipsnį „Tautos laisvė ir reikšmė“. Jame rašė: „skaidriosios akys mato, *kad mūsų tauta tėra nepriklausoma ir laisva gyvenimo paviršiaus dalykuose. Ir jos mato, kad ir tai laisvei gresia pavojus, kadangi kitos, būtent esmingosios, laisvės nėra. Ir todėl labai svarbu, kad pradėtume jos ieškoti*“ (paryškinta mano – *V. B.*).

Nežinia, ar pats Vydūnas tuos savo rašytus žodžius prisiminė po 17 metų, 1940- aisiais, kai jo pranašautoji pavojaus grėsmė išsipildė, kai buvo iš tikro netekta nepriklausomybės – *gyvenimo paviršiaus laisvės.* Kas žino, ką mums likimas spendžia po kokių 9 ar 10 metų, kai ir antrąkart nepriklausomi būsime išgyvenę apie 20–22 metus? Nuojauta sako, kad nereikėtų gąsdintis baisiais įsivaizdavimais, o verčiau pasikliauti pozityvia politikos pokyčių kryptimi bei sveiku protu ir tikėti, kad nei klastingų interesų, nei slaptųjų mus laidosiančių protokolų nebesiras, nes pasaulis ir tautų bendrija yra visai kitokie, negu buvo prieš šešis ar septynis dešimtmečius. Tiesą sakant, ir Vydūnas, kaip ir daugelis kitų ano meto šviesuolių, apie galimus pavojus nepriklausomybei kalbėjo daugiau retoriškai, nelabai tikėdamas, kad jie gali realiai gana greitai užgriūti. Tačiau apie būtinybę jiems užbėgti už akių vis dėlto kalbėjo gana dažnai ir daug.

O užbėgant už akių, kaip jau minėta, svarbiausias dalykas esąs ieškoti tikrosios, esmingosios laisvės ir ją įgyti. Vydūnas buvo tvirtai įsitikinęs, jog Lietuvai atitekusi politinė nepriklausomybė yra didįjį kūrybos vyksmą valdančio ir visos žmonijos raidą lemiančio likimo dovana. Jos mūsų tauta nusipelniusi už tai, kad per didžiausius pavergimo sunkmečius išliko gyva ne tik fiziškai, bet ir dvasiškai, kupina kūrybos galių. Politinių permainų dėka jai tekusi laisva būtis – sąlyga toms galioms skleistis. Pats skleidimasis, t.y. visokeriopa tautos raiška, jos augimas, visiškai nereiškia egocentriško išsiskyrimo, atsitvėrimo nuo tautų bendrijos, priešpriešos žmonijos vienijimuisi, į kurį esąs nukreiptas dieviškasis Visumos kūrybos vyksmas. Tautos išaugimas ir sustiprėjimas reiškia vienos iš integruotai veikti turinčios žmonijos dalių sustiprėjimą. Kuo sveikesnės ir stipresnės bus visos tos dalys, tuo

harmoningesnė bus visos žmonijos būtis ir tolesnė raida. Kūrybos galių neturinti ir kūrybos vaisių negalinti subrandinti tauta esanti pasmerkta sunykti. Beje, tų galių neturėjimas reiškiąs ir laisvos valios, t.y. pačios laisvės, neturėjimą. Išorinė nepriklausomybė tada faktiškai nebeturinti jokios prasmės.

Taigi į savąją tautą Vydūnas žvelgė ne tik kaip į turinčią teisę savarankiškai tvarkytis, bet ir kaip į privalančią tą teisę ir pačią laisvę įprasminti savo įnašu į visos žmonijos dvasinio skaidrėjimo vyksmą, į pasaulinį kultūros procesą. Tauta pirmiausia turi būti duodanti ir tik paskui imanti, pasakytų Vydūnas. Tokia esanti tautos laisvės prasmė. Tačiau kokia jos esmė, t.y. kokia tauta yra esmiškai laisva, jei išorinės, t.y. politinės, laisvės nepakanka? Toji laisvė, anot Vydūno, matuojama visu tuo, kaip tauta tvarkosi savo valstybėje, kokius spręstinus uždavinius laiko prioritetiniais. Tas tvarkymasis ir tie prioritetai remiasi tautos gyvenime besireiškiančiomis vertybėmis, o šios rodo, koks yra dvasinis to gyvenimo lygis. Vydūnui visų vertybių matų matas yra *žmoniškumas.* Kiek valstybėje jis reiškia, tiek ji yra laisva, nes absoliučiai visos vertybės turinčios būti subordinuotos jo reiškimuisi. Kaip jau anksčiau citavome, Vydūno tvirtinimu, „tame, kas tikrai žmoniška, dieviškumas ir žmoniškumas sutampa“. Kas dieviška – tas ir laisva. Pati žmoniškumo esmė – grynosios, taigi ir laisvosios, dvasios apraiška žmogaus asmenybėje – slypi jo kūno, emocijų ir minčių komplekse. Toji esmė ši kompleksą ir valdo. O valdo tiek, kiek yra laisva, kiek turi tam galios. Toji valdymo galia, žmoniškumo esmės vyravimas žmogaus asmenybėje sudaro dorovės pagrindą, o dorovė – visos kultūros pagrindą. Kur nėra dorovės, ten iš esmės nėra ir kultūros. Didžioji bėda, kad nevaržoma laisve naudojasi tasai kompleksas, kaip Vydūnas pasakytų, *pažmoniškumas.* O toji nevaržoma laisvė tariama, nes ji ne išlaisvina, o pavergia, t.y. pačią žmogaus asmenybę pajungia labai apčiuopiamiems, bet praeinantiems šio pasaulio dalykams. Tada ne žmogus turi pasaulį ir yra laisvas nuo jo, o atvirkščiai – pasaulis, jo miražai valdo žmogų, tiksliau – jo pažmoniškąją dalį. Pati žmoniškumo esmė tada būna žiauriai įkalinta. Kai taip įsikalina dauguma tautos žmonių, tokia tauta nėra

laisva. Neturėdama dvasinio orientyro, ji neturi ir laisvės. Jai reikia laisvėti pirmiausia įveikiant savo pačios silpnybes, savo dorovinį nuosmukį, kuris trukdo dvasinės kultūros sklaidai. Vydūnas, stebėdamas pirmosios nepriklausomos Lietuvos gyvenimą, matė daug tokio nuosmukio apraiškų. Jos labiausiai ir temdė tikrąją tautos laisvę, jos ir vertė mąstytoją sakyti, kad tos laisvės iš esmės nėra ir kad jos būtina siekti.

Nukreipę vydūniškosios šviesos prisodrintą žvilgsnį į dabartį ir po ją pasidairę, paklauskime – ar esame laisvesni negu tada, kai mąstytojas ragino tautą siekti esmingosios laisvės? Ko pas mus dabar padaugėjo – žmoniškumo ar pažmoniškumo? Ar į tą tautų bendriją, kuri šiandien vadinasi Europos Sąjunga, einame duoti ir ar turėsime ką duoti? O gal einame tiktai prašyti ir gauti? Ar visa mūsų valstybės politika — tiek vidaus, tiek užsienio – yra taip orientuota, kad jos dėka tauta kuo labiau reikštųsi kaip kurianti, dvasios šviesą skleidžianti, kaip tokia, kurioje „vis daugiau augtų ir tvirtėtų žmoniškumas“? Ar nėra šios politikos kaltės dėl to, kad susidaro palankios sąlygos pažmoniškumo siautėjimui, silpnesnio žmogaus žmoniškumo prado nykimui? Ar pakankamai rūpinamasi to žmoniškumo žadinimu ir žmogaus saviugda? Ar daug valstybės ir visų mūsų elgsenoje „teisybės, teisingumo, tvirtybės, plačios ir aukštos nuožvalgos, sąžiningumo bei patvaros“? Ar ne dėl šių savybių stokos mūsų šalis tarsi ir nebegali vadintis ta šalimi, „kurioje žmogus tikrąjį žmoniškumą labai aukštai stato“ ir kurią „Amžinoji Apvaizda yra pasirinkusi aukštam uždaviniui“?

O gal tie klausimai yra visiškai neprasmingi, gal ir tos vertybės, apie kurias juose užsimenama, yra tiesiog marginalinės, valstybės gyvenimo paraščių tevertos? Jeigu taip – tai ar beverta grįžti prie Vydūno ir atidžiai įsižiūrėti į jo palikimą? Juk kuriame informacijos ir žinių visuomenę, gyvename globalizacijos epochoje...

Dienovidis, 2003, Nr. 1(501). P. 13–15.

VYDŪNO ETIKA

Pratarmė

Vydūnas (1868–1953) viena iš įstabiausių figūrų lietuvių kultūroje. Tai ir savitas mąstytojas, ir įdomaus braižo dramaturgas bei publicistas, ir teatrinio meno bei muzikinės kultūros puoselėtojas, ir gimtojo krašto – Prūsų Lietuvos istoriografas, ir gimtosios kalbos ugdytojas bei jos teisių gynėjas, vienas iš ryškiausių tautinės savimonės ugdytojų, dvasinių kelių nepriklausomon tautos būtin tiesėjų.

Visa tai, ką jis padarė žadindamas tautą, kad ji „vykintų žmogaus ir tautos gyvenimo prasmę, tai esti, kad ji siektų tobulesnio žmoniškumo“ (3, p. 4), sudaro fundamentalų mūsų kultūros reiškinį – vydūnizmą. Jau kiekvienas atskiras šio reiškinio komponentas yra pakankamai didelis ir reikšmingas indėlis į kurią nors kultūros sritį, į jos raidą. Užtektų daugiau kaip trisdešimties Vydūno grožinių kūrinių, kad galėtume kalbėti apie didžiulę jo reikšmę mūsų literatūros, ypač dramaturgijos, raidai. Dvylika filosofijos traktatų, keliasdešimt straipsnių, įstabiosios filosofinės indų poemos „Bhagavadgytos“ vertimas reprezentuoja Vydūną kaip vieną iš turiningiausių ir originaliausių mūsų mąstytojų, bandžiusių esmingai spręsti reikšmingiausias žmogaus ir tautos būties problemas. Keturis dešimtmečius trukusi praktinė dirigento ir režisieriaus veikla su Tilžės lietuvių giedotojų draugija sudaro ištisą epochą dvasiniame XX a. pirmosios pusės Prūsijos lietuvių gyvenime. Tos veiklos dėka bene labiausiai atkuto šio krašto senbuvių tautinė savimonė ir savigarba, atsirado, kaip pats Vydūnas sakė, daugiau gyvų lietuvių. Ir šitasai tautos dalies dvasinis gyvėjimas vyko būtent tuo laiku, kai germanizatoriai dirbo labiausiai išsijuosę, kai nuosekliai ir metodiškai buvo įgyvendinamas bismarkiškosios politikos devizas: „Viena valstybė, viena kalba“. Gaivinama lietuviška daina, įspūdingi spektakliai lietuvininkams buvo ne tik vieninteliai jų estetinės kultūros puoselėtojai, bet ir patikimiausi būdai „garbėn kelti lietuviškumą“, kultūriniam pilnaver-

tiškumui ir kūrybiniam pajėgumui suvokti. O kur dar daugybė kalbų tautiečiams, periodikos skiltyse išsimėčiusi gausi publicistika ir eseistika, ištisai paties prirašyti „tautos dvasiai kelti“ skirti žurnalai „Šaltinis“, „Jaunimas“, „Naujovė“, „Darbymetis“, gimtosios kalbos vadovėliai, į didžiųjų tautų sąmonę apie Lietuvą prabilti besistengią vokiškai parašyti darbai iš savo krašto istorijos.

Taigi jau kiekvienas vydūnizmo komponentas – neeilinis mūsų kultūros reiškinys. Tačiau patį vydūnizmą, kaip tautos gyvenimo fenomeną, sudaro harmoninga tų komponentų, vienas kitą praplečiančių ir papildančių, visuma. Net gyvensenos bei elgsenos ypatumai, spinduliuojantys ryškiu žmoniškumo taurumu, yra labai svarbus visuotinį skambesį ir paveikumą turįs vydūnizmo elementas.

Integruojantis vaidmuo toje harmoningoje visumoje tenka filosofijai, nes joje telpa visa idėjinė programa, kurią Vydūnas realizavo savo gyvenimu, kūryba ir visokeriopa veikla. Antra vertus, Vydūną laikydami tik filosofu, jį gerokai susiaurintume ir sumenkintume. Įspraustas vien į filosofijos rėmus, jis mūsų sąmonėje tiesiog neegzistuotų kaip fenomenas, kokį mes įsivaizduojam ir kokį suvokiam. Jei sakom, Vydūnas – filosofas, turim pridurti: ypatingas filosofas, gyvenimo tobulintojas, ne kontempliuojąs, o veikiąs mąstytojas, labai neįprastai atrodąs tarp šio šimtmečio filosofų. Tokio mąstytojo sukurtoji filosofinė koncepcija tiesiog negali nepriklausyti etikos sferai.

Vydūnizmo ištakos

Vydūnas neturėjo tikslo būti filosofu, nepretendavo pateikti originalios filosofinės sistemos. Filosofu jis tapo kurdamas, jo požiūriu, tautai priimtiną, optimalų gyvenimo modelį, jį grįsdamas savo dvasiai artimomis filosofinėmis koncepcijomis iš pasaulio išminties bei stengdamasis jį pritaikyti savo krašto aktualijoms. Savo filosofijos veikalais Vydūnas panašus ne tiek į griežtai logiškai motyvuotas koncepcijas kūrusį XX amžiaus filosofą, kiek į senovės išminčių, norėjusį savo tautos žmonėms įkvėpti tikėjimą tuo, kuo pats šventai tikėjo. Filosofija

turėjo tarnauti kaip tautos dvasinio šviesinimo priemonė. „O iš tikrųjų teikdamas įvairius, vyriausiai, filosofiškus mąstymus, stengiausi tautoje sužadinti sąmoningą gyvybingumą ir gyvybingą sąmoningumą“, – rašė mąstytojas vienoje iš autobiografijų (4, p. 21). Tasai „sąmoningas gyvybingumas ir gyvybingas sąmoningumas“ turėjo padėti išlikti nuožmios germanizacijos spaudžiamiems Prūsijos lietuviams, o vėliau – įprasminti nepriklausomos Lietuvos egzistenciją, jos buvimo pasaulyje tikslą. Žmoniškumas – pagrindinė Vydūno filosofijos sąvoka ir problema. Kartu tai – ir jo gyvenimo principas, visos elgsenos ir veiklos kelrodė žvaigždė. Tik pro šios sąvokos prizmę jis tegalėjo žiūrėti ir į visus tautos gyvenimo vyksmus, tik atitikimo jai laipsniu galėjo vertinti ir jos būties prasmingumą.

Nuolatinis akcentas į „tikrojo žmoniškumo“ ugdymą nusako tiek ryškų etinį Vydūno filosofijos kryptingumą, tiek praktinį jos pobūdį. Vydūnas brendo vis labiau nuožmėjančio Prūsų lietuvių germanizavimo sąlygomis, tiesiogiai patyrė nuolatinį tėvynainių nacionalinio orumo pažeminimą, gimtosios kalbos bei kitų jų dvasinių vertybių niekinimą ir naikinimą. Kartu jis matė savo tautiečių bejėgiškumą siaučiant atšiauriems germanizacijos vėjams ir dvejopą jų reakciją į šią skausmingą akciją: vieni, silpnesni, pasidavė, suvokietėjo, kiti, nors ir nerodydami ryžtingesnio pasipriešinimo, liko kuo buvę, tylų tautiškumo išsaugojimą laikydami dorovine, o kai kurie net religine priederme. Be to, pirmuosiuose būsimasis mąstytojas pastebėjo ir ryškesnių dorovinio nuosmukio požymių: išduodami gimtąją kalbą ir tėvų papročius, jie lengvai atsižada ir pačių tėvų, jiems vieninteliu siektinu dalyku tampa materialinė nauda, ir nebelieka nieko šventa, nebesvarbūs jiems pasidaro sąžiningumas ir garbingumas. Tai prisimindamas Vydūnas rašė: „Mačiau, kad žmonės, pertraukdami sąryšį su savo kilme, savo tėvais-protėviais, gadina savo dorovę ir intelektą, trukdina savo dvasios-sielos tarpimą, praleidžia veltui savo amžių“ (3, p. 3). Germanizaciją Vydūnas pirmiausia suvokė ne tiek kaip imperiją „cementuojančios“ bismarkiškos politikos dalį, o daugiau kaip žmoniškumą ir dorovę destruktyviai veikiančią jėgą. Mąstytojas taip pat suvokė, jog su šia

jėga išvien veikia ir kita – godumo turtui – jėga. Tą jėgą jis traktavo kaip negatyvią moralinę jėgą, kaip vieną iš pašlijusios dorovės apraiškų.

Todėl jam atrodė, kad būtinai reikia tobulinti žmogų, ugdyti aukštą visuomenės dorovę, kurios dėka būsią įveikti visi žmoniškumui priešingi socialiniai reiškiniai. Pirmiausia moralinis tvirtumas, žinoma, esąs reikalingas pavergtai tautai, kuri, beje, neturinti geresnio ginklo kovoje su prievartine germanizacija. Dar jaunystėje Vydūnas suvokė, jog esamoje situacijoje radikali Rytprūsių lietuvių kova su galinga vokiškosios valdžios jėga yra beveik beprasmiška, o gal netgi pražūtinga, nes dar labiau suagresyvintų bei pagerintų spartų tautinės asimiliacijos procesą. Ieškodamas priemonių, įgalinančių užguitus tėvynainius atsispirti nacionaliniam pavergimui, jis ragina juos kelti savo dvasinę kultūrą, pats aktyviai įsijungia į tų kėlėjų gretas.

Vydūno veiklos principų bei taktikos formavimąsi pirmiausia nulėmė reali Prūsų lietuvių padėtis, dėl tos padėties kisti pradėjusios, bet dar tvirtai tebesilaikančios jų dvasinio gyvenimo tradicijos, etniniai ypatumai, jau benusistovinčios germanizacijos sąlygomis gimusio kultūrinio sąjūdžio formos, kai kurių veiklesnių to sąjūdžio dalyvių naudoti veikimo principai ir pan. Pavyzdžiui, kultūrinėje veikloje Vydūnui reikėjo skaitytis su tuo, kad Prūsų lietuviams, kaip protestantams, tautiškumas buvo glaudžiai susijęs su religingumu, ir ta sąsaja pasinaudoti. Būtina buvo matyti ir tai, kad juose ėmė blėsti prieraišumas savai tautosakai, tautodailei, papročiams, į kurių vietą jų gyvenime veržėsi bene prasčiausi vokiškos kultūros subproduktai, ir vėl stengtis tą prieraišumą atgaivinti. Vydūnas žiūrėjo į tuos dalykus labai subtiliai, nes tokį požiūrį buvo išsiugdęs dar tėvų namuose, kur buvo branginama gimtoji kalba ir saugomas nacionalinis orumas, kur viskas buvo vertinama remiantis aukštos dorovės principais, kur nestokojo estetinės kultūros bei žmogiško susiklausymo. Be to, Rytprūsiuose tautinė lietuvių savigarba jų turimų kultūros vertybių pagrindu jau buvo žadinta iki Vydūno. Šį tą šia linkme buvo nuveikusi kultūrinė „Birutės“ draugija, bet bene daugiau bus pasidarbavę... vokiečių šviesuoliai. Pavyzdžiui, Tilžės gimnazijos mokytojas Eduardas Gisevijus (1798–1880) ne tik rinko

ir propagavo lietuvišką tautosaką bei etnografiją, prieš valdžią gynė lietuvių kalbos teises, bet ir stengėsi parodyti didelį senosios lietuvių kultūros vertingumą, aiškino, jog ji gali užimti garbingą vietą pasaulinėje kultūroje. Kitas vokietis – poetas poliglotas Georgas Sauerweinas (1831–1904) įrodinėjo germanizacijos žalą ne tik lietuviams, bet ir valstybei bei vokiškajai kultūrai. Anot jo, tautinės asimiliacijos paveikti lietuviai tampa menkos moralės, skurdžios dvasios žmonėmis, neimlūs ir lietuviškosios, ir vokiškosios kultūros vertybėms.

Šios tauriu humanizmu grįstos E.Gisevijaus bei G.Sauerweino idėjos veikė Vydūną ir ne tik buvo realizuotos jo kultūriniame darbe, bet turėjo nemažą įtaką ir jo filosofinių pažiūrų formavimuisi, praskynė jo pasaulėžiūroje kelią įsitvirtinti toms filosofinėms koncepcijoms, kurių poveikis labiausiai nulėmė jo filosofijos pobūdį bei išskirtinumą lietuvių filosofinės minties kontekste.

Tokia pačiais bendriausiais bruožais būtų gyvenimiškoji, su kultūrinėmis gimtojo krašto aktualijomis susijusi Vydūno pasaulėžiūros ištakų dalis. Tačiau buvo ir kita, filosofinė, jų dalis. Savo ruožtu toji filosofinė dalis veikė gyvenimiškąją –- padėjo galutinai susiformuoti ir įsitvirtinti kultūrinės veiklos principams, juos idėjiškai pagrindė.

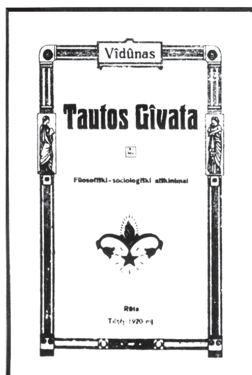
Pats Vydūnas sakosi, jog jo filosofijoje nesą „visai naujų, grynai savo pažinimų", o „atsispindi visokių amžių žmonijos mąstytojų išmanymai, prasidedant nuo senųjų indų, egiptiečių, parsų, graikų ir vėlesnių tautų išminties mylėtojų ir einant iki mūsų laikų. Minėtini ypačiai paskutinių šimtmečių vokiečių manytojai. Visi jie šviesino tuos regesius, kurie man aušo iš pat mažų dienų" (1, t. 1, p. 364). Su šiuo paties mąstytojo pateiktu savo idėjinių ištakų apibūdinimu beveik galima sutikti. Peno savo dvasiniams „regesiams šviesinti" Vydūnas iš tikrųjų rado daugelyje pasaulio filosofinių teorijų, religijų bei mitologijų, ir tai atsispindi jo grožinėje bei filosofinėje kūryboje. Sukonkretinant tai, kas paties Vydūno pasakyta apie jo filosofijos ištakas, galima pažymėti, jog jį ypač veikė tos idėjos, kurios daugiau ar mažiau susijusios su panteizmu – labiausiai orfikų, pitagoriečių, Platono, neoplatonikų iš antikos, kai kurių krikščionybės mistikų (T.Kempiečio, J.Bömės), D.Bruno,

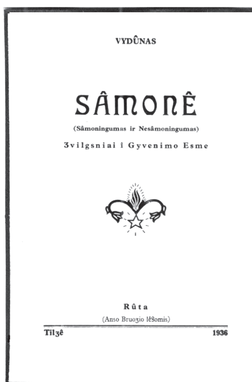
G.Leibnitzo, svarbiausių vokiečių klasikinės filosofijos, kai kurių neokantizmo (J.Folkelto, A.Riehlio, J.Rehmk'es), imanentinės filosofijos (ypač W.Schuppe's) atstovų, teosofų. Tačiau lemiamas Vydūnui buvo ne šių idėjų poveikis. Tą lemiamą poveikį jam padarė pažintis su Rytų, ypač su senąja indų, filosofija. Iš jos perimtos idėjos sudaro jo filosofijos branduolį. Visomis kitomis jam imponavusiomis koncepcijomis (žinoma, savaip jas interpretuodamas) Vydūnas pastiprindavo, papildomai argumentuodavo tai, kas iš indų išminties lobyno buvo perimta ir pagal savo „regesius" permąstyta.

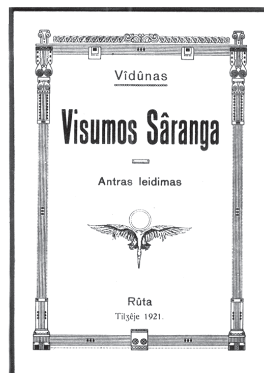
Tame lobyne mąstytojas jautėsi radęs tai, kas labiausiai buvo artima jo dvasiniams ieškojimams, kas geriausiai atitiko jo introvertiškai orientuotą psichinę sanklodą, jautrios prigimties sielą ir kas, jo manymu, buvo tinkamiausia rekomenduoti vidinės stiprybės reikalingai pavergtai savo tautai, kas taikytina praktiniame gyvenime bei veikloje. Vydūnas, kaip jau minėta, buvo praktinės, gyvenimiškosios filosofijos atstovas. Jam filosofija buvo ne tikslas, o priemonė žmogaus bei tautos gyvenimui taurinti. Todėl indiškoji filosofija ir patraukė jį savo moraliniu kryptingumu, dėmesiu žmogui, kentėjimo priežasčių bei kelių tam kentėjimui įveikti aiškinimu. Anot žymaus indų filosofijos istoriko Sarvepalo Radhakrišnano, indų filosofijoje moralės dalykai pagal svarbą eina tuoj po realybės problemos, o „dorovinis tobulėjimas laikomas pirmąja pakopa į dieviškąjį žinojimą" (13, t. 1, p. 38). Kiekviena idealistinė indų filosofijos sistema (jų yra aštuonios) savaip sprendžia ontologijos bei gnoseologijos problemas ir tais sprendimais viena nuo kitos skiriasi. Tačiau jos gana vieningos, kai pereina į etikos problematiką, ypač kai aiškina žmogaus išsivadavimo principus bei kelius. Kitas beveik visai idealistinei indų filosofijai būdingas bruožas – glaudus jos ryšys su religija, religinės bei etinės problematikos susipynimas joje – Vydūnui irgi buvo artimas. Jo vaikystė ir jaunystė prabėgo religingoje aplinkoje, ir tai jame išugdė ryškius teistinės pasaulėžiūros pradus, kuriuos dar labiau sustiprino tėvo (iš profesijos misionieriaus) bibliotekoje buvusios teologinės literatūros bei religinės filosofijos studijavimas. Be to, tėvų namuose dorovinis vaikų

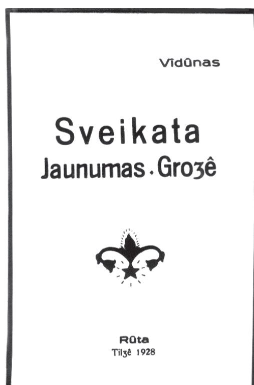
auklėjimas buvo glaudžiai susietas su religiniu auklėjimu, o pastarasis dar ir su tautinės savigarbos ugdymu. Ši aplinkybė žymia dalimi lėmė vėlesnių Vydūno filosofinių ieškojimų kryptį, susižavėjimą teosofija, o per ją – ir indų filosofija.

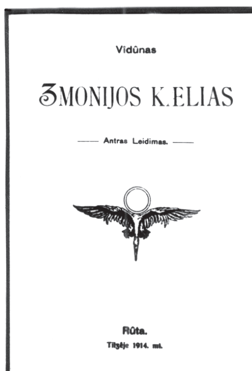
Savo filosofijos pobūdžiu bei jos pritaikymo praktinėje kultūrinėje veikloje principais Vydūnas yra ypač artimas pačioje Indijoje bemaž tuo pat metu kaip ir jis aktyviai pasireiškusiems nacionalinio judėjimo veikėjams, kurie kartu buvo ir filosofai, vienos iš pagrindinių šalies religijų – hinduizmo reformatoriai. Žymiausi iš jų – R.Roy, D.Tagorė, Ramakrishna, S.Vivekananda, S.Dayananda, Shri Aurobindo, B.Tilakas, M.K.Gandhi ir kt. Neturime duomenų, rodančių, jog mūsų mąstytojas būtų susipažinęs su jų raštais. Niekur jų nemini (išskyrus Gandhi), niekur necituoja (išskyrus vieną kitą Ramakrishnos aforizmą). O analogijos tarp jo ir kai kurių hinduizmo reformatorių (ypač S.Vivekanandos, Shri Aurobindo, M.K.Gandhi) filosofinių koncepcijų, keliamų problemų ir jų sprendimų yra itin ryškios. Tos analogijos atsirado ne dėl tiesioginių ar literatūrinių kontaktų, o dėl to, kad Vydūnas ir XIX a. pabaigos – XX a. pradžios hinduizmo reformatoriai išminties sėmėsi iš tų pačių senosios indų išminties šaltinių ir kad veikė analogiškomis nacionalinės priespaudos sąlygomis. Juos jaudino tos pačios nacionalinės ir globalinės socialinės aktualijos, o senoji indų išmintis diktavo panašius atsakymus į jas. Daugelio jų tikslas buvo sukelti savo tėvynainiams nacionalinio išdidumo jausmą ir gėdą dėl žeminančios jų padėties, gėdą, kuri savo ruožtu žadintų norą keisti gyvenimą. Tiek Indijos nacionalinio judėjimo veikėjai, tiek Vydūnas kėlė žmogaus dorovinio tobulėjimo svarbą, manė, jog tasai tobulėjimas galįs geriausiai padėti nugalėti nacionalinę priespaudą ir esąs vienintelis teisingas kelias aštriausiems socialiniams prieštaravimams įveikti, nugalėti materialinį skurdą ir pan. Vienas iš pačių ryškiausių tos filosofijos praktinio taikymo pavyzdžių – politinė M.K.Gandhi veikla. Nemaža dėmesio tiek mūsų mąstytojas, tiek hinduizmo reformatoriai skyrė dvasinės kultūros ir civilizacijos santykio problemoms. Naujausių laikų civilizaciją jie vieningai traktavo daugiau kaip negatyvų negu

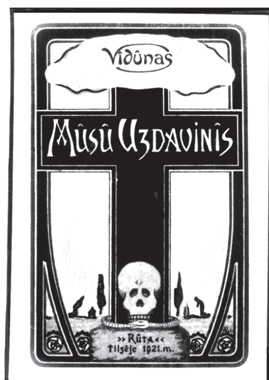

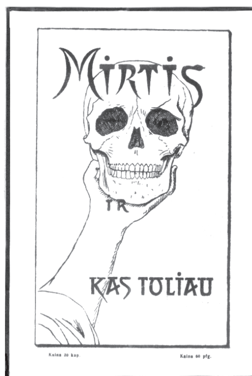

Vydūno filosofijos veikalai

naudingą reiškinį, nes ji negailestingai pavergianti žmoniją savo bedvasiu materialumu, sukurianti siektinos laimės iliuziją, bet niekada tos laimės nesuteikianti. Tokiomis negaliomis ypač pasižymintis Vakarų pasaulis, kuriam jas įveikti galėtų padėti Rytų kultūros dvasingumas. Kartu pripažįstama, jog Rytams iš Vakarų reikėtų pasimokyti veiklumo, dalykiškumo, kurie padėtų Rytams nugalėti materialinius sunkumus.

Hinduizmo reformatoriai buvo vienos iš aštuonių viduramžiais susiformavusių filosofinių idealistinių sistemų – vedantos, sudariusios filosofinį hinduizmo pagrindą, pasekėjai. Spręsdami aktualius savo laiko uždavinius, jie naudojo ir atitinkamai interpretavo šios sistemos šaltiniuose skelbiamas idėjas. Pagrindiniai iš tų šaltinių – Vedos (keturios XII–VII a. p. m. e. sukurtos šventosios knygos), filosofiniai vediškosios mitologijos komentarai – Upanišados, kurių idėjas savo Vedanta–sutrose sistemiškai pirmasis išdėstė filosofas Badarajana (III–IV a.). Kartu su pačiomis Upanišadomis tas sutras vėliau komentavo ir jų idėjas plėtojo nemaža žymių šios sistemos filosofų. Ryškiausi iš jų – VIII a. gyvenęs grynojo idealistinio monizmo (advaitos) koncepciją sukūręs Shankara, XI–XII a. mąstytojas Ramanuja, sukūręs skirtybinio monizmo (višišta–advaitos) koncepciją, bei dialektinio dualizmo koncepcijos kūrėjas Madhva (XIII a.). Dar vienas ypač populiarus vedantizmo idėjų šaltinis – III a. p. m. e. sukurta į „Mahabharatos“ epą įėjusi filosofinė poema „Bhagavadgyta“, kurioje labai daug dėmesio skiriama etikos klausimams. Kiekvieno XIX–XX a. veikusio hinduizmo reformatoriaus filosofija iš esmės yra sava minėtuose šaltiniuose išdėstytų vedantos postulatų interpretacija, orientuota į filosofinį, didžiąja dalimi etinį, nacionalinio judėjimo prasmės ir uždavinių pagrindimą. Labiausiai šiam pagrindimui buvo eksploatuojamos „Bhagavadgytos“ idėjos. Naujai traktuojamą vedantą jos interpretatoriai vadindavo neovedanta (Vivekananda), integraline vedanta (Shri Aurobindo) ir pan.

Vydūną galėtume pavadinti lietuviškuoju neovedantistu. Jo santykis su vedantos šaltiniais ir idėjomis yra analogiškas hinduizmo reformatorių santykiui su šiais šaltiniais. Kaip indiškųjų neovedantistų

koncepcijos kai kuriais bruožais skyrėsi vienos nuo kitų, taip ir Vydūno filosofinė vedantos idėjomis grįsta koncepcija buvo sava, vydūniška, nors labai panaši į kai kurias Indijos neovedantistų koncepcijas, bet ir pakankamai nuo jų besiskirianti. Kai kurios jos idėjos labiau sutampa su Vivekanandos, kai kurios su Shri Aurobindo idėjomis, o kai kurios yra būdingos tik jai pačiai.

Kad Vydūnas savo filosofinius „regesius šviesino“, daugiausia remdamasis pagrindiniais klasikinės vedantos šaltiniais, ne kartą yra nurodęs pats. „Sekiau mokslą senovės indų raštų, kurie vadinami Vedomis“, – sakoma Vydūno leistame žurnale „Jaunimas“ (1912, rugpjūčio mėn., p. 15). „Bet nuostabiausios žinios paeina iš indų Vedų, Upanišadų“, – rašoma kitame jo leistame žurnale „Darbymetis“ (1921, Nr. 4, p. 40). O ypatingą „Bhagavadgytos“ reikšmę Vydūno filosofinėje biografijoje rodo tas faktas, kad šią poemą, Indijoje laikomą vienu iš šventraščių, jis pats išvertė į lietuvių kalbą (1, t. 3, p. 408–492).

Žmoniškumo esmė ir apraiškos

„Nėra jokio vertingesnio dalyko už patį žmogų. Jo augimui viskas turėtų tarnauti: ir tikybos, ir bažnyčios“ (1, t. 1, p. 192), – skelbė Vydūnas. Šiuos žodžius galima laikyti jo filosofinių darbų, kūrybos bei veiklos *credo*. Tačiau tąjį *credo* mąstytojas ne vien postulavo ir vykdė kaip savaime aiškią, jokio pagrindimo nereikalaujančią tiesą. Jis gerai suprato, jog būtina išsiaiškinti, kur slypi žmogaus esmė, kas daro tą esmę išskirtiniu reiškiniu pasaulyje, kokia to ypatingo reiškinio kilmė. Juk suprantant kaip aksiomas tai, kad žmogus yra savaiminė aukščiausia vertybė ir kad jis dar toli gražu nepasiekė tobulybės, į kurią veržtis būtina, reikėjo išsiaiškinti ir kitiems išaiškinti, kaip tos tobulybės siekti. O tai išsiaiškinti tėra įmanoma žinant, kokia yra žmogaus vieta pasaulyje, kokia jo prigimtis ir kokios tiek išorinės, tiek vidinės kliūtys yra jos keitimuisi, taurėjimui. Paties Vydūno žodžiais tariant, svarbu, kad „žmogus save ištyrinėtų, save lig giliausių asmenybės gelmių išmėgintų ir galutinį slėpinį susirastų“ (1, t. 2, p. 12).

Dar ankstyvoje jaunystėje, religinio auklėjimo giliai paveiktas, būsimasis mąstytojas, stebėdamas dorovingą paprasto kaimiečio elgseną, liaudies žmogaus moraliniame tyrume įsikūnijantį žmoniškumą ėmė traktuoti kaip dieviškumo apraišką. Tuo dieviškumu jau būtų galima paaiškinti žmogaus, kaip aukščiausios realaus pasaulio vertybės, prasmę. Iš dieviškumo jau savaime turėtų sekti tobulumas. Tačiau žmogus vis dėlto nėra tobulas, jo gyvenime ne visada vyrauja žmoniškumas. Kodėl taip yra? Ilgai Vydūnas ieškojo atsakymo į šį klausimą. Pradėjo nuo Biblijos, gilinosi į krikščionišką teologinę literatūrą, toliau susipažino su klasikine bei savo meto vokiečių filosofija, kurią Vydūnas studijavo pas įžymius jos atstovus Greisfvaldo, Halės, Leipcigo, Berlyno universitetuose, pasinėrė į teosofinę mistiką, o per ją pagaliau atėjo prie senovės indų „išmintingųjų mokslo", kuris, kaip jam atrodė, lengviausiai paaiškinąs „visus žmogaus likimo klausimus", įgalinąs žmogų „skaidriomis akimis žvelgti į gyvenimą", leidžiąs pajausti, jog „visa yra tiksliai tvarkyta" (1, t. 3, p. 157).

Visose idealistinėse indų filosofijos sistemose žmogaus bei jo išsivadavimo problema kaip tik ir yra pagrindinė. Būties problema jose irgi niekur nesprendžiama atsietai nuo žmogaus likimo. Anot visų Indijos mąstytojų, „amžinoji moralinė tvarka" būdinga ne tik žmogaus ir visuomenės gyvenimui, bet ir visai kosminei būčiai, visatos vystymuisi. Žmogus esąs tos visatos labai prasminga dalis ir traktuojamas kaip materialiame pasaulyje įkalinta dvasinė esybė, kurios uždavinys – savomis pastangomis pasiekti laisvę, t.y. įveikti prie pasaulio rišančią jėgą ir visiems laikams grįžti į grynosios sąmonės būtį arba, kaip budistai vadina, nirvaną. Žmogaus esybės įkalinimas pasaulyje vykstąs pagal vadinamąjį *karmos* dėsnį, kurį galima traktuoti kaip visa apimantį kosminio ir individualaus likimo dėsnį. Pasaulis esąs tarsi išbandymų sfera, per kurią žmogui reikia pereiti tam, kad jis aiškiai suvoktų savo dvasinę esmę, išmokdamas ją skirti nuo tariamai pasireiškusios būties, kurią advaitos atstovai traktuoja tiesiog kaip iliuzinę. Pagrindinė kentėjimo priežastis kaip tik ir esanti savo esmės užmiršimas, laikinojo žemiško gyvenimo traktavimas kaip tikrosios būties, materialaus pasaulio – kaip

tikrosios realybės. Dėl to užsimiršimo, užuot nusimetęs karmos uždėtą naštą, t.y. užuot tinkamai vykdęs gyvenimo užduotį įveikti iliuzijas, žmogus savo žemiškais norais ir jiems patenkinti skirtais veiksmais tą naštą tik padidinąs ir pasisunkinąs savo likimą, uždelsiąs išsivadavimą, prailginąs buvimą iliuzijų pasaulyje. Vienas iš svarbiausių filosofijos uždavinių esąs paaiškinti, kaip tobulėjant atsikratyti tos naštos, ištrūkti iš tos nelaisvės. Tokiu savo, kaip filosofo, gyvenimo uždaviniu laikė ir Vydūnas.

Vydūno filosofijoje žmogaus bei jo santykio su būtimi samprata panaši į vedantiškąją, o tai, kas šioje sampratoje liečia žmogaus situaciją dramatiškoje prieštaravimų kupinoje jo gyventoje epochoje, turi daug bendro su neovedantos atstovų (ypač Vivekanandos, Shri Aurobindo) koncepcijomis. „Kaip visiems regima, žmogus yra aukščiausias ir tobuliausias regimo pasaulio gyvis", – konstatuoja mąstytojas, kartu pažymėdamas, jog tasai „tobulumas nesiranda pavidale ir tojo gyvybėje, neigi jo sąmonėje", t.y. jog žmogaus esmės nėra jo materialioj prigimty. Toji esmė glūdinti dvasinėje būtyje: „Pilnai išmintingas žmogus žino save esantį amžinoj Visatos Priežastyj, save esantį vieną su šita Priežastimi" (1, t. 1, p. 55). Šiais žodžiais aiškiai nusakyta vedantos idėja (ji akcentuojama ir jogos sistemoje) apie individualios sielos (atmano) ir dvasinės visumos – absoliuto (brahmano) tapatumą. Amžinoji Visatos Priežastis – tai pati dvasinė būtis, absoliutas. Kaip daugelį kartų pabrėžė Vydūnas, iš tos būties viskas kyla, viskas joje būna ir vėl į ją sugrįžta. Kitaip tariant, dvasinis absoliutas ir tėra vienintelė tikroji realybė, visata – jo pasireiškimas, tam tikra jo būsena, kurią galima palyginti su sapnu. Pasaulis, anot Vydūno, absoliuto dalis, išsisklaidžiusi į „sapnuotąją daugybę", į reiškinių gausą ir įvairovę. Advaita vedantoje ją atitiktų absoliuto žaismas, iliuzinis vaizdas, apie kurį, tarsi sekdamas Shankara, kalba ir mūsų mąstytojas: „Išmintingajam viskas, kas pragaišta, ir visas pasaulis tėra tik vaizdas" (1, t. 1, p. 31–32). Tačiau Vydūnas neina iki galo su advaitistais ir to vaizdo nelaiko gryna iliuzija. Shankaros akcentuojamą iliuziškumą mūsų mąstytojas, panašiai kaip Vivekananda, Gandhi ar Shri Aurobindo, traktuoja kaip pasaulio reiškinių

nepastovumą, nuolatinį kitimą. Pasaulis, anot Vydūno, „ne daiktingas, būvąs dalykas, bet vyksmas", tačiau ne iliuzinis, o realus, kaip ir pats absoliutas, kurio apraiška – šis pasaulis.

Laikydamasis idealistinio monizmo pozicijų ir kartu pripažindamas pasaulio realumą, Vydūnas yra artimesnis skirtybinio monizmo (višišta–advaitos) filosofams. Pats dvasinis absoliutas, panašiai kaip višišta–advaitoje, Vydūno traktuojamas kaip subjektas, o pasaulis – kaip objektas, tik ne kaip vienas šalia kito esantys, o kaip tos pačios dvasinės būties momentai. Absoliutas – imamentinė pasaulio priežastis, o pats pasaulis – išorinis jo pasireiškimas, jo savimonės įkūnijimas, savęs suvokimo priemonė. Nuolatinis pasaulio sąmonėjimas – evoliucija – reiškia absoliuto susivokimą, pasireiškimo daugeriopumu (reiškinių pasauliu) – involiucijos – paneigimą, grįžimą į save patį, bet jau į suvoktą – į „žinomąją vienybę". Čia galima įžvelgti analogiją ir su G.Hegelio trim absoliutinės idėjos raidos etapais. Evoliucijos procese labiausiai išryškėja žmogaus būties, ypač jo tobulėjimo, prasmė. Anot Vydūno, visa būtis – dvasinė vienovė, tačiau ji suprantama ne visiškai panteistiškai, o veikiau panenteistiškai – absoliutas esąs ne visas tapęs pasauliu, o tik jo dalis. Vadinasi, tuo pat metu yra du skirtingi absoliuto būviai – grynoji, nepasireiškusioji, amžina nekintanti dvasia, kuri apibūdinama kaip materija. Materija sudaro poliarinę grynajai dvasiai būseną, bet dėl to nenustoja dvasingumo – ji irgi sąmoninga, tik joje skirtingi to sąmoningumo lygiai, kurie prilygsta evoliucijos pakopoms.

Grubiausios, negyvosios materijos sąmoningumas reiškiasi tiktai buvimu, vydūniškai tariant, „esimu", atomų judėjimu bei jų sugebėjimu sudaryti įvairias struktūras, fizinių jėgų veikimu. Subtilesnė forma, aukštesniu sąmoningumu materija reiškiasi vitališkumu gyvybės sferoje, kurios esmę grynu pavidalu realizuoja augmenija. Dar aukštesnis sąmoningumas – gyvūniškumas, įvairiausių instinktų įsakmiai patenkinimo reikalaujančių geismų lygyje išreiškiąs veiklųjį, aktyvųjį materijos pradą. Gyvūniškume sublyksi ir dar šviesesnio sąmoningumo pradai – rūšinė savimonė bei primityvaus protavimo apraiškos aukštesniuosiuose gyvūnuose. Tie pradai visiškai išsiskleidžia žmoguje, tapdami aiškia

individualia savimone bei kūrybiškai besireiškiančia proto galia. Šios galios reiškimosi sfera sudaro ketvirtąją, aukščiausiąją, materijos sąmoningumo pakopą.

Tose keturiose sferose telpa reiškinių pasaulis – gamta. Į tą pasaulį, kaip jo aukščiausia būtybė, įeina ir žmogus. Šios sferos nėra viena nuo kitos izoliuotos, o įeina viena į kitą – žemesnioji sudaro galimybę aukštesniajai reikštis ir per tą aukštesniąją įgyja savo tikrąjį reikšmingumą. Augale mineralu reiškiasi augmeniškumo pradas, gyvūne – mineralu ir augmenim – gyvūniškumo pradas, žmoguje – visais trim pradais ir dar ketvirtu – protingumu – žmoniškumas. Tačiau žmoniškumas, reikšdamasis visomis keturiomis sferomis, o ypač protingumu, yra jau nebe materialios, o grynosios dvasios sferų – visagalybės, išminties bei meilės (atma – budhi – mano) – pradas. Tokiu būdu žmoguje, kaip mikrokosmose, telpa visa visata: „Mes esame pasaulio dalelė, o vėl visas pasaulis yra mumyse“ (1, t. 2, p. 137). Žmogumi yra pasiekta dabartinė aukščiausia pakopa – per jį, jo savimonę, per jo patiriamą dvasingumą absoliutas yra suvokęs save patį. Žmogus, sąmoningai siekiąs dvasinio šviesumo, žinąs, kaip jo siekti, ir įgaunąs galią jį pasiekti, yra absoliutan grįžtanti jo dalelė. Tas grįžimas – viso gamtos vyksmo tikslas. Remdamasis ne tik indiškaisiais šaltiniais, bet ir vieno iš savo mokytojų, pagrindinio imanentinės filosofijos atstovo V.Shuppe's mintimis, Vydūnas tvirtina: „Taip matyti, jog gamta, ką steigiasi apsireikšti, ant aukštesnio laipsnio sąmone, galutinai nori apsireikšti išmanymu, sąžine, Išmintimi. Tad pasirodo todėl viso pasaulio gyvenimo tikslu“ (1, t. 1, p. 56).

Tačiau žmoguje, pačioje aukščiausioje pakopoje į galutinį „viso pasaulio gyvenimo tikslą“, ne tik švyti ryškiausia sąmonės šviesa, bet ir kyla bene didžiausi evoliucijos sunkumai. Visatos vyksmą, kad ir turintį aiškią kryptį, Vydūnas vaizduoja ne kaip idilišką dvasios įsivyravimą, o kaip dramatišką procesą, kuriame grumiasi dvi stiprios jėgos – sąmoningumas ir nesąmoningumas, du pagrindiniai tos visatos atributai.

Materija Vydūno filosofijoje traktuojama ne kaip pasyvi inertiška masė, o kaip aktyviai veikianti, į save visa traukianti substancijos dalis. Materijos veiksmą nulemenčios trys jai būdingos savybės arba gunai,

kurie žymia dalimi atitinka visatos sąmoningumo laipsnius – tai *tamas* (tamsumas, inertiškumas), *radždas* (aktyvumas, veiklumas, karštumas) ir *satva* (aiškumas, šviesumas). Šitų gunų kombinacijos sudaro pasaulio įvairovę. Dvasiniam pradui reikia nugalėti jų veikimą, dėl kurio atsiranda klaidingas to prado susitapatinimas su jų deriniu, įgavusiu žemiško žmogaus, t.y. kūno gyvybės, geismų, proto kombinacijos, pavidalą. Tiktai per atkaklią kovą su jais, per jų tikrosios prigimties bei savo dvasinės esmės supratimą ir tėra įmanomas išsivadavimas. Ši pasaulio ir žmogaus, kaip gunų kombinacijos, koncepcija, kuria daugiausia remiamasi Vydūno traktate „Likimo kilmė", perimta iš „Bhagavadgytos". Toji koncepcija į vedantos sistemą pateko iš dualistinės sankjos sistemos, kurioje gunai yra materijos (*prakritės*) imanentinės savybės, veikiančios pačios iš savęs ir visiškai nepriklausančios nuo dvasios (*purušos*), kuri į pasaulio vyksmą nesikiša. „Bhagavadgytoje" gunai yra nebe tiek materijos potencijos, kiek absoliuto amžinos ypatybės, kuriomis jis gali pasireikšti kurdamas pasaulio įvairovę. Taip juos traktuoja ir Vydūnas. Satvą, pavyzdžiui, jis apibūdina jau kaip dvasios atributą, t.y. kaip „šviesą – esybę – sąmonę – teisybę" (1, t. 2, p. 145).

Kalbėdamas apie žmoniškumo esmę, mūsų mąstytojas nesitenkina apibūdinęs ją kaip abstraktų dvasinį pradą, kaip absoliuto kibirkštį, iš jo išeinančią ir vėl į jį grįžtančią. Patekęs į materialų pasaulį, tasai dvasinis pradas turįs savo uždavinį – taurinti žemesniąsias to pasaulio galias, padėti jo sąmonėjimui. Anot Vydūno, kiekvienas „žmogus pasaulio Kūrėjo vartojamas kaip priemonė visam gyvenimui gyvinti ir tobulinti" (1, t. 3, p. 416). Panašiai tvirtina ir hinduizmo reformatorius A.Gošas, kuris, aiškindamas savo integralinę jogą ir remdamasis „Bhagavadgyta", nurodo, jog išsivadavimo tikslas yra ne tiek transcendentinio absoliuto pasiekimas, kiek susijungimas su pasireiškusiuoju absoliutu, per žmogų pažįstančiu save ir jo pagalba keičiančiu pasaulį. Žmoniškumas, t.y. žmoguje įsikūnijęs dvasingumas, anot Vydūno, yra viso žmogaus gyvenimo tikrasis tvarkytojas, visų kitų jame besireiškiančių galių valdytojas. Jo veikimas matosi visoje žmogaus elgsenoje bei veikloje, santykiuose su kitais žmonėmis, su išoriniu pasauliu ir

pačiu savimi. Žmogaus dvasingumo požymiais, nebegalimais kildinti iš gamtos galių veikimo, Vydūnas laiko savimonę („ašainę sąmonę“), intuiciją, sąžinę, meilę, laisvą valią, dorumą, gebėjimą jausti ir kurti grožį, religinį išgyvenimą. Nuo tų savybių pasireiškimo labiausiai priklausanti asmenybės darbų ir viso gyvenimo žmoniškoji vertė.

Doros bei dorovės samprata

Kaip matėme, žmogui bei jo gyvenimui Vydūnas skiria ypatingą reikšmę būties vyksme, pabrėžia jo misijos pasaulyje išskirtinumą. Žmoniškumas, anot mąstytojo, „žemiškame gyvenime yra vyraujančioji galia“' ir „visas pasaulio gyvenimas žmoniškumo tarsi kaitinamas“ (1, t. 1, p. 413, 414). Tačiau realiame gyvenime, apimančiame tiek socialinius santykius, tiek žmogaus santykį su gamta bei pačiu savimi, žmoniškumas „gana dažnai netenka šios savo reikšmės“, t.y. neatlieka tos misijos, kuriai jis pašauktas. Vydūno teigimu, „žmogus dar tėra pakelyje“ į tikrąją dvasios karalystę, kuri galutinai užvaldysianti žemiškąjį gyvenimą. Dvasinė esmė žmoguje dar nėra pakankamai laisva ir negali visiškai tvarkyti jame veikiančių kitų galių reiškimosi. Kitaip tariant, nėra griežtai laikomasi tų galių hierarchijos, nepasiekta jų harmonijos. Kuo aukštesnė galia – tuo ji aktyvesnė, stipresnė, tuo energingesnio valdymo reikalinga. Grynosios dvasios nepasiekusių šių galių (kūniškumo, gyvybiškumo, proto) visumą Vydūnas vadina „pažmoniškumu“, „žmoniškumo papėde“ ir pan. Darnus jų veikimas turįs tapti priemone tikrąjam žmoniškumui laisvai, nevaržomai reikštis: „Aišku, kad tauriausias žmogaus asmenybės veiksnys yra žmoniškumo pradas. Jam visas pažmoniškumas turi būti apsireiškimo jėga“ (1, t. 1, p. 494). Visų galių darnos siekimas esąs vienas iš svarbiausių žmogaus tobulėjimo uždavinių.

Tačiau kad ir koks dar netobulas būtų žmogus, kad ir kaip stipriai jame reikštųsi „pažmoniškumas“, jame vis dėlto jaučiama žmoniškumo persvara. Tą žmoniškumo vyravimą žmogaus asmenybėje, visų „pažmoniškumo“ jėgų suvaldymą, subordinavimą dvasinei esmei Vydūnas

apibūdina kaip dorą. „Dora, – teigia mąstytojas, – yra tam tikras žmoniškumo esmės santykiavimas su pažmoniškumu žmogaus asmenybėje ir toliau vieno žmogaus esmės su kitojo žmogaus esme ir jo pažmoniškumu“ (1, t. 1, p. 495). Apie dorą, anot Vydūno, tegalima kalbėti tik tada, kai žmoniškumas nors kiek yra aiškesnis už „pažmoniškumą“, t.y. kai žmogaus gamtiniai pradai veikia ne stichiškai, o bent minimaliai paklūsta dvasinei jo esmei. Dora Vydūno filosofijoje laikoma tokiu reiškiniu, kurį „negininčijamai vertiname kaip tiesioginį žmoniškumo požymį“. Josios lygis esąs matuojamas tuo, kiek individo dvasinė esmė yra įvaldžiusi „pažmoniškumo“ galias, t.y. kiek jo asmenybės struktūroje „matyti patsai žmogus“, kiek jo elgesys yra „nustatytas iš vidaus“ ir yra laisvas nuo išorinių aplinkybių, bei jų veikimo savojo gamtiškumo, kiek jame realizuojama privalomybė dvasinės būties atžvilgiu. „Laisvė arba, geriau sakant, dykybė yra galimumas pačiai žmogiškajai esmei apsireikšti. Taip rodos reikėtų išmanyti doros prasmę ir reikšmę“ (1, t. 1, p. 499), – teigia mąstytojas. Taip apibūdinamas doros vertės kriterijus bei pabrėždamas jos autonomiškumą materialaus pasaulio atžvilgiu, Vydūnas visiškai solidarizuojasi su vokiečių klasikinės filosofijos pradininku I.Kantu, dorovę traktavusiu kaip sritį, kurioje žmogus esąs laisvas nuo išorinės būtinybės, nuo gamtos sąlygoto priežastingumo.

Ieškodamas doros specifikos, Vydūnas nesitenkina apibūdinęs ją tik kaip žmoniškumo esmės apraišką. Tokie pat kaip ir dora „tiesioginiai žmoniškumo požymiai“, anot mąstytojo, yra dar mokslas ir menas. Kiekviena iš šių trijų žmoniškumo reiškimosi gyvenime formų tą žmoniškumą savaip realizuoja. Mokslo, kurio pagrindinė jėga yra protas, pagalba žmogus pažįsta materialų pasaulį, kuriasi jo supratimą, jį įvaldo ir pagal savo išgales bei poreikius pertvarko. Mokslas, pasak Vydūno, esąs gamtoje vykstančio kūrybos proceso tęsinys, tik jame veikia žmoniškumo lygį pasiekęs protu besireiškiąs sąmoningumas. Kuo šviesesnis tas sąmoningumas, tuo skaidresnis žmogaus mąstymas, tuo humaniškesnis mokslo kryptingumas, tuo mažiau pavojų suabsoliutinti jo teikiamą pažinimo medžiagą, daiktų ir reiškinių pasaulį, tuo pačiu beatodairiškai pasiduoti to pasaulio traukai. Menu reiškiasi žmogaus

asmenybė, jo dvasinis pradas, kuris sukurtuose dalykuose tarsi įsidaiktina, tampa jusliškai suvokiamas. Menas, anot Vydūno, „savo būdu kuria kiekvienu veikalu mažą pasaulį, kaip to pasaulio supratimu nori kiekvienas žmogus“ (1, t. 3, p. 338). Menas gimstąs „iš žmoniškumo esmės, kada ji ryžtasi daiktų pasaulyje kurti vaizdus ir pavidalus“ (1, t. 1, p. 469). Kai tos esmės kūrinyje nesimato, jame nėra ir meno – tėra tik paprastas dirbinys, kuriame atsispindi protavimas ir geismai, t.y. „pažmoniškumas“. Panašiai, anot Vydūno, yra ir su dora – elgesio, iš kurio tesimato „pažmoniškumas“, negalima apibūdinti kaip dorovingo. Tačiau dora nuo meno ir mokslo skiriasi tuo, kad ji yra tarsi neapčiuopiama, nesudaiktinama, neturinti savo veikimo sferos materialioje aplinkoje. Ji pati lyg ir neveikia, o taip organizuoja pažmoniškųjų galių veikimą, kad iš jo matytųsi, jog jomis reiškiasi tikrai dvasingas žmogus. „Doroje, – teigia Vydūnas, – žmogaus esmė laikosi lyg atsitraukusi nuo jo, tarsi prižiūrėdama visas kitas asmenybės galias iš aukšto“ (1, t. 1, p. 494). Tad doros esmę sudaro visos asmenybės elgsenos sužmoginimas, sudvasinimas. Toji elgsena ir yra doros reiškimosi, jos įsikūnijimo sfera, tik įsikūnija ji ne materialiuose daiktuose, kaip mene, o tame, kad „dvasia – siela vyrauja ant visų asmens gyvenimo sričių jėgų“ (1, t. 1, p. 272).

Taigi Vydūnas ypač pabrėžia reguliatyvinę doros funkciją asmenybės elgesyje, tik tą funkciją jis sieja ne su socialinėmis žmogaus gyvenimo reikmėmis, o su dvasine jo prigimtimi, t.y. ontologizuoja jos genezę. Pagrindinį reguliuotojo vaidmenį, mąstytojo įsitikinimu, atlieka ne visuomenėje įsigalėjusios dorovės normos, o metafiziškai suprantamas dvasinis žmogaus pradas. Tokiu būdu jis pabrėžia vidinių motyvų svarbą asmenybės doroviniame elgesyje, tuos motyvus laiko specifiniu dorovės reguliacijos bruožu. „Yra, tiesa, ir tokių žmonių, kurie tiki, kad dora esanti žmonių elgesys, juo pildant tam tikrus įsakymus, – rašo Vydūnas. – Bet tada žmonės būtų tiktai svetimos valios įrankiai, būtų mašinos“ (1, t. 1, p. 493–494).

Konkrečiai žmogaus elgsenoje bei gyvenime dora reiškiasi dorybėmis, iš kurių pagrindinės, anot Vydūno, esančios teisingumas, malo-

numas, taurumas, kantrumas, garbingumas, meilė. Jas mąstytojas apibūdina kaip žmoniškumo spindulius. Tačiau pats tų dorybių reiškimas dar nėra tikroji dora – jį galima laikyti tik „doros atšvaita“, „bet ir tai tik tada, jeigu dorybės paties žmogaus savo valia reiškiamos, o ne kitiems tai liepiant“ (1, t. 1, p. 496). Vadinasi, ir ne kiekvienas dorovingas veiksmas ar jame įsikūnijusi dorybė turi tikrai dorovinę prasmę – dorovė turinti natūraliai sekti iš giluminių žmogaus intencijų, iš nuoširdaus jo noro reikšti žmoniškumą bei kituose jį žadinti, o ne iš kokio nors išskaičiavimo, aplinkybių diktato ar paklusnumo normai. Pagrindinė doros reiškimosi sąlyga, anot Vydūno, yra laisva valia, pasirinkimo laisvė, kurią turįs kiekvienas žmogus. „Ir žemasis žmogus jaučiasi galįs vienaip ar antraip pasielgti, – aiškina mąstytojas. – Šitas jausmas yra pirmasis pradinis laisvos valios reiškinys“ (1, t. 2, p. 37). Laisvą valią Vydūnas laiko „ypatišku žmogaus esybės žymiu“, viena iš akivaizdžiausių jo dvasinės esmės apraiškų. Tai, kad ne visada yra realios galimybės tą valią išreikšti, nepaneigia paties jos buvimo. Tai, kad surakintas kalinys negali paeiti, nereiškia, kad jis neturi jėgų eiti, aiškina Vydūnas. Žmogaus valią neretai galima palyginti su tokiu kaliniu: būdama dvasinė jėga, ji negali pasireikšti dėl to, kad pernelyg sunkios būna aplinkybės, o labiausiai dėl to, kad pernelyg aktyvios asmenybėje būna „pažmoniškumo“ jėgos, kurios užuot tapusios valios reiškimo įrankiais ją pačią tiesiog pavergia, sunaikina. Jų pagalba laisvos valios žmogui labai reikalinga – be jų žmoniškoji esmė negalėtų veikti pasaulyje, bet jos dažnai valios balsui nepaklūsta. Įsisiautėjus geismams ir jausmams, kartais atrodo, jog žmogus elgiasi prieš savo paties valią, kuri tokiam elgesiui nepritaria, bet ir nepajėgia jo pakeisti.

Valios stiprinimą, jos išlaisvinimą Vydūnas traktuoja kaip „pažmogiškųjų“ jėgų suvaldymą, kaip jų uždedamų grandinių sutraukymą, kaip jųjų veiklos pajungimą žmoniškumo esmei reikšti. Žmogaus valios pavergimas esąs ne kas kita, kaip jo esmės sutapatinimas su gamtiškųjų „pažmoniškumo“ jėgų visuma. Patsai žmogus turįs būti jame veikiančio gamtiškumo prižiūrėtojas, bet „žiūrėdamas jisai save visiškai užmiršta ir su gamtos veikimu taip labai sutinka, jog tiki save

patį veikiant“ (1, t. 2, p. 149). Žmogaus esmė yra visada ta pati, nekintanti, keičiasi (gerėja ar blogėja) tik jos reiškimosi galimybės bei priemonės. Viena iš galingiausių tos esmės apraiškų – išmintis, tikrojo žinojimo apie būtį galia. Kuo ji skaidresnė, tuo dvasingesnis žmogaus gyvenimas, bet tasai skaidrumas priklauso nuo prigimties tobulumo. Anot vaizdaus Vydūno palyginimo, „Išmintis yra liepsna, o prigimtis žvakė. Žvakei esant netinkamai, ir šviesa menka <...>. Norint įgauti šviesesnę išmintį, reikia taisyti prigimtį“ (1, t. 1, p. 70). Tas pats pasakytina ir apie vydūniškai suprantamą valios galingumo stiprinimą: žmogus, norėdamas, kad kuo daugiau jo gyvenime reikštų valia, turi tobulinti savo prigimtį bei šviesinti žinojimą apie visatą ir save, vadovautis išmintimi, klausytis jos balso. Tačiau tasai išminties balsas būna pakankamai stiprus tada, kai žmogus tauriai, dorai gyvena. Vydūno įsitikinimu, „reikia pirma šventu būti, tada išmintis randasi savaime“ (1, t. 2, p. 40). Vadinasi, doras gyvenimas yra pirmoji tiek tikrojo būties pažinimo, tiek dvasinio išsivadavimo sąlyga. Tą patį pabrėžė visos idealistinės indų filosofijos mokyklos.

Ieškodamas vidinių žmogaus dorovingo elgesio prielaidų, Vydūnas ypatingą dėmesį atkreipė į sąžinę. Būtent ją mąstytojas laiko išminties balsu žmoguje. Kai iškyla pasirinkimo būtinybė ar kai žmoguje stengiasi įsivyrauti su geismų patenkinimu susiję norai, teisingą sprendimą padiktuoja „ypatingas žinojimas, ypatingas išminties raginimas“, kurį Vydūnas ir vadina „valios šviesa“ arba sąžine. Mąstytojas pripažįsta, jog ne visada tam sąžinės sprendimui paklūstama, tačiau pažymi, kad dėl jo teisingumo paprastai nesiginčijama. Sąžinė, jei ir ne visada pajėgi užkirsti kelią dorą pažeidžiantiems poelgiams, visada juos bekompromisiškai iš žmoniškumo pozicijų vertina ir teisia. Ji, Vydūno manymu, yra asmenybės savimonės gelmėse slypinti, betarpiškai iš pačios dvasinės esmės kylanti, niekada neklystanti savęs vertinimo galia, kuria tikima be jokių įrodymų intuityviai. Sąžinę, kaipo asmenybės sugebėjimą teisti save, intuityviai, be ilgų proto svarstymų, nešališkai ir moraliniu atžvilgiu dažniausiai teisingai vertinti savo poelgius, Vydūnas traktuoja kaip itin akivaizdų žmogaus dvasingumo požymį, o ne kaip

visuomenėje įgyjamo socialinio patyrimo, sąmoningai ir nesąmoningai vykusio auklėjimo bei saviauklos rezultatų kvintesenciją. Kurio sąžinė galingesnė ir įsakmiai valdo elgesį, tas žmogus ir esąs geresnis, kilnesnis. „Sąžinės galybė yra tikriausia žmogaus būties rodyklė, – teigia mąstytojas. – Jai tvirtėjant, pasirodo ir vis daugiau kiti žmogaus Didybės pažymiai“ (1, t. 2, p. 39). Tie „pažymiai“ – savimonė, išmintis, grožio pajauta, laisva valia ir kt. Iš darnios jų sąveikos gimstančios ir svarbiausios dorybės – meilė, skaistybė, kantrybė, teisingumas, kurios yra „lyg žmogaus Didybės oras arba kvapas“ (1, t. 2, p. 40). Iš visų Vydūno aiškinimų išplaukia, jog sąžinė yra dorumo šerdis, visas dorybes iš dvasinės esmės semiamais syvais maitinanti šaknis.

Doros sąvoka Vydūno filosofijoje vartojama individualaus asmenybės dorovingumo prasme. To dorovingumo, arba doros, šaknys glūdinčios vidiniame žmogaus pasaulyje, dvasinėje žmoniškumo esmėje. Dorą, anot mąstytojo, pagimdo ne išorinio gyvenimo poreikiai, materialiniai interesai, o žmogaus dvasinio reiškimosi, jo esmės atsiskleidimo būtinybė. Tačiau Vydūnas kalba ne tik apie dorą, bet ir apie dorovę, kurią apibūdindamas pereina į socialinio gyvenimo plotmę. Nors svarbiausios žmoniškumo apraiškos – mokslas, menas ir dora, Vydūno aiškinimu, kyla iš atskiros asmenybės ir yra individualaus pobūdžio (tasai individualumas mažiau esąs išreikštas moksle), tačiau vystomos ir ugdomos jos tėra tiktai „draugijiniame“, t.y. visuomenės, gyvenime. Ypač tame gyvenime esąs svarbus doros vaidmuo. Žmonėms santykiaujant vieniems su kitais, dora tampa tiesiog būtina, „yra jiems pareiga“. „Vienas žmogus pats, rodos, nei nebūtų doros reikalingas“ (1, t. 1, p. 272). Nors Vydūnas aiškina, jog toks atrodymas tėra tiktai regimybė, nes atskiro žmogaus gyvenime „pažmoniškumo“ suvaldymas yra taip pat svarbus, tačiau kartu pabrėžia, jog žmoniškumo esmės vyravimas, t.y. dora, tegali išryškėti tiktai „žmogui susieinant su kitais žmonėmis“. „Tuojau tada numanyti ypatingi santykiai, ypatinga jų sutarimo ar nesutarimo tvarka, arba dora“ (1, t. 1, p. 272). Tasai žmoniškumo esmių santykiavimas ir sudarąs dorovę. Mąstytojo teigimu, „dorovėje žmogaus esmė atsišaukia į kitų žmonių esmę“ (1, t. 1, p. 496).

Žmonių santykiuose atskiros asmenybės dora tarsi įsidaiktina, iš vidaus iškyla į paviršių, tampa akivaizdžiai pajaučiama. Šia prasme ji esanti panaši į meną. Paties Vydūno žodžiais tariant, dora „prilygsta tame menui, kad ji yra žmoniškumas pastebimas, taip sakant, regimuose dalykuose, būtent žmonių santykiuose“ (1, t. 1, p. 272). Tuose santykiuose dora ne tik atsiskleidžia, bet ir įgauna galimybę aktyviai reikštis, o tuo pačiu tvirtėti, tobulėti. Žmogui atsiranda aktuali būtinybė įveikti „pažmoniškumo“ maitinamą savąjį egocentrizmą ir taip stiprinti savo dvasinės esmės vaidmenį, pačiam doroviškai bręsti ir tobulėti bei savo žmoniškumu veikti kitus.

Pažymėdamas, kad žmonių santykiuose atskirų asmenybių dora išryškinama ir ugdoma, Vydūnas kartu pabrėžia ir tų santykių neįmanomumą be dorovės. Mąstytojo tvirtinimu, dora atlieka elgesio vidinio reguliatoriaus vaidmenį, o dorovė – išorinio reguliatoriaus. „Žmogus laukia iš žmogaus žmoniškumo jų santykiuose. Kitaip jie negali gyventi šalia viens antro. Todėl dora žmonėms pasirodo tikrai būtina“ (1, t. 1, p. 274). Reikia pažymėti, kad ankstesniuose savo veikaluose Vydūnas tiek individualiam dorovingumui, tiek dorovei apibūdinti vartojo tik doros sąvoką. Viename iš paskutiniųjų filosofinių traktatų „Sąmonė“ vartojamos doros ir dorovės sąvokos, nusakomas skirtingas jų turinys, tačiau ir čionai tas skirtingumas nėra ypatingai akcentuojamas. Pripažindamas socialinio dorovės vaidmens reikšmingumą, mąstytojas ją kildina irgi ne iš socialinių žmogaus ir visuomenės formavimosi prielaidų, o apibūdina kaip individualių metafiziškai suprantamų žmoniškumo esmių sąveikos rezultatą. Dorovė, anot Vydūno, ne istoriškai formuojasi, o tik ima pasireikšti, kai žmonėms prireikia bendrauti. Ji tiesiog išauga iš doros.

Tačiau kalbėdamas apie atskiro žmogaus doros formavimąsi, mąstytojas nepalieka nuošalyje socialinių veiksnių vaidmens tame formavimesi. Gimusiame žmoguje, anot Vydūno, jo dvasinė esmė teturi tik potencialią galią, kuri per gyvenimą privalėtų visu ryškumu atsiskleisti. Didžiąja dalimi tas atsiskleidimas vykstąs paties žmogaus pastangomis, bet postūmį jam duoda ir stimuliuoja aplinkinis pasaulis, ypač

žmonių santykiai, juose pasireiškiąs žmoniškumas. Labiausiai bręstantį žmogų veikia šeima bei visa artimiausia socialinė aplinka. Anot Vydūno, dora „gimsta, kad iš tėvų pusės veikia ne vieno kūno jausmų–geismų ir minčių galios, bet patsai žmoniškumas, kursai vaikuose žadina jų žmoniškumą“ (1, t. 1, p. 272). Tuo žmoniškumo žadinimu bei ugdymu iš esmės ir prasidedančios tėvų funkcijos. Tiesa, jos prasideda labai anksti – nuo tos akimirkos, kai pasitinkamas gimstantis žmogus. Tuo pasitikimu ir visu tolesniu elgesiu su naujuoju žmogumi tampama tėvais. Tačiau individas, kaip žmogus, formuojasi ne tik tėvų bei kitų šeimos narių auginamas ir auklėjamas. Jį supa, jam beaugant, nuolat platėjanti tolesnė socialinė aplinka – giminių ratas, luomas, tauta, visų žmonių bendrija. Šie vis didesnius žmonių sluoksnius apimą socialiniai dariniai, mąstytojo įsitikinimu, kiekvienas vis aukštesniu laipsniu padeda besiformuojančiam individui įveikti prigimties ribojamo dvasinio akiračio siaurumą, egocentrinį individualizmą. Tokia esanti pagrindinė šių darinių paskirtis. Jie apibūdinami kaip dvasinio absoliuto involiucijos į pasaulio įvairovę rezultatas. Kol žmogus suvokia savo sąmonės visuotinumą, pasijaučia esąs visos žmonių bendrijos ląstelė, ima sąmoningai stengtis įsilieti į žmoniją ir gyventi jos interesais, nueinamas ilgas kelias. Tas keleto etapų kelias, anot Vydūno, žymia dalimi sąlygojąs bei stimuliuojąs asmenybės vidinį brendimą, potencialių dvasios galių išlaisvinimą, doros stiprėjimą, žmogiškojo taurumo ryškėjimą. „Šeima, giminė, tauta nėra savaime vertybės, – aiškina mąstytojas. – Jos tokiomis tiktai pasidaro, jeigu žmoniškumas jose gali reikštis ir tuo gyvenime įsigyti savo reikšmę“ (1, t. 1, p. 497). Žmogus pats vienas dažnai būna per silpnas savajai dvasinei esmei suaktyvinti, „pažmoniškumui“ įveikti. Tam esanti reikalinga iš kitų sklindanti sąmonės ir sąžinės šviesa, o visai silpnadvasiams – netgi prievarta, griežtesnės normos ar net įstatymai, reiklus viešosios nuomonės, kurią Vydūnas vadina „viešąja sąžine“, teismas. Kai žmogus ima savo pastangomis ugdyti žmoniškumą, stiprinti dorą, visos prievartinės priemonės bei papildomos sąlygos tampa nebereikalingos, išryškėja jų pagalbinė, o ne savaiminė vertė. Anot mąstytojo, „viešąją sąžinę galėtume lyginti

su šviesa, kuri danguje iš po debesies kraštų šviečia. Ne ji nušviečia saulę, bet ji teka iš saulės <...>. Nuslinkus pažmoniškumo tamsai, žmogaus esmė šviečia, ir jo sąžinė, šviesėjusi ašainė jo sąmonė, jį vedžioja po gyvenimą“ (1, t. 1, p. 499). Toji „ašainė“ sąmonė, o ne aplinkinis pasaulis ir jo vyksmai, esanti vienintelė tikroji žmogaus likimo audėja. Išreikšdama žmogaus valią, ji valdo tai, kas kyla iš aplinkos, pasinaudoja tuo, ką teikia gyvenimas. Anot Vydūno, svarbu, kad ji būtų budri ir teisingai orientuotųsi būtyje ir reiškinių pasaulyje.

Būtinybė tobulėti

Vydūno įsitikinimu, žmogus netobulas esąs dėl to, kad jame veikiančios „pažmoniškumo“ galios yra išsiveržusios iš žmoniškumo kontrolės ir labai daug lemiančios jo gyvenime. „Visų daugiausia padaro, – aiškina mąstytojas, – kad, apskritai imant, žmogus labai domisi pažmoniškumu ir jam leidžia užplūsti visą jo sąmonę. Ir tuo jam palieka vadovybę žmogaus gyvenime. Pažmoniškumas net nustato gyvenimo supratimą“ (1, t. 1, p. 414–415). Visoje būtyje vykstanti sąmoningumo ir nesąmoningumo kova žmoguje, anot Vydūno, įgauna žmoniškumo ir „pažmoniškumo“ kovos pobūdį. Kartu ji turinti gėrio ir blogio kovos prasmę. Toji priešybių kova yra tarsi visatoje vykstančio kūrybos proceso dialektikos pasireiškimas. Tačiau toji iš pasaulio reiškinių prieštaringumu ir vienybės gimstanti dialektika Vydūno filosofijoje nėra aiškinama kaip visą būtį apimantis principas. Visus prieštaravimus mūsų mąstytojas iš esmės traktuoja kaip reliatyvius, kaip kylančius iš neprieštaringos dvasinės vienovės – absoliuto. Tų reliatyvių priešybių kova turinti aiškų teleologinį pobūdį: jos tikslas – visatos grįžimas į gryną dvasinę būtį. „Bet viskas kyla iš Visatos Kūrėjo valios ir galios, – postuluoja Vydūnas. – O kad ir atrodo lyg visa, kas gyvumą nuodina ir žudo, jam yra priešinga vis dėlto negalima kitaip gyvenimo suprasti kaip iš jo vieno pereinant. Ir tie priešingumai turi savo tikslą. Kai kurie juos vadina atvirkščiu kūrybiškumu arba net atvirkščiu dieviškumu“ (1, t. 1, p. 409).

Tokį savo tikslą turįs ir žmogaus egziztencijos prieštaringumas. Jo asmenybės pliuralizmas, kyląs iš gamtos galių joje reiškimosi, tam ir esąs reikalingas, „jeib žmogaus esmė stiprėtų, pasiekdama nors ir sunkiomis kovomis visišką valdymą, ir visoje gamtoje žmoniškumas įgautų tą reikšmę, kurią Kūrėjas jam yra skyręs“ (1, t. 1, p. 404). Kol šito nebus pasiekta, kol atskirame žmoguje ir žmonijoje neįsigalės dvasinis vieningumas, tol žmonės gyvens taip, kokios gamtos galios juose vyraus – vieni savo elgsena bus panašūs į bakterijas ar augalus, kiti – į taikius ar plėšrius gyvūnus ir tik dalis teprilygs žmonėms. Toje vidinėje žmonių disharmonijoje, jų pasidavime „pažmoniškumui“ slypinčios ir socialinio blogio šaknys. Jas pakirsti tegalįs individualus asmenybės tobulėjimas. Socialinė sistema žmogaus atžvilgiu veikianti kaip išorinė aplinkybė ir jo tobulėjime vaidinanti antraeilį vaidmenį. Jos pakeitimas, mąstytojo įsitikinimu, savaime nepakeisiąs žmogaus, jei jis pats savo valia nesikeis. Tuo tarpu pakankamai dvasiškai išaugę žmonės nebegalės gyventi senu įpratimu ir savo lygiui pritaikys visuomeninę tvarką. Beje, tobulindamas socialinę sistemą, ją atnaujindamas, žmogus turįs būti pats pirma praaugęs ją, kitaip jis nei norėsiąs, nei galėsiąs jos pertvarkyti. 1921 m. jis rašė, jog kuriant naują „žmonijos ateities gyvenimo formą“, tai reikią daryti ne revoliucinės kovos keliu, o „žmogaus gerėjimu“. Tiktai taip tegalės „užtekėti pilnai ir šviesiai aukštojo žmoniškumo saulė“ (1, t. 3, p. 220).

Didžiausią dabarties blogį Vydūnas, kaip ir hinduizmo reformatoriai (Ramakrishna, Vivekananda ir kt.), matė tame, kad žmonijoje įsigalėjęs daiktiškumas, turto kultas, kurį traktavo kaip materialistinės pasaulėžiūros palaikomo ir dėl to vis labiau įsikerojančio hedonizmo rezultatą. Tačiau to daiktiškumo įsiviešpatavimą mąstytojas laiko ne vien žmogaus netobulumo bei į malonumus nukreiptos jo orientacijos padariniu, bet ir dėsninga žmonijos raidos išdava, laikinu reiškiniu, būdingu vienam iš tos raidos etapų. Žmonija dabar išgyvenanti tą filogenezės (istorinio savo vystymosi) laikotarpį, kuriame „pasiekta dar tik visiško atsidavimo daiktų pasauliui pakopa“ ir kuriame „laisve laikomas nevaržomas įvairių poreikių asmenybės gyvenime patenkinimas“

(1, t. 3, p. 267). Tasai laikotarpis, anot Vydūno, esąs analogiškas tai ontogenezės (individualaus žmogaus vystymosi) pakopai, kurioje fiziškai subrendęs individas beveik visiškai atsiduoda pojūčių pasauliui, su juo labiausiai susitapatina ir tarsi primiršta savo dvasinę prigimtį. Tai esanti pereinamoji atskiro žmogaus gyvenimo pakopa, po kurios „vėlesniame amžiuje pastebimas grįžimas prie gyvybės ištakų". Laikinas esąs ir „daiktingasis", orientacija į materialines vertybes ir komfortą pasižymintis žmonijos raidos etapas, po kurio turėsianti būti dvasiniu susivokimu grįstos laisvės epocha. Toji epocha jau artėjanti, žmonijoje jau esanti pastebima jos nuojauta, kuri dabartinę visuomenę tarsi ragina pabusti. Dabarties vyksmai, anot mąstytojo, rodo, jog „žmonija, kaip ir atskiras žmogus brandos amžiuje, įžengė į apsisprendimo epochą" (1, t. 3, p. 268).

Tąjį apsisprendimą pagreitinti ir dvasingumo linkme nukreiptą kūrybos vyksmą intensyvinti galinčios sąmoningos žmogaus pastangos tobulėti, įveikiant įvairiausiais būdais besireiškiantį „pažmoniškumą". Žmonija tobulėjanti dvasiškai augant atskiroms asmenybėms. Giliu Vydūno įsitikinimu, ką „žmogus daro ir veikia, nėra reikšminga tiktai vien jam, bet ir jo aplinkybei, pagaliau gamtai ir visam pasauliui" (1, t. 3, p. 239). Kitaip tariant, nuo žmogaus prigimties sutaurinimo bei jo gyvenimo kokybės labai daug priklauso tiek visuomenės, tiek pasaulio raidos eiga. Tobulėjimo esmę sudarąs prigimties taurinimas, jos pajungimas iš žmogaus dvasinės esmės kylančiai valiai. Tasai taurėjimas yra paties individo galioje. Žmogus, Vydūno teigimu, „geriausiai auga, pats save augindamas. Jis, kuris parein iš kūrybos valios, turi savo valią sutikti su ja. Tuomet tai jis visaip tarpsta" (1, t. 3, p. 255). Tad pirmoji tobulėjimo sąlyga yra dvasinis žmogaus susivokimas, iš kurio kyla tiek noras ir pastangos keistis, tiek to keitimosi prasmės ir tikslo žinojimas. Tąjį susivokimą asmenybėje sužadinąs pats kūrybos vyksmas. Gamta žmoguje gyvina ir ugdo pagrindinėms savo sferoms atstovaujančias galias – kūniškumą, gyvybę, psichiką, protą, o bendraujant su žmonėmis, kurių sielos kiek yra paaugusios asmenybėje bunda ir veikimo pradmenis įgauna dvasios pasauliui atstovaujantis žmoniškumas. Jį

Vydūnas. 1935 m.

stiprinti jau esanti paties žmogaus pareiga. Tobulėdamas pats, individas žadina ir kitų siekimą dvasiškai augti. Taip jis tarsi toliau perduoda pirmiau paties iš kitų perimtą tobulėjimo estafetę.

Tobulėjimo keliai

Galutinis tobulėjimo tikslas – žmogaus išsivadavimas iš materijos varžtų, jo dvasinio prado susiliejimas su absoliutu. Indiškoji joga iš esmės yra praktinių metodų šiam tikslui pasiekti sistema. Tuos metodus pripažino visos idealistinės indų filosofijos sistemos. Vydūnas jais taip pat naudojosi, tačiau nesistengė jų detaliai išaiškinti ir beatodairiškai rekomenduoti. Savo tautiečius jis orientavo ne tiek į šį galutinį tikslą (nors visoje kūrybos patekstėje tokia orientacija yra), kiek į tokį gyvenimo būdą, kuris sąlygotų jų dvasinį šviesėjimą, lengvintų ir taurintų žemiškąjį jų kelią, tarsi savaime prie šio tikslo žmogų priartinantį. Mūsų mąstytojas buvo už aktyvų asmenybės dalyvavimą gyvenime, pats rodė tokio aktyvumo pavyzdį, energingai darbuodamasis lietuviškosios kultūros baruose, stengdamasis ugdyti tautiečių atsparumą germanizacijai. Ir savo filosofiniuose aiškinimuose jis akcentavo tuos jogos sistemos momentus, kuriuose individualaus žmogaus tobulėjimas derintųsi su aktyviomis visuomeninėmis jo pozicijomis. Šiuo atžvilgiu daug pamokančio jis, kaip ir induizmo reformatoriai, rado „Bhagavadgytoje“. Viena iš pagrindinių šios poemos idėjų ta, kad asmenybė išsivaduoti gali, kantriai atlikdama gyvenimo jai skiriamas pareigas. Pareigos vardan ji turinti sugebėti įveikti bet kokius sunkumus ir svyravimus, netgi nevengti prievartos. Vydūnas, panašiai kaip ir Gandis, socialinio blogio atžvilgiu stengėsi laikytis nesmurtinio priešinimosi, jėgos nenaudojimo taktikos, tačiau šia prasme nebuvo visiškai nuoseklus. Greičiausiai „Bhagavadgytos“ veikiamas kai kada jis ne tik akcentavo žmogaus moralinės pareigos svarbą, bet ir pripažindavo prievartą, jei ji būtina tai pareigai atlikti. Pavyzdžiui, dramoje „Probočių šešėliai“ ne tik nedviprasmiškai smerkiama socialinė priespauda, žmogaus pažeminimas, jo fizinis ir dvasinis pavergimas, bet ir pritariama siekimui su tuo pavergimu

kovoti, neleisti keroti blogiui, jei reikia, raginama net jėga jį nugalėti. Dramos herojus baudžiauninkas Mykolas, seno išminčiaus Vysuomio paakintas, įveikia vergišką nuolankumą savyje, nužudo „geradarį" poną, norėjusį priversti paklusti savo įgeidžiams jo sužadėtinę. Pagrindinį akcentą šiame konflikte įgauna ne keršto motyvas, o tai, kad baudžiauninkas sutraukė vidinės vergovės pančius, kad jis pasijautė laisvu „sau žmogumi", suvokė būtinybę tokiu tapti, sugebėjo nepraeiti pro vis labiau įžūlėjantį blogį, atliko sunkią pareigą, kurios pareikalavo likimas.

Ne tik šia drama, bet ir kitais grožiniais kūriniais, filosofijos traktatais, straipsniais bei kalbomis Vydūnas stengėsi žadinti tautiečių veiklumą, kultūrinį visuomeninį aktyvumą, todėl ypač akcentavo teisingai suprastos pareigos šventumą. Aiškindamas aktyvios veiklos gyvenime, kaip vieno iš tobulėjimo kelių, svarbą, mąstytojas kartu pabrėžė labai, jo manymu, reikšmingą tos veiklos principą, akcentuotą ir „Bhagavadgytoje", – veikiant nesiekti asmeninės naudos, nepasiduoti veiklos rezultatų vergovei. Apie taip sugebančius veikti žmones jis rašė: „Nerūpi jiems nei turtas, nei garbė, nei galybė. Jie vaikščioja po pasaulį, tarsi jiems būtų padingęs tas aš, kurs kitiems toks brangus. Vien tarnauti jie nenori. Bet tarnauti geriausiu, išmintingiausiu būdu. Tarnauti kitiems, kad jie pasiektų aukštesnį žmoniškumo laipsnį ir tuo pasiektų savo gyvenimo tikslą" (1, t. 3, p. 250). Pats Vydūno gyvenimas buvo tarsi konkretus šio principo realizavimo pavyzdys. Aktyvi, nesavanaudiška veikla indų filosofijoje traktuojama kaip vienas iš dvasinio tobulėjimo, t.y. *jogos* kelių. Tai *veikimo* arba *karma joga.* Vydūno filosofijoje, kūryboje bei visuomeninėje veikloje šiai veikimo jogai skiriamas ypatingas dėmesys. Svarbiausia jo veikimo grandis esanti tiesioginis aukštesnio žmoniškumo tiek savyje, tiek kituose ugdymas, tačiau mąstytojas neignoravo ir žemesniųjų veikimo pakopų, bet kokio darbo reikšmingumo, jei tasai darbas atliekamas nuoširdžiai, be savanaudiškų siekimų, norint daryti gera kitiems žmonėms, tautai, visuomenei. Toks nuoširdus pagal savo išgales dirbamas darbas einąs išvien su kūrybos galiomis, įsijungiąs į kūrybos vyksmą ir keliąs aukštyn tą, kuris jį dirba. O darbas dirbamas pagal savo sugebėjimus, ar jis iš tikro prasmingas ir reikalingas, geriausiai

kaip tik ir gali parodyti asmeninis nesuinteresuotumas, kyląs iš pasišventimo tam, „kas teisu, gražu, gera". Mąstytojo teigimu, „gero noro žmogaus, kurs pasišvenčia aukščiausiajai tarnybai, tas visuomet bus tinkamas ir reikalingas, kas jiems tenka dirbti" (2, p. 4–5).

Su karma joga Vydūno filosofijoje glaudžiai siejasi ir kitas tobulėjimo kelias – *meilės*, arba *bhakti*, *joga*. Šio kelio esmę sudarąs pasišventimas pačiai dvasinei būčiai, siekimas savyje „leisti pasireikšti, kas aukšta ir prakilnu", meilės viskam, kas turi neabejotiną dvasingumo spindesį, ugdymasis. Ryškiausiai tasai spindesys matosi tame, kas yra „gera, gražu ir tiesa". Tai esančios dvasinio absoliuto apraiškos gyvenime. Su jomis susieti savo siekimus ir meilę reiškia neabejotiną artėjimą į dvasinę būtį, į išsivadavimą. „Duok meilei vyrauti savo pasielgime prieš kitus, o ne nekantai, ir meilė tavyje vis galingesnė taps, kol nepajusi su laiku savo sielą esant meile" (1, t. 2, p. 42), – rašo Vydūnas, nusakydamas bhakti jogos veiksmingumą. Iš tvirtų bhakti jogos principų plaukia vydūniškasis žmoniškumas.

Vydūno raštuose veikimo ir meilės jogos idėjos glaudžiai siejasi, tarsi sintezuojamos į vieną tobulėjimo kelią, kuris siūlomas tautai. Į tą sintezę įeina ir kitų jogų – *žinojimo (džnanos)* bei *karališkosios (radža)* – elementai. Pačioje jogos sistemoje šios pastarosios jogos yra svarbiausios, sudėtingiausios, sunkiausios. Jas praktikuoja nebe eiliniai žmonės, kurių kiekvienam nesunkiai prieinami veikimo ir meilės keliai, o tikrieji jogai, kurie, atsiskyrėliškai gyvendami, sudėtingų treniruočių pagalba siekia padaryti paklusnius savo valiai visus kūno, psichikos bei mąstymo procesus ir taip įgyti galią transo būsenoje susilieti su absoliutu. Grynų žinojimo ir karališkosios jogų Vydūnas nepropagavo, tačiau stengėsi perteikti tuos jų momentus, kurie, taurindami žmogaus prigimtį, jam padėtų žemiškame gyvenime, įgalintų laisviau siekti veikimo ir meilės jogų idealų. Tai nereiškia, jog mūsų mąstytojui buvo svetimi žinojimo ir karališkosios jogų idealai, jog jis neorientavo savo tautiečių į aukščiausias išsivadavimo pakopas, galimas pasiekti šių jogų metodais. Bet jis suprato, jog šių jogų idealai, būdami pernelyg atitolę nuo realaus gyvenimo ir reikalaudami žmogų iš to gyvenimo pasitraukti

(taip, pavyzdžiui, paklusdamas šiems reikalavimams, pasielgė vienas iš Indijos nacionalinio judėjimo aktyviausių veikėjų ir ideologų Shri Aurobindo), nesukels tautoje didelio entuziazmo. Kur kas priimtinesnis Vydūnui, žiūrinčiam savo tautos atstovo akimis, turėjo atrodyti individualų tobulėjimą su aktyviu gyvenimu, su visuomenės interesais derinantys veikimo ir meilės jogų keliai, kurių principai jo filosofijoje labiausiai ir akcentuojami. Tačiau, kaip galima suprasti iš visų mąstytojo aiškinimų, jis buvo įsitikinęs, jog, einant pastarųjų jogų keliais, esąs neišvengiamas sąlytis ir su sudėtingesniosiomis žinojimo bei karališkąja jogomis.

Norėdamas prasmingai gyventi ir dirbti, tobulėti, siekti žmoniškumo įsivyravimo savyje pačiame bei aplinkoje, žmogus, anot Vydūno, pirmiausia „turi pasistengti numanyti savo asmenybės ir visos esaties pagrindą ir jam pasišvęsti“ (1, t. 3, p. 256), nes jam „lemta su žinojimu gyventi vienybėje su visa Visuma, kurios jis kaip kiekvienas daiktas yra dalelė“ (1, t. 1, p. 27). Kitaip tariant, žmogus privaląs pirmiausia pažinti save ir pasaulį ir tik to pažinimo pagrindu pats keistis bei pertvarkyti aplinką, nusistatyti gyvenimo būdą. Tasai pažinimas, anot Vydūno aiškinimų, esąs tarsi dviejų lygių. Pradinis žinojimas paprastai esąs perimamas protu iš kitų žmonių bei jų darbų, gyvenimo tvarkos, įgyjamas iš patyrimo, pajuntamas intuityviai. Tų patirčių pagalba šį žinojimą žmogui suteikiąs pats kūrybos vyksmas. Tasai žinojimas esąs tarsi rusenanti kibirkštis, kurią toliau įpūsti žmogus jau privaląs savomis pastangomis. Tos pastangos esą ne kas kita kaip gyvenimo taurinimas, kurio dėka iš kibirkšties įsižiebianti liepsna – tikrasis, aukščiausias žinojimas arba išmintis, toli aplenkianti proto pažinimo galias. Pradinis žinojimas esąs tarsi išeities taškas, išmintis – galutinis pažinimo galybės siekimo, tuo pačiu ir išsivadavimo, tikslas. Tame giluminiame pažinime, t.y. išminties siekime, mokslo teikiamos žinios apie pasaulį ar netgi išminčių aiškinimai apie būties slėpinius teatlieką nors ir svarbų, bet tik pagalbinį, daugiau impulsų vaidmenį. Tikroji tiesa esanti neatsiejama nuo gėrio, tad jos siekiant esą būtina kartu siekti ir gėrio, t.y. visapusiškai, o ypač doroviškai, tobulėti. Vydūniškai suprantamas išminties

siekimas yra ne kas kita kaip supopuliarinta žinojimo, arba džnana, jogos kelio moduliacija. Viena iš svarbiausių mūsų mąstytojo filosofinės kūrybos intencijų buvo ta, kad jo veikaluose pateikiamos žinios apie visatą, pasaulį, žmogų tautiečiuose sužadintų troškulį savo pačių pastangomis siekti žinojimo gelmes atveriančios išminties, nes jos dėka žmogus stengsis „gyventi tikrame ir pilname sutarime su Visuma, su gyvąja jos priežastimi, su Visumoj veikiančiais įstatymais. Ir jo gyvenimas bus gražus skambėjimas, bus palaimintas“ (1, t. 1, p. 27).

Išmintis, geri iš nesavanaudiško veikimo kylą darbai, meilė viskam, kas eina iš žmoniškumo esmės – gėriui, grožiui, tiesai, anot Vydūno, jau savaime tobulina žmogaus prigimtį, t.y. taurina „pažmoniškąsias“ jo galias, paruošia jų veikimą darniam sąskambiui su visumos kūrybos vyksmu. Tačiau esančios reikalingos ir tiesioginės pastangos tai prigimčiai gerai įvaldyti, padaryti paklusniu dvasinės esmės reiškimosi įrankiu. Kuo aukštesnė žmoguje veikianti gamtos galia, tuo didesnės turinčios būti ir šios pastangos. Kūnas, atstovaująs medžiagos (mineralijos) bei augmeniškos gyvybės sferoms, anot mąstytojo, tvarkosi pagal gamtos dėsnius beveik be sąmoningų pastangų, esą tik svarbu, kad žmogus pats jam nekenktų, nepajungtų nesveikų pomėgių tarnybai ir, įsiklausydamas į sveikus jo reikalavimus, pasirūpintų tinkamu maistu, švara, darbo ir poilsio ritmu, kvėpavimu, fiziniais pratimais ir kitokiomis priemonėmis padėtų jam susiderinti su aplinkoje veikiančiomis gamtos galiomis. Tada kūnas puikiausiai atliks savo, kaip dvasinės žmogaus esmės reiškimosi įrankio, vaidmenį. Jam iš esmės reikalingas ne tiek valdymas, kiek išmintinga globa ir priežiūra. Kur kas didesnių rūpesčių kelia ir tvirto drausminimo yra reikalingos materijos aktyvumą, gyvūniškąjį jos pradą atstovaujantis žemesniosios psichikos reiškinių pasaulis, kurį Vydūnas vadina jausmų–geismų gyvata arba *kama.* Būdami aktyvūs, geismai stengiasi žmogų kuo stipriau pririšti prie materijos pasaulio, aptemdyti jo dvasinį šviesumą, skatinti susitapatinimą su gamtine savo dalimi. Užtenka žmogui pasiduoti jų sugestijai ir bent kiek pataikauti, jie ima vis labiau stiprėti ir įsigalėti, reikalauti vis didesnės laisvės, kuri galinti tapti tiesiog savitiksliu. Savo tarnybai

geismai tada pajungia ne tik kūną, kurio sveikatą gadina ir kurio gyvybines jėgas nualina, bet ir protą, kuris padedąs ieškoti vis naujų juos tenkinančių šaltinių bei priemonių. Vis aštriau ir subtiliau pojūčius dirginančių malonumų vaikymasis, materialinio komforto siekimas ir kitokios hedonistinio gyvenimo apraiškos, anot mąstytojo, veda į vidinio žmogaus pasaulio destrukciją, dvasinio prado atrofavimąsi, asmenybės nužmogėjimą, tikrosios gyvenimo prasmės praradimą. Įvaldant šią sferą, kaip aiškina Vydūnas, yra būtina siekti vidinės ramybės, emocijų ir jausmų pusiausvyros, jų šviesinimo, kilimo nuo žemesnių prie aukštesnių, norų ir poreikių kultūros, didelio saikingumo tenkinant tuos poreikius. Šio įvaldymo prasmė – sumažinti gyvūniškojo prado žmoguje aktyvumą bei išugdyti jo paklusnumą iš dvasinės esmės einančiai valiai. Geismų, jausmų poreikių kultūrą Vydūnas traktuoja kaip labai svarbią žmogaus vidinės kultūros dalį, aukšto dorovinio išsivystymo požymį.

Dar galingesnis negu gyvūniškoji sfera žmogaus reiškimosi pasaulyje įrankis esąs protas. Būdamas subtiliausia, labiausiai sąmoninga materijos dalimi, jis yra arčiausiai dvasinės esmės, geriausiai gali jai pasitarnauti. Tačiau, kai jo nenušviečia išmintis, jis yra beveik aklas ir tarnauja tam, kas labiau jį savo pusėn patraukia. Dažniausiai patraukia materijos pasaulis, aktyvioji jo jėga – gyvūniškumas, pojūčiais patiriami malonumai. Vienas iš rimčiausių tobulėjimo uždavinių, anot Vydūno, esąs minčių skaidrinimas, nuolatinis jų nukreipimas į dvasios pasaulį, susiejimas su tuo, kas iš to pasaulio eina – gėriu, grožiu, tiesa. Tiktai tada protu galės apsireikšti išmintis, žmogaus mintys bus taurios ir šviesios, jose nebebus nevaldomo chaoso, kas daugeliui žmonių yra būdinga. O kokia žmogaus mintis – toks esąs ir jo veikimas, kuriame mintis netrukus įsikūnija. Tauri mintis taurinančiai veikia jausmų–geismų pasaulį, o pastarasis – kūno jėgas. Žmogus tada išsivaduoja iš aštrių vidinių kolizijų, jo gyvenimas tampa šviesus ir harmoningas. Mąstytojai pažymi, kad tasai minčių valdymas lengvai nesiduoda, jog jam reikia didelių pastangų, nuolatinio budrumo, o labiausiai – taurių poelgių, doro gyvenimo.

Vydūno aiškinti su kūno, jausmų–geismų bei minčių įvaldymu susiję žmogaus tobulėjimo momentai laikytini karališkosios arba radža jogos atgarsiais. Tačiau tie momentai jo filosofijoje nebuvo labiau detalizuoti. Jais veikiau akcentuojamas pats psichikos bei mąstymo įvaldymo būtinumo principas. Jį, kaip ir teisingo žinojimo būtinumo principą, mąstytojas inkorporavo į iš veikimo ir meilės jogų susintetintą savą žmogaus vidinio tobulėjimo sampratą.

Tolerancija kaip etinis principas

Vydūnas – vienas iš nedaugelio mąstytojų, kuriam kaip svarus argumentas skelbiamoms idėjoms pagrįsti buvo pats jo gyvenimas. Kai kurios iš tų idėjų (daugiausia etinių) tiesiog įsikūnydavo elgsenoje ir tapdavo nepalenkiamais moraliniais principais. Nuoseklus tų principų laikymasis neretai atstodavo žodinę jų išraišką bei loginę argumentaciją. Tačiau ir vien praktinę tų principų realizaciją beveik visada galima suprasti kaip labai nuosekliai kylančią iš filosofinių Vydūno idėjų visumos. Praktinį dorovinį principą šiuo atveju galima suvokti kaip filosofinės etinės idėjos analogą.

Tokiu etinės idėjos analogu Vydūnui yra buvęs tolerancijos principas. Pačioje Vydūno filosofijoje tolerancija kaip teorinė problema neanalizuojama, tačiau, nepaisant to, visa Vydūno filosofija yra smelkte persmelkta kuo didžiausia tolerancija ir pakanta kitaip galvojančiam ar besielgiančiam. Toleranciją Vydūnas suprato kaip tokią dvasinę asmenybės nuostatą, kaip aksiomą, savaime suprantamą žmogaus vidinės kultūros bruožą, kuris kartu yra ir akivaizdi žmoniškumo esmės apraiška. Kartu suvokiama, jog šis bruožas nesąs iš prigimties būdingas kiekvienam žmogui, kad jis turi būti išsiugdomas, įgyjamas dorovinio tobulėjimo, išmintingo santykio su pasauliu tobulinimo dėka. Todėl Vydūno filosofinių idėjų bei principų sistemoje toleranciją galima suprasti kaip vieną iš praktinių žmogiškosios išminties pasireiškimo formų, kaip vieną iš tos išminties veikimo momentų žmonių tarpusavio santykiuose.

Toksai tolerancijos, kaip vienos iš praktinės žmonių išmintie reiškimosi formų, supratimas kilo pirmiausia iš pačios Vydūno filosofijos taikomojo pobūdžio, t.y. iš tų uždavinių, kuriuos spręsti ši filosofija ir buvo skirta bei sumanyta. O susiformavo Vydūno filosofija tam, kad padėtų kultūriškai atsigaunančiai tautai ne tiktai atsilaikyti prieš nacionalinę priespaudą ir išlikti, bet ir kad padėtų tvirčiau atsistoti ant kojų, suaktyvinti savo kūrybines potencijas, įvykdyti lietuvių tautos misiją pasaulinės kultūros procese.

Tolerancija pirmiausia turėjo padėti įsitvirtinti tautos kultūros sampratai, o per ją ir pačiai Vydūno filosofijai, kuri dėl didelio savitumo atrodė labai neįprastai ir nepritapo prie jokios idėjinės ano meto srovės ar krypties.

Ypač svarbia tolerancijos principo veikimo sfera Vydūno filosofijoje laikoma žmonių tarpusavio santykių, dorovinio bendravimo sfera. Joje tolerancijos principas pirmiausia ir atsirandąs ir iš čia pereinąs į kitas žmogaus raiškos, t.y. kultūros, sferas. Tolerancijai Vydūno filosofijoje didžiąja dalimi suteikiamas dorovinis turinys, todėl jos samprata pirmiausia ir priskirtina etinei šios filosofijos daliai.

Kaip jau minėta, tolerancijos sąvokos turinio Vydūnas detaliau nenagrinėjo ir nekonceptualizavo, t.y. jos nesprendė kaip filosofinės problemos, o ją ėmė kaip savaime aiškų dalyką. Tai, kad nesama tolerancijos bei kitokių pakantos formų, Vydūnas traktavo daugiau praktinės elgsenos požiūriu ir suvokė kaip akivaizdų elementaraus nekukltūringumo pasireiškimą. Tačiau teigdami, jog tolerancija Vydūnui teoriniu požiūriu buvo ne probleminis, o savaime aiškus dalykas, negalime tvirtinti, jog apie šį tegul ir savaime aiškų dalyką jo kūryboje iš viso nebuvo kalbama arba kad jos svarbumo jis nekėlė kaip praktinės veiklos, kaip kultūrinio gyvenimo problemos. Praktinį jos pobūdį rodo ir tai, kad apie toleranciją, pakantą, pagarbą ir panašius dalykus, apie jų būtinumą ir reikšmę kalbama ne filosofijos veikaluose, o didžiąja dalimi publicistikoje, taip pat istoriosofiniuose, memuariniuose darbuose bei grožinėje literatūroje. Čia randame ne tik tolerancijos svarbos deklaravimą, bet ir bent minimalius tos svarbos paaiškinimus.

Tiek jie, tiek tolerancijos, kaip savaime aiškaus praktinio principo, supratimas Vydūno kūryboje nėra išvedami vien iš sveiko proto patyrimo ar gyvenimiškosios empirijos. Toleranciją, kaip savaime aiškų dalyką, Vydūnas suvokia savo filosofinių pažiūrų kontekste, savo filosofinės sistemos rėmuose. Tolerancija jam buvo vienas iš akivaizdžiųjų jo išpažįstamos pasaulio raidos atributų, turinčių ne tik etinį ar gnoseologinį, bet ir ontologinį statusą.

Centrinė Vydūno filosofijos problema – žmogaus, žmoniškumo esmės bei jos raiškos pasaulyje problema. Pats mąstytojas ją traktuoja kaip kultūros problemą. Tolerancija jos kontekste suprantama kaip viena iš svarbesniųjų žmoniškumo raiškos sociumo sferoje sąlygų. Ji pasidaro reikalinga tada, kai atsiranda žmoniškumo esmės reiškimosi įvairovė. Ji kyla iš to, kad žmonės yra laisvos individualios esybės, turinčios skirtingus sąmoningumo laipsnius, kad jie susikuria skirtingas pasaulio sampratas ir pagal jas nusistato santykius su tuo pasauliu – savo elgsenos ir veikimo jame modelius. Tačiau tos įvairovės Vydūnas neabsoliutizuoja, o laiko ją nors ir akivaizdžia, bet reliatyvia.

Vydūno filosofijoje kaip reliatyvi traktuojama ne tik žmonių, kaip individualių esybių, įvairovė, bet ir visų pasaulio objektų bei reiškinių įvairovė. Pasaulis su savo įvairove reiškiąs ne ką kita, o tik vienybę skirtybėse. Tikrosios, absoliučios realybės prasmę turinti pati dvasinė vienovė, o skirtybiškumas esąs sąlygiškas, tariamas. Tačiau tam skirtybiškumui irgi pripažįstamas santykinis realumas ir savarankiškumas.

Kitaip tariant, pasaulis su savo įvairove Vydūno filosofijoje traktuojamas kaip viena iš dvasinės būties, t.y. absoliuto, būsenų, kuri esanti ne iliuzinė, o reali. Ji apibūdinama kaip involiucijos procese atsiradusi būsena, kurioje sumenkėja, tam tikra prasme degraduoja dvasia ir praranda dalį sąmoningumo. Tasai prarastasis sąmoningumas tampąs nesąmoningumu. Pastarojo skaidrėjimas, kuris reiškiąs laipsnišką grįžimą į vieningos grynosios dvasios būvį, sudarąs evoliucijos procesą. Būtent iš sąmoningumo ir nesąmoningumo santykiavimo, iš skirtingų jų proporcijų tame santykiavime ir atsirandantys įvairūs pasaulio objektai. Paties Vydūno žodžiais tariant, *„margasis pasaulio*

veidas yra sąmoningumo ir nesąmoningumo santykiavimo kūrinys" (1, t. 1, p. 386) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Sąmoningumo ir nesąmoningumo santykiavimas reiškiasi ne tik pasaulyje apskritai, bet ir žmoguje.

Žmogaus tobulumas priklauso nuo to, kaip įvaldytos „pažmoniškosios" gamtiškosios sferos, kiek jos harmoningai suderintos su virš jų esančia dvasine esme, kuri yra individuali „didžiojo sąmoningumo", t.y. grynosios dvasios arba absoliuto, apraiška, kiek ir kaip toji esmė šitoms sferoms vadovauja. To tobulumo skirtumai ir sudarą žmonių įvairumo pagrindą. Menkesnio tobulumo žmonėse tebevyraujančios gamtos sferų galios, tobulesni, šviesesni esantys tie, kuriuose galingiau reiškiasi dvasingumas, o gamtiškumas veikia prislopintai ir minimaliai. Tačiau pats žmoniškumo pamatas esąs vienų vienas – visi žmonės yra tos pačios dvasinės prigimties, visi pagal turimą dvasios potenciją yra lygūs, tik ne visi ta galia sugeba vienodai pasinaudoti.

Individualioje žmogaus būties plotmėje galutinis tobulėjimo tikslas – visiškas išsivadavimas iš materijos, t.y. nesąmoningumo varžtų. To tobulėjimo sėkmė ir trukmė priklauso nuo to, kiek žmoguje suaktyvintas dvasinis pradas, kaip sąmoningai ir ryžtingai jo siekiama, ar suvokiama jo prasmė ir galutinis tikslas. Į jį galimi įvairiausi keliai, praktiškai jų esą tiek, kiek yra einančiųjų, t.y. kiekvienam esąs skirtas savas kelias – toks, kokio jis yra nusipelnęs, kokiu jis yra pajėgus eiti. Ta prasme kiekvienas kelias yra teisingas ir geras.

Kelių įvairovė – vienovės pasireiškimas skirtybiškumu, kuris iš tikrųjų esąs sąlygiškas, reliatyvus. Toji esmė skirtybiškai pasireiškia įvairiais lygiais, įvairiausiomis formomis, kurios vėlgi ne pastovios, bet nuolat keičiasi. Žmonijos gyvenime ir raidoje skirtybiškumas reiškiasi ne tik tuo, kad egzistuoja ir veikia individualios žmogiškosios esybės, turinčios „ašainę" sąmonę. Skirtingais būdais savo santykį su ta pačia būties esme išreiškia įvairios žmonijos rasės, tautos, kitokį atspalvį tas santykis įgauna skirtingomis istorinėmis epochomis, kitaip jį interpretuoja įvairios religijos, savaip išreiškia menas bei kiekviena jo rūšis, atspindi visos mokslo šakos ir pan. Visos raiškos ir atspindėjimo formos esančios tarsi kažkokie vienos tiesos supratimo ir nusakymo būdai,

skirtingi vienos esmės perteikimo simboliai. Paties Vydūno žodžiais tariant, „iš tikrųjų turėtume kiekvieno žmogaus apsireiškimą branginti, ar šioks ar toks jis būtų, kadangi jis, nors ir labai mažai, prisideda prie apreiškimo to, kas esti“ (1, t. 3, p. 95– 96).

Taigi mąstytojas pripažino teisę egzistuoti ir būti panaudotai kiekvienai prieš patį žmoniškumą nenukreiptai žmogaus reiškimosi formai. Tas pripažinimas jokiu būdu nelaikytinas absoliutaus reliatyvizmo postulavimu. Pačia bendriausia prasme jis išreiškė būtent tolerancijos principo taikymą. Kaip buvo įsitikinęs pats Vydūnas, jo filosofijoje esanti pateikta gana aiški, teisinga būties samprata bei su ja suderinta žmogaus raiškos būdų ir formų vertybinė gradacija, nusakyti ir pagrįsti žmogaus dvasinio tobulumo laipsnių kriterijai. Tačiau, vadovaudamasis tuo, kad visi žmogaus dvasiniai bei kitokie ieškojimai vedą į tą pačią tiesą, Vydūnas jokiu būdu nelaikąs blogybe to, kad kiti žmonės nepriėję tokios, kaip jis pats, būties sampratos, nesilaiko jo pateikiamų vertybių bei dvasinio tobulumo gradacijos, kuri teatspindi tik jo paties išmanymą, o ne galutinę negrįžtamąją tiesą.

„Ką kiekvienas mano, sako ir daro, parodo vien jo dvasios ir doros laipsnį, neduoda nieko galutinio. Žinoma, sakau tai ir apie save“ (5, p. 39), – rašė Vydūnas. Jeigu yra viena tiesa, visi žmonės greičiau ar lėčiau, tiesesniu ar vingiuotesniu keliu prie jos prieis. Todėl, aiškino mąstytojas, „žmogus turi norėti augti, tai esti jis turi norėti pats gyvenimo taką susirasti ir pats jį žengti visu budrumu [...]. *Geriau yra klaidžioti savo galiomis pasitikint, negu vaikščioti tikru keliu kitam vedžiojant*“ (6, p. 2) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*).

Suprantama, teigė mąstytojas, tie, kurie prie tikrosios tiesos labiau priartėję, t.y. tie, kurie yra pasiekę aukštesnį tobulumą ir gilesnę išmintį, turi padėti tiems, kurie dar tebestovi žemesnėse pakopose, dar tebeklaidžioja nesąmoningumo gaubiami. Tačiau toji pagalba turinti būti grįsta ne fanatizmu ir prievarta, o pakantumu, pagarba ir meile. Jos esmę turėtų sudaryti vidinių dvasinių galių budinimas ir aktyvinimas, vidinės šviesos uždegimas tų sieloje, kuriems padedama. Be to, teigia mąstytojas, svarbu esą „žmogui pamokinti, kokiais takais negalima

nueiti į gilesnę, gyvesnę gyvybę, kad iš viso negalima nueiti, bet kad reikia pačiam gyvesniu pastoti, kad pati gyvybė pareina žmogui iš jo esybės šaknų“ (1, t. 3, p. 64). Kitas gali žmogų tik pažadinti, parodyti veikimo kryptį, sukelti jo norą kopti aukštyn, bet veikti, kopti turi jau patsai žmogus ir būtinai tiktai savo noru ir valia. Į tiesą, į išsivadavimą žmogus turįs eiti ir ateiti ne aklas, o aiškiai regįs ir žinąs, kur ir ko einąs, kitaip jam paprasčiausiai bus į šį tikslą uždarytos durys. Prievarta stumiamas į jokį gėrį, jokią laisvę ar laimę žmogus niekaip neateisiąs.

Tiesa, prievartos momento žmogaus tobulėjimo eigoje Vydūnas visiškai neapeina, tačiau ją mato reiškiantis ir tikrąją kompetenciją turint tik pačiame būties vyksme, t.y. jis tepripažįstąs jai ontologinį nulemtumą. Tie prievartos momentai esantys implikuoti į atskiro žmogaus, tautos ar visos žmonijos likimą, pasireiškią kaip skaudūs likimo smūgiai, kai likimo subjektas grubiai iškrypstąs iš tikrojo evoliucijos kelio, kai nepaisąs joje nenumaldomai veikiančių dėsnių. „Prievarta, bausmė yra žmogaus atsitrenkimas prieš gyvenimo įstatymus. O tiejie prilygsta augančio medžio ramsčiams. Todėl iš tikrųjų nieks žmogaus ir nebaudžia. Jis pats skundžiasi neaugdamas ir nesiaugindamas gyvenimo įstatymais, bet trankydamos prieš juos“, – aiškina Vydūnas (1, t. 3, p. 64).

Prievartos reikalingumo mąstytojas visiškai neneigia ir žmonių santykiuose, socialiniame gyvenime, t.y. nemano, jog čia reikią toleruoti absoliučiai viską ir kad esą nevalia prievarta tramdyti visuotinai pripažįstamo akivaizdaus blogio ir agresyviųjų jo nešėjų. Tačiau čia prievarta tegalinti būti vien kraštutiniausioji priemonė, padedanti apsisaugoti nuo agresyvios socialinės anomalijos, bet pati ji nestimuliuojanti žmogaus dvasinio augimo. Ryškus taip suvoktos prievartos pavyzdys Vydūno kūryboje – mūsų jau minėtas epizodas iš dramos „Probočių šešėliai“, kur vaizduojama, kaip baudžiauninkas ryžtasi nužudyti į jo sužadėtinės garbę grubiai pasikėsinusį dvarininką. Baudžiauninko motinos siūlomas kentėjimas nurodytoje situacijoje autoriaus parodomas kaip doroviškai nepateisinamas. Taigi Vydūnas nėra už absoliučią toleranciją ir pripažįsta jos ribas, kurias reikią visada išmintingai nusistatyti.

Tačiau gyvenime mąstytojui atrodė aktualesnė esanti ne tolerancijos ribų ir su tuo susijusi prievartos taikymo problema, o pačios tolerancijos pripažinimo ir jos laikymosi problema. Praktinėje kultūrinėje veikloje į tą tolerancijos pripažinimo ir laikymosi svarbą daugiausia ir reikėdavo apeliuoti, aiškinti, kad ne prievarta, o pakanta ir ja grindžiama veikla taurinančiai įkvepianti žmones ir galinti geriausiai jiems padėti atsižadėti blogio bei savanoriškai pasirinkti gėrį. Vydūno teigimu, „kitiems matant, jog mes esame blaivūs, teisūs, aplamai dori, jie iš lengvo prapuldo pasimėginimą tuo, kas žema ir nedora. Aiškiai pasirodo tas jiems peiktinu ir niekintinu. Aukštesnioji žmoniškesnioji mūsų gyvybė turi būti kaip saulė, kuriospi linksta augmenys. Bet pagaliaus kiekvienam turėtų jo gyvybės versmė tokia saulė būti“ (1, t. 3, p. 65–66).

Kiekvieno žmogaus, kaip dvasinės esybės, vertingumo ir savarankiškumo pripažinimas buvo itin svarbus momentas, kuriuo remdamasis Vydūnas postulavo tolerancijos būtinumą. Viena iš pagrindinių žmogaus dvasinės esmės apraiškų mąstytojas laikė savimonę, sudarančią asmenybės individualaus reiškimosi pagrindą. Be savimonės nesą žmogiškosios individualybės, kuri vėlgi neįsivaizduojama be autonomiškumo, be veikimo ir mąstymo laisvės. Nors visų žmonių galutinis tikslas esąs tas pats – dvasiškai tobulėjant siekti išsivadavimo, tačiau į jį kiekvienas turįs ateiti individualiai, būtinai pats stengdamasis, pats pasirinkdamas tam būdus ir priemones. Tas pasirinkimo laisvės būtinumas esąs ypač svarbus dar ir dėl to, jog žmonės esą pasiekę skirtingus žinojimo ir tobulumo laipsnius. Jie, anot mąstytojo, „gyvenimo ir pavienių jo dalykų ne vienaip išmano. Vienas žiūri į juos skaidresne dvasia, kitas drumstesne. Vienas turi platesnį, kitas siauresnį žvilgį. Vienas gyvenime lengvai susivokia. kitas klaidžioja visą amžių“ (7, p. 2). Todėl kas tinka vienam, nelabai tiks kitam. Būtina suvokti, jog negalima per jėgą kitam brukti savų receptų, nes tas brukimas reikštų ne ką kitą, o tik ignoravimą kito žmogaus viduje slypinčios dvasinės galios bei jos valdytojo – savimonės ignoravimą; jos esmė esanti tokia pat, tos pat prigimties, kaip ir kitų žmonių, tačiau ne tokio paties nuskaidrėjimo laipsnio pasiekusi. Būtent todėl kiekvienas, gerbdamas savo paties

žmogiškąją esmę, būtinai turįs ją pripažinti ir gerbti kituose. Paties Vydūno žodžiais tariant, „žmogus jausdamas kito žmogaus esybę, aiškiai patiria, jog tame kitame žmoguje yra toki – jau vidaus gilybė, kaip jame, yra toks – jau nuostabus „aš“, kaip jame“ (1, t. 3, p. 106).

Vadinasi, toleranciją Vydūnas glaudžiai susieja su savigarba. Jei nori būti gerbiamas, gerbk ir pats kitus, aiškino mąstytojas. Į savigarbą esą būtina implikuoti ir savikritiškumą, t.y. savo kompetencijų ribotumo bei savo netobulumo suvokimą. Tasai savikritiškumo momentas esmingai turįs įeiti į toleranciją. Kiekvienas žmogus tiek pats sau, tiek ir kitiems savo netobulumą pripažindamas, kartu turįs pripažinti, jog ir jis neturįs teisės savojo ribotumo mastu vertinti kitų, negalįs pasisavinti neginčijamų sprendimų monopolio. Mąstytojo aiškinimu, reikią „prisiminti, jog ir išmintingiausio žmogaus išmanymas tėra tik reliatyvas, kuris nuolat keičiasi, destis kaip žmogus dvasioje didėja arba mažėja. Per lengvai žmogus ir apsirinka savo išmanymo aukštumu“ (7, p. 2). Reliatyvumo supratimu grindžiamas savikritiškumas kartu supponuoja pagarbą kito žmogaus galvosenai bei veikimui. Be to, toji pagarba turinti išplaukti ir iš jau minėtosios kiekvieno žmogaus, jo įsitikinimų bei siekimų vertės, kaip ontologinės duotybės, pripažinimo. Tvirtu Vydūno įsitikinimu, „negali būti niekinamas nei jokio žmogaus išmanymas. Dar ir tai, ką žemasis žmogus išmano yra labai svarbu <...>. Išmanymas yra žmoguje kaip kokia uždegta šviesa. Jame gyvena, tik neapsireiškia lygiu aiškumu. To pamiršt nereikėtų. Kitaip tada brangintume kiekvieno žmogaus išmanymą“ (7, p. 3–4).

Tolerancija, mąstytojo aiškinimu, esąs toks principas, kuris padedąs išvengti tiek kraštutinio reliatyvizmo, leidžiančio pateisinti bet kokią kito žmogaus galvoseną ar elgseną, neturėti apie ją savo nuomonės, tiek ir egocentrizmu grįsto savojo požiūrio pervertinimo bei absoliutizavimo. Kraštutinis reliatyvizmas esąs žmogaus abejingumo, dvasinio pasyvumo, neveiklumo, taip pat ir savosios pozicijos bei savarankiškumo neturėjimo požymis – vienas iš rimtesnių asmenybės trūkumų, viena iš jos tobulėjimo didesnių kliūčių. „Yra toks žmogus silpnutis „mazgotė“ (8, p. 15), – apibūdino Vydūnas tokiu nesavarankiškumu pasižyminčią

asmenybę. Bet ypač kenksminga žmogaus yda esanti savojo neklystamumo pervertinimas, savojo požiūrio absoliutizavimas, kuris ir sukeliąs nepakantą kitiems žmonėms, aklą fanatizmą – vieną iš ryškesniųjų žmoniškumo antipodų. Šią ydą turinčius žmones – fanatikus – Vydūnas apibūdindavo ypač neigiamai: „Fanatikai yra paprastai žmonės su didžiu karštumu, o mažu susivaldymu ir dar mažesniu protu bei išmintimi, nors kartais ir kitaip išrodytų. Jie yra tikri velniai žmonių gyvenime“ (8, p. 14). Tolerancijoje turi būti suderinama sugebėjimas savaip mąstyti ir veikti, būti visada savarankiškam bei mokėjimas branginti kito žmogaus savarankiškumą, jo mąstymo ir veikimo autonomiškumą. Tolerancija esanti viena iš svarbesniųjų priemonių siekiant darnos žmonių santykiuose, jų bendravime, derinant požiūrius ir interesus. „Žmogus turi sališkas būti visiškai, – rašė Vydūnas. – Bet toks būdamas jis tačiau turi gyventi santaroj su kitais. Sąmoningą harmoniją su kitais jis turi vykinti <...>. Reikia sulyginti kitų nuomones ir bandyti vieną bei kitą suprasti, irgi suprasti, kodėl tūlos priešingos viena kitai“ (8, p. 14).

Kadangi fanatizmas, mąstytojo požiūriu, esąs vienas iš ryškesnių žemos žmonių kultūros, asmenybės dvasinio nuskurdimo ir visaip dangstomo bejėgiškumo požymių, tai tolerancija rodanti labai aukštą žmonių ir atskiros asmenybės vidinės kultūros, jų dvasinio tobulumo lygį. Tiek viena, tiek kita mąstytojas sieja su žmogaus žinojimo, jo išmanymo lygiu – kuo tas lygis žemesnis, tuo daugiau fanatizmo, ir atvirkščiai. Žemas išmanymo lygis pasireiškiąs ir tada, kai nieko nepajėgiama vertinti savarankiškai, kai nesama asmenybės savarankiškumo. Mąstytojo įsitikinimu, žmogus „visu tikėdamas, pasiliks veikiai kitų įrankiu“ (9, p. 15). Tolerancija tuo ir ypatinga, teigia Vydūnas, kad jos dėka pakylama virš šių abiejų kraštutinių ydingumų. Leisdama žmogui pakęsti tai, kas jam nepriimtina, tolerancija kartu įgalina jį laikytis ir savo įsitikinimų bei su jais suderinto veikimo linijos. Tačiau toks savųjų įsitikinimų laikymasis tolerantiškam žmogui esąs ne aklo principo reikalas, o visada gerai argumentuotas, giliu išmanymu pagrįstas, savikritiškas tų įsitikinimų patikrinimas ir įvertinimas. Kito žmogaus tikslų bei su jais susijusių poelgių pakentimas, mąstytojo aiškinimu,

vėlgi turįs būti ne aklas, ne pro sukąstus dantis išsaugojamas, o paremtas dvasiniu įsijautimu į to žmogaus situaciją, jo siekimų ir interesų sferą, jo tobulumo lygį.

Taigi, kaip minėta, toleranciją Vydūnas traktavo būtent kaip gilumínį žmogaus dvasinės kultūros bruožą, akivaizdžią jo dvasinės esmės apraišką. Ji kaip tik ir esanti viena iš praktinių tikrojo išmintingumo reiškimosi formų. o išmintingumas – tai žmogaus tikrojo ir aukštojo dvasinio tobulumo rodiklis. Tas tobulumas išmintingume pasireiškęs kaip aiškus būties esmės suvokimas, t.y. dvasinės būties sferų apšviestas pasaulio, jo reiškinių žinojimas. Regėdamas tuos reiškinius, žmones, jų santykius tikrosios išminties šviesoje, žmogus galįs juos gerai ir teisingai suprasti, suvokti ir įvertinti jų esmę bei prasmę, ramiai ir, svarbiausia, pakančiai visus juos įvertinti bei atitinkamai jų atžvilgiu laikytis. Toks žmogus kaip tiktai ir galįs būti tikrai tolerantiškas.

Pabaiga

Vydūno filosofijos dalis, kurioje nagrinėjami žmogaus esmės, doros ir dorovės, asmenybės tobulėjimo klausimai, nesudaro nuoseklios ir išvystytos etinės teorijos. Šie klausimai veikiau laikytini reikšmingais iš vedantiškojo idealizmo pozicijų spręstos žmogaus ir būties santykio problemos aspektais. Bet ir toks dalinis mąstytojo ėjimas į etikos problematiką gerokai praturtino lietuvių etinės minties kontekstą. Vydūno dėka tame kontekste sužėrėjo neįprasta, bet tauri, ryškiu žmoniškumu švytinti indiškosios išminties šviesa. Tačiau apmąstant didelį etinį krūvį turinčios Vydūno filosofijos aktualumą, kaipo savaiminę jos vertybę, norisi pabrėžti ne vien genetinį jos artimumą indų filosofijai, bet ir humanistinį jos skambesį bei karštus joje išreikštus mūsų mąstytojo siekimus neatidėliojant spręsti dramatiškiausius savo epochos klausimus.

Itin dramatiškai mąstytojui atrodė dar XX a. pradžioje susidariusi žmogaus situacija, išsivaduoti siekiančių pavergtų tautų padėtis, aštrūs socialiniai prieštaravimai, dorovinių vertybių devalvacija, religingu-

mo nuosmukis, bendra dvasinės kultūros krizė. Kaip ir L.Tolstojus, A.Schweitzeris ar Indijos nacionalinio judėjimo veikėjai, perėmęs iš indų filosofijos tikėjimą neribotomis žmogaus dvasinėmis galiomis, Vydūnas galvojo, kad suaktyvinus tas galias, išvadavus jas iš materijos nelaisvės, būsią galima sutaurinti visuomenės gyvenimą, labiau sužmoginti socialinius santykius, pagreitinti gal kiek vingiuotai ar lėtokai žmonijos išsivadavimo linkme ir taip einantį visumos kūrybos vyksmą. To gyvenimo sutaurinimo dėka kuo laimingiau turinčios gyventi ne tik ateities, bet ir dabartinės žmonių kartos.

Didžiulis dėmesys žmogui, kaip save kuriančiam subjektui, kaip savo vidinių pajėgų ugdytojui, kaip aktyviai pasaulį pertvarkančiai jėgai, Vydūno filosofiją daro humanistiškai vertingą, aktualią ir mūsų dienomis. Kūrybinis Vydūno palikimas ypač aktualus jau antrąjį dešimtmetį laisvės keliu pradėjusiai eiti Lietuvai. Juk veržimasis į Nepriklausomybę mūsų pirmiausia buvo suvoktas kaip veržimasis į tą laisvą būtį, kurioje nevaržoma bus visos tautos, o ir kiekvieno atskirai dvasinė raiška, kurioje pagaliau galėsime būti tikrais, kaip Vydūnas pasakytų, *sau* žmonėmis. Tačiau pasiektosios Nepriklausomybės akivaizdoje, užuot išgyvenę svaiginantį laisvės pojūtį, išvydome, kokie iš tikrųjų dar nelaisvi esame. Sąmoningoji tautos dalis suvokė, jog tos nelaisvės esmė – vidinis žmogaus netobulumas, dirvonuojantys dvasios laukai, apleistas, sunykęs žmoniškumas. Ir būtent ne į tuos laukus labiausiai dabar skuba veiklioji tautos dalis manydama, kad ne toks jau reikalingas ir naudingas darbas juose. Tačiau rimtai galvodami apie Lietuvos ateitį, daug rimčiau ir sutelkčiau turėsime imtis būtent dvasios laukų purenimo, t.y. to darbo, į kurį nenuilstamai kvietė Vydūnas pirmosios Nepriklausomos Lietuvos kūrėjus.

Pasaulyje yra didžiulis žmogaus dvasios galybę išlaisvinti ir ugdyti padedąs mokymų lobynas ir iš jo galima daug ką tiesiai pasiimti. Bet Vydūnas yra būtent lietuviškasis to lobyno suvokėjas ir šio suvokimo mokytojas, kol kas dar nepralenktas sąsajų tarp to lobyno ir lietuvių tautos dvasinių pagrindų tiesėjas... Tuo jis mūsų kultūroje yra unikalus. Tuo jis turi užimti savo vietą jos didžiųjų kūrėjų gretose.

LITERATŪRA

1. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 1–4, Vilnius: Mintis, 1990–1994.
2. VYDŪNAS. Darbo pavykimas // *Darbymetis*, 1921, nr. 1, p. 1–5.
3. VYDŪNAS. Tikrasis Vydūnas // *Naujas žodis*, 1928, nr. 1, p. 3–4.
4. VYDŪNAS. Mano gyvenimo apžvalga. Žvilgsniai į mano kūrimą // *Žemaičiai: Žemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija*, Kaunas: Sakalas, 1938, p. 17–25.
5. VYDŪNAS. Pasikalbėjimai // *Darbymetis*, 1921, nr. 4, p. 38–40.
6. VYDŪNAS. Jaunam reikia būti ir augti // *Jaunimas*, 1911, sausis, p. 1–3.
7. VYDŪNAS. Kiekvieno išmanymas brangintinas // *Jaunimas*, 1912, rugpjūtis, p. 1–7.
8. VYDŪNAS. Pasikalbėjimai // *Jaunimas*, 1913, liepa, p. 14–16.
9. VYDŪNAS. Pasikalbėjimai // *Jaunimas*, 1212, gruodis, p. 13–17.
10. BAGDONAVIČIUS, V. *Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai*, Vilnius: Mintis, 1987, 245 p.
11. BAGDONAVIČIUS, Vacys. *Sugrįžti prie Vydūno*: straipsniai, esė, pokalbiai, Vilnius: Kultūra, 2001, 525 p.
12. *Vydūnas lietuvių kultūroje:* straipsnių rinkinys, Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1994, 303 p.
13. РАДХАКРИШНАН, Сарвепалли. *Индийская философия*, т. 1–2, Москва: Издательство иностранной литературы, 1956–1957.

Bagdonavičius, Vacys. *Vydūno etika*. Antrasis papildytas leidimas,
Vilnius: Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“, 2003, 63 p.

KULTŪROS ESMĖS IR RAIDOS SAMPRATA VYDŪNO FILOSOFIJOJE

Panenteistinio pobūdžio Vydūno filosofija grindžiama vedantiškąja būties, o kartu ir žmogaus, kaip mikrokosmo, samprata. Pasak šios sampratos, vienintelė tikroji realybė yra dvasinis absoliutas, kuris pasaulio atžvilgiu yra ir imanentinis, ir transcendentinis. Grynoji dvasia sudaro nepasireiškusią, pasaulis – pasireiškusią absoliuto dalį. Ši samprata sudaro Vydūno filosofijos ontologinės dalies pagrindą, o kartu yra toji metodologinė šaknis, iš kurios išaugo visos kitos jo filosofijos problematikos kamienas ir šakų vainikas. Tą kamieną ir vainiką iš esmės sudaro kultūros problematika – pagrindinė, originalioji, Vydūno filosofijos dalis.

Vydūno filosofijos turinys neleidžia sutikti su kultūros filosofo A.Sverdiolo išvada, jog „Vydūno filosofinė koncepcija negali būti laikoma kultūros filosofija“, nes jis „neišryškino kultūrinės veiklos specifikos, neišdėstė savojo jos supratimo“ (9, p. 19). Iš tikrųjų Vydūnas padarė ir viena, ir kita. Be to, pagrindinė jo filosofijos problematika iš esmės sutampa su ryškiausių Lietuvos kultūros filosofijos atstovų S.Šalkauskio ir A.Maceinos nagrinėta problematika, kuriai daugiausia dėmesio savo studijoje apie Lietuvos kultūros filosofiją skyrė pats A.Sverdiolas.

Kultūros prigimtis

Dėmesys kultūros problematikai yra tas momentas, kuris Vydūno filosofiją sieja ne tik su Rytų, bet ir su Vakarų filosofine tradicija (Renesanso humanizmu, naujųjų amžių racionalizmu, klasikine vokiečių filosofija, vėlyvųjų vokiečių romantikų, taip pat su kai kuriomis XIX a. pab.–XX a. pr. kultūros koncepcijomis) bei su jo laiko ir krašto aktualijomis, t.y. su istoriškai apibrėžta kultūrine situacija. Toji kultū-

rinė situacija, ypač tautinės kultūros ugdymo poreikiai, kėlė tokius klausimus, į kuriuos mąstytojui daugiausia reikėjo atsakyti pačiam. Į šiuos klausimus siekusi atsakyti vydūniškoji kultūros koncepcija buvo kur kas originalesnė negu jo pateikta būties samprata, kaip jau minėta, be reikšmingesnių modifikacijų perimta iš vedantos. Kitaip tariant, realios kultūrinės aktualijos, į kurias atsižvelgiant buvo kuriami ir teoriniai kultūros sampratos pagrindai, lėmė tos sampratos savarankiškumą bei originalumą labiausiai mąstytoją veikusio klasikinio vedantizmo atžvilgiu. Tačiau, kaip sakyta, vedantiškoji būties samprata Vydūnui vis dėlto buvo metodologinė išeities pozicija sprendžiant ir kultūros problemas. Tokia vedantiškoji išeities pozicija savo ruožtu Vydūno kultūros koncepciją darė savitą ir originalią kitų žymesnių lietuviškųjų kultūros koncepcijų (A.Jakšto, S.Šalkauskio, A.Maceinos ir kt.) atžvilgiu. Šios iš esmės gvildeno tas pačias kultūros realijas, tačiau kilo iš kitų ontologinių prielaidų, daugiausia tomistinių ar neotomistinių.

Nuo tiesioginio, labiausiai ontologizuoto žmogaus ir būties santykio prie kultūros problematikos Vydūnas eina per tarpines, irgi ontologinį statusą turinčias, grandis – religiją, pasaulio evoliuciją bei jų santykį. Nors, kaip matysime vėliau, religija (tikyba) Vydūno filosofijoje ir nėra tiesiogiai laikoma kultūros dalimi, tačiau ji tampa tuo tašku, nuo kurio kultūra prasideda ir ta aukščiausia gaire, į kurią orientuotas visas grįžtamasis, evoliucinis kultūros procesas.

Pro vedantizmo filosofijos prizmę žvelgiančiam Vydūnui kultūra yra būtina, t.y. ontologiškai sąlygota kosminės visumos evoliucijos dalis. Jos raidos pradžią mastytojas sieja su žmoniškumo sferos atsiradimu toje evoliucijoje. Žmoniškumu visumos evoliucija, anot Vydūno, jau yra pasiekusi grynosios dvasios lygį, kuriame tarsi atbunda absoliuto savimonė, pasireiškianti žmogaus dvasingumu, jo individualia savimone, tampančia vienu iš sąmoningųjų pasaulio raidos veiksnių. „Vienas tųjų veiksnių, – rašo Vydūnas, – yra žmogus, ne kaipo pavidalas, bet kaip dvasiška galia. Kuomet joji pradeda pasaulyje veikti, yra tarsi tarpas tarp erdvinių ir laikinių pasaulio veiksnių ir jo

pamatinio – jo priežasties pildytas. Savęs žinojimas stojos. Jis yra artimas susitikimas su pasaulio Priežastimi“ (3, liep. 28). Su žmogaus, kaip dvasinės esybės, prabudimu prasideda aktyvus, sąmoningas „sapnuotosios daugybės“ įveikimas bei kryptingas grįžimas į „suvoktąja vienybę“, t.y. procesas, kurį galima palyginti su hegeliškosios triados sintezės stadija. Žmogus, Vydūno aiškinimu, yra pagrindinis tos stadijos veikėjas, aktyvus, kūrybiškas, nors ir ne absoliučiai, bet labai reikšminga dalimi savarankiškas čia kylančių užduočių sprendėjas. *„Žmogaus sumanumu pasaulio sąmoningumas tiktai tęsia savo kūrimo darbą“*, – teigia mąstytojas (1, p. 455).

Kultūros srityje, Vydūno aiškinimu, telpa toji žmogaus veikla, kuria realizuojamos būtent dvasinės jo potencijos, jo žmogiškoji esmė. „Ką žmonės daro, yra labai įvairios svarbos, – rašo mąstytojas. – Jeigu jų veiksmu reiškiasi žmoniškumas, tenka kalbėti apie kultūrą“ (1, p. 453). Pati kultūra gimstanti ne iš reikalo patenkinti grynai materialines gyvenimo reikmes („mitimas, apsitaisymas, namai, butas ir t. t.“), nes ne tų reikmių patenkinimas yra tikrasis žmogaus siekimų, jo egzistencijos tikslas. Nors tų reikmių „žmonės akstinami veikti“, bet iš jų „vienų jokiu būdu negalėtų išbujoti, ką tektų vadinti žmoniškumo apraiška“ (1, p. 454), kartu ir kultūra. Tokių gamtiškai sąlygotų „veikimo akstinimų“ turinčios visos gyvos būtybės, ir jeigu juos laikytume kultūros kūrimo varikliu, aiškina Vydūnas, tai tektų kalbėti, jog ir visi augalai bei gyvūnai kuria savo kultūrą. Dvasingumą pabrėždamas kaip lemiamą kultūros raidos veiksnį, mąstytojas samprotauja kaip ir tie kultūros problemas nagrinėję tiek ankstesnieji, tiek šiuolaikinės filosofijos atstovai, kurie vienintele reikšminga žmogaus kultūrinės raidos sritimi laikė tiktai sąmonės sąlygojamą dvasinės veiklos sritį, o materialinės veiklos reikšmę kultūros procesui laikė šalutiniu dalyku.

Jau pačią kultūros kūrimo pradžią Vydūnas sieja su žmogaus dvasios išsiveržimu iš gamtiškųjų sferų, su jos savarankiškumo bei kūrybiškumo pasireiškimu. Tačiau tarp to, kas gamtoje vyksta tarsi savaime, t.y. be vidinių akstinų, ir to, ką sąmoningai daro žmogus, Vydūno aiškinimu, nėra neperžengiamos prarajos. Ikižmogiškosios

gamtos pasaulio evoliucija yra „didžiojo sąmoningumo“, t.y. absoliuto, kūrybos darbas, kuris žmogiškąja veikla tęsiamas toliau. „Bet nereikėtų žmogų išskirti iš gamtos veikimo, – rašo mąstytojas. – *Žmogaus darbas taip pat yra tęsinys to, ką didysis sąmoningumas gamtoje padaro* <...>. Tam kūrimui nieko nereiškia klausimai, kaip „atsikliudyti nuo gamtos“, arba kaip „padauginti sąryšius su ja“. Visa tai tėra išdava žmoniškos veiklos gyvenimo srityse“ (1, p. 454–455) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*).

Iš indų šaltinių (daugiausia iš vedantos) kilęs Vydūno panenteizmas šioje vietoje labai artimai susisieja su mąstytojo studijuoto ir labai vertinto žymiojo vokiečių švietėjo J.G. Herderio racionalizmu, kuris dievą pripažino vienintele protinga gamtos ir istorijos priežastimi, traktavo ją kaip dėsningą pasaulio reiškinių ir daiktų vienovės pasireiškimą, kaip išmintį, kuri valdo Visatą, racionaliai suderina visų jos sudedamųjų dalių veikimą. Kultūra, anot J.G. Herderio, neišstumia žmogaus iš gamtos, o yra aukščiausioji, baigiamoji jos raidos grandis. Tos raidos tikslas – žmoniškumas. „Ištirti humaniškumo dvasią – štai tikrasis žmogiškosios filosofijos uždavinys“, – teigė J.G. Herderis (11, p. 111). Vydūnui kultūros raida, būdama „didžiojo sąmoningumo“ darbo tęsinys, palyginti su gamtos vyksmu, kartu yra kokybiškai nauja to darbo pakopa, kurios esminis tikslas – žmoniškumo, *kaip grynai dvasinio prado,* raiška, įsitvirtinimas pasaulyje ir laisvės to pasaulio atžvilgiu įgijimas. Kultūra – tai tas procesas, kuriame, kaip jau minėta, žmogaus dvasia veikia kaip savarankiška kūrybiška galia, reikšmingai įsijungianti į pasaulio evoliuciją, ją esmingai veikianti ir turinti ją užbaigti. Paties mąstytojo žodžiais tariant, *„kultūra yra žmoniškumo prado įsigalėjimas mums žinomame pasaulyje“* (2, p. 322) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Kaip tik aiškiai „numanau, kad *žmogaus veikimas, vis tiek, ką jis padarytų, pagrinde siekia didesnės žmoniškumo reikšmės gyvenimui. Kultūros kūrimu žmoniškumo veiksnys nori būti didybė pasaulyje, tarsi visai sąmoningai stengtųsi jam suteikti žmoniškumo pažymį*“ (1, p. 455) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Žmogaus kuriamos kultūros vertybės Vydūnui, panašiai kaip ir S. Šalkauskiui (žr. 9, p. 67), „yra žmogiškosios dvasios objektyvacija“. Toji objektyvacija akivaizdžiausiai pasireiškianti žmogui santykiaujant su

aplinka, kuri „savaip veikia žmogų ir sužadina atitinkamą atoveiksmį“ (1, p. 455). Geografinę ir socialinę aplinką („gamtą, pasaulį su jo daiktais, su jo gyvenimu ir su kitais žmonėmis“) Vydūnas laiko vienu iš svarbių kultūros savitumą įvairiuose arealuose lemiančių veiksnių. „Po skirtingomis padangėmis ir sąlygomis žmoniškumas tegali įvairiai apsireikšti, – teigia mastytojas. – Ir būtų tikras apsirikimas, vertinant paviršutiniškai vieną kultūrą kitos kultūros reiškiniais“ (1, p. 455–456). Tačiau Vydūno požiūriu žmogui, kaip dvasinei esybei, svarbi yra ne tik išorinė aplinka, ne tik geografinės ir socialinės sąlygos, bet ir vidinė aplinka, t.y. gamtiškosios jame pačiame veikiančios sferos. Mastytojo žodžiais tariant, žmogaus „asmuo su jo kūno gyvumu, toliau žmogaus asmenybė su jos jausmingumu ir proto veikimu yra žmoniško veiksnio ne vien veikimo jėga, bet kartu jo ir sritis, arba <...> jo „geografinė provinca“ (1, p. 456). Tad žmogus nuolat veikia, jo dvasinei esmei sąveikaujant su šia dvejopa – išorine ir vidine – aplinka. Būtent toje sąveikoje žmogiškoji dvasia ir objektyvuojasi, įsikūnija iš tos sąveikos atsirandančiose vertybėse, kurios ir yra kultūros vertybės.

Tačiau ir tos abejopos „geografinės provincijos“ Vydūnui nėra vienintelės sritys, kuriose formuojasi žmogiškoji kultūra ir kurios nulemia jos lygį. Be išorinę ir vidinę aplinką apimančios veiklos, anot mąstytojo, „yra žinoma dar kita žmogaus veikla. Ji nesikreipia nei į erdvinę, nei į vidujinę aplinką, bet stačiai į pačią savo esmę, į patį ašainumą <...> į aukščiausią pasaulio dalyką, būtent į žmoniškumą“ (1, p. 457). Tai esanti gelminė dvasinė veikla, kurios tikslas – stiprinti patį žmoniškumo fenomeną, daryti jį kuo aktyvesnį, kuo labiau užvaldantį asmenybę, kuri galėtų tinkamai tobulinti pasaulį. Kitaip tariant, svarbiausia leisti suvešėti tam, kas turi būti objektyvuojama kultūros produktais, – pačiai žmogaus dvasiai. Vydūno teigimu, tasai paties žmogaus pastangomis pasiekiamas žmoniškumo esmės *„įsigalėjimas reiškia ypatingai aukštą kultūrą“* (1, p. 457) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*), yra pagrindinis viso kultūros proceso orientyras bei svarbiausias jos vertingumo kriterijus, nes kuo laisvesne ir galingesne dvasia pasižymi kultūrą kuriantis subjektas, tuo ji labiau prisipildo tos dvasios ir yra vertingesnė.

Pabrėždamas žmogaus dvasios kūrybiškumo, jos savarankiškumo svarbą kultūros kūrime, Vydūnas kartu pažymi, kad tas savarankiškumas bei kūrybiškumas gali pasireikšti tiktai individualizuota forma. Kultūra, mąstytojo aiškinimu, iš esmės tada ir teprasidedanti, kai evoliucijos raidoje prabundanti žmogiškoji savimonė arba individualioji – „ašainė" – sąmonė, kuri būtent ir yra pirmasis ir vienas iš pačių ryškiausių grynojo dvasingumo požymių. „Kultūros kūrimas gali būti aiškiai suprantamas tiktai iš ašainės sąmonės veikimo", – akcentuoja mąstytojas (1, p. 454). Ne aplinkos „akstinimas", o individualiosios sąmonės aktyvumas sudaro vidujinį žmogaus, kaip dvasinės esybės, veikimo būtinumą. Tas vidujinis būtinumas žmogui yra tiesiog ontologinė duotybė, kurios dar neturi kitos gamtiškosios būtybės, t.y. jis dar nefunkcionuoja žemesniosiose gamtos sferose. Todėl išskirtinis visų kultūros produktų bruožas, anot Vydūno, esąs juose įkūnytas juos kūrusiųjų žmonių sąmonės individualumas. „Tik žmogaus veikimu atsispindi ir vienetiškumo sąmonė. Visa, kas įskaitoma į kultūrą, tuo pasižymi", – teigia mąstytojas (1, p. 454).

Individualumas kultūros procese Vydūnui iš esmės yra kūrybiškumo ekvivalentas ir vienas iš jos vertingumo kriterijų. Pagal tai, kokiu mastu žmogus sugeba aktualizuoti savo dvasios potencijas, kaip jas panaudoja savo prigimties ir pasaulio sutaurinimui, galima spręsti apie jo kultūros lygį, jos kūrybiškumo laipsnį bei originalumą. Todėl kultūros kūrimas, Vydūno aiškinimu, ne kieno nors privilegija, o kiekvieno žmogiškąją savimonę turinčio individo gyvenimiškojo veikimo išraiška. „Todėl kiekvienas žmogus kuria kultūrą, nors labai įvairių jėgų sukaupimu ir įvairiu pasisekimu", – akcentuoja mąstytojas (1, p. 455). Tiktai esminė to kūrimo sąlyga – individualios sąmonės arba savimonės dvasinė aktualizacija.

Žmogaus raiškoje įkūnytą individualumą akcentuodamas kaip esminį kultūrinės kūrybos požymį, Vydūnas taikliai užčiuopė specifinį kultūros vertybių bruožą, aiškiai išskiriantį tas vertybes iš nekultūrinės veiklos, iš abstraktaus darbo produktų, neturinčių jas gaminusiojo subjekto (žmogaus, tautos ir pan.) asmenybiškumo savybių. Kurdamas kul-

tūros vertybes, žmogus pirmiausia išreiškia savo individualybę, savo asmenybines žmogiškąsias savybes, o kartu kuria, tobulina save, t.y. pats yra tos kūrybos subjektas. Būtent individualumas, žmogiškųjų asmenybinių savybių aktualizavimas yra esminis žmogaus kultūrinės raiškos bruožas. Mat Vydūnui žmogaus esmė yra metafizinė absoliutinės dvasios apraiška, save išreiškianti bei aktualizuojanti, besilaisvinanti iš „pasaulio vergovės“. Toji aktualizacija, Vydūno aiškinimu, ir realizuojasi kultūrinėje veikloje – vienoje iš aukščiausių dvasinės evoliucijos pakopų.

Kultūra ir religija

Toks daugiausia indų filosofine tradicija pagrįstas vydūniškasis kultūros proceso traktavimas susietas su religija. Nors religija, Vydūno aiškinimu, tiesiogiai ir neįeina į kultūrą, bet vis dėlto „viena tėra sielos kultūros sąlyga“ (1, p. 283), nes „be tikybos žmoniškumo pradas neįgyja aukštesnės galios gyvenimui teikties <...> Gyvojoje žmogaus tikyboje glūdo galimumas visam žemiškam gyvenimui bręsti ir tobulėti“ (1, p. 509).

Religija Vydūnui yra kultūros raidos išeities taškas ir galutinis punktas. Pati toji raida, kaip minėta, telpa į materialaus pasaulio evoliuciją, reiškiančią jo nuolatinį dvasingėjimą. Lietuvišku *tikybos* terminu nusakomą religiją (tiksliau būtų sakyti – religinį išgyvenimą) mąstytojas traktuoja ne kaip konfesinį išpažinimą, o supranta tipiškai indiškąja prasme – kaip transcendentinę žmoniškumo esmės būseną, kuria jau esąs visiškai paneigiamas empirinis pasaulis, t.y. kai toji esmė susilieja su absoliutu. Tikyba, Vydūno apibūdinimu, jau *„nėra žmoniškumo apraiška, bet žmogaus vidujinis būvis, ašainės sąmonės santykis su pagrindiniu sąmoningumu“* (1, p. 507) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Iš esmės tas santykis, t.y. individualios dvasinės žmogaus esmės susiliejimas su absoliutine dvasia, yra tas pats, kas jogų transas *samadhi* ar budistų *nirvana.* Tai būsena, kuri sutampa su dvasinio žmogaus prado siekiamu išsivadavimu – pagrindiniu jo žemiškosios egzistencijos tikslu.

Žmoguje, kaip mikrokosme, atsispindinti ne tik susiformavusi visumos struktūra, bet ir pats kosminės evoliucijos procesas, praeinamos

visos to proceso pakopos. Paties Vydūno žodžiais tariant, „kūrybos vyksmas, kuris didžioje visatoje atsitinka, tokiu būdu žmoguje lyg sumažintai, bet visai reikšmingai kartojasi“ (1, p. 507). Žmoguje atsispindį ir tai, kas esamajame pasaulinės evoliucijos cikle dar visuotiniu mastu neįvyko, bet neišvengiamai turės įvykti – viso ko sugrįžimas į dvasinę pradžią, į pasaulio Priežastį. Individualus tikybinis transas – mikrokosminė reiškinių pasaulio evoliucijos užbaiga. Būtent tokia „tikybine būsena“ užsibaigsiąs ir didysis kosminės evoliucijos ciklas – pasauliu pasireiškusioji sąmonė visuotinai susiliesianti su laiko ir erdvės matavimų nebeturinčiu absoliutu.

Įvykus didžiajam „išsivadavimo stebuklui“, tikrajam „tikybiniam aktui“ (tiek individualybės, tiek kosminės visuotinybės lygiu), nebesą prasmės kalbėti ne tik apie reiškinių pasaulį, bet ir apie jo žiedą – kultūrą. Būtent šia prasme religija Vydūnui nėra kultūros dalis, neįeina į ją kaip struktūrinis jos elementas, o yra jau virš jos. Mąstytojo teigimu, „tikybos mokslai nieko darbo neturi su pasauliu. Jie vien tik rodo žmogui kelią, kad galėtų pakilti į tokią padėtį, iš kurios būtų galima pasiekti pačiąją Aukštybę“ (1, 282). Taigi, nors griežtai to neakcentavo, Vydūnas, panašiai kaip katalikiškieji lietuvių filosofai A. Jakštas, o ypač S. Šalkauskis (žr. 9, p. 23–25), religiją ir kultūrą santykiškai atriboja vieną nuo kitos, pirmajai palikdamas transcendentinę, t.y. grynai dvasinę, visumos sferą, antrąją talpindamas materijos reiškinių sferoje, bet irgi tik toje jos dalyje, kur jau reiškiasi žmogus. Vydūno filosofijoje tas atribojimas yra labai negriežtas, ir jo santykiškumas, manytume, yra gerokai didesnis negu A. Jakšto „mažojo kūrėjo“ koncepcijoje ar S. Šalkauskio žmogaus veiklos kosmogoninio prasmingumo sampratoje. Pasak šių sampratų, Dievas tarsi paveda žmogui toliau tęsti kūrimo darbą, o pats to kūrimo atžvilgiu lieka pasyvus. Vydūnui Dievas iš pasaulio niekada nepasitraukia: pats tame pasaulyje būdamas įsikūnijęs, pats visur ir visada veikia ir tęsia kūrybos darbą. Krikščionybėje, anot Vydūno, „išlengvo vis reikšmingėja Dievo buvimas toli nuo viso gyvenimo, jo transcendenca <...> Šitaip apie Dievą manyti galėjo skatinti jau Biblijos Mozės žodžiai apie pasaulio įkūrimą. Čia kaip tik

pasakyta, kad Dievas, sukūręs pasaulį, atsitraukęs nuo jo, jį sau palikęs. Toli esąs Dievas negalėjo būti patiriamas, ir tikintieji, kaip jie save vadino, tegalėjo jį numanyti žodžiuose“. Mąstytojo įsitikinimu, patys krikščionys nesuvokė Dievo imanentiškumo prasmės, kurią galima atrasti ir ne vienoje Šventojo rašto vietoje. Kad žmogus „gyvena Dievuje ir jį galėtų patirti savo esmėje, tat retai tepamanyta, nors tūli išmintie žodžiai (pačioje Biblijoje – *V. B.)* apie tai kalba“, – aiškina Vydūnas (2, p. 397).

Vydūniškasis kultūros proceso, kaip visumos evoliucijos dalies, supratimas būtų artimesnis minėtus lietuvių katalikiškuosius filosofus veikusio rusų filosofo V. Solovjovo žmogaus veiklos interpretacijai, pagal kurią toji veikla ištirpstanti religijoje (8, p. 34). Vydūnui visa žmogiškoji veikla kosminio vyksmo procese irgi turi religinio reiškimosi prasmę, nes, kaip jau matėme, yra ryškiai orientuota į „išsivadavimo stebuklą“ – susiliejimą su absoliutu. Tačiau, kaip teigia tyrinėtojai, V. Solovjovas „savarankiškos kultūros sferos iš religijos stichijos neišskyrė“ (10, p. 171), o Vydūnas, kaip matėme, tokią kultūros sferą, nors ir negriežtai, bet pakankamai aiškiai išskyrė ir atribojo nuo grynai dieviškos veiklos, t.y. nuo tos visumos evoliucijos dalies, iki kurios dar nėra žmoniškumo fenomeno. Kaip tik žmogiškoji veikla, Vydūno aiškinimu, ir yra toji sfera, kurioje ir tegali reikštis kultūra.

Religijos ir kultūros atribojimo santykiškumą Vydūno filosofijoje pirmiausia nulemia panenteistinis būties sampratos pobūdis: visa visuma yra dvasinė (dieviška), dieviškas yra ir tos visumos kūrybos vyksmas –evoliucija, visos jos pakopos, tarp jų ir žmogiškoji, yra dieviško veikimo sferos. Tad ir žmogaus veikla – dieviškosios veiklos dalis. Tas sąlygiškumas dar labiau akcentuojamas tuo, kad pats žmogus traktuojamas kaip dvasinė esybė, absoliuto kibirkštis, potencialiai turinti dieviškąją galią. Tačiau, kita vertus, žmogus (tiek kaip individas, tiek kaip apibendrintas visos žmonijos simbolis) savyje talpina ne tik dvasios galybę, bet ir visą materialaus pasaulio sunkybę, yra tos sunkybės surakintas ir pavergtas. Tuo tarpu pats absoliutas, kurio dalis yra tapusi pasauliu, to pasaulio atžvilgiu yra laisvas. Žmogus ir visa žmonija

tą laisvę turi savo pastangomis įsigyti. Tos laisvės siekdamas, žmogus pats tampa kūrybos veiksniu ir jėga. O laisvės siekimas – tai nuolatinis dvasinio prado stiprinimas, įgalinimas jam įsivyrauti ne tik pačiame žmoguje, bet ir pasaulyje. Į dvasios sferas žmogus ne tik pats veržiasi, bet ir veda visą pasaulį – tokia esanti, anot Vydūno, ontologiškai nulemta jo misija. Mąstytojo įsitikinimu, šitaip reikėtų interpretuoti ir krikščioniškąją Kristaus atliktą dieviškojo atpirkimo misiją. Kultūra, Vydūno aiškinimu, formuojasi iš žmogaus, kaip dvasinės esybės, santykio su materialiu ikižmogiškuoju pasauliu, iš pastangų tą pasaulį sužmoginti, labiau sudvasinti.

„Gyvąją tikybą" laikydamas pagrindine tikrosios kultūros sąlyga, savo epochos religinį gyvenimą Vydūnas apibūdino kaip suformalėjusį ir sustabarėjusį ir ne tik kaip nepadedantį kultūrai, o dargi jai kenkiantį. Kadangi iš esmės esą nebesiorientuojama į „gyvąją tikybą", tradicinės išorinės bet kurios religijos praktikuojamos apeigos, visa religinių vaizdinių ar religiniu pagrindu pasaulį aiškinančių idėjų sistema netenka prasmės, nes neprisideda prie pasaulio evoliucijos, o kartu prie kultūros pažangos.

Dabarties pasaulyje susidariusi religinė situacija žmogaus ir visos žmonijos tikrajam dvasiniam šviesėjimui, kartu ir kultūrai, ypač žalingai atsiliepianti, nes būtent religijos, paskendusios savo dogmose ir prietaruose, nebeteko gyvo ryšio su dvasine būties esme. „Bet „sudarkytos tikybos" vedamas, jis (gyvenimas – *V. B.)* rieda žemyn į visokias nesąmones, į prietarus ir įstumia žmones į vargsmą, į kančias, į žuvimą. Tai gana aiškiai įrodo esamasis mūsų laikas. Nežiūrint „įvairių tikybų" ir daugybės šventnamių, jis yra mirštančiųjų „tikybų" amžius", – apibūdindamas savo gyvento laiko religinę situaciją, rašė Vydūnas (1, p. 508). Toksai šios situacijos apibūdinimas yra visiškai analogiškas tam, kokį buvo pateikę induizmo reformatoriai, kaip ir Vydūnas, vylęsi atnaujinta religine pasaulėžiūra įveiksią tikybinį nuosmukį, o su juo – ir pasaulį apėmusią dvasinės kultūros krizę.

Religija, Vydūno požiūriu, yra tarsi gelminis kultūros variklis, josios vyksmo katalizatorius bei prasmingumo orientyras. Todėl ir

kultūros raida mąstytojo kultūrologinėje koncepcijoje yra glaudžiai siejama su religinės sąmonės reiškimosi ypatumais žmonijos istorijoje.

Kaip jau minėta, kultūra Vydūnui iš esmės vieningas procesas, kuriame įvairiomis formomis objektyvinasi žmogaus dvasia. Tame procese, mąstytojo aiškinimu, išsikristalizuoja dvejopi kultūros sferai priskirtini reiškiniai. Vienokio pobūdžio reiškiniai susiformuoja tada, kai žmogaus dvasia įvaldo ir pertvarko pasaulį ar bent į jį įauga, jame įsikuria. Tie reiškiniai, mąstytojo žodžiais tariant, yra „visa tai, ką žmonės padirba, kaip veikią žmonės, vis tiek kokio kultūros laipsnio jie būtų". Iš esmės tai yra materialinės kultūros, arba civilizacijos, reiškiniai, kurių visumą Vydūnas apibūdina kaip daiktų kultūrą (1, p. 457). Kitokio pobūdžio kultūros reiškiniais mąstytojas laiko tuos, kuriuos „neginčijamai vertiname kaip tiesioginius žmoniškumo pažymius". Tai – mokslas, menas ir dora (1, p. 457). Kiekvienas iš jų sudaro specifinę žmoniškumo raiškos formą ir sferą. Mokslu dvasia reiškiasi kaip pažinimo, tiesos ieškojimo forma, menu – kaip grožio įkūnijimo galimybe, dora – kaip gėrio pavidalu. Kartu Vydūnas pažymi, jog šios iš „žmoniškumo veikimo kilusios", t.y. žmoniškumo esmės raiškos formos, paties žmogaus atžvilgiu yra tarsi „objektyvios vertybės", kaip ir visi kiti jį supančio pasaulio dalykai tol, kol jos tampa jo vidine savastimi, dvasingumo raiškos galimybėmis. Netapusios atskiromis individų žmoniškumo reiškimosi formomis, jos kartu iš esmės jo nepaliečia ir yra jo atžvilgiu tik išoriniai, pasyviai egzistuojantys kultūros atributai. Jų tikroji, aktyvioji kultūrinė vertė išryškėjanti tada, kai jos iš „objektyviųjų vertybių" tampa tikrai „asmenybės vertybėmis", kurios „turinčios būt žmogaus norimos, kurioms kurti kiekvienas turįs skirti savo jėgas" (1, p. 457). Kitais mąstytojo žodžiais tariant, „yra berods mokslas, menas ir dora jau žmoniškumo reiškiniai, kaip jie pakyla iš atskiro žmogaus asmenybės" (1, p. 268), kuri yra pati savęs reiškimo, kartu ir kultūros kūrimo subjektas.

Tokios giliai interiorizuotos ir subjekto suaktyvintos bei išvystytos objektyviosios kultūros vertybės „sudaro vidujinę kultūrą", kuri „pirmutiniausia siektina" (1, p. 457). To siekimo prasmė esanti ne ta, kad

visuomenėje funkcionuojančios mokslo, meno ir dorovės vertybės būtų tik įsigyjamos, išmokstamos, pasilaikomos ir tik vartotojiškai naudojamos, o ta, kad jomis žmogaus aktyvių pastangų dėka galėtų reikštis aukštesnis žmoniškumas, kad tuo žmoniškumu jos pasipildytų ir darytųsi veiksmingesnės žmonių santykiuose, socialinėje raidoje. Žmogus, anot Vydūno, privaląs ne tik palaikyti esamą lygį, bet ir *„didinti žmoniškumo reikšmę gyvenimui arba,* kitaip sakant, *kelti kultūros turtų vertingumų“,* t.y. stiprinti jų dvasinį potencialą ir taip prisidėti prie kultūros pažangos, prie kūrybiško jos pratęsimo (1, p. 458) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Aktyviame žmoniškumo esmės santykyje su suobjektyvinta kultūra susiformuojanti vidinė kultūra esanti pakopa į dar aukštesnę – esmės – kultūrą, kurią reikėtų suprasti kaip visišką dvasios laisvę ir įsigalėjimą bei vyravimą bet kurioje žmogaus gyvenimo sferoje, kaip individualios, „ašainės“ sąmonės gebėjimą bet kada įsilieti į dvasinę visumą. Po jos jau turėtų sekti „tikybinė būsena“, kai pasaulyje vykstąs gyvenimas tampa visiškai nebeaktualus. Esmės kultūros įsigalėjimą Vydūnas traktuoja kaip paties žmogaus atliekamą sielos kultūros ugdymą.

Reziumuojant vydūniškąją kultūros esmės sampratą, galima pasakyti, jog toje sampratoje labiausiai akcentuojami du momentai: pasaulio sužmoginimas, dvasinio potencialo vaidmens stiprinimas jo evoliucijoje ir paties žmogaus dvasinis tobulėjimas, kuris, beje, ir esąs pirmutinė ir tikroji pasaulio kultūrinimo prielaida. Apie tai mastytojas rašė: „Numanyta, kad kultūros kūrimas yra tęsimas gyvenimo kūrimo. Todėl du dalyku žmogui turi rūpėti, būtent: *savo esmę nešti į gyvenimų ir ją tam gyvinti ir stiprinti*. O abu vyksta kartu, jeigu daromu kuo nuoširdžiau. Ir abejaip aiškėja kultūra“ (1, p. 458). Taigi kultūrai Vydūnas suteikia ne socialinį, o ontologinį statusą. Jos subjektas – aktyviai veikianti individuali žmogaus dvasia, o visuomenė, socialinis gyvenimas traktuojami daugiau kaip išorinės aplinkos veiksniai, kuriuos toji dvasia turinti vesti į „tobulesnį esimą“. Žinoma, tų išorinių veiksnių veikiama ir pati dvasia, bet ne tasai veikimas yra pagrindinė jos aktyvumą skatinanti jėga. Ja Vydūnas laiko „pagrindinį sąmoningumą“, t.y. absoliutą, kurio dalelė yra ašainė sąmonė arba individuali žmoniškumo esmė.

Kaip į žmogaus dvasios objektyvinimo kelią materialiame pasaulyje Vydūnas žiūri ir į kultūros raidą, į įvairias jos apraiškas. Tą raidą mąstytojas aiškina iš esmės hėgelizmo dvasia – kaip kryptingą, nors gana prieštaringą ir dramatišką iš vienos dvasinės pradžios kilusios, bet vėliau į įvairias rūšis bei individus išsiskaidžiusios žmonijos konsolidavimosi procesą, grįžimą į iškentėtą ir suvoktą dvasinę vienybę. Teleologiškai nubrėžta kultūros vyksmo kryptis esąs „žmoniškumo prado įsigalėjimas mums žinomame pasaulyje. Ir kuo daugiau čia žmoniškumo, kuo daugiau jis čia reiškia, tuo pilniau žmonijos vienybė pasiekta. Tuo pradu ši vienybė yra pagrinduota. O jam pilnai atsilukštinus, ji yra įvykusi", – taip Vydūnas nusako kultūros raidos tikslą (2, p. 322).

Pradinėse reiškimosi stadijose „žmonės gyveno atskiromis asmenybėmis šalia vienas kito", t.y. nejautė savo kilmės vieningumo, vieni kitų atžvilgiu reiškė daugiau priešiškumo negu palankumo (2, p. 322). Tačiau įvairiomis formomis besireiškiąs žmoniškumo pradas dirbo žmones vis labiau suburiantį, vienijantį darbą. Tasai pradas kaip tik ir objektyvindavosi tame, kas tapo kultūros vertybėmis – materialiosioms reikmėms patenkinti skirtuose daiktuose ir įrankiuose, protavimo reiškiniuose, iš kurių formavosi mokslas, jį patį (žmogiškumo pradą) tiesiogiai atspindinčiuose meno kūriniuose ar žmonių tarpusavio santykiuose, iš kurių susidarė dorovė. Tos žmogiškumo apraiškos buvusios tol silpnos, kol žmonės menkai tesantykiavo vieni su kitais. „Kultūra pradžioje yra <...> *atskiro* žmogaus dalykas", – aiškina Vydūnas (2, p. 323) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*).

Ilgainiui iš pasaulio reiškiniuose besiobjektyvinančios dvasios gimstanti kultūra pamažu plinta ir gilėja – jos židiniais palaipsniui tampa šeimos, giminės, o galiausiai – tautos. Tautos kultūrą (iš esmės ir pačią tautą) formuojančiais veiksniais Vydūnas laiko atskiros asmenybės dvasinio prado stiprumą (jis yra pirmiausias ir svarbiausias), giminės kraują, kuris „verčiąs žmones veikti panašiu būdu" ir „aplinkumą bei laiko sąlygas", kurios traktuojamos kaip kosminių jėgų pasireiškimas.

Tiems faktoriams veikiant, išaugančios kultūros, „kuriose žmonės yra sutelkti krūvon ir gyvena vienybėje tarp kitų kaip salutės jūrų bangose, nuolat pasidarančiose ir išsiardančiose“ (2, p. 323). Įvairūs žinomi (Egipto, Mesopotamijos, Rytų Azijos, indų, persų, graikų, romėnų) ir mažiau žinomi kultūros židiniai dėl savitumo ir uždarumo labai skyrėsi vieni nuo kitų, tarp jų beveik nebuvo tarpusavio sąveikos. Tačiau kaip ir pakankamai sustiprėjęs atskiro žmogaus dvasinis pradas, taip ir tam tikrą išsivystymo laipsnį pasiekusi kiekviena kultūra yra linkę plisti, veikti tai, kas yra greta ar dar toliau. „Kiekviena kultūra, pasiekusi tikrą klestėjimo gyvumą, plūsta per savo šalies ribas, jeigu jos nėra neperžengiamos. Todėl ir patenka įvairios tautos po kultūra tos tautos, kuri daugiau rūpinasi jos augimu“ (2, p. 324). Tai esąs dėsningas ir neišvengiamas reiškinys. Nuo nepageidaujamos kultūrinės ekspansijos apsiginti nėra kito kelio kaip stiprinti savo tautos kultūrą, didinti josios žmogiškąją vertę.

Įtraukiant „vienos kultūros gyvumą į didesnę žmonijos dalį“, patraukiamoji kultūra suklestėdavo arba žūdavo – priklausomai nuo įtraukiančios kultūros pobūdžio, kuris gali būti reiškiantis ne tik dvasinį kilimą, bet ir žudantis, nuodingas. Kaip gana pozityvios, daugeliui tautų augti padėjusios kultūrinės ekspansijos pavyzdžius Vydūnas pateikia senovės graikų, romėnų bei krikščionybės pagrindu susiformavusių kultūrų plitimą (2, p. 324).

Didelis lūžis kultūros raidoje, mąstytojo aiškinimu, įvykęs naujaisiais amžiais, kai „žmonės pradėjo su didesniu atsidėjimu santykiuoti su pasaulio turiniu jusnių keliu“, kai „tokiu būdu kuriamas mūsų laikų mokslas“ (2, p. 324). Po to lūžio tolesnę kultūros raidą mąstytojas apibūdina kaip prieštaringą ir dramatišką, tačiau nelaiko jos nuodėminga ir amoralia. Tos eigos dėsningumas esąs tas, kad jos metu žmogaus dvasia labiausiai suaktyvinusi tas jo materialios prigimties sferas, kurios geriausiai leidusios pažinti, įvaldyti ir pertvarkyti pasaulį, padaryti jį patogesnį ir dvasiniam žmoniškumo pradui geriau reikštis – jusles ir ypač protą. Pasaulio, kaip ir savo materialios prigimties įsisavinimas ir įvaldymas, mąstytojo teigimu, esąs būtinas ontologiškai nulemtas dva-

sinės evoliucijos etapas. Per kelis pastaruosius šimtmečius vykusio žmoniškumo prado ekspansijos į išorinį pasaulį esmę Vydūnas taip nusakė: „Žmoniškasis pradas santykiuoja su tuo, ką jam jusnys praneša apie pasaulio turinį. Iš jusnių pranešimo jis dirba savaip to turinio atspindinius, vaizdus <...> Šitie vaizdeliai, vadinami mintimis, yra jėgų branduoliai, kurie spindi į aplinkumą. Jie tuo veržiasi iš minčių gyvenimo srities pereit į į ūpų ir pagaliau į kūno gyvenimo sritį ir čia virsta daiktu arba veikimu" (2, p. 325).

Gamtos jėgas įvaldyti ir panaudoti siekiančio mokslo pagrindu susikūrusią kultūrą mąstytojas apibūdina kaip technikos kultūrą, o toji jos dalis, kuri susijusi su paties žmogaus galių vystymu, įvardijama kaip intelekto kultūra. Pastaroji augusi „labai nuostabiu greitumu iš 18 šimtmečio per 19 – lig mūsų laikų". Tai esą suprantama ir dėsninga, nes būtent taip pasireiškusioje kultūroje „pati žmogaus jėga yra veikimui sukilusi. Ir nuolatai ji nešasi į šį gyvenimą daiktais ir veikimais" (2, p. 325). Technikos ir intelekto kultūra apėmusi visą pasaulį, patraukusi visą žmoniją, ja ne tik naudojasi, jos pagalba ne tik lengvinamas gyvenimas, bet ji atlieka ir didelį žmogaus ugdymo darbą, nes „prusina žmogų, teikia žmogui mokslą, augina jo intelektą", be kurio išvystymo ir suaktyvinimo tiesiog neįmanoma ja pačia naudotis (2, p. 325). Tame žmogaus intelekto galių aktyvinime Vydūnas mato vieną iš pozityviųjų su dvasine žmogaus bei visumos evoliucija susijusių šios kultūros momentų. Kitą pozityvųjį jos momentą mąstytojas įžvelgia tame, kad ji, nors vienu – daiktingumo – aspektu integruoja visą žmoniją, įgalina akivaizdžiai suvokti savo pačios vienybę, ekonominę bei kitokią materialinę įvairių jos dalių savitarpio priklausomybę. „*Visas pasaulis tapo didžiu ūkiu*, – pažymi Vydūnas. – Ir visa žmonija – šio ūkio darbininku ir savininku. Ir vėl tokiu būdu žmonija vienyta" (2, p. 326) (paryškinta Vydūno – *V. B.*). Žmonijos ūkinės veiklos raida, ekonominių dėsningumų reikšmingai nulemta mokslinė-techninė pažanga, visuomeninių formacijų kaita Vydūnui, kaip matome, yra ne tiek socialinės žmonijos raidos rezultatai, o daugiau žmoniškumo formą įgavusios dvasios objektyvinimasis, josios evoliucijos, sutampančios su kultūros raida, pasireiškimo formos.

Toji pati dvasios evoliucija, o ne socialiniai pertvarkymai, Vydūno įsitikinimu, įveiksianti ir tai, ką techninė ir intelekto kultūra atnešusi žmonijai negatyvaus. Beje, tie negatyvūs padariniai vėlgi traktuojami ne kaip socialinių įtampų rezultatas, o kaip pačio žmoniškumo objektyvinimosi pasaulyje netolygumo padarinys. Negatyvūs naujosios kultūros reiškiniai, Vydūno įsitikinimu, kylą iš to, kad evoliucijos raidoje pernelyg hipertrofavosi žmoniškumo prado orientacija į daiktingumą, į vis didesnį to prado susitapatinimą su išaugusiu intelektu, kurio sfera dar tebepriklauso materijos pasauliui ir kuris pats turėtų būti valdomas dvasinio prado. Dabar esą atvirkščiai – dvasinis pradas patekęs intelekto valdžion. Dėl tos hipertrofijos gyvenime sumenkėjanti pati žmoniškumo galia ir reikšmė, susvetimėja žmonių santykiai, paaštrėja tarp jų visokio pobūdžio prieštaravimai. Būtent tasai dvasios „pasimetimas", šalto intelekto stiprinama materialistinė orientacija atvedusi žmoniją į kataklizminę situaciją, sukėlusi netgi pasaulinį karą. Paties Vydūno žodžiais nupiešta toji situacija atrodo taip: „Žmonės, darbuodamies vien mintimis, todėl daug menkiau atjaučia sąryšius su viens kitu. Intelekto kultūros žmonės veikia daug tikslingiau, bet ir mažiau atsižvelgdami į kitus žmones ir apskritai į aplinkumą. Jie yra šalti, beširdžiai, kuo daugiau jie toj kultūroj dalyvauja. Iš intelekto ir technikos kultūros todėl ir gimė didysis karas (Pirmasis pasaulinis – *V. B.*). Žmoniją vienijanti kultūra kartu pasidarė josios ir skaldytoja". „Protavimas nieko nemato, kas šalia ir viršum jo tikslų randasi" (2, p. 326).

Naujųjų laikų kultūros pasiekimai, josios scientistinis patosas, Vydūno įsitikinimu, dar nėra tikrieji kultūros laimėjimai, nes padėjusi įvaldyti materialų pasaulį bei smarkiai integravusi žmoniją, „materialinė kultūra, visa civilizacija *pačiam žmogui nėra nieko suteikusi.* Žmogus yra pasilikęs tarsi žiaurus, žalias, sumenkęs, nėra ingijęs širdies bei sielos kultūros" (6, p. 2) (pabrėžta mano. – *V. B.*). Kadangi, teigia Vydūnas, „kultūra nėra kultūriniai įtaisymai", o „aukštesnis ir galingesnis žmogaus dvasios stovis" (4, birž. 6), civilizacija šiuo požiūriu ne tik nereiškianti pažengimo priekin, bet ir, palyginus su senovės kultūra, rodanti nemažą nuosmukį, žyminti didelius dvasinius praradimus.

Senovėje buvusi menkutė materialinė kultūra, mažiau išvystytas žmogaus intelektas, bet tasai žmogus betarpiškiau ir aiškiau jautęs ryšį su dvasine visuma, savo paties dvasinį gyvumą, turėjęs skvarbesnę intuiciją. Tai išreiškęs stipresnis senovės žmogaus religingumas: „Senovėje tikyba ir kultūra buvo kaip žiedas ir vaisius <...>. Kada tikyba daugiau reiškė, žmonių esmė galėjo gyviau klestėti“ (7, p. 917–918).

Toks kultūrinės naujųjų klaikų situacijos vertinimas bei senovės kultūros dvasingumo iškėlimas Vydūno filosofijoje yra daug kuo analogiškas S. Šalkauskio ir A. Maceinos pateiktiems vertinimams, pagal kuriuos naujųjų laikų kultūroje buvęs paneigtas viduramžiais vyravęs teocentrizmo principas, išryškėjęs „žmogaus atsipalaidavimas nuo gyvenimo centro“, „asmenybės atitrūkimas nuo šaknų“ ir pan. (žr. 9, p. 108, 118).Tiktai Vydūno orientavimasis į senovę neatsiribojo orientavimusi į viduramžius – senovė jam reiškė ir ikikrikščioniškąjį senovės pasaulį, visus žinomus ir nežinomus kultūros židinius bei religijas, tarp kurių garbingą vietą mąstytojas skyrė senovės aisčių (baltų) kultūrai bei tikėjimams. Šiuo požiūriu Vydūno orientacija yra artimesnė hinduizmo reformatorių orientacijai į senąją vediškojo laikotarpio kultūrą.

Pažymėtina, kad Vydūnas į praeitį žvelgė ne vardan jos restauravimo ir išaukštinimo naujųjų laikų kultūros nenaudai, o vardan naujo josios buvusių pasiekimų įprasminimo, atsižvelgiant į tai, ką pozityvaus davė intelekto kultūra, kurią mąstytojas piešia ne vien niūriomis spalvomis. Vydūno žodžiais tariant, „yra regima, kad šiandien labiau sunku būtų senovės takais <...> vaikščioti. Žmogus šiandien kitoks, negu tuokart, ir gyvenimo santykiai yra kitokie“ (3, liep. 26). Konstatuodamas negatyviuosius techninės ir intelekto kultūros padarinius, Vydūnas kartu pasisako prieš josios nuvertinimą, prieš jos pozityvaus vaidmens žmonijos raidoje neigimą: „Kad iš intelekto kultūros ir išeina žmonių priešingumai, vis dėlto tai dar nereiškia, kad ji nėra niekam tikusi. Tik ji neturi būti vadovaujančioji galia. Žmogus turi ja naudoties, bet pats turi išauginti dar kitą kultūrą“ (2, p. 327). Technikos ir intelekto kultūrą mąstytojas traktuoja kaip vieną iš dėsningai praeitinų etapų į tą kitą kultūrą, kuri, nors ir daug kuo susisieja su senąja kultūra,

kartu būsianti ir kokybiškai nauja: be senovės prietarų, be konfrontacijos tarp mokslo ir tikėjimo, tarp asmenybės ir visuomenės. „Dvasinė žmogaus ir viso gyvenimo vertybė pradės vėl žmonių akyse šviesėti. Dora, menas ir mokslas apreikš daugiau dvasios", – rašė Vydūnas (5, p. 52). Į tokią kultūrą orientavosi ir tipologiškai Vydūnui artimi neovedantos atstovai. *„Naujojo laiko siekinys turėtų būti žmoniškumo kultūra,* – pabrėžė Vydūnas. – <...>. Vienybė įvyksta, kad žmoniškasis pradas daugiau reiškia, kad kiekvienas žmogus, kiekviena tauta savo ypatingumu kuo aiškiau atspindina žmoniškumą" (2, p. 327–328). Tokios žmoniškumo kultūros kontūrus mąstytojas regėjo netolimoje žmonijos ateityje ir tuo regėjimu išsakė savo optimistinį požiūrį į žmonijos misiją visumos evoliucijoje, tikėjimą kūrybinėmis žmogaus galiomis, tuo tikėjimu išreikšdamas gana griežtą opoziciją špengleriškajam pesimizmui.

LITERATŪRA

1. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1990, 564 p.
2. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1992, p. 504.
3. VYDŪNAS. Evoliucija ir tikyba // *Lietuvos žinios*, 1909, liepos 24, 26, 28, 31.
4. VYDŪNAS. Kultūra // *Lietuvos žinios*, 1909, birželio 6, 10.
5. VYDŪNAS. Mano kalbos Kaune // *Darbymetis*, 1922, nr. 5, p. 48–53.
6. VYDŪNAS. Poetas ir kultūra // *Vairas*, 1914, nr. 4, p. 2–4.
7. VYDŪNAS. Senovė ir mes // *Naujoji Romuva*, 1934, nr. 207/208, p. 917–920.
8. PLEČKAITIS, Romanas, ŠLIOGERIS, Arvydas. Vladimiro Solovjovo filosofijos įtaka Stasio Šalkausko pasaulėžiūrai ikifriburginiu laikotarpiu // *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai.* Serija A, 1973, t. 4(45), p. 29–40.
9. SVERDIOLAS, Arūnas. *Kultūros filosofija Lietuvoje.* Vilnius: Mintis, 1983, 208 p.
10. ŠLIOGERIS, Arvydas. *Vladimiras Solovjovas ir idealistinė filosofija Lietuvoje* (Filos. m. kand. disertacija). – Vilnius, 1973, 216 p. (Vilniaus universitetas).
11. ГЕРДЕР, Иоганн Готфрид. *Идеи к философии истории человечества.* Москва: Наука, 1977, 703 с.

Logos, 2004, nr. 36, p. 106–111; nr. 37, p. 13–21.

VYDŪNO ESTETIKOS BRUOŽAI

ĮVADAS

Po pirmos pažinties su Vydūno filosofija dažnam susidarydavo įspūdis, kad ji iš viso be sistemos. Ne vienam apie Vydūno kūrybą rašiusiam autoriui jo filosofiniai veikalai atrodė kaip eklektiški įvairių filosofinių ir religinių idėjų mišiniai. Bene autoritetingiausias iš taip maniusiųjų yra V.Mykolaitis-Putinas, parašęs išsamią studiją apie Vydūno dramaturgiją (6). Toks įspūdis apie Vydūno filosofijos pobūdį yra apgaulingas. Vydūnas iš tikrųjų formavosi veikiamas daugelio įvairių kraštų bei laikų filosofinių ar religinių koncepcijų. Tačiau bent kiek atidžiau įsiskaičius į jo filosofinę kūrybą, galima įžvelgti ryškią imlumo tiems poveikiams kryptį, taip pat tipologinį ar netgi genetinį veikusiųjų idėjų tarpusavio artimumą, daugiau ar mažiau analogišką bylojimą apie tuos pačius būties klausimus. Toje kūryboje labai aiškiai atsiskleidžia iš idėjų, kuriomis remiamasi ar kitaip operuojama, savą, vientisą pasaulio suvokimą konstruojanti mąstytojo asmenybė. Įvairūs veikalai nusako vienus ar kitus šio suvokimo aspektus, išryškina kuriuos nors apibūdinamojo pasaulio būties momentus. Iš tuose veikaluose dėstomų koncepcijų, susikurtų remiantis imponavusiais „visokių amžių žmonijos mąstytojų išmanymais" (1, p. 364), visumos tarsi savaime išaugo logiškai nuosekli, pakankamai suderinta ir motyvuota filosofinė sistema.

Originaliąją tos sistemos dalį sudaro kultūros esmės, struktūros bei jos proceso samprata (apie ją plačiau žr. 5), kuri išsamiausiai išdėstyta kūrybinės brandos metais parašytuose veikaluose „Mūsų uždavinys" (1911), „Tautos gyvata" (1920), „Sąmonė" (1936). Šie veikalai užima ryškią ir savitą vietą lietuvių kultūros filosofijoje.

Ontologinį kultūros esmės sampratos pagrindą sudaro vydūniškoji būties ir žmogaus, kaip mikrokosmoso, samprata. Pastaroji yra tarsi visos Vydūno filosofijos metodologinė šaknis, iš kurios išauga minėtieji kultūrologinės koncepcijos kamienas ir šakų vainikas. Pačios kultūros

esmės samprata Vydūno koncepcijoje yra ir ontologijos, ir istorijos filosofijos dalis. Kaip pagrindines kultūros raiškos formas mąstytojas traktuoja mokslą, meną ir dorovę, kurių esmę ir specifiką pagrindžiant susidaro gnoseologinė, estetinė ir etinė vydūniškosios kultūros koncepcijos dalys.

Šiame straipsnyje pabandysime bendrais bruožais aptarti Vydūno estetiką, išryškindami ją kaip nors ir nelabai išplėtotą, bet gana vientisą teoriją, sudarančią platesnės – kultūros – koncepcijos struktūrinę dalį. Kiti autoriai Vydūno estetinių pažiūrų nėra nagrinėję.

Ontologinė Vydūno filosofijos dalis – būties ir žmogaus santykio samprata – nėra pernelyg originali ir beveik visiškai atitinka indiškąjį klasikinį vedantizmą. Vedanta – viduramžiais susiformavusi viena iš aštuonių idealistinių indų filosofijos sistemų. Jos pagrindą sudaro Vedų komentaruose Upanišadose dėstytos idėjos, kurias III–IV a. pirmasis susistemino Badarajana. Dar vienas reikšmingas vedantos šaltinis – apie III a. sukurta religinė-filosofinė poema „Bhagavadgyta“, kaip intarpas įėjusi į „Mahabharatos“ epą. Vydūnas ne kartą pats nurodo rėmęsis šiais šaltiniais, dažnai juos cituoja, o „Bhagavadgytą“ net išvertė į lietuvių kalbą (žr. 2, p. 409–492).

Remdamasis vedanta, būtį Vydūnas paaiškina kaip visa apimančią vieną realybę – dvasinį absoliutą. Absoliutas traktuojamas kaip subjektas, o pasaulis kaip objektas, tik ne kaip vienas šalia kito esantys, o kaip tos pačios dvasinės būties momentai. Absoliutas – imanentinė pasaulio kilimo priežastis, o pats pasaulis – jo išorinis pasireiškimas, jo savimonės įkūnijimas, savęs suvokimo priemonė. Nuolatinis pasaulio sąmonėjimas – evoliucija – reiškia absoliuto susivokimą, pasireiškimo daugeriopu reiškinių pasauliu – involiucijos – paneigimą, grįžimą į save patį, bet jau į suvoktą – į „žinomąją vienybę“. Evoliucijos procese labiausiai išryškėja žmogaus būties, ypač jo tobulėjimo prasmė. Anot Vydūno, visa būtis – dvasinė vienovė, tačiau ji suprantama ne visiškai panteistiškai, o veikiau panenteistiškai – absoliutas esąs ne visas tapęs pasauliu, o tik jo dalis. Absoliutas pasaulio atžvilgiu yra ir imanentinis, ir transcendentinis.Vadinasi, tuo pat metu yra du skirtingi absoliuto būviai –

grynoji nepasireiškusioji, amažina nekintanti dvasia ir involiucijos keliu pasaulio įvairove pasireiškusioji dvasia, kuri apibūdinama kaip materija. Materija sudaro poliarinę grynajai dvasiai būseną, bet dėl to nenustoja dvasingumo – ji irgi sąmoninga, tik joje yra skirtingi to sąmoningumo lygiai, kurie prilygsta evoliucijos pakopoms.

Remdamasis šia vedantiškąja būties samprata, Vydūnas sukūrė savo kultūros koncepciją. Pro vedantizmo filosofijos prizmę žvelgiančiam mąstytojui kultūra yra būtina, t.y. ontologiškai sąlygota kosminės visumos evoliucijos dalis. Jos raidos pradžią Vydūnas sieja su žmoniškumo sferos toje evoliucijoje atsiradimu. Žmoniškumu visumos evoliucija jau esanti pasiekusi grynosios dvasios lygį, kuriame tarsi atbunda absoliuto savimonė, pasireiškianti žmogaus dvasingumu, jo individualia savimone, tampančia vienu iš sąmoningųjų pasaulio raidos veiksnių. Su žmogaus kaip dvasinės esybės prabudimu prasideda aktyvus, sąmoningas „sapnuotosios daugybės“ įveikimas bei kryptingas grįžimas į „suvoktąją vienybę“, t.y. procesas, kurį galima palyginti su hėgeliškosios triados sintezės pakopa.

Žmogus, Vydūno aiškinimu, yra pagrindinis tos pakopos veikėjas, aktyvus, kūrybiškas, nors ir ne absoliučiai, bet labai savarankiškas joje kylančių užduočių sprendėjas. „Žmogaus sumanumu pasaulio sąmoningumas (t.y. absoliučioji dvasia, absoliutas – *V. B.*) tiktai tęsia savo kūrimo darbą“, – teigia mąstytojas (1, p. 455).

Kultūros sferoje, kaip aiškina Vydūnas, telpa toji žmogaus veikla, kuria realizuojamos būtent dvasinės jo potencijos, jo žmoniškoji esmė. „Ką žmonės daro, yra labai įvairios svarbos. Jeigu jų veiksmu reiškiasi žmoniškumas, tenka kalbėti apie kultūrą“ (1, p. 453). Kultūra – tai procesas, kuriame žmogaus dvasia veikia kaip savarankiška kūrybinė galia, reikšmingai įsijungianti į pasaulio evoliuciją, ją esmingai veikianti ir turinti ją užbaigti. Anot Vydūno, „kultūra yra žmoniškumo prado įsigalėjimas mums žinomame pasaulyje“ (2, p. 322). Arba: „Kultūros kūrimu žmoniškumo veiksnys nori būti didybė pasaulyje, tarsi visai sąmoningai stengtųsi jam suteikti žmoniškumo pažymį“. Žmogaus kuriamos kultūros vertybės Vydūnui yra žmogiškosios dvasios

objektyvacija, kuri akivaizdžiausiai pasireiškianti žmogui santykiaujant su aplinka, kuri „savaip veikia žmogų ir sužadina atitinkamą atoveiksmį" (1, p. 455). Pagal tai, kokiu mastu žmogus sugeba objektyvuoti ir aktualizuoti savo dvasios potencijas, kaip jas panaudoja savo prigimties ir pasaulio sutaurinimui, galima spręsti apie kultūros lygį bei jos kūrybiškumo lygį.

Pasak Vydūno, kultūros procese, kuriame įvairiomis formomis objektyvinasi žmogaus dvasia, Vydūno aiškinimu, išsikristalizuoja dvejopi kultūros sferai priskirtini reiškiniai. Vienokio pobūdžio reiškiniai susiformuoja tada, kai žmogaus dvasia įvaldo ir pertvarko pasaulį ar bent į jį auga, jame įsikuria. Iš esmės tai yra materialinės kultūros, arba civilizacijos, reiškiniai, kurių visumą Vydūnas apibūdina kaip daiktų kultūrą (1, p. 457). Kitokio pobūdžio kultūros reiškiniais mąstytojas laiko tuos, kuriuos „neginčijamai vertiname kaip tiesioginius žmoniškumo pažymius". Tai – mokslas, menas ir dora (1, p. 457). Kiekvienas iš jų sudaro specifinę žmoniškumo raiškos formą ir sferą. Mokslu dvasia reiškiasi kaip pažinimo, tiesos ieškojimo forma, menu – kaip grožio įkūnijimo galimybe, dora – kaip gėrio pavidalu, kaip žmoniškumo vyravimu žmogaus elgsenoje, jo santykiuose su kitais žmonėmis ir pasauliu.

Grožio ir meno samprata

Kaip minėta, šalia mokslo ir doros trečia pagrindinė dvasinės kultūros, kaip žmoniškumo raiškos, sfera Vydūnui yra menas. Jo specifikos šaknų mąstytojas ieško irgi ne socialinėje, bet ontologinėje plotmėje. Pirmiausia ji ontologizuoja pagrindinę meno kūrimo prielaidą, jo reiškimosi sferą – grožį. Žmoniškasis grožio pajautimas, jo siekimas, Vydūno aiškinimu, yra tiesiog metafizinė duotybė, o ne pasaulį pertvarkančioje socialinėje veikloje susiformavęs specifinis, t.y. estetinis, santykio su pasauliu būdas. Mąstytojas pirmiausia postuluoja paties grožio objektyvumą ir amžinumą pasaulio reiškinių atžvilgiu ir laiko jį ne vien žmogaus raiškos sfera. Grožis, kaip ir visa, kas reiškiasi regimajame

pasaulyje, esąs vienas iš to pasaulio dvasinio šviesėjimo, t.y. jo evoliucijos, būdų, viena iš vedantiškai traktuojamos absoliučios dvasios objektyvinimosi galimybių. Grožis objektyviai egzistuojąs jau gamtoje be žmogaus, t.y. be jį suvokiančiojo subjekto, ir reiškęsis dar tada, kai dvasingumas evoliucijoje nebuvo įgijęs žmoniškumo pavidalo (2, p. 271). Evoliucijoje prabudusi žmoniškumo esmė grožį pajautė kaip jau esančią duotybę, kaip pasaulyje objektyviai besireiškiančią būties savybę, o ne kaip laipsniškai išsikristalizavusią savo pačios santykio su pasaulio reiškiniais formą.

Vydūno įsitikinimu, visiškai teisus esąs žymusis graikų mąstytojas Platonas „tvirtindamas, kad gražu esą, kas dalyvauja grožės idėjoje. Įstengdamas gyventi idėjų aukštumoje, žmogus matąs grožį jos gimtinėje“ (1, p. 473). Pats Vydūnas prisipažino, jog jo grožio samprata esanti platoniškosios grožio idėjos „savotiškas nušvietimas“ (1, p. 473). Tąjį nušvietimą galima traktuoti kaip Platono doktrinos apie idėjų pasaulį interpretavimą vedantiškojo panenteizmo dvasia.

Vydūnui *„grožės esmė glūdo sąmoningumo tikrovėje“* (1, p. 473) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*), t.y. absoliute, arba platoniškosios idėjų sferos analoge. Grožis objektyvuotai atsiskleidžiąs kaip visumos kūrybos galia, kaip regimas absoliuto reiškimasis, kaip kūrybos vyksmas, rodantis patį sąmonės šviesėjimą, pasaulio kilimą iš nesąmoningumo sąmoninguman. „Kur pastebimas kūrimo galios pirmasis vaizdavimo judesys, ten sušvinta ir grožė“, – tvirtina mąstytojas (1, p. 473). *„Grožės esmė iškyla vyksmu*. Ir kaip vyksmas ji pastebima. Tuo ji pagauna žmogų ir jį pildo pomėgio, patraukia jį gyvumu“, – toliau patikslina Vydūnas grožio supratimą (1, p. 474) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Grožis pasižymįs tuo, kad stebina ir kelia pasigėrėjimą, kad atsigarsi jį suvokiančiojo žmogaus sieloje, kurią veikia, ramina ar aktyvina.

Gamtoje grožis pasireiškiąs gyvybės plastėjimu, jos būtybių pavidalų augimu, įvairių reiškinių procesais, ypač rodančiais vis aukštesnes sąmoningumo atsiskleidimo pakopas. Grožis čia „džiugina, kad gamtoje pamatome augimo jėgą, apsistabinančią pavidalais“ (1, p. 473). Estetinį pasigėrėjimą labiausiai čia kelia ne tiek jų pavidalų įvairovė, jų

formų išraiškingumas, kiek pats tų pavidalų pasidarymas. Augmenijoje, pavyzdžiui, grožimasi ne tiek augimo rezultatu – vaisiumi, kiek procesą atspindinčiu žiedu, bet *„mus veikia daug stipriau žydėjimas negu žiedas“*, t.y, pats gamtiškasis kūrybos procesas (1, p. 473) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). „Grožėti tegali reikšti sąmoningumo tvinimą, jo šviesėjimą“ (1, p. 475). Visa, kas gamtoje susiję su destrukcija, nykimu, anot Vydūno, yra grožio antitezė, jo paneigimas. „Viskas, kas reiškia naikinimą, nykimą, mirimą ir puvimą, kas priešinasi augimui, vaizdavimui, gyvėjimui ir šviesėjimui, yra negražu“, – teigia mąstytojas (1, p. 476). Gamtos grožis ir mene įkūnytas grožis esantys skirtingo pobūdžio. Gamtoje grožis yra lyg sapnas, iš kurio kartais lyg ir bandoma pabusti. Jis paprastai apgobiąs žmogų didžiu ramumu, raminamai veikiąs. Meno veikalo grožis yra aktyvus, išreiškia jį kūrusiojo menininko sielos veiklumą, žadina tą veiklumą suvokėjo jausenoje ir sąmonėje. Gamtiškajam grožiui priklausąs ir žmogaus kūno grožis, jo gyvybinės energijos pasireiškimas, ypač akivaizdžiai atsiskleidžiąs augimo ir jaunatvės laiku.

Žmogaus esmės grožis pasireiškiąs jo sugebėjimu pačiam kurti, spontanišką gamtos kūrybiškumą pratęsti sąmoningu, individualiu kūrybiškumu ir juo, kaip aukštesne kūrybos pakopa, įsilieti į visumos kūrybos vyksmą. Pats grožio turėjimas, jo subtilumo ugdymas, bendravimas su grožiu reiškiąs žmogaus kūrybinių potencijų stiprinimą bei aktyvinimą. „Ir žodis, kad grožė grožina žmogų, reiškia pagaliau, kad ji ugdo kūrybinę galią. *Niekuomet žmogus nėra toks gražus, koks jis yra kurdamas*“, – teigia Vydūnas (1, p. 476) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Kūrybinis pradas būdingas visai žmogaus, kaip dvasinės esybės, veiklai, bet išgrynintas jis matomas mene, kuriame „žmoniškos galios sąmoningumas vykdo naują nusidavimą ir tuo skleidžia naujos rūšies grožę“ (1, p. 474).

Mokslas, padedąs pažinti, įsisavinti ir utilitariškai pertvarkyti materialų pasaulį, anot Vydūno, dar tebėra toji žmogaus esmės reiškimosi sfera, kurioje tiesiogiai pratęsiama tai, ką visumos kūrybos vyksme iki tol buvo dariusios pažmoniškosios galios, t.y. pačios gamtos jėgos. Tai aukštesnio lygio gamtos darbo tęsimas. Čia žmogaus, kaip kuriančiosios dvasinės esybės, pasireiškimas yra nors ir galingas, bet vis dėlto dalinis.

Betarpiškiau žmogaus dvasinė esmė atsiskleidžianti ir sugestyviai veikianti kitą žmogų būtent mene. Suvokėjas, „stebėdamas meno grožę, <…> priima į savo sąmonę kuriančiosios žmoniškumo galios veikimą“ (1, p. 475). Kuriantysis žmogus mene pasirodo kaip visiškai laisvas, save nevaržomai išreikšti galįs dvasinis subjektas, iš esmės nieko bendro nebeturįs su „gamtiniu kūrybos darbu, kuriame jis mokslu dar dalyvauja“ (1, p. 468). Iš to, ką galima laikyti meno kūriniu, jau tiesiogiai spindi pati išgryninta žmogaus dvasia, jo sielos individualybė. „Meno daiktais žmoniškumo pasaulis įsineša į regimąjį pasaulį“ (2, p. 273). Jei moksle dažnai žmoniškasis sąmoningumas būna patraukiamas žemesnio sąmoningumo ar net nesąmoningumo, t.y. materijos sferų, o mene būna priešingai – nesąmoningumas, t.y. materiali medžiaga, tapusi meno kūriniu, yra visada užvaldoma žmoniškojo sąmoningumo, pajungta tą sąmoningumą skelbti, spinduliuoti. Menas, Vydūno aiškinimu, yra žmogaus dvasios materializacijos, jos užfiksavimo, įdaiktinimo, josios pavertimo jusliškai suvokiamais, patiriamais objektais, sfera. „Menu žmoniškumo galia smelkiasi, neatsižiūrėdama į visos gamtos tvarką, įeiti į juslių veikimo sritį“, – aiškina mąstytojas (1, p. 468). Menas ir gimstąs „iš žmoniškumo esmės, kada ji ryžtasi daiktų pasaulyje kurti vaizdus ir pavidalus“ (1, p. 469) bei jais imanentiškai išreikšti grožį, kurio būtis – transcendentinė. Vedantiškąjį panenteizmą derindamas su platoniškuoju objektyviuoju idealizmu, Vydūnas savo estetiniuose samprotavimuose teigia, jog „dieviškoji vaizdavimo galia veikia žmogumi. O ji pagaliau yra visos grožės versmė. Ir kur ta galia patiriamą dalyką aptvinsta, ten reiškiasi amžinoji grožė. Todėl ir tenka plačiausia prasme sakyti, kad *grožė yra gyvybės, yra sąmoningumo sklidimas per lyties, per pavidalo kraštus*“ (1, p. 477) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Kai į meno kūrinį pretenduojančiame dirbinyje nėra išreikštos jį gaminusiojo „dieviškosios vaizdavimo galios“ veikiamo žmogaus dvasios, tada, mąstytojo įsitikinimu, jame nėra ir meno, o tėra tik paprastas daiktas, kuriame atsispindi protavimas ir geismas, t.y. pažmoniškumas. „Kur vyrauja negyvas daiktingumas, nėra grožės. Ir tiktai kurdamas dieviška vaizdavimo galia, žmogus suteikia savo veikalams amžinosios grožės pažymius“ (1, p. 477).

Adomas Varnas. Vydūno portretas. Apie 1935 m.

Meno rūšys

Menas, būdamas transcendentinio dvasingumo („amžinojo grožio") įkūnijimo žmogaus sukurtuose materialiuose, jusliškai suvokiamuose objektuose forma, tą grožį išreiškiąs įvairiais būdais, kurių pagrindu susidarančios įvairios meno rūšys. Tų rūšių specifika esanti nulemta skirtingų materijos egzistavimo formų, su kuriomis žmoniškumo esmė susiduria bei kurias panaudoja savo reiškimuisi. Kitaip tariant, kurdama įvairias meno rūšis, žmogaus dvasia operuoja skirtingais jutiminiais objektais, naudojasi skirtingomis materialiomis priemonėmis ir taip atskleidžia savo reiškimosi formų turtingumą. Kitas meno rūšies specifiką nulemiąs dalykas – paties reiškiamojo sąmoningumo pobūdis, jo artimumas vienai ar kitai būties sferai (materialiai ar dvasinei), jo grynumo, šviesumo laipsnis. Mąstytojas teigia, jog kiekviena meno rūšis „skelbia meniškumą savo būdu. Jų skirtumai pasidaro vienu atžvilgiu iš to, kuo šis meniškumas reiškiasi, iš kur jis ima medžiagą ir lytis kūrimui, kitu atžvilgiu iš to, kokią sąmoningumo spalvą meniškumui norima suteikti" (1, p. 477).

Žmogaus esmės santykis su erdve, kurią Vydūnas, pritardamas I.Kantui, laiko viena iš „žmoniškos dvasios žiūros lyčių" (šalia laiko ir priežastingumo), esąs išreiškiamas architektūroje („statybos mene"). Šiuo menu žmogus „spraudžiasi į erdvę ir jai suteikia savo esmės pasižymėjimą" (1, p. 478). Pavyzdžiui, žmogui kuriančiam šį meną, pasitarnauja erdvę pildantys ir taip erdvingumą išreiškiantys gamtos objektai bei formos, kurios apvaldomos pasitelkus mokslo duomenis. Architektūros raidoje nuo primityvių būstų palei žemę iki didingų rūmų, taip pat erdvei nugalėti skirtų greitų transporto priemonių atsispindinčios žmogaus dvasios pastangos vis didesniu mastu aprėpti ir užvaldyti erdvę, vis intensyviau ją panaudoti kaip vieną iš ryškesnių savo emancipacijos pasaulyje formų. Architektūros menu, anot mąstytojo, „iš žmogaus reiškiasi pradas, kurs neapsakomu gabumu vaizduojasi erdvę ir ją perveria nenuilstančia jėga savęs ieškančio sąmoningumo" (1, p. 478).

Skulptūra („lipdybos arba skaptybos menas“) esanti orientuota daugiau į erdvę pildančias formas, pavidalus. Jai, anot mąstytojo, „ypatingos reikšmės yra gyvosios, augančiosios, būtent erdvingumą įgyjančiosios lytys“ (1, p. 478). Žmogus, reikšdamasis skulptūros menu, tų formų ieško, jas renkasi, o įkūnijęs jas negyvoje medžiagoje, jomis kalba, išsako save, parodo tą kūrybinę galią, kuria įveikiama ne tiek erdvė, kiek medžiaga. Skulptūroje įkūnytosios formos nuo gamtoje atsirandančių tuo ir skiriasi, kad išreiškia ne gamtinius procesus, ne kurį iš veikiančių gamtinių pradų (augmeniškąjį augimą ar gyvūniškąjį judrumą), o pačią žmogaus esmę, individualumą, „ašainę sąmonę“. Mąstytojo žodžiais tariant, skulptūroje *„visos lytys turi apreikšti, kad jos gyveno žmogaus viduje, jo esmėje ir sąmonėje“* (1, p. 479) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Tikro kūrybinio įkvėpimo metu sukurti skulptūros veikalai net ir šaltu ir negyvu akmeniu atspindi „visai aiškiai ašainę sąmonę“ (1, p. 479).

Tapyboje, pasak Vydūno, svarbiausia esanti nebe medžiaga, kuri „erdvingumą atstovauja“. Jos šiame mene užtenka minimalaus kiekio: pasitenkinama tik vienu – plokštuminiu – erdvės matavimu, vienu laiko akimirksniu. Pagrindinės raiškos priemonės čia yra spalvos ir linijos. Jų padedamas „žmogus per erdvę ir laiką pakyla į vaizduojamą erdvę ir laiką“, kuriems „suteikia didesnį saiką savo esmės ypatumų“ (1, p. 479). Tai, kas tapybos kūrinyje yra pavaizduota, mąstytojo teigimu, turi tik simbolinę prasmę, tėra „tiktai pažymys tos gyvatos, kuri laikosi kitos tikrovės“ (1, p. 479), t.y. dvasinės transcendentinės būties, atstovaujamos „ašainės“ menininko sąmonės. Tapyba suvokėją vedanti į nuotaikų, minčių ar pačios dvasios sferas, todėl čia svarbiausią vaidmenį atlieka kuriančiojo žmogaus sąmoningumas, jo dvasinis nusiteikimas, o ne tai, kas vaizduojama. Kuo kūrinyje „aiškesnis yra šis sąmoningumas regimose lytyse, varsose ir žymintose medžiagose, tuo labiau turi būti vertinamas jo meniškumas“, – teigė mąstytojas (1, p. 479).

Muzikos materialų pagrindą sudaro laikas, oro virpesiai ir eterio dvelksmai. Jų padedamas muzikos kūrėjas stengiasi „suteikti savo nuotaikos plastėjimą, jos plasnojimą ir savo sąmoningumą“, tuo „plastėjimu“ patraukti klausytoją, kad „galėtų sušvisti čia ir ans laiminąs vidaus

sąmoningumas, iš kurio muzikos veikalas yra kurtas". Muzika kurianti nuotaikų darną ir padedanti žmogui įveikti „daiktinio pasaulio pomėgių sąmyšį", kuriame jis paprastai per giliai nardo (1, p. 480). *„Savo veikalu kitų nuotaikoje sužadindamas darningas būsenas, muzikas atstovauja jų žmoniškumo galiai.* Ir taip, muzikai veikiant, nors akies mirksnį sušvinta klausytojų viduje skaistesnis sąmoningumas", – aiškina mąstytojas (1, p. 480) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Vydūnas pabrėžė muzikos, kaip nuotaikos žadinančio ir taurinančio meno, specifiškumą. Muzika neturinti būti siejama su mintiškumu, su protavimu, atitinkančiu „regimo pasaulio daiktingumą ir vyksmus". Kai muzikos kūrėjas stengiasi savo veikalais žadinti ir mintis, tada į juos jis įpina šiai meno šakai nebūdingų momentų. Taip daręs vokiečių kompozitorius R.Vagneris, anot Vydūno, buvęs ne tik muzikas, bet dar ir poetas (1, p. 480).

Visos minėtos meno rūšys, nors joms būdinga sava estetinio poveikio specifika, turi esminį bendrumą. Mat tiek architektūra, tiek skulptūra, tiek tapyba bei muzika esančios orientuotos į materialiomis priemonėmis sužadinamą juslinį suvokimą. Mąstytojo žodžiais tariant, „jos savo veikslavimais *siekia juslių, leidžiasi į daiktingumo pasaulį ir jo gyvenimą ir jį* kaip noris turtina" (1, p. 481) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Skiriasi to „veikslavimo", t.y. poveikio, priemonės, medžiaga, kuria operuojama bei juslės, į kurias šie menai orientuojami.

Esmingai nuo šių meno rūšių skiriasi literatūra, Vydūno vadinama senuoju *poezijos („poezis")* terminu. Literatūroje (poezijoje), mąstytojo aiškinimu, juslinis pradas yra minimalus – ji beveik tiesiogiai kreipiasi į žmogaus dvasią, sukuria nematerialų vaizduotės pasaulį, kuriam regimasis pasaulis pasitarnauja tik kaip medžiaga. Kaip „statybinė" medžiaga literatūroje naudojama kalba, kuri pati yra jau ne tiek materialios, kiek dvasinės žmogaus raiškos forma. Kiekvienas literatūros veikalas, anot mąstytojo, „yra sau gyvata. Ir ji stengiasi visą regimą pasaulį traukti į save, įvesti į santykį su savimi" (1, p. 481). Literatūroje, anot Vydūno, svarbiausia esą ne tiek tą regimąjį pasaulį kuo tikroviškiau atspindėti ir pavaizduoti, kiek jo realijas naudoti (panašiai kaip ir tapyboje) kaip naujos sukurtos realybės simbolinius ženklus. Šis ne

kartą estetiniuose Vydūno samprotavimuose postuluotas teiginys rodo aiškų simbolizmo estetikos poveikį. Tokiomis literatūrinės kūrybos prielaidomis besiremiančiam mąstytojui visiškai yra nepriimtina tiek natūralistinio, tiek realistinio pobūdžio literatūra (1, p. 481; 2, p. 196–199), tarp kurių bent teoriškai formuluojamų kūrybos principų jis neįžvelgia esminio skirtumo, nors pačius realistinės literatūros šedevrus labai aukštai vertino. Tiesa, mąstytojas juos vertino ne tiek dėl jų tikroviškumo, kiek dėl juose implikuoto dvasingumo, intencijų atskleisti žmoniškumo reiškimosi sudėtingumą. Žmoniškumo esmės santykio su pasauliu peripetijas Vydūnas kaip tik ir traktavo kaip specifinį literatūros kūrybos barą. „Poezyje pagrindinis reikalas yra žmoniškumo klausimai, – teigė mąstytojas. – <…> Poezis yra gryniausias žmogaus menas“ (1, p. 481). Literatūroje vaizduojamojo pasaulio kūrimas kaip tik ir esąs grįstas atskleidimu „žmoniškumo galios santykių su kitomis, dažniausiai pažmoniškomis jėgomis, kurios gyvenime reiškiasi, kurios kad ir slėpiningai veikia visoje visatoje, visame, kas yra“ (1, p. 482). Ryškiausiai šią misiją literatūra vykdanti dramos žanru, kurį Vydūnas apibūdina kaip „galingiausiąjį žmogaus meną“. Būtent dramoje esąs galingiausiai išreikštas *„žmoniškumo galios pasistengimas iškilti iš pažmoniškumų jėgų valdžios*, apskritai imant, iš gyvenimo galių pančių ir pavergimo“ (1, p. 482) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*).

Menininko pašaukimas ir meno misija

Pagrindine, visoms meno rūšims būtina kūrybos sąlyga Vydūnas laiko menininko dvasios šviesumą bei aktyvumą. „Visi meno kūriniai turi gimti giliai iš pačios žmoniškumo esmės“, – teigia mąstytojas (1, p. 483). Todėl ir visų be išimties meno kūrinių estetinė vertė priklausanti nuo juose implikuoto dvasingumo, kūrėjo sielos subtilumo, o ne nuo dailumo, dirbtinai siekiamo formos išraiškingumo, kuris nėra tikroji grožio apraiška, o tik sudarąs grožio ir originalumo regimybę, jeigu tik jis tėra kūrėjo tikslas. „Nuo grožio reikia atskirti dailumą, – aiškina mąstytojas. – Jis arčiau sujungtas su daikto forma ir veikia tik jusnis, būtent akį ir ausį. Dailumas čia

tėra tik sklandusis įspūdžio plaukimas dirgsniais“ (2, p. 272). Meno kūrinio išraiškingumo svarbos Vydūnas neneigia, tik pabrėžia, jog pagrindinis menininko rūpestis turįs būti ne jo ieškojimas, o savo dvasios galių stiprinimas, kūrybinių potencijų aktyvinimas, harmoningo jų sąskambio su dvasine visuma siekimas. Dvasiškai aukštai iškilusio menininko kūrybinė intuicija pati padiktuosianti tobuliausią kūrinio formą, kuri būsianti transcendentinio grožio apraiška. Postuluodamas tiesioginį menininko dvasinės kultūros lygio ir jo kūrinių estetinio vertingumo ryšį, Vydūnas įsakmiai pabrėžia: *„Menko žmoniškumo žmogaus veikalai bus ir menkesnio meniškumo* <…>. Gaudyti naujų apraiškos būdų yra vaikiškas žaidimas. Kur yra gaivaus gyvumo, ten jis savaime suranda išraiškos lytį“ (1, p. 469, 471) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*).

Remdamasis šia meno vertingumo samprata, Vydūnas pasisakė ne tik prieš natūralistinį vaizdavimo būdą, bet ir prieš grynąjį estetizmą bei formalizmą mene, prieš menas menui teoriją ir praktiką. Menas, mąstytojo įsitikinimu, nors ir kuriamas be praktinio kryptingumo, turįs būti humanistiškai prasmingas, prisodrintas dvasingumo, socialiai aktualus. Nesanti svarbi to prasmingumo konkreti išraiška, bet jo esmė visiems meno kūriniams yra ta pati. Anot Vydūno „ta prasmė tegali būti žmoniškumas“ (1, p. 470). Stiprinti žmoniškumo galią, tąja galia taurinti žmogaus bei visuomenės gyvenimą, vis labiau jį kreipti į dvasinę raišką – pagrindinė ne tik socialinė, bet ir būtiškoji meno misija. Mąstytojo teigimu, *„menas yra evoliucės veiksnys*, kurs žmoguje žmogų žadina. Nėra jis žaismas, nėra meno veikalai žaislai ir menas joks pramogos dalykas. Jis tarnauja aukštajai pasaulio prasmei“ (2, p. 274). Būtent ši misija labiausiai ir įpareigoja kūėją pirmiausia pačiam būti aukšto žmoniškumo, sugebėti jį įtaigiai ir galingai reikšti. „Ir tenka sutikti su nuomone, kad tikro menininko sąmonė yra kita negu paprastų žmonių, – rašo Vydūnas. – *Jo žmoniškumas turi būti daug ryškesnis ir veiklesnis, turi pajėgti nesąmoningumą užvaldyti tvinstančia galia* ir tarsi pralenkti gamtos veikimą, užbėgti gamtai už akių“ (1, p. 469) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*).

Būdamas socialiai ir būtiškai prasmingas, taurinantis žmogų, skaidrinantis jo dvasią, menas nebūtinai turįs būti puristinis ir vaizduo-

ti vien gražius dalykus – jame gali būti operuojama ir pažmoniškumu, bjaurumu, gali būti parodomas žmoniškumo pavergimas ir pan., tačiau iš meno neturįs prapulti pats žmoniškumas, taurinanti kūrėjo nuostata. „Didis meno veikalas žmoniškumą vis paskelbs ryškiu ir gyvenime vyraujančiu veiksniu ir laimėtoju net ir tada, kada jam tenka žūti“, – akcentuoja mąstytojas (1, p. 471). Pabrėždamas taurinantį meno vaidmenį, iškeldamas jo socialiai svarbią žmoniškumo ugdymo misiją, Vydūnas kartu pažymi, jog menas neturįs prarasti savo specifikos ir būti tendencingai pajungtas dorai. „Visai nėra reikalo sulieti meno su dora. Ir negali menas pasidaryti doros priemone. Abu yra skirtingi dvi žmoniškumo apraiški“ (1, p. 471). Tačiau tai nereiškia, kad menas neturįs spinduliuoti to, kas tauru ir kilnu. Būtent tame spinduliavime ir esanti meno prasmė, „kadangi jo esmė yra žmoniškumo atspindis“ (1, p. 471). Tiktai žmoniškumą spinduliuojanti taurinančioji meno galia turinti savaime kilti iš paties kūrinio. „Kur tai neišplaukia iš paties veikalo tūrio, ten jis lieka pridėtu dalyku“ (1, p. 471). Taip Vydūnas, iškeldamas humanistinę meno misiją, kartu įžvalgiai pabrėžia svarbą išsaugoti jo estetinę specifiką, pasisako prieš jo pajungimą moralizavimui.

Savo estetiniuose samprotavimuose Vydūnas sureikšmina patį kūrybos procesą, laiko jį sakraliniu aktu, kuriame turį kuo mažiausiai pasireikšti ne tik geismingumo sfera, bet ir protavimas, racionalumu grįstas meno kūrinio konstravimas. Aristoteliškąjį teiginį, kad menininkas turįs kurti pamėgdžiodamas gamtą, mąstytojo manymu, reikią suprasti ne ta prasme, kad menininkas privaląs realistiškai atkurti, atspindėti tai, ką yra sukūrusi gamta ir taip ją pamėgdžioti. Pats kūrimas turįs būti panašus į gamtiškąjį kūrimą. *„Meno veikalas turi gimti iš gyvo ir tauraus menininko žmoniškumo ir iš jo augti, kaip auga, o nesidirba gamtos gaminiai.* Labai svarbu, kad tai vyktų tarsi savaime, be jokių geidavimo varžymų, o iš tikro pasišventimo, tikro darbštumo“, – rašė Vydūnas apibūdindamas kūrybos proceso natūralumą, įkvėptumą bei menininko kūrybinės laisvės svarbą (1, p. 472) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*).

Su šia menininko kūrybinės raiškos natūralumo idėja Vydūno filosofijoje siejasi ir meno nacionalumo supratimas. „Man rodos, kad ir

į dailės veikalus reikia žiūrėti kaip į gamtos pasireiškimus, – rašo mąstytojas, dėstydamas šį supratimą. – Kiekviena gėlė, pavyzdžiui, turi savo kvapą. Ką lietuvis sutveria, jau visuomet turi lietuvišką žymę“ (3, rugp. 21). Kiekvienas žmogus, būdamas kurios nors tautos atstovas, esąs įgavęs būtent jos sąlygojamus kūno, kraujo, psichikos, intelekto savumus, pasireiškiančius jo santykyje su pasauliu ir dvasine visuma*. Kitaip tariant, tautiškumas esąs ontologinį pagrindą turinti specifinė žmoniškumo raiškos forma. „Atrodo, lyg už visų tautos žmonių glūdotų galia, kuri kiekvienu tautos vaiku taip apsireiškia, kaip saulė kiekvienu rasos lašu“, – aiškina mąstytojas (4, p. 251). Tasai tautinis žmoniškumo raiškos savitumas ypač įstabiai atsiskleidžiąs tiek atskiro menininko kūryboje, tiek tautos meno visumoje. Anot mąstytojo, „kiekviena tauta, būdama atskiras žmoniškumo atspalvis, gali apreikšti ir tik savo atspalvio grožę“ (4, p. 251). Kaip kiekvieno menininko kūryboje atsispindi jo dvasinio šviesumo lygis, taip nacionalinio meno visuma akivaizdžiai bylojanti apie to ar kito laikotarpio jos dvasios būklę, josios kūrybiškumo galimybes. Ypač aiškiai tai matyti literatūroje. *„Ir todėl reikėtų grožinės raštijos reikšmę suprasti kaip atspindį visos tautos gyvumo, jos gyvenimo rytmečio, dienos ar vakaro šviesos“*, – teigia Vydūnas (4, p. 253) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Kadangi kiekvienas kūrinys natūraliausiai bręsta kaip nacionalinės pasaulėjautos maitinamas ūglys, menininko pareiga esanti neprarasti tos pasaulėjautos, ją stiprinti, ją reikšti, naudoti kaip žmoniškumo esmės atsiskleidimo būdą. Tada menas bus tikrai originalus ir estetiškai paveikus.

Remdamasis meno kaip tiesioginio žmoniškumo esmės reiškėjo samprata, Vydūnas neigiamai vertino daugelį jo laiko meno reiškinių, ne su džiaugsmu, o veikiau su kartėliu žiūrėjo į visą europietiškąją ano meto meno panoramą. Jį ypač jaudino tai, kad nemaža vakarietiško meno dalis labai pakrypo į pažmoniškumo sferų klodus ir todėl neteko dvasingumo ir taurinančiai veikiančios galios. Toks menas nesąs pajėgus atlikti pagrindinės savo misijos – atspindėti, skelbti ir meno suvo-

* Apie tai plačiai kalbama Vydūno traktatuose „Mūsų uždavinys“ ir „Tautos gyvata“ (žr. 1, p. 97–231; 233–360).

kėjų sielose rezonuoti žmoniškumą. Tasai menas atspindįs nykią anuometinio Europos žmogaus dvasinę būklę, kurioje jis atsidūrė daiktingumo kultūrai veikiant, destruktyvioms jėgoms, sukėlusioms karą, įsigalint. „Bet žmogaus esmei silpnėjant, menkėjo ir žmoniškumo požymiai, – rašo apie tai Vydūnas. – Ir pagaliau liko tik griuvėsiai ir gyvybės bei didybės troškimas <...> Kelias nuo realizmo ir natūralizmo per impresionizmą lig ekspresionizmo, kubizmo, futurizmo, dadaizmo, tai sučiuopiamai parodo. Bet parodo ir psichinio žmogaus turinio sugriuvimą ir pagaliau jo griuvėsius“ (2, p. 278).

Tačiau ir tokiame nusilpusią dvasią atspindinčiame mene mąstytojas įžvelgė žmoniškumo persvarą, kuri esanti išreikšta aukštesnio dvasingumo ilgėjimusi, nusivylimu realybe: „Tačiau ir čia vėl pasistengimas iškopti iš mirties. Vaizdininkas atvaizduoja žmogaus esmės buitį ir jos pasiilgimus. Ir tuo pasidaro žmonijos pranašu. Žmonės, taip nuskendę gamtos turinyje, ieško savęs, ieško tikrenybės“ (2, p. 278). Tikėdamas, kad ateina naujos – žmoniškumo – kultūros laikas, Vydūnas toje kultūroje menui skyrė vieną iš svarbiausių vaidmenų. Keičiantis kultūros orientacijai, mąstytojo manymu, „menas paėmė žiburį iš mokslo rankų“ (2, p. 280). Atsigavęs, dvasingumą teigiantis menas būsiąs viena iš galingiausių priemonių kultūros krizei įveikti, žmoniškumui reikšti.

LITERATŪRA

1. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1990, 564 p.
2. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1992, 504 p.
3. VYDŪNAS, Tilžiškis. Iš kelionės // *Vilniaus žinios*, 1908, rugpjūčio 20–23 (rugsėjo 2–5).
4. VYDŪNAS. Tautinės raštijos reikšmė ir uždavinys // *Dienovidis*, 1938, nr. 6, p. 249–255.
5. BAGDONAVIČIUS, Vaclovas. Kultūros esmės ir raidos samprata Vydūno filosofijoje // *Logos*, 2004, nr. 36, p. 106–111; nr. 37, p. 13–21.
6. MYKOLAITIS-PUTINAS, Vincas. Vydūno dramaturgijoje // *Mykolaitis-Putinas V. Raštai*, t. 10, Vilnius: Vaga, 1969, p. 306–470.
7. КОСТЮЧЕНКО, Владислав Сергеевич. *Классическая веданта и неоведантизм*, Москва: Мысль, 1983, 272 с.

Logos, 2005, nr. 42, p. 19–24; nr. 43, p. 17–23.

VYDŪNAS: TARP FILOSOFINĖS MISTIKOS IR KULTŪROS FILOSOFIJOS

Kai kiek atidžiau pažvelgiame į Vydūno fenomeną, į jo palikimo visumą, į tai, ką jis nuveikė mūsų kultūros baruose, gali apimti šiokia tokia nuostaba. Kilti ji turėtų ne tiek dėl to palikimo gausos bei nuveiktų darbų mastų ar veiklos bei kūrybos daugiašakiškumo. Taip pasižymėjusių kūrybos ir kultūros darbštuolių tiek praeityje, tiek dabar turime ne vieną. Stebėtis verčia kitkas: kaip šiame kunkuliuojančiame fenomene susiderino, iš pirmo žvilgsnio atrodytų, sunkokai suderinami dalykai. Vieni iš tų dalykų rodytų, kad tasai fenomenas – vienas ryškiausių giliausio misticizmo mūsų kultūroje atvejų, kiti leistų jį traktuoti kaip energingo ekstravertinio, į pasaulį ryškiai orientuoto veiklumo pavyzdį. Kaip taikliai pastebėjo rašytojas Antanas Vaičiulaitis, „Vydūnas yra minties ir kūrybos atsiskyrėlis, nors beveik visą gyvenimą nuolat dirbo visuomeninį ir draugijinį darbą“ (2, p. 127).

Žinoma, tų dvejopų dalykų – mistiško nusiteikimo bei jo įgyvendinimo kūryboje ir praktinio kasdienio darbo – koegzistencija gali reikšti ir kūrybingos asmenybės susidvejinimą, kai kada daugiau, kai kada mažiau dramatišką. Tokį susidvejinimą pirmajame kūrybos etape greičiausiai teko išgyventi ir Vydūnui, kai jis dar tebeieškojo pagrindinių gairių savo dvasios kelyje, t.y., kai dar tebesiformavo jo pasaulėžiūra, kai tos atrastosios gairės buvo tapusios kūrybos principais ir kai tuo pat metu dar teko pelnytis duoną kasdienę toli gražu ne iš pasišventimo dirbamu mokytojo darbu. Neatrodo, kad tasai mokytojo darbas būtų teikęs tiesioginių impulsų pasaulėžiūros raidai bei kūrybai ar paskatų įnešti savo indėlį į pedagogikos mokslą bei praktiką. Apie pedagogikos dalykus jis kalbės vėliau su tarnyba nesusijusiame kontekste. Intelektiniai ir kūrybos interesai valdiškos tarnybos metu buvo nukreipti kitur.

Tačiau Vydūnas daug savo energijos ir širdies atidavė ne tik dvasinei kontempliacijai ar kūrybos raiškai, bet ir praktiniam kultūri-

ninko visuomenininko darbui, už kurį ne tik niekas nemokėjo, bet ir kuriam vykdyti dar iš savo kišenės pridėti reikėjo. Tas darbas – 40 metų trukusi režisieriaus, dirigento, paskaitininko, organizatoriaus veikla Tilžės lietuvių giedotojų draugijoje. Tarp tos veiklos, dvasios polėkių ir kūrybos jokio susidvejinimo nebuvo. Čia buvo darni vientisybė. O tos vientisybės jungiamoji grandis – filosofiškai grįsta pasaulėžiūra, orientuota ne į išorinį, materijos, o į dvasios pasaulį, į mistinį įsiliejimą tan pasaulin. Tokia orientacija veikiau turėjo skatinti nusišalinimą nuo aktyvios, prie šiapusinio pasaulio rišančios, taigi dvasią ne laisvinančios, o pavergiančios veiklos. Nors ir paradoksalu, bet buvo priešingai. Beje, dėl energingos koncertinės bei teatrinės veiklos Mažojoje Lietuvoje pats Vydūnas buvo ne kartą aštriai išbartas itin religingų ir būtent mistiškai ypač orientuotų savo tautiečių – pietistų surinkimininkų, kuriems lietuviškos dainos ir teatrai atrodė esąs žmogų nuo Dievo tolinąs velnio išmislas. Tačiau Vydūnas nepabijojo būti Dievo prakeiktas, nes buvo tvirtai įsitikinęs, kad savo veikimu žmones nuo jo ne tolina, o artina.

Tokį įsitikinimą suponavo būtent į mistinę žmogaus ir Dievo santykio sampratą besiremianti panenteistinė filosofija. Kaip ir visiems mistinės krypties besilaikiusiems tiek Rytų, tiek Vakarų religiniams filosofams, Vydūnui abejonių nekėlė tai, jog vienintelė tikroji visa apimanti realybė, pati būtis yra dvasinis absoliutas, Dievas ir jog jokios kitos realybės nėra. Tokiu būdu ir pasaulis pats savaime neegzistuoja – jis yra ne kas kita, kaip aiškinama Upanišadose, Plotino ar Vydūno filosofijoje, paties Dievo emanacija. Į pasaulį emanavusioji Dievo dalis evoliucijos keliu grįžtanti į grynosios dvasios būvį, kitaip tariant, evoliucija reiškianti nuolatinį pasaulio sąmonėjimą, laipsnišką sumaterialėjusios dvasios virtimą grynąja dvasia. Žmogus – tos tebevykstančios evoliucijos viršūnė, kurioje jau yra įsižiebusi dieviškoji sąmonė – grynoji dvasia. Toji žmoguje esanti dieviškoji sąmonė nebeleidžia jam būti vien tik evoliucijos vyksmo nešama ir iš jo tarsi iš šalies pokyčių laukiančia pasaulio būtybe, o įpareigoja ir jį patį aktyviai veikti tobulinant pasaulį, t.y. būti sąmoningu Dievo valios vykdytoju. O tasai

vykdytojas turįs būti kuo sąmoningesnis, kuo labiau savo dieviškąją esmę išlaisvinęs iš jį stipriai tebekaustančio pasaulio. „Kiekvienas žmogus pasaulio Kūrėjo vartojamas kaip priemonė visam gyvenimui gyvinti ir tobulinti. *Kuo sąmoningesnė ši priemonė, tuo reikšmingesni yra jo pastangų daviniai visam pasauliui*“, – rašė Vydūnas „Bhagavadgytos“ vertimo komentaruose (1, p. 416) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Taip mąstytojas išreiškė mintį, jog tarp žmogaus mistinio sąlyčio su Dievu ir aktyvaus dalyvavimo pasaulio raidoje nėra jokios priešpriešos. Tasai sąlygiškai realus pasaulis esąs to paties mistinio ėjimo tikrojon realybėn, t.y. Dievop, dalyvis, todėl žmogaus vykdomas sąmoningas to pasaulio tobulinimas esąs būtent Dievo valios vykdymas, o ne nusižengimas jai.

Vydūno filosofijoje daug dėmesio skiriama paties žmogaus dvasiniam tobulėjimui, ja tiesiog siekiama sugestionuoti žmogaus vidinių paskatų ir pastangų tam tobulėjimui radimąsi, valios toms pastangoms įgyvendinti stiprinimą. Kaip jau minėta, kiekvienas žmogus, anot Vydūno, potencialiai esąs dieviškas, tik reikią tąjį dieviškumą išlaisvinti, kuo labiau aktualizuoti, kad jis galėtų maksimaliai suartėti su visuotine dvasia, Didžiuoju Slėpiniu, būties pagrindu, t.y. Dievu. To iš esmės siekė visi pasaulio mistikai, nors ir ne visi vienodai traktavo Dievo ir pasaulio, Dievo ir žmogaus santykį. Vydūnui dieviškumo galių įsitvirtinimas žmoguje neatrodė esanti tik išprašyta transcendentinio Dievo malonė, o buvo suvokiamas kaip paties žmogaus prigimties įvaldymo, jos pajungimo dvasinio prado (imanentinio dieviškumo) raiškai įtemptų pastangų rezultatas. Mistinės vienumo su Dievu pajautos nesuteikianti religinė praktika jam atrodė esanti menkos vertės žmogaus dvasiniam laisvėjimui. Toji pajauta, anot mąstytojo, tėra galima, kai žmogus pats paruošia sąlygas jai atsirasti, tiksliau sakant, vidujiniam dieviškumui visu ryškumu nušvisti. Tačiau su mistika Vydūnas siūlė elgtis atsargiai ir išmintingai. Siekiant dieviškumo nušvitimo savyje, reikia tobulinti savo prigimties galių hierarchinį veikimą, susitelkti, nukreipti Dievop mintis, giliai medituoti, bet vengti ir visiškai neprasidėti su spiritizmu ir kitais į jį panašiais iracionaliais ar okultiniais reiškiniais, kurie žmogų veikia destruktyviai. Vydūno misticizmas religinis-filosofinis, peraugantis į

kultūros filosofiją. Kad spiritizmas egzistuoja, Vydūnas neabejojo. Jam buvo nepriimtina R.Steinerio antroposofija, kurioje pernelyg forsuojamas užslėptųjų žmogaus vidinių galių atsiskleidimas. Tos galios, anot Vydūno, turi skleistis palengva, natūraliai, žmogui tauriai gyvenant ir taip dvasiškai tobulėjant.

Žmogaus dvasiniam tobulėjimui skirtoji Vydūno filosofijos dalis iš esmės yra mistiškoji dalis. Dažniausiai ji remiasi indiškaisiais šaltiniais – Upanišadomis, „Bhagavadgyta“, vedantos ir jogos sistemomis, šiek tiek budizmu, na ir, žinoma, teosofija. Remiasi ir vakarietiškuoju misticizmu – Plotinu, krikščionimis M. Eckartu, J. Böme, Tomu Kempiečiu. Toji dalis apima ankstyvąjį kūrybos periodą – „Slaptinga žmogaus didybė“, „ Likimo kilmė“, „Mirtis ir kas toliau?“.

Tačiau tai ne visa Vydūno filosofija. Evoliucijos keliu Dievop einąs pasaulis ir jame vykstantys procesai mąstytojui buvo ne mažesnės svarbos filosofinių svarstymų objektas. Žmogaus vieta ir šiuose svarstymuose yra svarbiausia, nes jis buvo traktuojamas ne tik kaip dieviškumo apraiška ir savo tikrąją būtį turinti pačiame Dievuje esybė, bet ir kaip svarbi bei pati aktyviausioji, sąmoningiausioji pasaulio dalis. Toji pasauliui skirtoji vydūniškosios filosofijos dalis buvo sukonstruota taip, kad paaiškintų žmogaus buvimo pasaulyje prasmę, išryškintų jo, kaip dvasinės esybės, santykio su tuo pasauliu peripetijas. Patį tą santykį, t.y. žmogaus dvasinės esmės raišką pasaulyje, Vydūnas apibūdino kaip kultūrą. Taigi ir tą santykį aiškinanti filosofija iš esmės buvo kultūros filosofija, užimanti vieną iš ryškesnių vietų lietuviškojoje XX a. kultūros filosofijoje šalia S.Šalkauskio, A.Maceinos, A.Jakšto, R. Bytauto, V. Sezemano ir kitų kultūros filosofijai atstovavusių lietuvių mąstytojų sukurtų koncepcijų. Toji filosofijos dalis išdėstyta traktatuose „Mūsų uždavinys“, „Tautos gyvata“, „Sąmonė“.

Remiantis mūsų jau šiek tiek apibūdinta panenteistinio pobūdžio būties samprata, Vydūno kultūros filosofijoje aptariama pati kultūros esmė, jos raida, jos struktūrinės dalys – dora, mokslas, menas, nusakomas jų santykis su religija, pateikiama sava socialinė koncepcija, ypač daug dėmesio skiriama tautos fenomenui ir jo vietai pasaulio

raidoje. Visi filosofiniai Vydūno aiškinimai buvo skirti lietuvių tautos dvasiai ugdyti, jo paties kultūrinės veiklos prasmingumui pagrįsti. Tautai Vydūnas skyrė ypatingą svarbą pasaulio evoliucijoje. Žmonijos dvasinė vienybė, kurią involiucijos procesas lyg ir išskaidė, tebūsianti galima suklestėjus visoms tautoms, iki galo joms atskleidus Dievo duotas kūrybines galias savo kultūrose. Tokį žmonijos vienijimąsi Vydūnas įžvelgė jau vykstant.

Literatūra

1. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1992, 504 p.
2. VAIČIULAITIS, Antanas. *Knygos ir žmonės*, Vilnius: Vaga, 1992, 569 p.

Pranešimas, skaitytas 2004 m. kovo 19 d. konferencijoje „Mokslinio pažinimo ribos ir šiuolaikinis misticizmas: pažiūrų konfrontacija ir tolerancijos problema globalių pokyčių amžiuje" Lietuvos teisės universitete (dabar M. Romerio universitetas)

BIBLIJA IR „BHAGAVADGYTA“ VYDŪNO PASAULĖŽIŪROS PRIZMĖJE

Vydūnas (1868–1953) bene ryškiausias lietuvių kultūros atstovas, kuris susiformavo Rytų ir Vakarų sakralinių vertybių sandūroje ir kuris tas vertybes sintetino į sistemingą pasaulėžiūrinę visumą bei tą visumą tiek savo kūryba, tiek gyvenimu principingai ir nuosekliai reiškė. Jo teosofiškai grindžiamoje panteistinėje filosofijos sistemoje pagrindinę vietą užėmė kultūra, kurią mąstytojas traktavo kaip svarbiausią vientiso dieviškosios raiškos pasaulyje (gal tiksliau būtų: pasauliu) proceso dalį. „Vis man rodėsi, kad Dievas atskleidžia savo kūrimą visokiu būdu“, – aiškindamas savo dvasines patirtis rašė Vydūnas (5, p. 393). Įvairios religijos – saviti to proceso kūrimo atspindžiai skirtingų žmonijos dalių gyvenamųjų vietų bei jos istorinių epochų sąmonėse. Jos paryškina vieną ar kitą to proceso momentą ir tais paryškinimais skiriasi viena nuo kitos, tačiau savo esmėmis byloja apie tą patį būties pagrindą – vieną dieviškąjį Kūrėją – ir tuo bylojimu sutampa. Todėl, Vydūno įsitikinimu, nėra nei geresnių, nei blogesnių, nei teisingesnių, nei klaidingesnių viena už kitą religijų. Kiekviena iš jų, turėdama savuose šventuose raštuose ar liturgijose išreikštus savą istoriškumo atspalvį, savas lokališkumo ar tautiškumo žymes, savą simboliką ar idėjų sistemas, veda į tą patį tikslą, t.y. savomis priemonėmis stengiasi žmogui ir žmonijai padėti sugrįžti į visa ko, taigi ir savo pačių, pradžią – į Amžinosios Dvasios karalystę, t.y. Dievop. Tokią išvadą Vydūnas priėjo, susipažinęs su daugeliu pasaulio religijų, perskaitęs „visokių nekrikščioniškų tautų šventus raštus ir apie visokius tikybinius padavimus germanų, graikų, romiečių, persų ir kt.“ (5, p. 391), „šventus raštus egiptiečių, persų, kiniečių, indų, arabų“ (5, p. 394). Po visų tų studijų jam „aiškėjo, kad *tikyba buvo ir yra esmiškas visos žmonijos dvasinio gyvumo požymys ir ypatumas.* Jis yra visoks, atitinkant žmonių, tautų sąmonės šviesumo laipsnį ir jo spalvas. <...> Dievo garbinimas nebuvo

tik vienos tautos, būtent žydų, skelbiamas, bet mažiau ar daugiau aiškiai buvo žinomas visai žmonijai“ (5, p. 399–400) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Bendrai skirtingų religijų prasmei aptarti mąstytojas skyrė vieną iš paskutinių filosofijos veikalų „Žmonijos sąmoningumas jos tikybiniuose padavimuose, šventraščiuose ir šventuose žymženkliuose“. Deja, šio 1941 m . Tilžėje išspausdinto veikalo visas tiražas žuvo karo liepsnose. Laimei, yra išlikęs 1945 m. vokiškai rašytas didelio formato 33 puslapių traktatas „Religija per žmonijos istorijos tūkstantmečius“ („Die Religion in Jahrtausenden der Menschheitsgeschichte“), kurį iš esmės galima laikyti trumpesniuoju dingusio lietuviškojo veikalo variantu. Traktato vertimas skelbtas Vydūno *Raštų* 4 tome (6).

Šiame traktate trumpai apibūdinami įvairių religijų vaizdinių, simbolių, šventųjų raštų idėjų prasminiai bendrumai. Visi jie kalba apie dvasinio būties pagrindo ryškėjimą žmogaus ir žmonijos sąmonėje, apie tą sąmonę kaip dieviškosios dvasios apraišką bei būtinumą jai visiškai įsigalėti. Kartu pabrėžiama, kad toji nuo materialiosios žmonijos raiškos, t.y. civilizacijos raidos, neatsiejama vidinės dieviškumo pajautos tendencija raidoje nuolat stiprėjusi, nors dažnai ir „apsiniaukdavusi“.

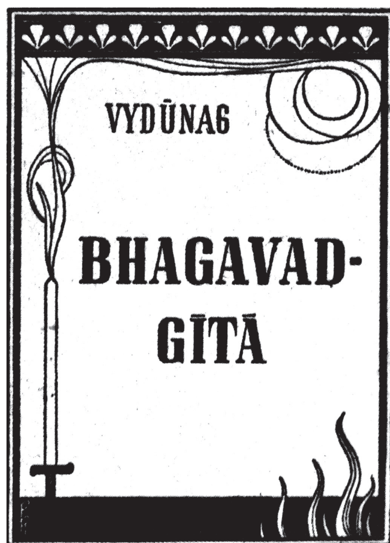
Kaip minėta, Vydūnas daugiau ar mažiau susipažino su daugeliu pasaulio religijų – hinduizmu, budizmu, islamu, egiptiečių, persų, graikų, romėnų ir kt. Nesitenkindamas tuo pažinimu, jis tarp savo tautiečių propagavo ir pagarbą joms. Senovės lietuvių tikybai skyrė garbingą vietą. Veikiamas teosofijos, Vydūnas stengėsi tautiečiams pateikti universalią teistinę pasaulėžiūrą, kuri padėtų geriau suvokti ir universaliuosius krikščionybės pagrindus bei sustiprintų jos poveikio galią. Tuo jis buvo panašus į XIX a. induizmo reformatorius Ramakrishną, Vivekanandą, Shri Aurobindą, R.Tagorę ir kt., ieškojusius universaliųjų religinės pasaulėžiūros pagrindų, kurie, jų manymu, sąlygotų geresnį paties hinduizmo ar bet kurios kitos religijos suvokimą.

Vydūną nuo pačios gyvenimo pradžios lydėjo krikščioniškoji evangelikų tikėjimo malda, o nuo devynerių metų – ir motinos raginimu pirmą kartą perskaitytas krikščioniškasis Šventasis Raštas (5, p. 387–388). Jis ir suformavo religinius būsimo mąstytojo pasaulėžiūros pa-

grindus. Citatomis iš Biblijos primarginti paskutinių kelerių mąstytojo gyvenimo metų rašiniai. Šventasis Raštas, kurio reikšmės mąstytojo kūrybai ir gyvenimui pervertinti tiesiog neįmanoma, Vydūnui pasitarnavo ne tik kaip vienas iš pagrindinių jo filosofiją formavusių šaltinių, bet ir kaip stipri tolesnių idėjinių ieškojimų paskata. Mat ne į visus kritiškai mąstančio jaunuolio klausimus krikščioniškoji Biblija pajėgė atsakyti, o kai kuriuos iš tų klausimų tiesiog provokavo ji pati: Senasis Testamentas ne vienu jame aprašytu drastišku epizodu tiesiog gąsdino. Tai atsimindamas mąstytojas rašė: „Bet labai mane stebino, ką aš čia radau. Mokėjau iš atminties daug šventų žodžių ir maniau, kad visa ta knyga yra pilna šventumo apraiškų, o dabar radau čia tiek baisumų, kad tiesiog nusigandau". Šiuos nuogąstavimus sušvelnino Naujasis Testamentas, kuriame aprašyti „Kristaus pasireiškimai spindėjo kaip šviesa" (5, p. 388). Tėvų namuose prasidėjusios esmingesnės Šventojo Rašto interpretacijos paieškos būsimąjį mąstytoją ir vedė į platųjį kitų religijų pasaulį, lenkė smalsią galvą prie kitų tikybų šventraščių puslapių. Ne visi tų šventraščių puslapiai buvo vienodai patrauklūs ir lengvai suprantami, tačiau kai kurie tiesiog pavergė.

Ypatingas vaidmuo Vydūno idėjinių paieškų kelyje teko indiškajam šventraščiui „Bhagavadgytai". Šis filosofinis „Mahabharatos" epo intarpas, galima sakyti, šalia Biblijos tapo dar viena idėjine platforma, ant kurios išaugo vydūniškoji filosofija. Teosofų pėdomis sekdamas ir patekęs į senosios Indijos išminties erdvę, Vydūnas pasinėrė į vedantos filosofiją. Svarbiausiais idėjų šaltiniais jam tapo ne tik Vedos, Upanišados, bet ir „Bhagavadgyta", apie kurią pačioje XX a. pradžioje su dideliu susižavėjimu kalbėjo savo įkurtame Tilžės teosofų būrelyje bei tikėjimo klausimais daugiau besidomintiems tautiečiams įvairiose Mažosios Lietuvos vietose. Poemos ištraukas spausdino savo 1905–1906 m. leistame dvimėnesiniame teosofinio pobūdžio žurnale „Šaltinis", skirtame „gilesniam gyvasties išpažinimui".

Beveik ištisai „Bhagavadgytos" būties samprata ir etinė bei psichologinė dalys išdėstomos viename iš ankstyvesnių filosofinių traktatų „Likimo kilmė" (pirmasis leidimas 1908) (3). Šiame traktate Vydūnas

Vydūno „Bhagavadgytos“ vertimas. 1947 m.
Detmold, Vokietija

Vydūno veikalai, kuriuose atsispindi „Bhagavadgytos“ idėjos

aiškina pasaulio ir žmogaus, kaip mikrokosmoso, struktūrą, kuri beveik ištisai sutampa su „Bhagavadgytoje“ išdėstyta šios struktūros samprata. Tiek Vydūno kūrinyje, tiek „Bhagavadgytoje“ pasaulis traktuojamas kaip pasireiškusioji absoliuto dalis, turinti savo struktūrą. Indiškojoje poemoje tos struktūros samprata perimta iš dualistinės sankjos sistemos. Ši sistema, pripažindama dvi savarankiškas realybes – materiją *(prakriti)* ir dvasią *(puruša),* vystymąsi laiko vien materijos savybe, o *puruša*, anot šios sistemos šaltinių, esanti visiškai nekintanti dvasinė realybė. Ji tik atsispindinti pasaulyje, o tas atsispindėjimas tarsi duodąs postūmį materijai evoliucionuoti, – prarandant pusiausvyrą, išsiskaidyti į pasaulio įvairovę. Materijai būdingos trys savybės arba gunai: pasyvumas *(tamas),* aktyvumas *(radžas)* ir grynumas, aiškumas *(satva).* Kai tarp šių gunų nusistovėjusi pusiausvyra, materija būna nekintamybės būsenoje. Kai dėl kontakto su *puruša* ta pusiausvyra pažeidžiama, prasideda pasaulio evoliucija. Priimdamas šią pasaulio struktūros sampratą, Vydūnas aiškina, jog negyvojoje gamtoje pagrindinis vaidmuo tenka pasyvumui *(tamui),* gyvūnijoje – aktyvumui *(radžui),* žmoguje – aiškumui *(satvai).* Tačiau Vydūno filosofijoje, kaip ir „Bhagavadgytoje“, gunai yra įgiję kitokią prasmę negu sankjoje. Pastarojoje jie yra pačios materijos savybės, jos vystymosi tendencijos, tuo tarpu mūsų mąstytojas, kaip ir „Bhagavadgyta“, juos aiškina kaip skirtingų absoliuto pasireiškimo pasaulyje tarpsnių požymius, kaip nevienodų sąmoningumo lygmenų rodiklius. Gunai Vydūno filosofijoje, kaip „Bhagavadgytoje“, traktuojami ir kaip psichologiniai komponentai – jais paaiškinami ir žmonių prigimčių skirtumai: nepaslankius, inertiškus valdo *tamas,* aistringus, veiklius – *radžas,* giliai mąstančius, taurius – *satva.*

Vydūniškoji didžiąja dalimi etinę prasmę turinti dvasios hipostazių (*Atma-Budhi-Manas*) samprata, išdėstyta kitame mąstytojo ankstyvajame traktate „Slėpininga žmogaus didybė“ (pirmasis leidimas 1907) (2), irgi atitinka „Bhagavadgytoje“ išdėstytas tiek dvasinių absoliuto apraiškų, tiek veiksmo, kaip aukos, sampratas. Indiškoje poemoje aiškinama, jog žmogaus nuodėmės pagrindinis šaltinis – *Kama,* t.y. aistrų, geismų, norų sfera, uždengianti proto šviesą. Tą uždangą būtina pažinti ir

pažinus įveikti. Žinojimo esmė slypinti sugebėjime įžvelgti aukštesniąją proto – *Manas* – sferą, už kurios aukščiau esanti sąmonės, t.y. *Budhi,* sfera, įgalinanti ne tik pažinti, bet ir doroviškai vertinti pažinimo objektą. Už *Budhi* yra *Tai* – antasmenybinė dvasios sfera, įgalinanti žmogų siekti aukščiausiojo gėrio, nepaisyti žemiškojo asmeninio labo. Vydūno veikaluose *Tai* atitinka *Atma.* Absoliutas – dvasinė vienovė, esanti virš gėrio ir blogio, ir ne jai kenkia žmogaus daromos nuodėmės. Į ją nukreiptas žmogaus veikimas, jo auka kaip meilės jai apraiška yra būtini pačiam žmogui, jo dvasinės esmės vadavimuisi.

Etinė „Bhagavadgytos“ koncepcija (ypač aktyvaus veikimo, pareigos, t.y. *karma – jogos* svarbą atskleidžianti jos dalis) įkomponuota ir į 1908 m. išleistą draminę Vydūno trilogiją „Probočių šešėliai“ (4, p. 277–430). Pareiga ir meilė dramoje labiau akcentuotos kaip pareiga ir meilė Tėvynei. Šioje trilogijoje galima įžvelgti ne tik idėjinį „Bhagavadgytos“ pagrindą, bet ir labai ryškų siužetinį jos atitikmenį. Pasimetusiam karo vadui Ardžunai poemoje dvasiškai padeda, jį moko, būties paslaptis jam atskleidžia Dievas Krišna – vidinės asmenybės dvasinis žadintojas ir vadovas, dieviškumas žmoguje. Kelias inkarnacijas perėjęs „Probočių šešėlių“ herojus Tautvyda – Mantvyda – Mykolas – Tautvyda įkūnija savo vidinės laisvės beieškančią, tautoje atsibundančią, bet aplinkinio pasaulio mirgėjime pasimetusią asmenybę, kokia yra „Bhagavadgytoje“ Ardžuna. Krišnos analogo – žadintojo, dvasinio vadovo – vaidmuo čia tenka keliems dvasios sferai atstovaujantiems personažams: tautos genijų, Tėvynės ilgesį ir meilę simbolizuojančiai Daivai („Anga“), žmogaus laisvėjimo, vadavimosi iš baimės ir vergiškumo būtinybę žadinančiam senam išminčiui Vysuomiui („Ne sau žmonės“) bei Duobkasiui („Šventa ugnis“).

Šie akivaizdūs bhagavadgytiškieji turinio ir formos motyvai beveik atviru tekstu įkomponuoti į tuos Vydūno filosofijos ir grožinius veikalus, kurie priklauso pirmajam jo kūrybos laikotarpiui. O šio laikotarpio pabaiga žymi filosofinės mąstytojo sistemos susiformavimą. Ontologiniai ir etiniai šios sistemos pamatai ištisai remiasi į indiškąją vedantos sistemą, „Bhagavadgytos“ idėjos jau buvo tapusios ir Vydūno idėjomis.

Šiam savo idėjinių ištakų šaltiniui Vydūnas skolą jautė beveik visą gyvenimą. Paskutiniame to gyvenimo dešimtmetyje šią skolą atidavė. Antrojo pasaulinio karo metais jis „Bhagavadgytą“ vertė į lietuvių kalbą ir, per karo audras vertimą išsaugojęs, jį 1947 m. išleido Detmolde (Vokietija). Pakartotinai šis vertimas publikuotas Vydūno „Raštų“ 3 tome (1).

Įvairių religijų studijavimas Vydūnui padėjo geriau suvokti ir pačią pirminius dvasinio ieškojimo principus davusios krikščionybės esmę bei jos simbolikos prasmę, leido aiškiau pamatyti, kad ji yra vienas iš labiausiai žmogų prie dieviškumo esmės priartinančių kelių. „Bhagavadgyta“ ypač daug padėjo suprasti savitą krikščioniškumo esmę. „Bhagavadgytoje“ aprašytas tris dvasios sferas Vydūnas suvokė kaip iš esmės nebeskaidomo absoliuto hipostazes, kuriomis nepasireiškęs absoliutas susiliečia su pasireiškusiuoju, į pasaulį išsisklaidžiusiuoju. Tas iš indų šaltinių (ir iš „Bhagavadgytos“) perimtas sanskritiškais terminais *Atma, Budhi, Manas* įvardytas absoliuto hipostazes mūsų mąstytojas apibūdino kaip „priežastines mūsų pasaulio galias, geriau sakant: principus“ (7, p. 15). Tų principų esmė esanti tokia: *Atma* – dvasia, visagalybė, *Budhi* – šviesa, išmintis, *Manas* – *Atmos* savimonės reiškimosi forma, aukojimosi ir meilės jėga, kurios reiškimosi sfera – žmogus ir žmonija (žr. 2, p. 46).

Krikščionybėje, anot Vydūno, meilės principas, t.y. *Manas,* esąs išreikštas Kristaus simboliu. Kaip Kristus yra Dievas ir žmogus kartu, žmonijos atpirkėjas, dieviškoji auka, taip ir *Manas,* būdamas dvasios principas, eidamas iš visagalybės bei išminties, t.y. iš *Atmos – Budhi,* ir stengdamasis neatsiskirti nuo vienovės su ja, kartu yra nusileidęs kaip auka į žemiškąją *Kamą – Maną,* t.y. žmogumi besireiškiančio proto, sferą, siekia tą sferą, o kartu ir visas kitas žemiškąsias sferas vesti dvasinės būties aukštumon. *„Manas,* nusileidusysis į *Kamą,* turėtų žvelgti aukštyn – į aukštąjį *Maną* kaip į savo išvaduotoją į savo Dievą. Žemasis *Manas* yra asmens žmogaus siela; aukštasis Manas yra tikroji žmogaus siela, kuri vienybėje stovi su dieviškąja siela, *Budhi*“, – rašo Vydūnas „Slėpiningojoje žmogaus didybėje“ (2, p. 46), tapatindamas Kristų ir bhagavadgytiškąjį *Maną.*

Krikščionybės atsiradimas ir įsigalėjimas, Vydūno įsitikinimu, buvęs tas žmonijos dvasinės raidos etapas kuriame religija „vis aiškiau buvo pripažįstama kaip Dievo pajautimas žmoniškumo reiškinyje, ir ji skleidė Dievo atsivėrimą visiems žmonėms". Tada buvę „prieita prie išsamesnio negu iki šiol buvo skelbta suvokimo, kad visa, kas esmingiausia, plaukia iš dieviškojo žmogaus, Dievo ir žmogaus sūnaus, gyvenimo ir esybės" (6, p. 138).

Tiek „Bhagavadgytoje", tiek Biblijoje, anot Vydūno, „Dievo atsivėrimas žmoniškume įžvelgiamas kaip Kūrėjo auka, per kurią žmoniškumas pakyla į aukštesnį dieviškąjį gyvenimą" (6, p. 133). Todėl neatsitiktinai viename iš „Bhagavadgytos" komentarų Krišną ir Kristų Vydūnas apibūdino kaip analogus. Jis rašė: *„Krišną ir Ardžuną reikia išmanyti kaip ypatingas galias žmogaus asmenybėje bei gyvenime. Krišna, Tamsusis, Slėpiningasis, yra žmoguje, bet ir visoje Visatoje Dieviškumas, Ardžuna, Šviesusis, Žinomasis, yra žmoniškumas žmoguje, asmenybės nusimanymas, sąmonybė, paprastai įvardijama žodžiu aš. Šis pasijunta pastatytas ties visokiomis galiomis ir lydimas visokių galių. Jas visas ir visą vyksmą nustato ir valdo kariško vežimo, būtent asmenybės, vedėjas, Aukščiausiasis, apsireiškiąs kaip Krišna (Kristus). <...> Žmogus įgyja sąmoningėjimui galimumą su kiekvienu aiškesniu nusimanymu, kad jis yra ir būna Dievuje*" (1, p. 415–416) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*).

Būtent tokią žmogaus ir Dievo tapatumo ir žmogaus esmės su Dievu susiliejimo prasmę mąstytojas įžvelgė esant išreikštą ir krikščioniškame Šventajame Rašte, ypač Naujajame Testamente, iš kurio gausios citatos paskutinių metų darbuose šią prasmę turėjo ir išryškinti. Labiausiai tuose darbuose buvo ryškinama Dievo, kaip meilės ir aukos šaltinio, idėja. Štai būdingiausi tą idėją patvirtinantys posakiai iš Naujojo Testamento:

„Artinkitės prie Dievo, ir jis artinsis prie Jūsų (Jok 4, 8);

„Tai dienai atėjus, Jūs suprasite, kad aš esu Jumyse" (Jn 14, 20);

„Iš jo, per jį ir jam yra visa" (Rom 11, 36);

„Kas pasilieka meilėje, tas pasilieka Dieve, ir Dievas pasilieka jame" (1 Jn 4, 16);

„Dievas yra meilė“ (1 Jn, 4, 16);
„Dievas yra Dvasia“ (Jn 4, 24).

Apibendrinimas

1. Vydūno požiūriu, nėra nei geresnių, nei blogesnių, nei teisingesnių, nei klaidingesnių viena už kitą religijų. Kiekviena iš jų turi šventus raštus, savas lokališkumo ir tautiškumo žymes.

2. Vydūno teosofiškai grindžiamoje panenteistinėje filosofijos sistemoje *tikyba buvo ir yra esmiškas visos žmonijos dvasinio gyvenimo požymis ir ypatumas.*

3. Vydūnas stengėsi tautiečiams pateikti universalią teistinę pasaulėžiūrą, lygindamas Bibliją (Senąjį ir Naująjį testamentą) bei indiškąjį šventraštį „Bhagavadgytą“.

4. Mąstytojas plačiai analizuoja ontologines ir etines „Bhagavadgytos“ koncepcijas, įpindamas jas ir į savo dramaturgiją bei filosofinius veikalus.

5. Indiškos vedantos sistema ir „Bhagavadgytos“ idėjos tapo ir Vydūno idėjomis.

Literatūra

1. VYDŪNAS. Bhagavad Gita. Vertimas iš sanskrito // *Vydūnas. Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1992, p. 409–492.
2. VYDŪNAS. Slėpiningoji žmogaus didybė // *Vydūnas. Raštai*, t. 2, Vilnius: Mintis, 1991, p. 5–47.
3. VYDŪNAS. Likimo kilmė // *Vydūnas. Raštai*, t. 2, Vilnius: Mintis, 1991, p. 122–183.
4. VYDŪNAS. *Amžina ugnis. Probočių šešėliai. Pasaulio gaisras*. Vilnius: Vaga, 1968, 668 p.
5. VYDŪNAS. Atsiminimai ir svarstymai tikybos atžvilgiu // *Vydūnas. Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, p. 387–407.
6. VYDŪNAS. Religija per žmonijos istorijos tūkstantmečius // *Vydūnas. Raštai*, t. 4, Vilnius: Mintis, p. 126–162.
7. Vds (VYDŪNAS). Pasikalbėjimai // *Jaunimas*. Tilžė, 1912, rugpjūčio nr., p. 12–16.

Humanistica, 1998, nr. 1, p. 43–46.

VYDŪNAS: LIETUVIŠKASIS NEOVEDANTIZMO VARIANTAS

Nuo XVI a. pradžios Lietuvoje besiskleidžianti filosofinė mintis nepasiekė pasaulinio masto laimėjimų, neatskleidė genialių mąstytojų, ryškiau nepakoregavo pasaulinės minties vyksmo, tačiau toji mintis vis dėlto radosi, vystėsi, kad ir nedideliais ir ne ypač srauniais upeliais vingiavo per nedidelės šalies kultūros laukus, juos drėkino iš pasaulio išminties šaltinių atitekėjusiais vandenimis, daugiau ar mažiau prisidėjo prie jų derlumo.

Taip vilgomi tieji laukai tapo dar viena pasaulinės filosofijos sklaidos erdve, kurioje radosi savi nacionaliniai tos ar kitos filosofinės krypties recepcijos variantai. Daugiausia tokių variantų sukūrė dinamiškasis XX amžius, kuriame spartesni, sudėtingesni ir įvairesni darėsi socialiniai, politiniai bei kultūriniai pasaulio procesai, o juos savaip reflektavo mokslas, menas, filosofija, religija. Ne tik reflektavo, bet ir savais būdais tiesiogiai ar netiesiogiai tuos procesus veikė. Lietuvoje tieji procesai vyko savaip, tad buvo sava ir jų refleksija, kuri savo ruožtu lėmė ir savitus pasaulinės filosofinės minties recepcijos bruožus.

XX a. pradžioje lietuvių kultūroje jautėsi ypač didelis pagyvėjimas. Jį skatino tiek suaktyvėjęs savojo valstybingumo siekimas, kurį vis energingiau ėmė reikšti besiformuojanti sava inteligentija, tiek 1904 m. spaudos draudimo panaikinimas, atvėręs daugiau galimybių tai inteligentijai reikštis. Lietuvių kultūra vadavosi iš tautinės priespaudos primesto provincialumo ir darėsi pajėgesnė kūrybiškiau perimti bei reflektuoti jai tinkamiausias pasaulio kultūros vertybes.

Suaktyvėjo ir lietuviškoji filosofinė mintis, kuri ėmė nebeišsitekti tradiciškai įsišaknijusios krikščioniškosios, didžiąja dalimi katalikiškosios, pasaulėžiūros tėkmėje ir kuri dėl to neišsitekimo taip pat nepuolė tada irgi madingų pozityvizmo ar materializmo glėbin. Beje, į pačią europinę mintį irgi vis stipriau veržėsi nauji vėjai, darę nemažą

poveikį jos raidai. Tie vėjai į vakarietiškąją kultūrą pūstelėjo gana stiprią rytietiškojo spiritualizmo bangą, kuri gerokai paveikė meną, filosofiją, netgi religinę sąmonę bei praktiką. Toji banga negalėjo nepasiekti ir Lietuvos kultūros. Čionai ji savitai lūžo per tautinės pasaulėjautos ir jos veikiamos kultūros aktualijų prizmę.

Lietuviškosios kultūros sąlyčio su rytietiškuoju spiritualizmu atvejais (tiesa, gana negausiais) pirmiausia ieškota idėjinių paskatų tautinei savimonei stiprinti bei tautiniam kultūros savitumui gilinti. O tų paskatų ieškojimą bus stimuliavę dar ir tai, kad į Rytų, konkrečiai indų, kultūrą lietuvių inteligentijos sluoksniuose buvo žiūrima kaip į gimininga. XIX a. pirmojoje pusėje susiformavusi lyginamoji kalbotyra lietuvių kalba operavo kaip viena iš seniausių indoeuropiečių kalbų, pačių artimiausių sanskritui (1, p. 46).

Lietuvių kultūrą rytietiškos orientacijos banga XX a. pradžioje palietė ir tiesiogiai, ir netiesiogiai. Netiesiogiai tada, kai Rytų idėjos plinta ne iš pirminių šaltinių, o per jų paveiktą Vakarų neoromantizmą bei simbolizmą, per kai kurių kultūros žmonių domėjimąsi mistika bei spiritualizmu, taip pat per daug ką iš Rytų paėmusių A.Schopenhauerio, F.Nietzsche's ar V.Solovjovo filosofiją, su kuria susipažindavo daugelis į modernizmą linkusių lietuvių rašytojų ar menininkų. Tiesa, daugelio iš tų kūrėjų sąlytis su Rytų filosofija buvo trumpas, ne visada tiesioginis ir ne visada turėjęs pastebimo poveikio kūrybai.

Tačiau lietuvių kultūroje būta ir gilesnio, labai ryškių kūrybos rezultatų davusio sąlyčio su Rytų idėjomis. Iš meno žmonių tokį sąlytį patyrė įžymus dramaturgas, filosofas ir kultūros veikėjas Vydūnas (1868–1953), dailininkas ir kompozitorius Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911), poetas Jurgis Baltrušaitis (1873–1944), prozininkas Vincas Krėvė (1882–1954).

Nors ir reikšdamiesi skirtingose kūrybos sferose, šie meno žmonės turėjo keletą esminių bendrumų, nulėmusių jų kūrybos išskirtinumą lietuvių kultūros raidai. Visi jie buvo tautinio meno kūrėjai, atkakliai ieškoję tautos dvasią atskleidžiančių meninės ir intelektualinės raiškos būdų. Šiuo požiūriu J.Baltrušaitį galima traktuoti kaip

filosofinės lyrikos, M.K.Čiurlionį – kaip filosofinės dailės, V.Krėvę – kaip filosofinės prozos, Vydūną – kaip pačios lietuviškosios filosofijos bei filosofinės dramos Lietuvoje pradininkus. Kadangi visų jų kūrybos pobūdį labai esmingai veikė Rytų idėjos, tad per šią kūrybą rytietiškumas XX a. lietuvių kultūroje (ypač meninėje ir intelektualinėje) įspaudė ypatingą žymę.

Šių kūrėjų sąlytyje su senąja Rytų filosofija, ypač indiškąja, ir iš jo gimusiuose kūriniuose atsispindėjo XX a. pradžios tiek bendraeuropinė, tiek Lietuvos dvasinės kultūros padėtis. Ji buvo matyti lietuviškosios filosofinės minties sąlytyje su Rytų filosofija. To sąlyčio būta ir tiesioginio, ir netiesioginio. Netiesioginio sąlyčio atveju, tiksliau sakant, susiliesta ne su pačia Rytų filosofija, o su jos recepcija.

Pats to sąlyčio taškas šiuo atveju buvo rusų idealisto Vladimiro Solovjovo (1853–1900) filosofija. Šiam mąstytojui stiprios įtakos turėjo indų, ypač budizmo, filosofija. Su indiškąja filosofija tam tikra dalimi galima sieti metodologinį V.Solovjovo filosofijos svorio centrą sudarantį visuotinės vienybės principą, pagal kurį empirinis pasaulis yra dieviškojo absoliuto pasireiškimo forma.

Šiuo V.Solovjovo visuotinės vienybės principu savo koncepcijas grindė Lietuvoje gyvenęs ir dirbęs rusų filosofas ir istorikas Levas Karsavinas (1882–1952). V.Solovjovo filosofijos stipriai veikiamas susiformavo ir katalikiškasis lietuvių filosofas Adomas Jakštas (Aleksandras Dambrauskas, 1860–1938). Solovjoviškus visuotinės vienybės pagrindus ankstyvajame savo filosofinės veiklos laikotarpyje buvo įsisavinęs ir neotomistinės lietuvių filosofijos atstovas Stasys Šalkauskis (1886–1941), kuris vėliau nuo tų pagrindų atsitraukė. Tačiau jam, kaip ir A.Jakštui, nebuvo svetima (matyt, ne be V.Solovjovo poveikio) Rytų ir Vakarų kultūros sintezės idėja, kurią, kaip jam atrodė, vaisingai gali įgyvendinti lietuvių tauta.

Lietuviškosios filosofinės minties kontekste toji idėja ypač aiškiai siejasi su paties ryškiausio indiškosios filosofijos recepcijos puoselėtojo Lietuvoje Vydūno intencijomis, atgimstančioje tautoje vakarietiškąjį veiklumą derinanti su rytietišku dvasingumu.

Vydūno fenomenas atsirado Mažojoje Lietuvoje, t.y. Vokietijai priklausiusios Rytų Prūsijos lietuviškojoje dalyje. Gimęs 1868 m. Jonaičiuose (Lietuva, Šilutės rajonas), mokęsis Pilkalnio preperandijoje ir Ragainės (dabartinė Rusijos Federacijos Kaliningrado sritis) mokytojų seminarijoje, dirbęs mokytoju Kintuose (Lietuva, Šilutės raj.) bei Tilžėje (dabar Sovietskas, Rusijos Federacija), laisvo klausytojo teisėmis studijavęs Greifsvaldo, Halės, Leipcigo, Berlyno universitetuose, Vydūnas, kaip rašytojas-dramaturgas ir filosofas, formavosi dramatiškomis suvienytosios Vokietijos etninio gryninimo sąlygomis.

Geležinis suvienytojo Reicho kancleris O.V.Bismarckas nuosekliai vykdė savo garsiajame lozunge „Ein Reich, eine Sprache" („viena imperija, viena kalba") deklaruotą tautinių mažumų asimiliavimo politiką.

Vydūnui bręstant Prūsijos lietuvių nutautinimas vis labiau nuožmėjo. Būsimasis mąstytojas tiesiogiai patyrė nuolatinį tėvynainių nacionalinio orumo pažeminimą, gimtosios kalbos bei kitų jų dorovinių vertybių niekinimą ir naikinimą. Dar jaunystėje jis padarė išvadą, kad prievartinis ar savanoriškas nujautimas beveik neišvengiamai skatina ir dvasinę žmogaus degradaciją – intelektinį, emocinį, dorovinį nuosmukį. Šis pastebėjimas ir padėjo pasirinkti jaunajam Vydūnui gyvenimo, kūrybos ir veiklos gaires. Būtinybė padėti tėvynainiams veiksmingiau spirtis prieš metodiškai vykdomą tautinę asimiliaciją lėmė ir jo intelektinių ieškojimų kryptį bei problematiką.

Ieškodamas priemonių užguitiems tėvynainiams priešintis nacionaliniam pavergimui, jis ragino juos kelti savo dvasinę kultūrą, atsparos ieškoti savo liaudies sukurtose dvasinėse vertybėse, siekti žmogiško tobulumo, „didėti iš vidaus", tapti morališkai aukštesniems už pavergėjus.

Tokias nuostatas jis ugdė ir praktine kultūrine savo veikla – subūrė 40 metų veikusią Tilžės lietuvių giedotojų draugiją ir jai vadovavo, rašė dramas ir jas su šia draugija statė, dirigavo chorui, skaitė paskaitas ir pan. Šia savo veikla ugdydamas dvasinį atsparumą, Vydūnas nusipelnė ne mažiau kaip filosofine ir grožine kūryba.

Vydūno intelektualinių ir dvasinių ieškojimų kelias prasidėjo dar tėvų namuose, kai būsimasis mąstytojas įniko į teologijos, krikščionybės istorijos veikalus, susidomėjo ikikrikščioniškais germanų, graikų, romėnų, persų ir kitų senovės tautų tikybiniais padavimais.

Vėliau, studijų metais, jaunajam mąstytojui domėn krito Greifsvaldo universiteto profesoriaus Wilhelmo Schuppe's (1863–1913) sąmonės koncepcija, padėjusi formuotis filosofinei pradedančio mąstytojo sistemai. Stiprų įspūdį Vydūnui davė kiti vokiečių filosofai idealistai ir mokslininkai, su kuriais susidūrė studijuodamas, – E.Troeltschas, A.Riehlis, J.Rehmke, K.Breysingas, A.Laosonas, A.Hensleris, K.Lamprechtas, J.Folkeltas, W.Wundtas, U. von Willamowitz-Molendorfas, E.Lehmanas, A.von Harnackas, G.Runze. Tiesioginė pažintis su to meto vokiečių mąstytojais tęsėsi, kai Tilžėn skaityti paskaitų dažnai atvykdavo žymūs mokslininkai ir filosofai M.Rade, A.Deismannas, H.Weisselis, R.Euckenas (3, p. 393–394).

Tarsi pratęsdamas vaikystėje prasidėjusią pažintį su nekrikščioniškomis religijomis, Vydūnas studijų metu vėl gilinosi į jų (daugiausia Rytų – egiptiečių, persų, kinų, arabų) šventraščius, aprašymus bei interpretacijas. „Visos mano studijos ir visi mano mąstymai mane vis traukė prie sąmonės slėpiningumo ir sąryšyje su tuo prie to, kas tikyba ir kultūra iš tikrųjų būtų", – rašė Vydūnas apie to meto savo ieškojimus (3, p. 395).

Ypatingu šia kryptimi tęsiamų Vydūno ieškojimų etapu galima laikyti Leipcige praleistas vasaras. Čia ne tik susipažinta su tuometine Vokietijos filosofijos įžymybe eksperimentinės psichologijos kūrėju W.Wundtu (1832–1920) bei pozityvistinės liberaliosios krypties istoriku K.Lamprechtu (1856–1915), bet ir suartėta su Vokietijos teosofais (tada Leipcige buvo Vokietijos teosofų draugijos centras). Vydūnas tiesiog susižavėjo jų skelbiamomis idėjomis ir veikiai tapo aktyviu draugijos nariu.

Teosofija Vydūną labiausiai patraukė kaip neortodoksinio „sufilosofinto" religingumo forma, kaip doktrina, deklaravusi, jog neteikia primato jokiai iš religijų, kurios skirtingomis „kalbomis" nusako tas

pačias ezoterines tiesas. Tai padėjo mąstytojui stiprinti pagarbą senajai lietuvių religijai, kuriai tiek grožinėje kūryboje (trilogija „Amžina ugnis“), tiek istoriosofiniuose ar filosofiniuose raštuose jis skyrė ypatingą dėmesį.

Gilindamasis į teosofų (daugiausia H.P.Blavatskajos, A.Besant, E.Schure, A.Sinetto, B.Chatterji ir kitų) veikalus, Vydūnas turėjo progą įsigilinti į tas idėjas, kurias patys šie teosofai ėmė iš įvairių šaltinių. Pagrindinis tarp tų šaltinių kaip tik ir buvo senoji indų filosofija. Ją teosofai papildė ir derino su kai kuriomis antikinės filosofijos (ypač pitagorizmo, platonizmo, neoplatonizmo), krikščionybės mistikų bei naujųjų laikų europietiško idealizmo, ypač panteizmo, idėjomis. Vydūnas susipažino ir su jomis, tačiau labiausiai jis pasinėrė į pirminius indų filosofijos šaltinius, kurių pagrindiniai teiginiai ir tapo jo paties filosofijos branduoliu.

Po tiesioginio sąlyčio su indų filosofija visos kitos į Vydūno intelektualinį akiratį patenkančios idėjos jam yra aktualios tiek, kiek patvirtina, papildomai argumentuoja tai, ką teigia šitoji filosofija. Nelieka jam be poveikio ir Vakarų filosofija, nuo kurios prasidėjo jo ieškojimai ir su kuria buvo gana plačiai susipažinęs. Tačiau ir į ją gilinantis mąstytojo dėmesys labiausiai krypsta ten, kur esama ryškių sąskambių su Rytų, ypač indų, filosofija.

Indų filosofijoje Vydūnas jautėsi radęs tai, kas buvo ypač artima jo dvasiniams ieškojimams bei kas, jo manymu, buvo tinkamiausia rekomenduoti vidinės stiprybės reikalingai savo tautai. Indų filosofija jį ypač patraukė savo moraliniu kryptingumu, dėmesiu žmogui, jo kentėjimo priežasčių ir kelių tam kentėjimui įveikti aiškinimu.

Kiekviena iš aštuonių idealistinių indų filosofijos sistemų savaip sprendžia ontologijos ir gnoseologijos problemas, tačiau jos daugiau ar mažiau panašios, kai pereina į etikos problematiką, kai aiškina žmogaus išsivadavimo principus ir kelius. Kitas beveik visai idealistinei indų filosofijai būdingas bruožas – jos glaudus ryšys su religija, religinės ir etinės problematikos susipynimas joje – Vydūnui, nuo pat mažens auklėtam religingumo dvasia, irgi negalėjo nebūti artimas.

Indų filosofijos idėjas priimti kaip ypač artimas didelę reikšmę turėjo ta aplinkybė, kad, kaip jau pažymėjome, Vydūno pasaulėžiūrinių pozicijų ieškojimas laiko atžvilgiu beveik sutapo su jo įsitraukimu į nacionalinį Prūsų lietuvių judėjimą, su kultūrinės jo veiklos pradžia, su tos veiklos principų ieškojimu. Būtent indų filosofijos paveiktas, Vydūnas kaip tikslingiausią kelią pasirenka moralinio atsparumo ugdymą savo tautoje.

Žiūrint į jau susiformavusią Vydūno filosofiją kaip į sistemą, labiausiai krinta į akis jos artimumas tai indų filosofijos krypčiai, kurią sudarė idėjos, skelbtos bemaž jo amžininkų, t.y. XIX a. pabaigos – XX a. pradžios Indijos nacionalinio judėjimo veikėjų, kurie kartu buvo ir filosofai, vienos iš pagrindinių šalies religijų – hinduizmo– reformatoriai. Žymiausi iš jų R.Roy, D. ir R.Tagore's, R.Ramakrishna, S.Vivekananda, S.Dayananda, Shri Aurobindo, B.Tilakas, M.K.Gandhi ir kiti.

Vydūną ir šiuos indų mąstytojus labiausiai suartina praktinis skelbiamų idėjų pritaikymas kultūrinėje ir kitokio pobūdžio visuomeninėje veikloje. Neturime duomenų, rodančių, jog lietuvių mąstytojas būtų susipažinęs su jų raštais. Retai juos tepamini (išskyrus M.Gandhi bei R.Tagorę), beveik necituoja (išskyrus vieną kitą Ramakrishnos aforizmą ar paties verstus keletą R.Tagorės eilėraščių).

O analogijos tarp Vydūno ir kai kurių hinduizmo reformatorių (ypač S.Vivekanandos, Shri Aurobindo, M.K.Gandhi) koncepcijų, tarp keliamų problemų ir jų sprendimo yra labai ryškios. Galima daryti prielaidą, kad tos analogijos atsirado ne dėl tiesioginių ar literatūrinių ryšių, o dėl to, kad Vydūnas ir XIX a. pabaigos – XX a. pradžios hinduizmo reformatoriai išminties sėmėsi iš tos pačios senosios indų filosofijos ir kad veikė analogiškomis nacionalinėmis priespaudos sąlygomis, juos įkvėpė tos pačios intencijos. Juos jaudino tos pačios tiek nacionalinės, tiek pasaulinės socialinės aktualijos, o senoji indų išmintis diktavo panašius atsakymus į juos.

Daug to, kas Vydūno filosofijoje analogiška hinduizmo reformatorių idėjoms, buvo perimta ne tik iš pirminių šaltinių, bet ir iš teosofų doktrinų. Jose tiek kai kurios intencijos, tiek daugelis konceptualių

dalykų yra labai artimi tam, ką skelbė ir stengėsi įgyvendinti minėti reformatoriai. Jau minėjome, kuo teosofija patraukė Vydūną.

Kaip tiktai tie lietuvių mąstytoją patraukę teosofijos bruožai yra būdingi ir beveik visų neohinduizmo šalininkų skelbiamoms koncepcijoms. Tas bendrumas neatsitiktinis: tiek neohinduzimas, tiek teosofija išteka iš to paties šaltinio – hinduizmo – ir jį konceptualiai grindžiusios tos pačios filosofinės sistemos, apie kurią pakalbėsime vėliau. Tačiau hinduizmo reformatorių idėjose ir ypač intencijose esama to, kas Vydūnui artimiau negu teosofų doktrinose. Dėl to lietuvių mąstytojas daug panašesnis į pirmuosius negu į pastaruosius, nors tie pastarieji ir buvo tiesioginiai jo įkvėpėjai ir mokytojai.

Vydūną ir hinduizmo reformatorius suartina tiek vieno, tiek kitų santykis su savo kultūra, tos kultūros panaudojimo kovai su nacionaline priespauda principai. Induizmo reformatoriai, siekdami suaktyvinti kolonializmo priespaudą kenčiančią savo liaudį, stiprinti jos nacionalinį išdidumą, stengėsi atgaivinti pagarbą senajai savo kultūrai, atskleisti, kaip jiems atrodė, autentišką jos turinį, kurį per ilgus amžius iškreipusi religinė ortodoksija, gerokai aptemdę prietarai. Svarbiausia šalies gyvenime buvusi religija – hinduizmas, sudaręs vieną iš kertinių senosios indų dvasinės kultūros šulų, nebeatitiko laiko dvasios, trukdė tiek socialinei pažangai, tiek kultūros plėtotei.

Dar XIX a. pradžioje prasidėjusio ir vėliau nuolat stiprėjusio švietėjiško pobūdžio reformacinio judėjimo vienas iš tikslų buvo išstumti iš šios religijos sveikam protui prieštaraujančias dogmas, ortodoksijos prietarus, beprasmes, o kai kada ir žiaurias apeigas (pvz., našlių sudeginimas). Pritaikant induizmą laiko reikalavimams, derinant jį su socialinėmis ir nacionalinėmis savo krašto reikmėmis, buvo modifikuojami ir koncepciniai jo pagrindai.

Beveik visi reformatoriai, nors ir daug tarp savęs skirdamiesi savo veikimo metodais, propagavo kritišką požiūrį į hinduizmo autoritetus bei šaltinius – Vedas, pabrėžė proto vaidmens svarbą religijoje, neigė politeizmą ir stengėsi pagrįsti bei įtvirtinti monoteistinę koncepciją, pripažino lygias teises visoms religijoms ir puoselėjo viltį jose esančių,

kaip jie manė, esminių bendrumų pagrindu sukurti vieningą pasaulinę religiją arba bendrą visiems žmonėms filosofinę pasaulėžiūrą. (Tokia intencija jie yra panašūs į teosofus). Tuo pagrindu iš esmės jie laikė hinduizmą ir iš jo išaugusią filosofiją. Kaip vyraujantį religijoje jie iškėlė moralinį pradą, pripažino pasaulio realumą ir pan. Šitie pagrindiniai hinduizmo reformacijos dalykai turėjo socialinę prasmę, buvo nukreipti prieš kastų sistemą, išreiškė reformatorių siekį vienos religijos pagrindu sutelkti naciją, stiprinti jos pastangas atsikratyti anglų kolonializmo (žr. 7).

Ne aklai perimti, o modifikuoti ir pritaikyti dabartinėms savo tautos reikmėms senąją kultūrą – esminis hinduizmo reformatorių veiklos principas, kurį visiškai nepriklausomai nuo jų panaudojo ir Vydūnas. Įstabiausia, kad lietuvių mąstytojas, kaip ir hinduizmo reformatoriai, tarp savo tautiečių propagavo universalią bendražmogišką pasaulėžiūrą, kurios pagrindą turėjo sudaryti svarbiausi senosios indų filosofijos postulatai.

Tą pagrindą Vydūnui pirmiausiai parodė ir paskatino praktiškai taikyti teosofai. Tačiau jiems tokios pasaulėžiūros įsisavinimas turėjo kosmopolitinę prasmę, o Vydūnui, kaip ir induizmo reformatoriams, jis įgavo nacionalinės kultūros naujomis sąlygomis ugdymo principo prasmę. Naujoji pasaulėžiūra, jo įsitikinimu, turinti ne slopinti, o stiprinti nacionalinę tautiečių savimonę (3, p. 45).

Ragindamas užguitus tautiečius atsispirti kultūrinei diskriminacijai, Vydūnas siūlo jiems semtis stiprybės iš praeities, tik reikia didžiuotis ne tiek palyginti vėlai pasireiškusia karine protėvių galia, o aukšta dvasine jų kultūra. Tokią ją buvus rodanti senoji, gamtos galių, kaip aukščiausios dievybės apraiškų, garbinimu grįsta tikyba, o dabar ją tebeatspindį liaudies menas, tautosaka. Įdomu pažymėti, kad senovės lietuvių religiją Vydūnas traktuoja kaip labai artimą vediškajai.

Ypatingą reikšmę mąstytojas skyrė lietuvių ir sanskrito kalbų giminystei, matydamas joje ne tik „akstiną lietuvių tautos atsigavimo, bet tiesiog jau tojo priežastį“ (2, p. 201). Stengdamasis gražinti tautiečiams pagarbą senajam tikėjimui ir parodyti, kad jame buvęs išreikštas

aukšto dvasinio šviesumo laipsnis, Vydūnas kartu pabrėžia (tuo jis ypač artimas hinduizmo reformatoriams), jog visai nereikią grįžti prie senų to tikėjimo formų, kurios naujomis sąlygomis būtų tik balastas. Svarbiausia turį būti pačios to tikėjimo esmės (o ją, jau būdamas indų filosofijos sugestijoje, geriausiai abstrahuotą toje filosofijoje jis ir randa) suvokimas, mokymasis savo viduje palaikyti turimą, tik gerokai primirštą vidinį šviesumą, kuris buvęs taip aiškiai išreikštas protėvių tikyboje (5, p. 169–174). Būtent tasai vidinis šviesumas, tegul gerokai aptemdytas dramatiškų istorijos aplinkybių, lietuvių liaudies buvęs palaikomas ir padėjęs tautai išlikti, įgalinęs turėti ją prieš pavergėjus moralinį atsparumą, turįs likti pagrindine tautos kultūrinio vystymosi gaire, kuri atvesianti ją į kūrybos galių suklestėjimą ir tikrąją laisvę (4, p. 19–20).

Aktyviai savame krašte propaguodamas naują pasaulėžiūrą, Vydūnas buvo tarsi savotiškas reformatorius, stengęsis išugdyti neortodoksinį religingų tautiečių požiūrį į jų išpažįstamą krikščionybę. Nesiūlydamas tikintiesiems tautiečiams atsižadėti jų praktikuojamų protestantizmo ar katalikybės, visu savo, kaip mąstytojo ir filosofijos populiarintojo, darbu Vydūnas siekė jų sąmonėje formuoti supratimą, kad šios religijos, kaip ir visos kitos, turi būti traktuojamos kaip vienos iš daugelio universalios visai žmonijai priimtinos teistinės pasaulėžiūros išreiškimo formų.

Tokia lietuvių mąstytojo veikimo intencija yra visiškai analogiška hinduizmo reformatorių intencijoms. Labai ryškiai iš pastarųjų tas intencijos yra išreiškęs R.Ramakrishna, kuris netgi asmeniškai išbandė ne vieną religiją (tarp jų ir krikščionybę), tam tikrą laiką ne tik formaliai atlikdamas jų apeigas, bet ir stengdamasis gyventi pagal jų principus (6).

Tiek Indijos nacionalinio judėjimo veikėjai, tiek Vydūnas ypač kėlė žmogaus dvasinio tobulėjimo svarbą, manė, jog tobulėjimas galįs glaudžiausiai padėti nugalėti nacionalinę priespaudą ir esąs vienintelis teisingas kelias aštriausiems socialiniams prieštaravimams, materialiniam skurdui įveikti.

Pavyzdžiui, Vydūnas, kaip ir S.Vivekananda, buvo įsitikinęs, jog žmogaus gerėjimu galima pasiekti ir utopinę svajonę – socializmą.

Vienas iš pačių ryškiausių ir matomiausių rezultatų, davusių tos filosofijos praktinio taikymo pavyzdžių, – politinė M.K.Gandhi veikla.

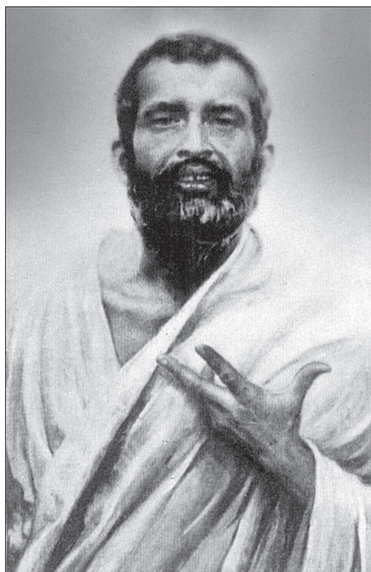
Labai panašiai Vydūnas ir hinduizmo reformatoriai žiūrėjo į dvasinės kultūros ir civilizacijos santykį. Naujausių laikų civilizaciją jie vieningai traktavo daugiau kaip negatyvų negu naudingą reiškinį, nes ji negailestingai pavergianti žmoniją savo bedvasiu materializmu, sudaranti siektinos laimės iliuziją, bet niekada tos laimės nesuteikianti.

Kaip ne kartą rašė Vydūnas, S.Vivekananda, Shri Aurobrindo ar M.K.Gandhi, civilizacijos sukeltomis negaliomis ypač pasižymėjo Vakarų pasaulis, kuriam jas įveikti galėtų padėti Rytų kultūros dvasingumas. Jų samprotavimuose kartu pripažįstama, jog Rytams iš Vakarų reikėtų pasimokyti veiklumo, dalykiškumo, padedančio nugalėti materialinius sunkumus, skelbiama Rytų ir Vakarų kultūrų sintezės idėja.

„Pažinus visą Vakarų mąstymą, visą dvasinį jų pasaulį, matyt, kad jam reikia gilesnio ir aiškesnio žvilgio į gyvenimo gelmes ir jo slėpinius ir į žmogiškumo esmę, – rašė Vydūnas. – O kaip tik tam daug, rodos, galėtų reikšti Rytų mokslai, kaip vėl Rytams Vakarų gyvenimo rūpesnis. Bet gali būt, kad visai žmonijai reikalingas visai naujas apsireiškimas“ (2, p. 521). Ši mintis nepaprastai artima ir Vivekanandos daugelį sykių kartotai minčiai apie Rytų ir Vakarų sąveikos svarbą.

Vydūno ir hinduizmo reformatorių pažiūrų analogijos turi ne tik tipoliginį, bet ir pakankamai ryškų genetinį artumą: tiek hinduizmo reformatorius, tiek Vydūną didžiąja dalimi maitino tas pats filosofinis šaltinis. Hinduizmo reformatoriai vienos iš aštuonerių viduramžiais susiformavusių filosofinių idealistinių sistemų – vedantos, sudariusios filosofinį hinduizmo pagrindą, sekėjai.

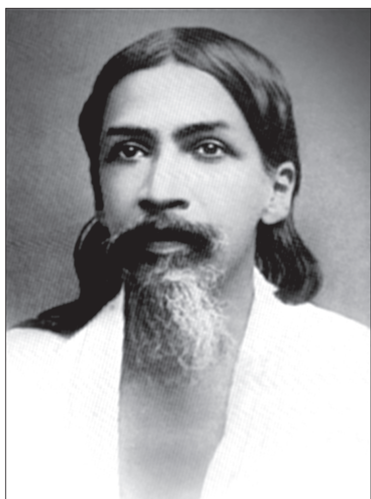
Spręsdami aktualius gyvenamojo meto uždavinius, jie naudojo ir atitinkamai interpretavo šios sistemos šaltiniuose skelbiamas idėjas. Pagrindiniai iš tų šaltinių – Vedos (keturios XII–VII a. pr. Kr. sukurtos šventosios knygos), filosofiniai vedantiškosios mitologijos komentarai – Upanišandos, kurių idėjas savo Vedanta-sūtrose sistemingai pirmasis išdėstė filosofas Badarajana (II–IV a.).

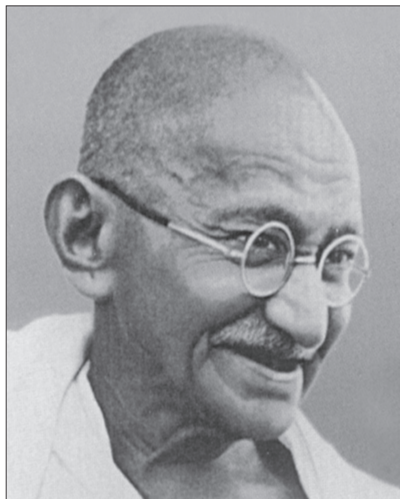
Ramakrishna

Vivekananda

Shi Aurobindo

M. Gandhi

Kartu su pačiomis Upanišadomis tas sūtras vėliau komentavo ir jų idėjas rutuliojo daugelis žymių šios sistemos filosofų. Ryškiausi jų – VIII a. gyvenęs grynojo idealistinio monizmo (advaitos) koncepciją sukūręs Shankara, XI–XII a. mąstytojas Ramanuja, sukūręs skirtybinio idealistinio monizmo (višišta-advaitos) koncepciją bei dialektinio dualizmo koncepcijos kūrėjas Madhva (XIII a.).

Dar vienas ypač populiarus vedantizmo idėjų šaltinis – III a. pr. Kr. sukurta į „Mahabharatos" epą įėjusi filosofinė poema „Bhagavadgyta".

Kiekvieno XIX–XX a. vidurio induizmo reformatoriaus filosofiją iš esmės yra sava minėtuose šaltiniuose išdėstytų vedantos postulatų interpretacija, nukreipta į filosofinį, didžiąja dalimi etinį, tautinio judėjimo prasmės ir uždavinių pagrindimą. Šiam pagrindimui buvo remiamasi „Bhagavadgytos" idėjomis. Naujai traktuojamą vedantą jos interpretatoriai vadindavo kas neovedanta (S.Vivekananda), kas integraline vedanta (Shri Aurobindo).

Vydūną galima laikyti lietuviškuoju neovedantininku, nes jo santykis su vedantos šaltiniais ir idėjomis yra analogiškas hinduizmo reformatorių santykiui su šiais šaltiniais. Kad Vydūnas savo filosofinius „regesius šviesino", daugiausia remdamasis pagrindiniais klasikinės vedantos šaltiniais, ne kartą yra nurodęs pats. „Sekiau mokslą, senovės indų raštų, kurie vadinami Vedomis", – rašoma Vydūno leistame žurnale „Jaunimas" (1912, rugpjūčio nr. , p. 15). „Bet nuostabiausios žinios paeina iš indų Vedų, Upanišadų", – rašoma kitame jo leistame žurnale „Darbymetis" (1921, Nr. 4, p. 40). O apie ypatingą „Bhagavadgytos" reikšmę Vydūno filosofinėje biografijoje rodo tai, kad šią Indijoje viena iš švenčiausių laikomą poemą jis pats išvertė į lietuvių kalbą, parašė jai komentarus.

Vydūno, kaip ir neovedantos šalininkų, filosofiniuose aiškinimuose svarbiausia – žmogus ir jo santykis su būtimi. To santykio samprata pirmiausia susijusi su pačios būties samprata. Vydūno filosofijoje šios abi sampratos panašios į vedantiškąsias, o tai, kas jose liečia žmogaus padėtį prieštaravimų kupinoje gyventoje epochoje, turi labai daug bendra su neovedantininkų (ypač S.Vivekanandos, Shri Aurobindo) koncepcijomis.

„Kaip visiems regima, žmogus yra aukščiausias ir tobuliausias regimo pasaulio gyvis“, – konstatuoja mūsų mąstytojas, kartu pažymi, jog tasai „tobulumas nesiranda pavidale ir tojo gyvybėje, neigi jo sąmonėje“, t.y., jog žmogaus esmės jo materialioj prigimty nėra. Toji esmė glūdinti dvasinėje būtyje: „Pilnai išmintingas žmogus žino save esantį amžinoj Visatos Priežastyj, save esantį vieną su šita Priežastimi“ (2, p. 55). Šiais žodžiais aiškiai nusakyta vedantos idėja (ji akcentuojama ir jogos sistemoje) apie individualios sielos (atmano) ir dvasinės visumos – absoliuto (brahmano) tapatumą. Amžinoji Visatos Priežastis – tai pati dvasinė būtis, absoliutas.

Kaip daugelį kartų pabrėžė Vydūnas, iš tos būties viskas kyla, viskas joje būna ir vėl į ją sugrįžta. Kitaip tariant, dvasinis absoliutas ir tėra vienintelė tikroji realybė, visata – jo pasireiškimas, jo tam tikra būsena, kurią galima palyginti su sapnu. Pasaulis, anot Vydūno, absoliuto dalis, išsiskaidžiusi į „sapnuotąją daugybę“, į reiškinių gausą ir įvairovę.

Advaita vedantoje ją atitiktų absoliuto žaismas, iliuzinis vaizdas, apie kurį tarsi sekdamas Shankara, kalba lietuvių mąstytojas: „Išmintingajam viskas, kas pragaišta, ir visas pasaulis, tėra tik vaizdas“ (2, p. 31–32). Tačiau Vydūnas neina iki galo su advaitininkais ir to vaizdo nelaiko gryna iliuzija. Shankaros akcentuojamą iliuzoriškumą mūsų mąstytojas, panašiai kaip S.Vivekananda, M.K.Gandhi ar Shri Aurobindas, traktuoja kaip pasaulio reiškinių nepastovumą, nuolatinį kitimą. Pasaulis, anot Vydūno, „ne daiktingas, būvąs dalykas, bet vyksmas“, tačiau ne iliuzinis, o realus, kaip ir pats absoliutas, kurio pasireiškimas tas pasaulis yra.

Laikydamasis idealistinio monizmo pozicijų ir kartu pripažindamas pasaulio realumą, Vydūnas yra artimesnis skirtybinio monizmo (višišta-advaitos) filosofams. Pats dvasinis absoliutas, panašiai kaip višišta-advaitoje, Vydūno traktuojamas kaip subjektas, o pasaulis – kaip objektas, tik ne kaip vienas šalia kito esantys, o kaip tos pačios dvasinės būties sandai.

Absoliutas – imanentinė pasaulio kilimo priežastis, o pats pasaulis – jo išorinis pasireiškimas, jo savimonės įkūnijimas, savęs suvokimo

priemonė. Nuolatinis pasaulio sąmonėjimas – evoliucija – reiškia absoliuto susivokimą, pasireiškimo daugeriopu (reiškinių pasauliu), involiucijos paneigimą, grįžimą į save patį, bet jau į suvoktą – į „žinomąją vienybę".

Evoliucijos procese labiausiai išryškėja žmogaus būties, ypač jo tobulėjimo, prasmė. Anot Vydūno, visa būtis – dvasinė vienovė, tačiau ji suprantama ne visiškai panteistiškai, o veikiau panenteistiškai – absoliutas esąs ne visas tapęs pasauliu, o tik jo dalis. Vadinasi, tuo pačiu metu yra du skirtingi absoliuto būviai – grynoji nepasireiškusioji, nekintanti dvasia ir involiucijos keliu pasaulio įvairove pasireiškusioji dvasia, kuri apibūdinama kaip materija. Materija sudaro poliarinę grynajai dvasiai būseną, bet dėl to nenustoja dvasingumo – ji irgi sąmoninga, tik joje yra skirtingi to sąmoningumo lygiai, kurie prilygsta evoliucijos pakopoms.

Remdamasis šia vedantiškąja būties samprata, Vydūnas sukūrė savo kultūros koncepciją, sudarančią vieną iš originaliausių ir ryškiausių lietuviškosios kultūros dalių. Vedantizmo filosofiją išpažįstančiam mąstytojui kultūra yra būtina, t.y. ontologiškai nulemta, kosminės visumos evoliucijos dalis. Jos raidos pradžią Vydūnas sieja su žmoniškumo sferos toje evoliucijoje atsiradimu. Žmoniškumu visumos evoliucija jau esanti pasiekusi grynosios dvasios lygį, kuriame tarsi atbunda absoliuto savimonė, pasireiškianti žmogaus dvasingumu, jo individualia savimone, tampančia vienu iš sąmoningųjų pasaulio raidos veiksnių. Su žmogaus, kaip dvasinės esybės, prabudimu prasideda aktyvus, sąmoningas „sapnuotosios daugybės" įveikimas bei kryptingas grįžimas į „suvoktąją vienybę", t.y. procesas, kurį galima palyginti su hėgeliškąja triados sintezės stadija.

Kultūrą Vydūnas apibūdina kaip dvasinės žmoniškumo esmės santykį su pasauliu, kaip jos objektyvinimąsi jame, kaip to pasaulio sudvasinimo procesą. Šiame santykyje atsirandančias vertybes mąstytojas ir apibūdina kaip kultūros vertybes. Tai iš esmės yra dvasinės kultūros vertybės. Vydūnas neneigia ir daiktiškosios kultūros, t.y. civilizacijos, reikšmingumo, tačiau jai nesuteikia tikrosios kultūros

statuso. Tai esąs pagalbinis kultūros produktas. Jo suabsoliutinimas, viso dėmesio sutelkimas jo kūrimui gresia tikrosios, t.y. dvasinės, kultūros krize. Tokios krizės apraiškas bei tendencijas, kaip jau minėta, Vydūnas kartu su savo amžininkais neovedantininkais įžvelgė savo laiko gyvenime.

Pagrindiniu kultūros subjektu laikydamas žmogų, ypatingą reikšmę Vydūnas teikia individualiam jo tobulėjimui, savo etinėje koncepcijoje, kuri yra kultūros koncepcijos dalis, nusako esmines šio tobulėjimo gaires, t.y., parodo, kaip žmogus turi įveikti „pažmogiškumo“, t.y. gamtiškąsias, galias ir padaryti kuo tvirtesnį ir laisvesnį savo tikrąjį aš, dvasinį savo pradą.

Tos Vydūno siūlomos gairės labai glaudžiai siejasi su indiškosios jogos principais, ypač su „Bhagavadgytoje“ pateikiamais tobulėjimo keliais – nesavanaudišku veikimu (*karma-joga*), meile (*bakti-joga*), pažinimu (*džnana-joga*), prigimties įvaldymu, sąmoningu dvasingumo įtvirtinimu (karališkoji arba *radža-joga*). Indijoje šių tobulėjimo būdų arba jogų detalias sistemas pateikė neovedantininkas S.Vivekananda.

Ypatinga vieta Vydūno kultūros koncepcijoje tenka tautai. Ją mąstytojas laiko neleistina apeiti grandimi žmogaus kelyje į vienovę su visa žmonija bei kosminiu universumu. Visiškai savarankiškai rašydamas šiai koncepcijai skirtus traktatus „Mūsų uždavinys“ ir „Tautos gyvata“ Vydūnas vėlgi tarsi atsiliepė į neovedantininko Shri Aurobindo tautos fenomeno aiškinimus, o savo kultūrine praktine tautos gaivinimui skirta veikla tarsi atsiliepė į to paties Shri Aurobindo bei Indijos laisvės šauklio bei laisvės kovos įkvėpėjo M.K. Gandhi politinę veiklą.

Galėtume surasti dar daug bendrumų tarp Vydūno ir indų neovedantininkų koncepcijų bei praktinės veiklos, bet dėl ribotos darbo apimties neįmanoma visų jų išvardyti ir aptarti. Tačiau ir to, kas čia išdėstyta, manytume, užtenka suvokti tam, jog sutapimai lietuviškojo Mahatmos Vydūno ir indiškųjų jo amžininkų gyvenimo, kūrybos ir veiklos keliuose yra ne atsitiktiniai, o nulemti tų pačių praktinių reikmių bei tų pačių šaltinių, kuriuose ieškota atsakymų į gyvenimo keliamus klausimus.

Lietuviškos filosofinės minties kontekste Vydūno kūrybinis palikimas yra vienas iš originalesnių ir įdomesnių Rytų dvasinės įtakos pavyzdžių, tos įtakos, kurią XX amžiuje patyrė nemaža Vakarų kultūros dalis.

Literatūra

1. SABALIAUSKAS, Algirdas. *Lietuvių kalbos tyrinėjimo istorija iki 1940 m.*, Vilnius: Mokslas, 1979, 254 p.
2. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1990, p. 564.
3. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1992, p. 504.
4. VYDŪNAS. Kaip aš žiūriu į lietuvių vokiečių santykius // *Naujoji Romuva*, 1938, nr. 1–2, p. 19–20.
5. VYDŪNAS. *Sieben Hundert Jahre deutsch-lithuischer Beziehunngen*, Tilsit, 1932, 478 s.
6. РОЛЛАН, Ромэн. Жизнь Рамакришны. Жизнь Вивекананды // *Роллан Р. Собранние сочинений*, т. 19, Ленинград, 1938, 319 с.
7. РЫБАКОВ, Ростислав Борисович. *Буржуазная реформация индуизма*, Москва: Наука, 1981, 184 с.

Kn.: Kultūrologija, t. 12, Rytai–Vakarai komparatyvistinės studijos IV, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 464–477.

TAUTIŠKUMAS IR RELIGIJA VYDŪNO FILOSOFIJOJE

Buvo kilusi pagunda apie tautiškumo ir religijos santykį pasamprotauti pačiam. Tačiau tokiai pagundai pasiduoti būtų buvę ne visai sąžininga. Mat tie samprotavimai didele dalimi norom nenorom atsiremtų į mano greitai išstudijuoto mūsų mąstytojo Vydūno idėjas, kuriose minėtas santykis gana esmingai aptartas. Žinoma, į vydūniškąjį palikimą būtų galima pažiūrėti kaip praeičiai priklausantį dalyką ir pateikti savąjį iš dabarties realijų išplaukiantį rūpimo klausimo sprendimą. Tačiau kai pabandai imtis tų savų sprendimų, pamatai, kad kol kas nieko gudresnio už tai, ką buvo pateikęs Vydūnas, negali sugalvoti ir kad mąstytojo idėjos mūsų dienomis labai aktualiai skamba. Tuo aktualumu pasinaudojant netgi būtų galima įžymaus praeities filosofo samprotavimus išversti į dabar madingą frazeologiją ir ja kalbėti jau savo vardu. Beje, tokie dalykai pas mus dabar yra gana paplitę. Imtis tokio triuko šiuo atveju paprasčiausiai neleidžia paties Vydūno sugestionuotos nuostatos.

Mūsų dienomis reikšmingumo nepraradę visi Vydūno filosofijoje paliesti klausimai. Su religija susiję samprotavimai ypač aktualūs. Pirmiausia taip yra dėl to, kad religija į mūsų valstybės gyvenimą grįžta kaip pilnateisė ir labai veiksminga dvasinės kultūros dalis. Tasai grįžimas po ilgametės karingojo ateizmo hegemonijos ir jos sąlygotų pokyčių žmonių sąmonėje nėra lengvas ir paprastas. Sekuliarizaciją patyrusios visuomenės dalis, ypač inteligentija, į teistinę pasaulėžiūrą eina nebūtinai laikydamasi kurios nors konfesijos. Didelę reikšmę tos pasaulėžiūros formavimuisi turi mokslo žinios, platesnė pažintis su pasaulio kultūra, su daugelio filosofijos krypčių bei įvairių religijų pagrindiniais bruožais. Kyla įvairiausi dvasiniai sąjūdžiai, kuriasi netradiciniai religiniai sambūriai bei organizacijos, randasi ir šarlataniško sektantizmo apraiškų. Kaip niekad aštriai iškyla tiek išminties bei dvasinės nuovokos, tiek religinės bei kitokios tolerancijos svarba.

Vydūno laikais šie dalykai gal dar nebuvo labai aktualūs Lietuvai, bet pasaulio kultūros vyksmui jie jau tada daug reiškė. Vydūno, kaip tautos gaivintojo, kelias kaip tik ir prasidėjo po Pirmojo pasaulinio religijų parlamento. Mąstytojas per pažintį su anuometine vokiečių kultūra jautęs to vyksmo pulsą į šiuos dalykus gyvai reagavo, stengėsi juos pats gerai suprasti bei tautiečiams paaiškinti. Jis dirbo taip, tarsi pats būtų šitame Parlamente dalyvavęs ir vykdęs tai, ką ten išgirdo. Tai, apie ką mes šiandien kalbam, Vydūnas energingai pradėjo vykdyti pačioje šio šimtmečio pradžioje. Jis, kaip Indijoje Ramakrishna, Vivekananda ar Shri Aurobindas, norėjo būti savo tautos dvasinio gyvenimo reformatoriumi, siekė atverti platesnius to gyvenimo horizontus, kurių dėka galėtų stiprėti tiek tautinė jo tėvynainių savimonė, tiek silpstantis jų dvasinis potencialas, kuris aiškiausiai išreiškiamas religingumu. Jis buvo vienas iš tų Vakarų kultūros žmonių, kurie į šią kultūrą bandė įlieti ją gaivinti galinčio rytietiškojo dvasingumo. Šiomis savo veikimo intencijomis Vydūnas atsistojo į vieną gretą su tokiais įžymiais kultūros veikėjais kaip L.Tolstojus, H.Hesse, G.Mahleris, N.Rerichas, A.Schweitzeris ir kiti.

Vydūnas, aišku, pirmiausia buvo lietuvių kultūros atstovas, josios galių šviesintojas ir stiprintojas, vienas iš ryškiausių jos kūrėjų. Tam anuo metu, t.y. XIX a. pabaigoje, reikėjo apsispręsti, įveikti pagundą plaukti pasroviui su turtinga ir galinga vokiečių kultūra. Misterija „Probočių šešėliai“ atskleidžia dvasinę šio apsisprendimo dramą, kurią teko išgyventi ne tik pačiam mąstytojui, bet ir ne vienam jo amžininkui. Vydūno apsisprendimas buvo ne intuityvus, o giliai išmąstytas. Svarbiausia to išmąstymo išvada: be tautos nėra išganymo, o tauta nyksta sunykus jos žmonių dvasiai. Esama kultūrinė bei religinė situacija to nykimo nestabdo, o veikiau jį stimuliuoja. Todėl Vydūnas ir ryžtasi ieškoti naujų būdų savo tėvynainių religinei sąmonei šviesinti, bando nustatyti josios ryšį su tautiškumu. Pažintis su teosofija jame išugdo visų religijų vertingumo sampratą, o praktinis darbas savo tautos kultūros baruose jam atskleidžia tos kultūros grožį, jos gelmiškąjį vertingumą. Ieškodamas to vertingumo šaknų, mąstytojas atranda

9.12.52. **Protėvių Tikyba.**

Yra kartais skelbiama, kad Lietuviai seniais laikais buvę stabmeldiai. Jie gārbinę tūlus dievaičius. Tai tvirtinama ir dabar net gi pačių Lietuvių. Bet jau gana seniai tūli Vokietiai įrodė, kad tai prasimanymai iš laikų, kada pradėta susitikti su Prūsais ir Lietuviais. Kas įvardinta kaip Perkūnas, Patrimpas, Pykuolis, Bangputys ir dār kitaip, Lietuvių buvus išmanyta kaip gyvos, sāmoningos gamtos gālios. O Dievas buves jiems visai kita-kas, už jas slėpiningas. Rastieji stabai negāli būti tikybini.

Reikia prisimint nors tai, kaip maz-daug apie metus 1330 visi Europos vakarų augštū pareigų krikštionis buvo labai nustebinti Lietuvos valdovo Gedimino pasireiškimo, kurį Popiežiaus pasiuntinys iš Vilniaus pranešė Popiežiui. Pasiuntinys, Nuntius, buvo priruošęs Gedimino krikštyjimą. O kaip Gediminas tai pastebėjęs, jis jām sākęs: „Ar aš nors kartą būčiau pareiškęs, kad noris leisti krikštinties? Jūs gārbinat Dievą savo būdu, Rusai taip gi savuoju. Taip dāro ir kiti, ir mes, Lietuviai. Bet Dievas yra vis tas pats vienas. O kur mātome daugiau nelabumų ir biaurumų negu prie tų, kurie vadinasi krikštionimis?“

Toks pāreiškimas jau labai daug įrodo. O kas tik nors kiek aiškiau pažinsta Lietuvių sāmoningumo nusistātymą, kuri netaip labai prisikibęs prie daiktinių dalykų kaip kitų

Vydūno užrašų sąsiuvinio puslapis

ir senąją savo tautos tikybą. Atradęs iš karto ją regi daugelio pasaulio tikėjimų kontekste, nes su tais tikėjimais jau susipažinta kiek ankstėliau. Tame kontekste savo tautos religiniai pagrindai atrodo tokie pat brandūs, kaip ir kitų tikėjimų pagrindai. Religiją suprasdamas kaip žmogaus tiesioginį ryšį su Dievu, jis ją supranta ir kaip pačią svarbiausią kultūros sąlygą. Mat kultūra, Vydūno aiškinimu, yra žmogaus dvasios santykis su pasauliu, tame santykyje atsirandą dvasinės kūrybos produktai – mokslas, menas, dora. Tad kultūros lygis ir branda priklauso nuo to, kokio šviesumo ir stiprumo yra kūrusiojo žmogaus dvasia. O tasai šviesumas ir stiprumas gaunamas iš paties Dievo, kai jam atsiduodama, t.y. kai esama tikros religinės patyros. To atsidavimo tikrumas, nuoširdumas, gelmiškumas yra esminiai kiekvienos religijos brandos požymiai. Todėl ją praktikuojantis žmogus kurs ir tokio lygio kultūrą, kokią įgalins iš savo religijos gautoji dvasios energija. Tad kultūra yra tautos religinės brandos tiesioginis atspindys.

Apie buvusią aukštą savo tautos religinę brandą Vydūnas pirmiausia kaip tik ir sprendžia iš josios etninės kultūros paveldo, o ypač iš gyvosios jos dalies. Pati betarpiškiausia yra religijos sąsaja su dora. O ši, mąstytojo įsitikinimu, lietuviuose ne tik buvusi, bet ir iki šiol išlikusi itin aukšta. Netgi kūno sveikumas bei grožis akivaizdžiai atspindį iš senovės paveldėtą lietuvio dvasinį skaistumą, tiesiogiai priklausantį nuo jo religinio nuoširdumo (1, p. 185).

Archajiškieji lietuvių tikėjimo bruožai taip pat laikomi religinio tobulumo požymiu. Mat senosios ikikrikščioniškosios religijos savo simboliais giliai išreiškusios religinės patyros prasmingumą ir tuo labai sugestyviai padėjusios žmogui tą patyrą išgyventi, iki jos prieiti. Lietuvių tikėjime savo reikšmingumo nepraradę buvo patys svarbiausieji visų senųjų religijų simboliai – ugnis, medis, žaltys. Tie simboliai patys nėra religinio garbinimo objektai, o tik ženklai, nuorodos į dvasinę visumos esmę, į pirminę jos priežastį – Dievą. Ugnimi pasakojama apie visur esančią dvasios liepsną ir šviesą, apie visa ko kilimą iš vieno pagrindo ir buvimą jame. Medis visose religijose reiškiąs nuolatinį augimą, tobulėjimą, vystymąsi. Žaltys, būdamas išminties simboliu,

kartu rodąs, kaip formų kaitoje bei įvairovėje išliekanti nepakitusi toji pati esmė, tasai pats visos būties pagrindas. Visas senose tikybose šventomis laikomas įvairias galias reikią suprasti ne kaip daugelio dievų pripažinimą, o kaip vienos didžiosios kūrybos galios, vieno Dievo raiškos formas. Simboliai, kokie jie bebūtų, patys savaime dar nerodo nei religijos stabmeldiškumo, nei josios gilumo. Svarbiausia yra tų simbolių paskirtis, naudojimosi jais pobūdis tos ar kitos religijos sistemoje. Tai, kas kuo geriau padeda žmogui atsiverti Dievui, ateiti į gilią tikybinę patyrą, yra religijos tikrasis turtas. Tačiau tas turtas dvasiškai veiksmingas bus tik tada, kai pati žmogaus siela bus pasiruošusi juo naudotis, kai ji pati kreipsis Dievop ir sieks vienumo su Juo. Tad svarbiausia tikėjime – dvasios būsena, tikrasis maldingumas, visos žmogaus elgsenos darna su dieviškąja pasaulio tvarka. Ir tikrasis tautos religinis lygis galimas matuoti pagal tą josios elgsenos darną bei dvasingumo pajautos gyvumą (2, p. 40–45). „Kiekvieno žmogaus viduje gyvas yra ypatingas nujautimas sąryšių su gyvenimo gelmėmis <...> Tas nujautimas gyvenimo gelmių, šis numanymas gyvybės Priežasties yra tikybos pagrindas. Jis kiekvienoj tautoj savaip apsireiškia <...> Palaiminga yra ta tauta, kurios tikyba tiesiog auginta iš minėtojo numanymo". Tokia tikyba buvusi „galingiausia tautos gyvybės parama", – rašo Vydūnas (1, p. 182–183). Šia prasme senasis lietuvių tikėjimas, kaip ir daugelis kitų senųjų religijų, buvęs tokia „galingiausia tautos gyvybės parama". Vydūnas pažymi, kad dvasinę žmogaus nuostatą išreiškęs religingumas senovėje iš viso buvęs gilesnis negu šiais laikais. Tad pats tokio religingumo požymių išlaikymas ir atkaklus jų gynimas jau savaime rodęs lietuvių senosios tikybos veiksmingumą ir tvirtybę. Sakralinę prasmę Vydūnui turi lietuvių kalbos ypatingas artimumas sanskrito kalbai, kuri „nuo pat senovės vadinama šventąja", kuria „surašytos aukščiausios žmonijos žinios", „surašyti gal švenčiausieji raštai" (1, p. 181).

Atidžiau pažvelgęs į pačią lietuvių religijos esmę, Vydūnas daro išvadą, jog ji nebuvo nei klaidinga, nei kvaila. „Priešingai, lietuvių sąmonė buvo tame gana skaidri <...>. Tikyba tiesiog buvo vyriausioji

lietuvių tautos gyvybės gysla. Tikyba ir su ja sujungtas pasaulio supratimas dar buvo ir aukščiausias bei plačiausias tautos vienijimo skritulys. Tasai buvo kaip kokia šviesi vieta tamsybėje. Visi, kurie tame skritulyje stovėjo, buvo gentys, buvo tos vienos, būtent aisčių tautos vaikai“ (1, p. 185).

Pabrėždamas gelminį savo tautos gyvybės ryšį su jos natūraliai išaugusia tikyba, Vydūnas nedviprasmiškai pasako, kad taip „augusią tautos tikybą naikinant, tautos gyvybei suteikiamas smarkiausias smūgis“ (1, p. 183). Tokį smūgį lietuvių tautos gyvybei sudavusi krikščionybė, ir tas smūgis labai skaudžiai atsiliepęs tolesnei tautos raidai. Tiesa, Vydūnas niekur neniekina krikščionybės dėl josios pagrindų, o dargi ją laiko labai tobula ir stipria religija, pasaulyje atliekančia savo tikrai išganytojišką misiją. Tačiau žiaurus būdas, kuriuo ji ėjo į Lietuvą, buvęs tikrai ne krikščioniškas. Pats kryžiuočių elgesys buvęs „aiškus liudymas, jog tokių žmonių tikyba negalėjo būti tikra“. „Iš senosios savo tikybos lietuviai žinojo, kad dora turi kilti kaip tikyba iš giliausio žmogaus vidaus, iš skaisčiausios jo sąmonės ir sąžinės. O dabar tikyba buvo siūloma kaip koks drabužis“ (1, p. 186).

Prievarta atneštos religijos nesugebėta ir tinkamai, subtiliai įtvirtinti. „Naujoji tikyba nebūtų kenkusi lietuvių tautai. Nesa iš tikrųjų ji yra viena kilniausiųjų žmonijos tikybų. Bet būtų reikėję ją gretinti prie senosios tikybos. Ji būtų turėjusi visa, kas senojoj tikyboj gero buvo, tvirtinti ir pridėti, ką ji geresnio turėjo. Taip krikščionių tikybai kitur prasiskleidžiant, beveik vis atsitiko. Ir toji tikyba tapo kiekvienai tautai kitokia. <...> Lietuvių senos tikybos visai nebuvo atbojama. Lyg tarp jos ir krikščionių tikybos nieko bendro nebūtų buvę“ (1, p. 187). Labai kritiškai įvertinęs patį krikščionybės įvedimo Lietuvon faktą, Vydūnas nemenkina paskesnių jos nuopelnų lietuvių kultūrai, jos dvasios raidai ir neragina su ja kovoti dabar. Pripažįsta, kad ji jau yra tapusi pagrindiniu tautos dvasinės raiškos būdu. Dabar esąs svarbus uždavinys „įsigyvenusioj tikyboj įgyti šviesesnį žvilgį“ (1, p. 189).

Šia prasme itin svarbus Vydūno pastebėjimas, kuris ypatingą aktualumą įgauna mūsų dienomis: „Mūsų laiku lietuvių tauta žymiai

atsigauna. Ir tūli spėja, kad kiekviena atsigaunanti tauta grįžta prie senovės tikybos. Vienok visuomet negrįžtama prie buvusių formų. Grįžtama (einama) vien prie dvasios. Krikščionybė yra visai persunkta senovės Šviesos tikybos. Ir grįžimas senovės tikybon tegali reikšti aukštesnį šių dienų „tikybos" išmanymą. Niekuomet nereikėtų griauti, kas kitam šventa. Visur reikia stengties išvysti tą vieną visais amžiais apsireiškiančią Didybę ir Šventybę. Tuomet ji pastoja pavienio žmogaus ir tautos galybe ir atsigavimo galia. Nyks tuomet visi bandymai naikinti vienas kitą ir atsiras vis daugiau tarpimo ir augimo. Kiekvienas ir visa tauta pastos aukuras, kur švies ramioji gaivinančioji ir laiminančioji Amžinoji Ugnis" (2, p. 45).

LITERATŪRA

1. VYDŪNAS. . *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1990, p. 564.
2. VYDŪNAS. . *Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1992, p. 504.

Pranešimas skaitytas Religijos ir tautinės kultūros centro surengtoje Religijos problemų konferencijoje 1993 m. gruodžio 11 d. Vilniuje.

Kn.: Vydūnas lietuvių kultūroje, Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1994, p. 56–60.

Vokietijai pripažinus ką tik gimusią nepriklausomą Lietuvą, ta proga 1918 m. balandžio 10 d. Vydūnas nusiuntė laišką tuometiniam Lietuvos Tarybos pirmininkui Antanui Smetonai. Jame yra tokia frazė: „Amžinoji Apvaizda yra pasirinkusi Lietuvą aukštam uždaviniui" (cituojama iš 8, p. 423).Paimta iš konteksto, toji frazė gali skambėti pretenzingai ir perdėm mesianistiškai bei kelti ne itin geras asociacijas su pretenzijomis tų režimų, kurių vienas anksčiau kaip po dešimtmečio (praėjus nuo tų Vydūno pasakytų žodžių) jau rodė savo kruvinus nagus, o kitas intensyviai ruošėsi savo grobuoniškam skrydžiui. Tie režimai nemažą pasaulio dalį netrukus užvaldys (laimei, ne amžiams) gerai žinomais metodais. Jų siekiai bus grindžiami būtent „aukštais uždaviniais". O tie uždaviniai buvo globalizaciniai, globaliai sprendžiami, globalias pasekmes sukėlę.

Šiandieninis pasaulis irgi išsijuosęs kelia ir sprendžia globalizacijos uždavinius. Tačiau bent menkutės aliuzijos į tuos gerai žinomus ir istorijos sąvartynan jau nuėjusius režimus šiandieninės globalizacijos praktikams ir teoretikams atrodo mažų mažiausiai nekorektiškos ir įžeidžiančios. Mūsų dienų pasaulio integracija suvokiama kaip neišvengiamas, gal ir ne visai lengvai ir sklandžiai vykstąs, gal kiek ir dramatiškas, tačiau pačia savo esme ne blogiui, o gėriui tarnaująs, žmonijos santaiką, jos patogesnį gyvenimą, materialinę ir dvasinę gerovę artinantis procesas. Tas procesas bent jo šalininkų suvokiamas kaip *savanoriškas* bendrų pastangų telkimas visos Žemės planetos ir joje gyvenančios žmonių bendrijos politinėms, ekonominėms, kultūrinėms, ekologinėms ir kitoms aktualioms problemoms spręsti. Tad ir Vydūno anuomet pasakytą frazę (daugybe variantų ji pasikartojo ir vėlesniuose mąstytojo skelbtuose tekstuose) šiandien derėtų sieti ne su pretenzingu mesianizmu ir jokiu būdu ne su neįmanomomis totalitarinėmis mažos valstybės užmačiomis, o su pozityviąja humanistiniu

pagrindu žmoniją vienijančios globalizacijos prasme, tokios globalizacijos, kuri ne gniuždo atskirų tautų teisę į laisvą būtį, o sudaro sąlygas jų kūrybos galių sklaidai. Vydūno frazėje išreikštas viltingas įsitikinimas, kad pasaulis vis labiau žmoniškės ir kad iš Lietuvos jis laukia svaraus įnašo į tą žmoniškėjimą.

Vydūnas buvo vienas iš pirmųjų globalizacijos pranašų Lietuvoje ir bene daugiausiai apie ją kalbėjo ir rašė. Tiesa, jis niekur nevartojo „globalizacijos“ termino, nes jo paprasčiausiai nebuvo ano meto lietuviškoje terminijoje. Jeigu sutiksime su tuo, kad Vydūnas pirmasis iš lietuvių kultūros veikėjų atkreipė dėmesį į globalius dalykus, galėsime teigti, jog globalizacijos problematika į mūsų intelektualinę „apyvartą“ atėjo pačioje XX a. pradžioje. Pirmųjų jo didžiųjų dramų „Probočių šešėliai“ ir „Amžina ugnis“ atskiros dalys buvo Tilžėje vaidinamos jau nuo 1901 ir 1902 m., o ištisi šių dramų tekstai išleisti atitinkamai 1908 ir 1913 metais. Veikalai buvo skirti tada itin aktualiai tautos atsigavimo bei laisvėjimo problematikai. Tačiau ji čia jau buvo įpinta į globaliųjų pasaulio vyksmų kontekstą ir jame sprendžiama. Nuo pat savo kūrybos kelio pradžios Vydūnas į visus vyksmus – tiek pasaulinio masto, tiek lokalaus – žvelgė būtent kaip į globalius, t.y. kaip į teleologiškai sąlygotas kosminio vyksmo apraiškas.

„Man visas pasaulis, visas gyvenimas išrodo simboliu didžiosios gyvybės, iš kurios jis kyla. Pavieni žmonės, pavienės tautos, net amžiai yra mano akyse ypatingi Didžiojo Slėpinio reiškiniai“, – rašė Vydūnas 1912 m. minėtos dramų trilogijos „Amžina ugnis“ įvadinėse pastabose (1, p. 8). Tiek šiose abiejose trilogijose, tiek ir kituose didžiuosiuose to paties žanro kūriniuose – „Jūrų varpuose“ ar „Pasaulio gaisre“ – filosofiškai apmąstoma tautos būties prasmė globalioje visuotinybės tėkmėje, atskleidžiamas jos sandūros su šia tėkme dramatiškumas.

Vydūnas bene pirmasis iš Lietuvos mąstytojų ir rašytojų į tautą žvelgė ne vien kaip į vertybę, puoselėtiną dėl pačios savęs, bet ir kaip į ypatingą visumos fenomeną, turintį suvaidinti visumos Kūrėjo paskirtą vaidmenį, t.y. kaip į atsakingą globaliųjų procesų dalyvį. Tiek pati tauta, jos laisvė, jos valstybingumas, jos visapusiška raida, tiek tai,

kas lyg ir tiesė kelią jos susiliejimui su visa žmonija, Vydūnui buvo nenuneigiamos duotybės, abi svarbios ir būtinos. O tas abiejų būtinumas lyg ir gimdė konfliktą. Juk besilaisvinanti, auganti ir suklestėjimo siekianti tauta tarsi stiprino atskirybės, individualaus išskirtinumo iš beveidės visumos siekį, o generalinė teleologiškai nubrėžta pasaulio raidos linija vedė viso ko vienovėn. Tasai konfliktas ne tik įsuktas į didžiųjų Vydūno dramų šerdį, bet yra ir probleminė ašis, apie kurią sukasi vos ne visa jo filosofija. Tautos būties ir jos santykio su pasauliu problema rutuliojama tuose jo veikaluose, kurie priskirtini originaliausiai jo filosofinės kūrybos daliai – traktatuose „Mūsų uždavinys“ (1911, II leidimas 1921 m.), „Tautos gyvata“ (1920), „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ (vokiškai, 1932, lietuviškas vertimas, 2001), „Sąmonė“ (1936). Apie šią problemą sukasi ir didžioji dalis nuo pat kūrybos kelio pradžios (t.y. nuo 1894 m.) iki jo pabaigos skelbtos filosofinės publicistikos ir eseistikos, kur daugiausia kalbama apie lietuvių tautos bei Lietuvos valstybės istorinės raidos bei praktinius gyvenimo reikalus.

Nuo mažumės stebėjusiam Mažosios Lietuvos lietuvininkų nutautinimo procesą ir skaudžias jo pasekmes, dar jaunam mąstytojui atsiskleidė ryški koreliacija tarp tautiškumo ir žmoniškumo: žmoniškumas padedąs išlaikyti tautiškumą, ir atvirkščiai – tautiškumo puoselėjimas padedąs žmogui būti žmoniškesniam, tauresniam. Vadinasi, tautiškumas yra svarbus ne tik kaip vertybė pati sau: jį svarbu puoselėti kaip sąlygą universalesnei vertybei – žmoniškumui reikštis. O kad toji sąlyga nebūtų sunaikinta, kad ją pačią būtų galima apsaugoti tiek nuo brutalių išorės jėgų, tiek nuo vidinės korozijos, vėlgi būtina ugdyti tą patį žmoniškumą, kaip tautos apsigynimui būtiną, jokia prievarta neįveikiamą tvirtovę. Būtent tam Vydūnas ir atiduos visą savo sąmoningą gyvenimą. Jo filosofija taps teoriniu to atsidavimo programos pagrindimu. Kaip pagrindas tai filosofijai daugiausia buvo panaudota senoji indų filosofija, ypač panenteistiškai pasaulį aiškinanti vedantos sistema.

Filosofiniai mąstytojo ieškojimai apėmė tris sferas: dorovę, etnosą ir religiją. Ieškoti atsakymų į būtent iš šių sferų kylančius klausimus

pirmiausia vertė empirinė patirtis, realiame gyvenime vykusių procesų stebėjimai. Tie stebėjimai rodė esant aiškių sąsajų tarp žmogaus dorovės ir jo santykio su tauta. Dorovės šaknų, irgi veikiamas tų pačių stebėjimų, būsimasis mąstytojas suvokė esant religijoje, t.y. žmogaus ir Dievo santykyje. Dievas po ilgesnių mąstymų ir studijų, ypač susipažinus su vedantos pagrindą sudarančiomis indų Upanišadomis, suvoktas kaip Didysis būties Slėpinys, iš kurio visa kyla ir į kurį visa vėl grįžta, kuris lemia viską, kas dedasi pasaulyje. „Vis man rodėsi, kad Dievas atskleidžia savo kūrimą visokiu būdu. Todėl ir kartojausi mintį, kad nieko nėra ir nieks nenusiduoda be Dievo valios ir galios", – rašė Vydūnas, prisimindamas dvasinius savo jaunystės ieškojimus (4, p. 393).

Jau subrendęs mąstytojas aiškins, jog dorovė esanti toji žmogaus reiškimosi forma, per kurią geriausiai atsiskleidžia jo dvasinės prigimties galia. Nedorumas žymi žmogaus dvasinį nuosmukį, dorumas – jame veikiančios dvasios vyravimą tarp visų kitų jame esančių jėgų, o pati dvasios galia, kaip mąstytojui kuždėjo Upanišadų išminčiai, yra dieviškumo apraiška žmoguje („Aš esu Brahmanas". „Aš esu Atmanas". „Atmanas – tai Brahmanas"). Žmogaus buvimas tautoje, dalyvavimas jos kultūros sklaidoje, ištikimybė jai susidūrus su sunkesniais išbandymais išryškina jo dorumą, o kartu – ir dieviškumo galios jame didumą. Vadinasi, tauta žmogui tokia pat dieviškoji duotybė, kaip ir jo paties buvimas šiame pasaulyje.

Visa savo kūryba Vydūnas aiškins, jog tikrąją žmogaus egzistencijos prasmę sudaro aktyvus dalyvavimas pasaulio evoliucijoje, kuri reiškianti nuolatinį jo sąmonėjimą ir esanti teleologiškai orientuota į jo sugrįžimą grynosios dvasios būvin. Sąmoningai suvoktas to tikslo realizavimas reiškiąs dvasinį žmogaus laisvėjimą, artėjimą į visišką išsivadavimą arba išganymą. Vadinasi, galutinis žmogaus ir pasaulio būties tikslas yra tas pats. Žmogus, nesvarbu, jis tai suvokia ar ne, yra globalaus kosminio vyksmo dalyvis. Faktiškai jis yra pagrindinis to vyksmo subjektas, nes juo reiškiasi dieviškoji sąmonė. Ją turėdamas (tiksliau būtų sakyti – evoliucijos būdu jai subręsdamas), žmogus tampa Dievo valios vykdytoju. „Kiekvienas žmogus pasaulio Kūrėjo

vartojamas kaip priemonė visam gyvenimui gyvinti ir tobulinti. *Kuo sąmoningesnė ši priemonė, tuo reikšmingesni yra jo pastangų daviniai visam pasauliui*“, – teigia mąstytojas (4, p. 416) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*).

Daugiausia susitelkdamas į žmogaus, kaip pagrindinės pasaulio gyvinimo priemonės, dvasinio tobulėjimo peripetijas, pateikdamas išsamų to tobulėjimo prasmės išaiškinimą bei nusakydamas būdus jam siekti, Vydūnas kartu nepalieka žmogaus vieno akistatoje su Didžiuoju Slėpiniu, t.y. Dievu, neapsiriboja vien individualių jo pastangų toje akistatoje pabrėžimu. Žmogaus esmė yra dvasinė, t.y. dvasinio absoliuto dalis, tačiau ji reiškiasi pasaulyje, tam reiškimuisi naudodamasi gamtiškajam pasauliui priklausančiu kūnu, kuriame reiškiasi gamtos galios. Tokiu būdu sukurtas žmogus yra tarsi tas laukas, kuriame ryškiausiai pasimato dvasinio ir materialaus pasaulio sintezė, substancijos vieningumas. O tai rodo žmogaus vietos ypatingumą visumos struktūroje. „Žmoguje susitinka dvi srovi, – teigia mąstytojas, – viena iš apačios, antra iš aukštybės, dvi galybi – viena gamtiška-materinė, antroji dvasinė-sąmoninga, arba save žinanti“ (3, p. 34). Taip žmogus patenka ir akistaton su pasauliu, paties Dievo taip pat vedamu sąmonėn (Vydūnas pasakytų – „sąmonybėn“). Toje akistatoje ir atsiskleidžia žmogaus būties ir jo laisvėjimo dramatizmas. Į jį Vydūnas žvelgia kaip į globalaus būties vyksmo neišvengiamybę. Mat žmogaus buvimo pasaulyje ir jo laisvėjimo drama nesutelpa vien individumo lygmenyje. Pakankamai dvasiškai ūgtelėjęs žmogus savo sutelktomis pastangomis galįs visiškai atsiriboti nuo pasaulio ir panirti dvasios gelmėn, t.y. išsivaduoti, tapti visiškai laisvas. Ta galimybe kartais ir pasinaudojama. Tačiau tie pasinaudojimai veikiau išimtys, o ne taisyklė. Žmogus, kaip pasaulio gyventojas, kaip apibrėžtos jo istorinės raidos atkarpos dalyvis, o ne kaip tą raidą gerokai pralenkusi išskirtinė esybė, kartu su tuo pasauliu išgyvena tai atkarpai skirtus išbandymus. Ir išgyvena vėlgi ne tik kaip individuali esybė, bet ir kaip tuo pat metu gyvenančių žmonių bendrijos narys: neša kartu su visa ta bendrija – žmonija tai, ką tuo laiku jai tenka nešti. Tautą jis taip pat suvokia kaip duotybę, kuri įpareigota jam, o jis įpareigotas jai.

Žmonija jau yra nuėjusi ilgą grįžimo į visuotinį dvasinį būvį kelio dalį, tačiau to kelio galas dar esąs labai toli. O ėjimas juo – tai nuolatinis savo netobulumo, savo susitapatinimo su gamtos pasauliu, savo dalių tarpusavio susipriešinimo įveikimas. Toji žmonijos kelionė tobulumo link, nors ir vyksta pagal nustatytą kryptį, nėra lengva ir neskausminga. Ją žymi ne tik pakilimai, bet ir nuosmukiai, ne tik stulbinantys civilizacijos bei dvasinės kultūros laimėjimai, bet ir sukrečiančios pačios žmonijos sukeltos katastrofos.

Žvelgdamas į savo gyvento laiko pasaulio vyksmus, juose Vydūnas matė didelius išbandymus, tekusius žmonijai globaliai vienijantis. Jau kelis šimtmečius vykstančio šito vienijimosi lygmenys esą du – civilizacinis ir dvasinis. Civilizacinis apėmė mokslo, technikos, ūkio sferas. Čia pasiekti laimėjimai pasaulį vienijo akivaizdžiai . „Paskutiniais šimtmečiais žmonijos tautos vis geriau susipažino ir pradėjo vis gyviau santykiuoti. Susisiekimo priemonės tobulėjo. Pasidarė galima per jūras, vandenynus plaukti garlaiviais, per plačius žemės plotus keliauti traukiniais ir pagaliau lėktuvais skrist aplink visą pasaulį“ (3, p. 449). Tačiau nuo civilizacijos spartos ėmė atsilikti dvasinė pažanga, nuo jos žmonija faktiškai nusisuko. Tas nusigręžimas reiškė žmonijos pasidavimą materijos galioms, kurioms veikiant ėmė vis labiau silpnėti dvasinės kultūros vaidmuo gyvenime, jos poveikis žmogui. Šiam susilpnėjus, žmonijoje vis labiau ėmė reikštis agresyvios ir destruktyvios jėgos, kurias įveikti, sutaurinti ir pajungti dvasiniam pradui buvęs ir tebesąs jos būtiškasis uždavinys.

Šitas pasidavimas griaunančioms visatos galioms, Vydūno aiškinimu, žmonijai XX amžiuje „kainavęs“ didžiules kančias – du pasaulinius karus. Patys tie karai, anot mąstytojo, buvę bandymai agresyvia jėga vienyti pasaulį ir tąja jėga jį užvaldyti. Kartu tai buvusi lyg ir Visatos Kūrėjo žmonijai siųstoji bausmė už tai, kad ji „nėjo savo pareigų“, ignoravo dvasios ugdymo priedermę, pakrypo materijos galių pusėn ir taip kiek išklydo iš jai skirtos dvasinės evoliucijos kelio bei prisišaukė griaunančiųjų galių protrūkį. Patirtos kančios turėtų nuskaidrinti dvasią ir sustiprinti žmonijos ryžtą vienytis tos dvasios ugdymo pagrindu.

„Grumena ir siaučia žmonijos audra. Bet visuomet po audrų aušta tarpimo ir žydėjimo laikai. Kūrybinis veiksmas kaip tik yra gyvas po naikinamų vyksmų. Jau karams šėlstant, iškyla visokios žmoniškumo naujybės ir visa, kas yra padaryta. Todėl galima tikėti, kad griaunančių galių veikimo laiku jau ir prasiveržia kuriančiosios, gyvinančiosios“, – rašė mąstytojas Antrojo pasaulinio karo metu (4, p. 407).

Vienijimasis dvasiniu pagrindu irgi vykstąs, nors ir ne taip pastebimai ir ne taip sparčiai, kaip plėtojasi civilizacija. Kaip vieną iš svarbiausių to vienijimosi sąlygų mąstytojas iškelia tai, kad tiek atskiras žmogus, tiek kiekviena tauta turėtų būti laisvi ir siekti savo dvasios galių išsiskleidimo, kultūros suklestėjimo, ir kartu tą siekį žadinti kituose žmonėse ir kitose tautose. „Bet kur žmonės kaip nors sugyvena, jeigu ir yra skirtingo tautiškumo, čia karų tarp jų nėra. Ir iš to spręstina, kad nebūtų karų, jeigu visa žmonija pasidarytų vieninga ir kiekviena jos dalis linkėtų kitoms tarpimo ir gerbūvio, jeigu visi žmonės išmanytų, kad žmonijos vieningumą pasiekti tegalima žmonių taurėjimu“, – aiškino Vydūnas tuoj po karo (3, p. 438).

Tautų suklestėjimą, o ne jų niveliaciją, pavergimą ir naikinimą Vydūnas laiko dėsningu būties vyksmo dalyku, kurio pažeidimas, t.y. prievarta, žmonijos ne suvienija, o tik dar labiau supriešina, dar labiau suskaldo, sukelia neapykantos protrūkius. Mat kiekviena tauta Visumos kūrybos vyksme turinti jai skirtą uždavinį ir nevalia trukdyti jį įgyvendinti. Mąstytojo aiškinimu, „turėtų būti išsamiai atsižvelgta į kiekvieno žmogaus, kiekvienos tautos savitumą, skatinamos bei puoselėjamos jos esmingumo apraiškos. Tai yra ypatingas Kūrėjo valios įsakymas, duotas visiems žmonėms ir visoms tautoms. <…> Kuo veikiau yra skatinamas kiekvienos tautos savitas susiformavimas, tuo labiau reikia siekti gyvenimą teigiančio susitelkimo bei atitinkamų santykių“ (5, p. 59).

Žvelgdamas į tik atgimusią Lietuvą, Vydūnas buvo tvirtai įsitikinęs, jog tautai atitekusi politinė nepriklausomybė yra didįjį kūrybos vyksmą valdančio ir visos žmonijos raidą lemiančio likimo dovana. Jos mūsų tauta nusipelniusi už tai, kad per didžiausius pavergimo sunkmečius išliko gyva ne tik fiziškai, bet ir dvasiškai, kupina kūrybos galių.

Politinės permainos jai atnešusios laisvą būtį – sąlygą toms galioms skleistis. Pats skleidimasis, t.y. visokeriopa tautos raiška, jos augimas, visiškai nereiškia egocentriško išsiskyrimo, atsitvėrimo nuo tautų bendrijos, priešpriešos žmonijos vienijimuisi, į kurį esąs nukreiptas dieviškasis Visumos kūrybos vyksmas. Tautos išaugimas ir sustiprėjimas reiškia vienos iš integruotai veikti turinčios žmonijos dalių sustiprėjimą. Kuo sveikesnės ir stipresnės bus visos tos dalys, tuo harmoningesnė bus visos žmonijos būtis ir tolesnė raida. Kūrybos galių neturinti ir tos kūrybos vaisių subrandinti negalinti tauta esanti pasmerkta sunykti. Beje, tų galių neturėjimas reiškiąs ir laisvos valios, t.y. pačios laisvės, neturėjimą. Išorinė nepriklausomybė tada faktiškai neturinti jokios prasmės.

Taigi į savąją tautą Vydūnas žvelgė ne tik kaip į turinčią teisę savarankiškai tvarkytis, bet ir kaip privalančią tą teisę ir pačią laisvę įprasminti savo įnašu į visos žmonijos dvasinio skaidrėjimo vyksmą, į pasaulinį kultūros procesą. Tauta pirmiausia turinti būti duodanti ir tik paskui imanti. Tokia esanti tautos laisvės prasmė.

Lietuva Vydūnui atrodė pakankamai sparčiai auganti, stiprėjanti, turinti daug jaunatviškų galių ir reginti pakankamai šviesią savo raidos perspektyvą, kurią mąstytojas siejo su paties likimo – Aukščiausios Apvaizdos – parinkta užduotimi: pasaulio raidoje esmingai prisidėti prie žmoniškumo puoselėjimo. Tos Apvaizdos ženklus Vydūnas matė tame, kad ir „juodžiausios" priespaudos sąlygomis tauta išliko gyva ir kūrybinga, bei tame, kad pati nepriklausomybė buvo ne iškovota, o tiesiog duota. „Ir nuolatai turėtume atsiminti, kad ne mes patys ją pasiėmėme, bet kad laisvė mums teko. Iš ypatingų padėčių ir santykių pasaulyje ji mums radosi. *Laisvė yra lietuvių tautai suteikta.* Berods ne žmonių", – aiškino Vydūnas (4, p. 258) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*). Kaip „taurių, kilnių, šventų galybių" suteikta dovana toji laisvė tuo pačiu ir įpareigoja ją naudoti kilniems tikslams. Valstybė tuos tikslus iš esmės įgyvendinanti. Esą matomi žmoniškumo didėjimo požymiai žmonių santykiuose, vis labiau įsigali teisingumas, dora, visur esama daugiau kultūros. Tasai tobulėjimas vyksta nelengvai, nes reikią įveikti daug iš nesenų priespaudos laikų „paveldėtų" blogybių, kurios yra apgadinu-

sios kai kurias gerąsias tautos savybes, įdiegusios ne visai gerų įpročių ir pan. Tasai paveldas daugelyje gyvenimo sferų uždedąs savo antspaudą, ypač jaučiamas politikoje, valdžios institucijų darbe, viešajame gyvenime. Tai, Vydūno manymu, būtina įveikti. Tačiau tas įveikimas turįs būti ne žmogų gniuždantis, ne represyvus, o atvirkščiai – vykti kantriai ugdant žmogaus vidinę – sielos kultūrą, žadinant ir palaikant dvasios laisvės siekimą. Pats Vydūnas tikėjo, kad jo paties raštai ir kalbėjimai tąjį siekimą sugestyviai žadina.

Vienu iš svarbiausių žmonijos dvasinio atsigavimo, tolesnio augimo bei vienijimosi veiksnių Vydūnas laiko religingumo, kuris senesniais laikais buvęs daug gyvesnis, atgaivinimą. Turinti iš esmės pasikeisti žmogaus sąmonės kryptis, kuri paskutiniu metu „buvusi vis giliau smeigiama į daiktiškumą“. Dabar ji turėtų „atsigręžti į savo kilmę, per savo vidų – į Didįjį Slėpinį, į visą gobiančią Galią. Tada žmonės būtų tobulesnio žmoniškumo ir jie visai kitaip santykiuotų vieni su kitais. Santykiuotų taip ir tautos visos. Žmonijos vienybė būtų nuolatai tvirtinama <...> Ir tad atsiskleistų vis aiškiau esmiškasis žmoniškumas“ (3, p. 451). Tokiai sąmonės krypčiai stiprėti padedanti pažintis su senovės tautų dvasiniu paveldu, su jų religine patirtimi. Per paskutinius porą šimtmečių pasidarę prieinami senųjų religijų paminklai (mitologiniai šaltiniai, šventraščiai ir kt.). Iš jų pasidarę aišku, jog nuo seniausių laikų buvo siekiama „suvokti gyvenimo prasmę ir reikšmę bei visuotinės būties esmę ir jos paslaptis“ (5, p. 70). Visos religijos, nors ir skirtingai, ryškinusios tą pačią būties esmę, orientavusios savo tikinčiuosius siekti to paties Didžiojo Slėpinio. „Daugianarė žmonija su milijonais savo gyvenimo apraiškų vidiniais būdais buvo vedama prie ypatingo ir savito gyvenimo turinio jautimo“ (5, p. 71). Tokio senovės tautų religinių siekių bendrumo (nors tada ir nesuvokto), žinojimas, Vydūno įsitikinimu, esąs reikšmingas dabarties žmonijos bendrumo jausmui. „Jis padeda žmonėms subręsti vieningam bendrumui“ (5, p. 134).

Būdamas tvirtai įsitikinęs, kad „visa žmonija turi suvokti savo vienybę kaip sąmoningą tauriausią žmoniškumą“ (5, p. 100), Vydūnas iškeliavo Amžinybėn. Ar dabartyje vykstantys pasaulio globalėjimo

procesai veda būtent į tokią vienybę, parodys laikas. Aišku kol kas tik tai, kad žmonija tikrai vienijasi, bet to vienijimosi pagrindas, deja, ne dvasinis, kaip tikėjosi Vydūnas, o materialinis. Dominuoja žinių visuomenės, moderniausių technologijų, ypač informacinių, kūrimo bei tobulinimo tendencijos ir pro jas nelabai tesimato kiti, aukštesni, siektini žmonijos tikslai. Kol kas nestiprėja ir žmonijos buvimo su Dievu jausena, nors religijos tarpusavyje vis labiau suartėja ir vis geriau suvokia, jog ne konfrontacija, o santarvė labiau padeda išsaugoti žmogaus dvasingumą šiandieninės globalizacijos iššūkių akivaizdoje, jog ir patsai tas dvasingumas yra bendras visiems žmonėms, kokioje šventovėje jie besimelstų. Aišku ir tai, kad Vydūno apmąstytos su globalizacija susijusios aktualijos (ypač materialinės ir dvasinės kultūros santykis) iš esmės tebėra tos pačios ir šiandien, gal tik kitoks jų atspalvis, gal tik kitokiomis sąvokomis jos apibūdinamos ir yra išplėstos naujais aspektais. Ypač aktualus tebelieka optimistinis Vydūno įsitikinimas, kad „dvasinė žmogaus ir viso gyvenimo vertybė pradės vėl žmonių tarpe šviesėti. Dora, menas ir mokslas apreikš daugiau dvasios“ (7, p. 52). Tos dvasinės vertybės ilgesys vis tarp daugiau žmonių stiprėja, o tai gali būti požymis to, kad ir visa žmonija susitelks pagrindiniam tikslui – puoselėti tą vertybę.

Literatūra

1. VYDŪNAS. *Amžina ugnis. Probočių šešėliai. Pasaulio gaisras* [dramos], Vilnius: Alma littera, 2001, 598 p.
2. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 1, Vilnius: Mintis, 1990, 564 p.
3. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 2, Vilnius: Mintis, 1991, 496 p.
4. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1992, 504 p.
5. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 4, Vilnius: Mintis, 1994, 430 p.
6. VYDŪNAS. Tikrasis Vydūnas // *Naujas žodis*, 1928, nr. 1, p. 3–4.
7. VYDŪNAS. Mano kalbos Kaune // *Darbymetis*, 1922, nr. 5, p. 48–53.
8. BAGDONAVIČIUS, V. *Sugrįžti prie Vydūno*, Vilnius: Kultūra, 2001, 526 p.
9. BAUMAN, Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui* / Iš anglų k. vertė V. Rubavičius. – Vilnius: Strofa, 2002, 208 p.
10. TOMLINSON, J. *Globalizacija ir kultūra* / Iš anglų kalbos vertė A. Mardosaitė. – Vilnius: Mintis, 2002, 254 p.

Kn.: Tautinės tapatybės dramaturgija: lietuvių tautinis identitetas ir integralumas kintančiame pasaulyje, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2005, p. 101–109.

VYDŪNO „RAŠTŲ" KETVIRTAJAM TOMUI* PASIRODŽIUS

Savo kultūrine veikla ir daugiašakiu kūrybiniu palikimu Vydūnas sudaro įstabų mūsų kultūros reiškinį XX a. pirmojoje pusėje. Tai vienas iš aktyviausių tautos dvasios puoselėtojų, vidinių jos galių ugdytojų, tikras žmoniškumo apaštalas, kuriam rūpėjo, kad tauta ne tik būtų politiškai laisva, bet ir žinotų savo egzistencijos prasmę, būtų geras dvasinio tobulėjimo pavyzdys tautų būryje.

Vydūnas įstabus ne tik tuo, kad žmogaus dvasinį tvirtumą laikė būtina sąlyga nepalūžti vergovės sąlygomis bei iš tos vergovės einant laisvėn, bet ir tuo, kad labai aiškiai suprato, jog išorinė laisvė tautai dar nesuteikia tikrosios laisvės, kurios reikia labai atkakliai siekti, vaduojantis iš vidinių savo pačios silpnybių. Jis jautėsi atliekąs tautoje žmoniškumo žadinimo, mokymo jo siekti misiją. Gaila, kad apie tokios misijos aktualumą nepasistengėm išgirsti, vos tik pasiekę nepriklausomybę. Šiandieninė mūsų realybė pati akivaizdžiai rodo, kad Vydūnas buvo visiškai teisus. Gaila, kad ji tą aktualumą rodo savo negatyviąja puse, t.y. rodydama, kas atsitinka, kai visiškai nepaisoma to, ką prieš kelis dešimtmečius skelbė taurus išminčius.

Dabar vydūniškoji išmintis jau laisvai prieinama, reikia tik jai atsiverti. Gausus Vydūno palikimas, kurį sudaro daugiau kaip 60 įvairias kultūros sritis apimančių knygų, reikšminga dalimi „Minties" leidyklos dėka yra sugrįžęs mūsump. Pagrindinės Vydūno kūrybinės raiškos sferos – grožinė literatūra (dramaturgija) ir filosofija. Su Vydūnu dramaturgu prieš 26 metus buvo supažindinusi „Vaga", išleisdama į mūsų dramaturgijos aukso fondą įeinančias filosofines Vydūno dramas „Amžina ugnis", „Probočių šešėliai" ir „Pasaulio gaisras". Šiandien ši rinktinė – bemaž tokia pat bibliografinė retenybė kaip ir Tilžėje kadaise išėjusios Vydūno knygos.

* Vydūnas. Raštai. T. 4. – Vilnius: Mintis, 1994. – 430 p.

Filosofija sudaro tiek visos šio kūrėjo veiklos bei gyvenimo principų, tiek kūrybos idėjinį pagrindą. Taigi „Mintis“ per 1990–1994 m. išleido beveik visą Vydūno filosofinį palikimą – keturis filosofinių raštų tomus. Į pirmuosius tris tomus tilpo didžiausioji dalis paties autoriaus publikuotos filosofinės kūrybos – visos knygos, reikšmingiausias vertimas (senosios indų filosofinės poemos „Bhagavadgytos“) ir diduma filosofijos publicistikai bei eseistikai priklausančių straipsnių.

Visai neseniai pasirodęs paskutinis, ketvirtasis tomas ypatingas pirmiausia tuo, kad į jį sudėti neskelbti Vydūno darbai. Jame atsiskleidžia nežinomasis Vydūnas. Ilgą laiką apie neskelbtąjį mąstytojo palikimą težinojome tik tiek, kad jo būta. Net nežinojome, ar jis bėra. Mat per paskutinį karą žuvo gana stambūs Vydūno veikalai, tarp jų netgi jau išspausdinta filosofinė knyga apie žmonijos sąmoningumą, vokiškai rašyto veikalo apie sąmonę bei lietuviško apie tautinį Mažosios Lietuvos lietuvių gyvenimą rankraščiai. Atsivėrus laisvam bendravimui su išeivija, ėmė aiškėti, koks yra ir kur yra nedingęs paskutinių Vydūno gyvenimo metų palikimas.

Bendraujant su Čikagos Vydūno draugijos fondu, jos pirmininku Vytautu Mikūnu, su įžymiu lituanistikos lobyno kaupėju Broniumi Kvikliu, profesoriumi iš Atlantos (JAV) Pranu Zunde, buvo gauta iš esmės viskas, ką Vydūnas dar paliko ir kas iš to palikimo buvo išsaugota. Pridėjus kiek ankstesnę šviesios atminties vokiečių profesoriaus Viktoro Falkenhahno (beje, Vydūno mokinio) dovaną – keleto vokiškai rašytų mąstytojo straipsnio mašinraščių, susidarė tokia palikimo dalis, kuri sudarė 23 spaudos lankų knygą. Toji knyga ir yra ketvirtasis raštų tomas. Jo turinys reikšmingas ne tik kaip pirmoji daugelio dalykų publikacija, bet ir tuo, kad gana adekvačiai ir išsamiai atspindi bene pačios dramatiškiausios Vydūno gyvenimo atkarpos dvasią. Čionai skelbiama daugiausia darbų, rašytų dvejus metus trukusioje dramatiškoje kelionėje iš Tilžės į Detmoldą. Dramatiškoji patirtis juose gerai atsispindi. Tačiau iš jų ryškus dar vienas įstabus dalykas – nepaprastas mąstytojo pasaulėžiūrinių principų nuoseklumas ir tvirtas jų laikymasis bet kokiomis sąlygomis. Mąstytojas su nepalaužiamu optimizmu ir tragiškos patirties

akivaizdoje teigia, kad žmogus drauge su visa žmonija kyla aukštyn, eina evoliucijos keliu į dvasios išsivadavimą, Dievop. Skaudieji žmonijos gyvenimo vyksmai neišmuša iš kelio, o jį kaip tik sutvirtina, nes evoliucija esanti ne tiesus kilimas, o vingiuotas ir gana komplikuotas kelias, kurio generalinė kryptis – tobulėjimas. „Visame, kas nusidavė, kas buvo gera ir pikta, malonu ir skaudu, visose nelaimėse, baisiuose gamtos įvykiuose, maruose ir karuose, kada žūva žmonės, maniau matyti ne Dievo papykį ir baudimą, bet ryškinimą tam tikros prasmės Kūrybos eigoje“, – rašė Vydūnas karo metu. Į tuos žodžius, norint neprarasti vidinės pusiausvyros ir tvirtybės, verta įsiklausyti ir šiandien, žinant, kokie sukrėtimai apėmę dabarties pasaulį.

Dominuojanti ketvirtajame tome skelbiamų darbų problematika – religinė, nes religijos vaidmenį mąstytojas laikė lemiamu žmonijos dvasinėje evoliucijoje. Religija dažniausiai traktuojama kaip svarbiausias žmoniją vienijantis veiksnys. Stambiame veikale „Didysis dabarties žmonijos patirties klausimas kosminiu požiūriu“ parodomas mėginimas vienyti žmoniją kitu pagrindu – naudojant grubią ir žiaurią militaristinę jėgą, kurią pasitelkė Adolfas Hitleris. Beje, šiame viename iš pačių įdomiausių Vydūno filosofinių kūrinių parodomas tragiškas vokiečių tautos likimas, kurį ji pati prisišaukė, sukeldama antrą iš eilės pasaulio gaisrą. Šioje vokiškai rašytoje studijoje skamba optimistinė išvada, kad galutinis rezultatas net po didžiausio pralaimėjimo būna laimėjimas. Tiktai laimi ne kuri nors kariaujančioji pusė, o kylantis žmoniškumas, kurį likimui kartais tenka skaidrinti didelėmis kančiomis. Šioje išvadoje – ne tik paties Vydūno dvasinė patirtis, bet ir raginimas mums tikėti, kad ir mūsų dienų žmonijos dauguma prie laimės žiburio kopia per dideles kančias.

Pasisakymas per Lietuvos radiją 1994 m. lapkričio 4 d.

AR VERTA ATGIMTI MAŽOSIOS LIETUVOS MĖGĖJIŠKO TEATRO TRADICIJAI?

Lietuviškasis mėgėjiškas teatras Mažojoje Lietuvoje su nedidelėmis pertraukomis gyvavo keturis dešimtmečius – nuo 1895 m. pradžios iki 1935 m. pradžios. Tiesa, nuo 1923 m. Lietuvai priklausiusiame Klaipėdos krašte tasai gyvavimas prasitęsė dar ketveriais metais – iki 1939-ųjų. Tieji keturi dešimtmečiai buvo ypatingi lietuvininkų gyvenime, ypatingas kartu buvo ir mėgėjiško teatro vaidmuo. Lietuviškieji mėgėjiški to laikotarpio spektakliai lietuvininkams reiškė kur kas daugiau negu galimybę dalyvauti meninėje saviveikloje (vaidintojams) ar pramoginio atsipalaidavimo formą (žiūrovams). Toks mėgėjiško teatro vaidmuo būtų pakankamas normalaus tautos kultūrinio gyvenimo sąlygomis. Tačiau sąlygos buvo ne visai normalios, nes tautai reikėjo ne tik duona kasdienine rūpintis ir teatrais bei koncertais nuo tų rūpesčių atsipalaiduoti. Jai reikėjo gelbėtis nuo išnykimo, nuo paskendimo vis labiau įsibėgėjančios germanizacijos bangose. Todėl ir kūrybinė Rytprūsių lietuvių raiška pirmiausia turėjo būti pajungta tautinei savimonei bei savigarbai ugdyti, tautinio tapatumo pajautai stiprinti, dvasiniam pasipriešinimui prieš nutautinimą budinti. Lietuviškieji koncertai ir spektakliai taip pat stiprino lietuvininkų bendruomeniškumą ir tautinį solidarumą. Kartu tai buvo ir lietuvininkų kultūrinio modernėjimo, jų kūrybinių galių sklaidos apraiškos, tautos estetinio lavinimo pamokos, veržimosi iš provincialumo į bendrąją visos lietuvių kultūros tėkmę ženklai. Koncertinis dainų atlikimas bei gana sudėtingų dramos kūrinių sceninė interpretacija Mažojoje Lietuvoje, galima sakyti, atsirado pačiu laiku: čia jau tilo natūralioje aplinkoje skambėjusi liaudies daina, nyko kiti spalvingi etnokultūros reiškiniai. Lietuviškos šventės iš esmės perėmė estafetę iš gęstančios etnokultūros ir grindė kelią profesionaliosios kultūros tapsmui, kuriam, deja, dėl žinomų istorinių aplinkybių čia nebuvo lemta iki galo subrandinti savo vaisius.

Mėgėjiško teatro tradicija Mažojoje Lietuvoje prasidėjo 1895 m. vasario 17 d., t.y. puspenktų metų anksčiau negu tokia tradicija palangiškiu spektakliu „Amerika pirtyje“ prasidėjo Didžiojoje Lietuvoje. Tą dieną, t.y. 1895 m. vasario 17 d., minint pirmosios mažlietuvių kultūrinės draugijos „Birutės“ dešimtmetį, Tilžėje Šaulių salėje buvo suvaidinta A.Fromo-Gužučio istorinė drama „Išgriovimas Kauno pilies 1362 m.“ Spektaklį režisavo pirklys Juozupaitis. Vakaro metu įvyko ir pirmasis lietuviškų dainų koncertas.

Visus rengėjų lūkesčius pranokęs sukaktuvinis renginys tapo neregėta negirdėta vietos lietuvių, ir ne tik jų, švente. Kaip rašo „Nauja lietuviška ceitunga“ (1), salė buvo pilnutėlė – sugužėjo apie 800 žmonių, tarp kurių „ir iš maskoliškosios Lietuvos buvo nemažas skaitlius <…> Tarp suėjusių radosi visokių stonų, buvo mokytų vyrų, daktarų, juristų, kunigų, mokytojų, studentų, buvo ir prastesnių žmonių, buvo šilkuose šnabždančių, buvo ir miline sermėga apsisiautusių <…> Programas buvo labai gražiai sutaisytas“. Ypač „labai gražios ir muzikališkai labai vertingos“ buvusios dainos, kurias padainavo penkios moteriškės ir du vyrai iš Didžiosios („maskoliškosios“) Lietuvos. Anot laikraščio korespondento, „tokių dainų balsų pas mus jau negalima rasti, o kitų giminių dainų balsuose tokių gaidų noprasnai ieškoti. Tai yra skarbas, kurį tikt vien lietuviška giminė tetur, dėl kurio ji gal didžiuotis“. Įspūdinga buvusi ir Tilžės dragūnų orkestro atliekama lietuvių, vokiečių, italų kompozitorių muzika. Ypač visiems patikusios neseniai mirusio nuoširdaus lietuvininkų bičiulio ir užtarėjo Tilžės gimnazijos mokytojo E.Gisevijaus kompozicijos, V.Kudirkos polka ir mazurka. Įspūdį darė ir po spektaklio rodyti gyvieji paveikslai (abrozdai), kurių vienas vaizdavo besikaunančius kryžiuočius ir lietuvius, kitas – derybas po karo. Šventė buvo pirmasis toks lietuviškas renginys, pagal kurio pavyzdį (t.y. su dainomis, vaidinimu, gyvais paveikslais – vėliau su skaidrėmis) buvo rengiami kiti vakarai ar šventės.

Tasai pirmasis spektaklis ir koncertas „Birutę“ tiesiog išgelbėjo nuo likvidavimosi ir prikėlė naujam gyvenimui. Mat ši pirmoji lietuviškoji Rytprūsių draugija buvo jau išsisėmusi ir visiškai nusilpusi,

todėl buvo beveik nuspręsta, kad jubiliejinė šventė bus finalinis jos veiklos taškas. Spektakliui ir dainavimui labai patikus gausiai susirinkusiems žiūrovams, pasipylė pageidavimai rengti ir kitas tokias šventes. Po šventės dviems mėnesiams praėjus (1895 m. kovo 29 d.), susirinkusi draugija nutarė parengti po dvi metines šventes – žiemos ir vasaros – „žieminę“ ir „vasarinę“ (2). To nutarimo keletą metų buvo stropiai laikomasi. Tų pačių 1895 m. birželio 23 d. įvyko „vasarinė“ šventė taip pat Tilžėje, tik jau atvirame ore – Šaulių parke. Ji sutapo su Mažojoje Lietuvoje dar švęstomis Joninėmis ir dėl to buvo dar įspūdingesnė. Tiesa, spektaklio tada nebuvo, dainavo „3 žemaitiškos daininінkės bei tiek jau dainininkų“. Jaudinančią kalbą pasakė G.Sauerweinas (3).

Pirmosios šventės (t.y. 1895 m. vasario 17 d.) spektaklis buvo vertinamas skirtingai: vieni peikė ne itin vykusią mėgėjų aktorių vaidybą, dekoracijas, režisūrą (8), kiti gyrė dėl reginio įspūdingumo ir paveikumo žiūrovams. Pavyzdžiui, „Nauja lietuviška ceitunga“, pabrėžusi, jog svarbiausioji šventės dalis buvusi vaidinimas, pažymėjo, kad vaidinti sekėsi gerai, kad ypač įspūdingi buvę žibą kunigaikščių Kęstučio ir Vaidoto aprėdai, „kaip retai kur kokiame didžiame teateryje“. „Iš viso imant buvo parodymas geras ir retai kada galės diletantai (turima galvoje mėgėjai. – *V. B.*) tokį gražų teatrą parodyti kaip šitas buvo“, – reziumuoja laikraščio korespondentas (1). Dėl spektaklio kokybės ir paveikumo teisūs, matyt, buvo ir vieni, ir kiti: kad ir silpnas mėgėjiškas vaidinimas daugumai lietuvių buvo didelė naujiena, pirmoji gana paveiki pažintis su teatru. Tai, kad spektakliu žiūrovas buvo patenkintas, rodo, jog lietuvių publikai teatras buvo tikrai reikalingas. Tasai reikalingumas ir buvo svarbiausia paskata tam, kad lyg ir atsitiktinai gimęs mėgėjiškas proginis spektaklis neliktų vieninteliu blykstelėjimu lietuvininkų kultūriniame gyvenime, o duotų pradžią gyvai mėgėjiško teatro tradicijai, kuriai, kaip jau minėta, Mažojoje Lietuvoje buvo lemta gyvuoti 40 metų, t.y. iki tol, kol 1935 m. pradžioje nacistinė valdžia uždraudė bet kokią lietuvišką veiklą, uždarė visas tuo užsiimančias draugijas.

„Birutės“ dešimtmečio šventė parodė vieną svarbų dalyką: atbundanti tauta negali tenkintis vien deklaratyviu patriotizmu, koks buvo

reiškiamas pirmaisiais keleriais draugijos gyvavimo metais, kai buvo sakomos patriotinės kalbos, daromi romantiškos dvasios įkvėpti pranešimai apie garbingą tautos praeitį, skaitomi padavimai, pasakos bei kitokie tautosakos dalykai, raginama mylėti ir puoselėti gimtąją kalbą ir pan.

Dabar jau reikėjo ne tik kalbų, raginimų, bet ir veiksmo, o jo iki tol buvo mažoka – nepavyko, kaip užsimota, leisti knygų, kalendorių, periodinio leidinio, organizuoti šventadieninių mokyklų. Spektaklis su koncertu buvo jau gana pavykęs konkretus veiksmas, davęs daug geresnių rezultatų, negu buvo tikėtasi. Jis daug efektyviau būrė lietuvininkus. Anot Vydūno, „į žmones tas vakaras padarė didį įspūdį ir lietuviškumą daugiau sužadino negu seniau sakytos kalbos“ (20, p. 55). Kartu tai buvo ir akivaizdi paties lietuviškumo gyvumo apraiška, nes lietuviai pademonstravo galį kurti, galį, kaip ir toli pažengusios laisvos tautos, turėti savo gyvąjį meną ir aktyvų jo suvokėją. Beje, į savo kūrybingumo potencijų aktyvinimą kaip tik ir orientavosi jaunesnieji to meto „Birutės“ draugijos nariai, pirmosios šventės organizatoriai. 1894 m. lapkričio 4 d. draugijos susirinkime, kuriame buvo aptarta būsimosios šventės programa, E.Jagomastas kalbėjo: „Mes turim svetimos giminės žmonėms parodyti, jog mes galime to ypatiško ištaisyti, jog ir mes ne esame visai be jokių sylų <...> Reikia tą šventę iškilmingai švęsti, ypač dėl mūsų pačių lietuvių, kurie papratę ką ypatiško vien tikt nuo vokiečių tepamatyti, kurie visai nusiminę yra, kad jų pačių tauta jau niekad ko aukštesnio neištaisys <...> Rods mes toli užpakalyje pasilikom už kitus mūsų draugbrolius; anie tur savo teaterius ir koncertus, to dar mes neturime, bet dabar laikas ir šičion apie tai pasirūpinti“ (10).

„Birutės“ draugija su pakilimais ir nuosmukiais po pirmosios savo šventės gyvavo dar beveik 20 metų, t.y. iki Pirmojo pasaulinio karo, ir tąją jos gyvybę didžiąja dalimi palaikė būtent teatrinė ir koncertinė veikla. Po pirmosios šventės penkerius metus kasmet savo „žieminei“ šventei draugija parengdavo ir Tilžėje parodydavo po naują spektaklį. 1896 m. vasario 16 d. buvo parodyta Jono Griniaus drama „Kova ties Žalgiriu“, 1897 m. vasario 14 d. ir birželio 20 d. A.Fromo-Gužučio drama

„Ponas ir mužikai“ (liepos 14 d. parodyta ir Klaipėdoje), 1898 m. vasario 20 d. A.Asnyko „Kęstutis“, 1899 m. vasario 12 ir birželio 25 d. Vydūno „Pasiilgimas veldėtojo“, 1900 vasario 25 d. A.Vilkutaičio „Amerika pirtyje“. 1901 m. žiemos šventėje (vasario 17 d.) buvo pakartotas pirmosios šventės (1895 m. vasario 17 d.) spektaklis „Išgriovimas Kauno pilies 1362 m.“ Po to „Birutės“ teatrinė veikla visai apmirė ir iki 1908 m. nebuvo parodytas nė vienas spektaklis. 1908 m. atkutę draugijos nariai per likusį gyvavimo laiką dar parengė šešis naujus spektaklius: 1908 m. A.Macijausko „Užburtą kunigaikštį“, 1909 m. J.Vanagaičio „Atlygino“ ir „Raudvylas“, 1910 m. J.Vanagaičio „Testamentas“ ir „Žentas“, G.Žemkalnio „Birutė“. Kai kurie iš jų rodyti ir pakartotinai. Sprendžiant iš šio laikotarpio spektaklių aprašymų spaudoje, dauguma jų nebuvo itin stiprūs, o kai kurie – ir visai nevykę. Pavyzdžiui, rašydama apie 1908 m. birželio 28 d. Tilžėje Jokubinės salėje vaidintą spektaklį „Ponas ir mužikai“, „Nauja lietuviška ceitunga“ konstatuoja: „Užvedimas buvo silpnokas ir lošikai kartais patriko, matyt, kad ar tam negaudyjos, ar su savo role negana susipažinę buvo“ (4). Itin kritiškai šį spektaklį įvertino „Vilniaus žinių“ korespondentas, rašydamas, jog „mandagumo ir saiko jausmas neleidžia gana juodomis spalvomis nupiešti artistų vaidinimus. Teneužsigauna šiuo pasakymu vakaro įrengėjai, kurie daug triuso padėjo savo šventę įrengdami. Reikėjo lošėjai skaityti mokyti! Iš trylikos artistų vos trejeto lošimas išlaiko kritiką. Ne žmonės, bet mumijos, žemėn nukritusios, vaikščiojo po sceną ir be jokio jausmo sukrutėjimo pačiose sunkiausiose dramos vietose bėrusios žodžius, it pupas“ (17). Šio spektaklio ir jo vertinimų nereikėtų pernelyg apibendrinti. Prastą jo kokybę lėmė skubotas draugijos narių noras po ilgos pertraukos grįžti į sceną, bandymas bent kiek rimčiau nepasiruošus stoti į konkurencinę kovą su labai toli teatrinėje ir koncertinėje veikloje pažengusia savo įpėdine – Tilžės lietuvių giedotojų draugija. Kiti vėlesni „Birutės“ spektakliai, kaip mėgėjiški, buvo nors ir ne itin aukšto lygio, bet pakenčiami ir žiūrovų sutinkami palankiai.

„Birutės“ draugijos nuopelnai Mažosios Lietuvos mėgėjų teatro tradicijai vertintini ne dėl šių paskutinių metų spektaklių, o dėl to, kad

ji buvo tos tradicijos pradininkė ir kad pirmuoju penkmečiu po pirmojo spektaklio leido jai gerokai įsibėgėti, kad ugdė lietuvininką kaip teatro žiūrovą, kuris darėsi vis subtilesnis ir reiklesnis. Ši draugija taip pat bene pirmoji pralaužė pernelyg dievobaimingo lietuvininkų požiūrio į pasaulietinę kultūrą ledus, tiesė kelią tos kultūros plėtotei. Anot istorikės S.Pocytės, „1895 m. „Birutės“ 10-mečio proga surengta lietuviška šventė, į kurią buvo įtrauktas ir pirmasis lietuviškas spektaklis, dainuotos dainos, simbolizavo konservatyviųjų idėjų monopolio, traktavusio teatrą, dainas ir šokius pagoniškumo ir nuodėmių platinimo šaltiniu, panaikinimą“ (14, p. 265).

„Birutės“ teatrinė veikla po 1901 m. kažin ar būtų beatsigavusi, jei į tos veiklos barus ji pati nebūtų atvedusi savo labai veiklios įpėdinės, veikiai tapusios jos nebepavejama konkurente. Tąja įpėdine tapo 1895 m. pabaigoje savo kelią kaip Tilžės lietuvių bažnyčios choras pradėjusi, 1899 m. pabaigoje savarankiška tapusi Tilžės lietuvių giedotojų draugija.

Nuo pirmų savarankiškų žingsnių Tilžės lietuvių giedotojų draugija tapo pačia ryškiausia Prūsų lietuvių kultūrinio veikimo reprezentante, teatrinės ir koncertinės raiškos lydere. Patys pirmieji jos žingsniai buvo tiesiogiai susiję su „Birute“. Mat šios draugijos nariai 1895 m. pabaigoje padėjo Lietuvių bažnyčiai Tilžėje organizuoti savą chorą bei ieškoti jam dirigento.

Vienas iš draugijos vadovų K.Voska kartu su šios bažnyčios kunigu H.Reidžiu dirigento lazdelės imtis prikalbinėjo Tilžės devynmetės berniukų mokyklos mokytoją Vilhelmą Storostą, dainavusį vokiškuose miesto choruose ir netgi kartais pavadavusį dirigentus. Jisai ilgokai atsikalbinėjo net valdžios atstovo prašomas, bet pagaliau sutiko. Netrukus prikalbino jį vadovauti ir pačios „Birutės“ tada buriamam chorui (18, p. 69). Jaunam mokytojui diriguoti tiek vienur, tiek kitur sekėsi puikiai – ir giedojimas bažnyčioje, ir „Birutės“ švenčių metu vykę choro pasirodymai klausytojams teikė didžiulį malonumą ir sutraukdavo minias. Tačiau „Birutės“ choristų drausmė pašlijo, jie galiausiai išsiskirstė, o vietoj jų koncertuoti tos pačios „Birutės“ renginiuose ėmė

Tilžės lietuvių bažnyčia

Tilžės lietuvių giedotojų draugijos narės su tautiniais rūbais

dainų pasimokę bažnyčios giedotojai. Galiausiai „Birutėje“ nebeliko ir vaidintojų pajėgų, todėl 1899 m. tiek žiemos (vasario 22 d.), tiek vasaros (birželio 25 d.) šventėse buvo rodytas pačių giedotojų parengtas spektaklis – jų vadovo Vilhelmo Storosto vaidinys „Pasiilgimas veldėtojo“ (19, p. 78).

Dėl įsitraukimo į pasaulietinę koncertinę veiklą giedotojai imami nepalankiai vertinti pernelyg pamaldžių tėvynainių ir bažnytinės vyresnybės. „Bet dėl savo nuodėmingumo nebebuvome tinkami šventnamyje giedoti, – rašo Vydūnas atsiminimų straipsnyje. – Užgynė mums tai daryt. Liko vien dainavimas“ (21, p. 59). Dėl nepalankiai susiklosčiusios konjunktūrinės situacijos pasitraukę iš bažnyčios, giedotojai 1899 m. lapkričio 12 d. įkurė pasaulietine koncertine veikla užsiimančią „giedojimo draugystę“, perėmusią šias funkcijas iš „Birutės“. Kartu buvo perimta ir mėgėjiško teatro tradicija, nes, kaip minėta, po 1900 m. vasario 25 d. „Amerikos pirtyje“ iki 1908 m. birutininkai nieko naujo nebesuvaidino. Tuo laiku Mažosios Lietuvos mėgėjų scenoje šeimininkavo tik Tilžės lietuvių giedotojų draugija. Pirmasis jos savarankiškas vakaras įvyko 1899 m. gruodžio 30 d. Jo metu parodyta draugijos vadovo V.Storosto komedija „Numanė“ (19, p. 78).

Su Giedotojų draugijos užgimimu Mažojoje Lietuvoje prasideda iš esmės naujas kultūrinio gyvenimo etapas. Pirmiausia tasai gyvenimas tampa gerokai intensyvesnis – vaidinimai ir koncertai pasidaro daug dažnesni ir reguliarūs. Giedotojai vidutiniškai kasmet vien Tilžėje surengia po keturis vakarus ir po dvi dideles šventes, po keletą renginių, vaidinimų ir koncertų kitose Mažosios Lietuvos vietose: Klaipėdoje, Ragainėje, Gumbinėje, Šilutėje (t.y. Žibuose, Verdainėje), Lazdynuose, Kaukėnuose, Lauksargiuose, Rukuose, Rusnėje, Plaškiuose, Smalininkuose, Žiliuose, Skaisgiriuose, Piktupėnuose, Pakrokiuose, Pagėgiuose, Rambyne (6).

Į šventes Tilžėje sueidavo apie tūkstantį žiūrovų, o 1907 m. šventėje jų buvo net apie 4000. Giedotojų renginiai pasiekia aukštą tam metui meninį lygį. Tiek jų dainavimas, tiek vaidinimai ne tik ugdo savo klausytojų ir žiūrovų patriotinius jausmus, žmoniškumą, dorovinį

taurumą, stiprina tautinį sąmoningumą, bet ir kelia estetinę kultūrą, kuri žavi net ir vokiškąją krašto šviesuomenę. Giedotojai kviečiami koncertuoti net į vokiečių renginius. Taigi draugija labai daug prisideda prie lietuvininkų tautinės savigarbos stiprinimo. Jos vadovas siekė ir pasiekė „lietuviškumui garbės“, t.y. to, kad lietuviai ir kitataučių akyse „esmiškai taptų visokios pagarbos verti“ (18, p. 70). Žinoma, kažin ar visa tai būtų pavykę pasiekti, jeigu lietuvininkų dvasinės ir meninės kultūros ugdymas nebūtų patekęs į tas rankas, į kurias pateko. Šiandien mums beveik nieko nesako Vilhelmo Storosto vardas ir pavardė, tačiau kaip visos tautos pasididžiavimas mūsų lūpose skamba žodis *Vydūna*s. Jo kūrybinis palikimas įeina į mūsų filosofinės minties, dramaturgijos bei teatro raidos aukso fondą. Taigi tam fondui priklausą kūriniai kaip tik ir gimė XX a. pirmųjų dešimtmečių Mažosios Lietuvos lietuvių teatrinėje raiškoje. Visa, ką Tilžės giedotojai suvaidino – vien mokytojo Vilhelmo Storosto, tapusio Vydūnu, kūriniai. Tų scenos veikalų buvo suvaidinta 35, o vaidinta 120 kartų, dar keletas liko nevaidintų. Iš suvaidintų neišleista buvo 11 dramos veikalų. Tiek išleistos, tiek neišleistos, bet suvaidintos dramos buvo įvairių žanrų – pjesės, tragedijos, misterijos, draminės pasakos, komedijos. Daugiausia vaidinta komedijų ir mažesnės apimties kūrinių, nes juos buvo paprasčiau statyti su mėgėjais ir pagal mėgėjiško teatro galimybes. Tačiau atskiromis dalimis buvo suvaidinti ir stambieji sudėtingos draminės struktūros kūriniai – misterija „Probočių šešėliai“ bei „Amžina ugnis“. „Probočių šešėlių“ net du kartus (Tilžėje 1901 m. vasario 10 d. ir Klaipėdoje 1902 m. spalio 19 d.) buvo suvaidintos visos trys dalys (6). Ištisu draminės kūrybos lobynu tapę Vydūno veikalai sudarė galimybę reikštis ne tik Giedotojų draugijos vaidintojams, bet ir kitoms įvairių vietovių jaunimo draugijėlėms, kurios pirmajame XX a. dešimtmetyje būrėsi įkvėptos „Birutės“ ir Giedotojų draugijos. Tokios draugijos buvo įsisteigusios Klaipėdoje, Kaukėnuose, Katyčiuose, Rukuose, Pagėgiuose, Plikiuose, Vyžiuose, Doviluose ir kitur. Ne viena jų turėjo ir vaidintojų būrelį, suvaidinusį po vieną kitą mažesnės apimties Vydūno kūrinį. Daugiausia tokių kūrinių (net 14) suvaidino Klaipėdos „Aida“ (6).

Vien žvelgiant į apytikrę Mažojoje Lietuvoje vaidintų mėgėjiškų spektaklių statistiką ir geografiją, išaiškėja, jog mėgėjiškas teatras bent kiekybiškai čia sudarė gana svarią, jei ne svariausią lietuvių kultūrinio gyvenimo dalį. Kaip galima spręsti iš lietuviškų renginių aprašymų spaudoje (ne tik Mažosios, bet ir Didžiosios Lietuvos), tie renginiai buvo gausiai lankomi, laukiami ir lankytojų labai mėgstami. Vadinasi, nemažas buvo ugdomasis bei estetinis jų poveikis. Kad tas poveikis buvo orientuotas ne į primityvų suvokėją, o į subtilaus estetinio skonio lavinimą, netgi rodo kritiški spektaklių vertinimai spaudoje, kuriuose iškeliamos ne tik teigiamybės ir sakomos pagyros, bet duodama ir kritinių pastabų. Antai „Lietuvos žinių" korespondentas, pasakodamas apie 1912 m. vasario 18 d. žiemos šventėje Tilžėje giedotojų vaidintą Vydūno trilogijos „Amžina ugnis" dalį „Namų ugnelė", neslėpdamas susižavėjimo rašo: „Namų ugnelė" gi – tai jau kas tai nepaprasto, o vietomis, pasakyčiau net nežemiška <…> Dekoracijos gi, kostiumai, artistų geras vaidinimas ir kt. į žiūrėtojus darė didelį įspūdį ir suteikė nepaprastą estetikos jausmų užganėdinimą. Abelnai – buvo matyti, ir jautėsi toks prakilnumas, dailumas, kokio lietuvių rengiamuose vakaruose man da neteko matyti, nežiūrint, kad buvo ir silpnų pusių – pav.: 1) per laigavimą kai kurios vaidelutės svarbiuose prakilnumo momentuose juokėsi arba bent „per linksmus" veidus turėjo; 2) pačiame veikale, pasakyčiau, perdaug yra patetiškų „tėvynės meilės atsidusėjimų"; patriotiškus jausmus ir šauksmus gali išreikšti tik pastarųjų laikų „patriotiškoj dvasioj" išauklėti žmonės, bet ne anuomet, „kai Lietuvoj Ramuvas naikino"; 3) kungas perdaug draugiškai su savo palydovu apsieina, kad jį būtų galima skaityti tarnu, kuris turėtų prie pono stovėti, šiam ilgus monologus bekalbant. Vis tai defektai, paeinantys iš autoriaus kaltės, o pirmasis – iš artisčių. Be to, publikos didžiuma per garsiai jau savo neišsilavinimą parodė ir vietose, kada mažumai ašaros byrėjo, didžiuma juokėsi" (13).

„Vilniaus žinios" ir „Lietuvos žinios", kurių korespondentų estetinė nuovoka tikrai nebuvo primityvi, yra ir daugiau kartų labai palankiai įvertinusios, nors ir nevengdamos taktiškos kritikos, Giedo-

tojų draugijos šventes ir ypač spektaklius, pažymėdamos, kad jie toli pralenkia mėgėjiškus vaidinimus Didžiojoje Lietuvoje (žr. 7; 13; 15). O „Vilniaus žinios“, kaip minėjome, labai kritiškai dėl žemo lygio vertino 1908 m. birželio 28 d. „Birutės“ rodytą spektaklį „Ponas ir mužikai“ (17).

Kalbant apie Mažosios Lietuvos mėgėjiško teatro tradiciją pažymėtina, kad joje buvo išbandyta moderniausioji, į tuometinį europinį lygį besiorientuojanti lietuviškoji dramaturgija. Vydūno – dramaturgo novatoriškumas, jo teatrinių principų modernumas gerokai aplenkė ne tik mėgėjiško, bet ir profesionalaus XX a. pirmosios pusės lietuviško teatro ieškojimus bei principus ir šiandien tai nebekelia abejonių, kurias išsklaidė naujausi tyrimai. „Vydūno dramaturgija yra savitas literatūros ir teatro istorijos fenomenas, sujungęs etninę pasaulėjautą su XX a. pirmojoje pusėje Vakarų Europoje prasidėjusiu dramaturgijos ir teatro modernėjimu. Dramaturgijos vertė yra neatsiejama nuo sceninės išraiškos galimybių“, – rašo šiandieninė Vydūno dramaturgijos tyrėja A.Martišiūtė šiai dramaturgijai skirtoje monografijoje (11, 234). Kaip dramaturgas, Vydūnas labai praaugo ne tik itin kuklų Mažosios Lietuvos literatūrinį bei teatrinį kontekstą, bet ir Didžiosios Lietuvos to meto dramaturgijos bei teatro raidą. Novatoriška Vydūno dramaturgija jo paties vadovaujamame mėgėjiškame teatre buvo ne tik išbandoma, bet ir taisoma, tobulinama. Taigi į lietuviškosios dramaturgijos aukso fondą įeina geriausieji Vydūno kūriniai, „auksiniais“ tapo būtent vaidinami Mažosios Lietuvos mėgėjiško teatro. Būdami modernūs, orientuodamiesi į europinį to meto teatro estetikos bei dramaturgijos kontekstą, Vydūno scenos kūriniai kartu neatitrūko nuo paprasto, daugiausia dar labai tradiciškai mąsčiusio, naujoves ne taip lengvai priimančio Mažosios Lietuvos žiūrovo ir jam labiausiai rūpėjusių aktualijų. Bemaž kiekvienas Mažosios Lietuvos žmogus tada juk sprendė itin svarbią egzistencinę problemą – būti ar nebūti lietuviu. Gal jis tos problemos ir nekėlė į filosofinį lygmenį, bet ji jam vis tiek buvo iškilusi. Vydūno draminė kūryba, būdama ir vaizdi jo filosofijos raiškos forma, tą problemą lietuvininkui padėjo spręsti, bylodama, jog tauta yra tiek gyva, kiek ji yra gyva jo širdyje. Labai suprantamai tą

bylojo ne tik mėgėjui vaidintojui sunkiai įkandami „Probočių šešėliai“ ar „Amžina ugnis“, bet ir komedijos ar draminės pasakos –kūriniai, kurie daugiausia ir buvo vaidinami. Jų herojus – tas pats lietuvininkas, kylantis ir klumpantis, bet šviesą atrandantis.

Mažosios Lietuvos mėgėjiškas teatras buvo labai reikšminga lietuvininkų kultūrinės raiškos dalis, esmingai prisidėjusi prie lietuvybės išlaikymo pačiomis sunkiausiomis sąlygomis. O kalbėti apie jį kaip tokį paveldą, kuris būtų aktualintas dabartyje, yra problemiška. Atsakyti į straipsnio pavadinime suformuluotą klausimą galima tik pageidavimo forma – atgimti Mažosios Lietuvos mėgėjų teatro tradicijai vertėtų. Tačiau tam atgimimui turi atsirasti nepagydomas aistruolis, kuris matytų gilią tokio atgimimo prasmę, tokią, kokią savo veikloje regėjo Vydūnas. Be tokios aistros naujai kuriama mėgėjiško teatro tradicija gyvenimo vėjų būtų greitai užpūsta, panašiai kaip užgeso „Birutės“ užmojai. O atgimimo prasmę galima būtų matyti jaučiant, jog Mažosios Lietuvos žemėje reikia prikelti į tauresnį žmoniškumą šaukusią Vydūno dvasią, jog patsai žmoniškumas tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje šiandien šaukte šaukiasi pagalbos, jog pats Vydūno palikimas būtent šiandien ir yra itin aktualus tuo, kad rodė, kaip tam žmoniškumui stiprėti. Manyčiau, kad atgimstantis teatras Mažojoje Lietuvoje, jei toks rastųsi, iš esmės turėtų būti Vydūno teatras ar daug kuo panašus į jį. Jis padarytų gyvą vieną Mažosios Lietuvos kultūrinio paveldo dalį, jei reikšmingą jo repertuaro dalį sudarytų geriausi Vydūno veikalai, kartu tasai teatras šiuolaikiškai ir moderniai kalbėtų apie pačias svarbiausias nūdienos aktualijas. Tiesiog reikėtų kūrybiškai pritaikyti Vydūno palikimą bei jame įkūnytas intencijas ne tik vaidinant Vydūno veikalus, bet ir daug ko iš jo pasimokant, ypač gyvo ryšio su dabarties aktualijomis, šiuolaikiškai apie jas bylojant, kaip pereito šimtmečio pradžioje tai darė šis kūrėjas. Taigi to reikėtų, bet tam turi atsirasti bent vienas aistringas entuziastas, o dar geriau – jų būrelis. Būtų gerai, jei tai atsitiktų Klaipėdoje, Šilutėje, Pagėgiuose, t.y. ten, kur geresnės sąlygos, geresnė bazė teatrinei veiklai plėtotis, ryšiams su profesionaliu teatru palaikyti. Ypač gerų impulsų tam galėtų duoti Klaipėdos universiteto teatras,

kurio repertuare, beje, yra šis tas ir iš Vydūno dramaturgijos. Šis studentų teatras, manyčiau, galėtų tapti dabartinės Mažosios Lietuvos mėgėjiško teatro *spiritus movens.*

LITERATŪRA

1. „Byrutės“ šventė // *Nauja lietuviška ceitunga*, 1895, vasario 22 (nr. 16).
2. „Byrutės“ susiėjime // *Nauja lietuviška ceitunga,* 1895, balandžio 5 (nr. 28).
3. „Byrutės“ šventė // *Nauja lietuviška ceitunga*, 1895, birželio 28 (nr. 52).
4. „Byrutės“ šventė // *Nauja lietuviška ceitunga*, 1908, birželio 30 (nr. 526).
5. „Birutė“ ir jos vaidmuo. Kovos keliais // *Klaipėdos krašto prisijungimui prie Lietuvos 15-kos metų sukakčiai paminėti almanachas* / Redaktorius ir leidėjas Jonas Vanagaitis, Klaipėda, 1938, p. 65–76.
6. BRAKS, Adomas. Teatrinė Vydūno veikla Mažojoje Lietuvoje // *Teatras,* 1938, nr. 6(9), p. 6–8.
7. J.G. Įspūdžiai iš „Lietuvių šventės“ Tilžėje // *Lietuvos žinios*, 1909, rugpjūčio 19 (rugsėjo 1), (nr. 22).
8. Iš Prusų Lietuvos // *Varpas*, 1895, nr. 3, p. 57–58.
9. KLAIPĖDIŠKIS.Kokią naudą turime mes iš teatro, ypačei lietuviško? // *Nauja lietuviška ceitunga*, 1910, balandžio 19 (nr. 46).
10. Lietuviškoji draugystė: „Byrutė“ laikė 4 š. mėn. Tilžėje savo paprastą susiejimą… // *Nauja lietuviška ceitunga*, 1894, lapkričio 13 (nr. 46).
11. MARTIŠIŪTĖ, Aušra. *Vydūno dramaturgija*, Vilnius: Litimo, 2000, 258 p.
12. M. [VYDŪNAS]. 10 metų dygstančios lietuviškos dailos (kunstės) // *Kaimynas*, 1905, nr. 50, p. 393–395.
13. M. Laiškai iš Prūsų Lietuvos // *Lietuvos žinios,* 1912, vasario 18 (kovo 2), (nr. 21).
14. POCYTĖ, Silva. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje, 1871–1914*. Vilnius: Vaga, 2002, 304 p.
15. SVEČIAS.Iš Prūsų Lietuvos // *Vilniaus žinios*, 1907, liepos 31 (rugpjūčio 13), (nr. 106)
16. T.L. Apmąstymas apie teatriškus darbus // *Nauja lietuviška ceitunga,* 1908, rugsėjo 8, (nr. 72).
17. VABALAS, A.„Birutės“ šventėje // *Vilniaus žinios*, 1908, liepos 4 (17), (nr. 146).
18. VYDŪNAS. Tautinė mano amžiaus veikla // *Aukuras*, Klaipėda, 1937, p. 68–74.
19. VYDŪNAS. Tautinės prūsų lietuvių šventės ir vakarai // *Aukuras*, Klaipėda, 1937, p. 75–83.
20. VYDŪNAS. 50 metų tautinių draugijų Prūsų Lietuvoje // *Kultūros barai,* 1988, nr. 3, p. 53–56.
21. VYDŪNAS. Tilžės Lietuvių Giedotojų draugijos Pragyvenimas // *Krivulė*, Detmold: Mažosios Lietuvos Tarybos Spaudos Komisijos leidinys, 1948, p. 59–60.

Kn.: Mažosios Lietuvos kultūros paveldas, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 240–249.

NEPRIKLAUSOMA LIETUVA VYDŪNO AKIRATYJE

Įvadas

Vydūnas, būdamas produktyvus dramaturgas, originalus mąstytojas bei Mažosios Lietuvos kultūrininkas – praktikas (režisierius, dirigentas, švietėjas, gimtosios kalbos puoselėtojas), kartu stebėjo ir socialinę, politinę bei kultūrinę lietuvių tautos ir valstybės raidą, pagal savo galimybes stengėsi ją įtakoti, rekomenduodamas joje pritaikyti savo susiformuotus humanizmo principus. Šiai intencijai skirta beveik visa jo tiek Mažojoje, tiek Didžiojoje Lietuvoje, ypač nepriklausomybės laikais, skelbta publicistika bei eseistika. Šios Vydūno kūrybos sritys iki šiol dar nenagrinėtos, dar neišryškintas ir jose dėstomas požiūris į nepriklausomos Lietuvos gyvenimo aktualijas. Daugelis iš tų aktualijų būdingos ir šiandieninei Lietuvai. Tad ir vydūniškasis požiūris į jas taip pat tebėra aktualus.

Šio straipsnio *tyrimo objektas* – Vydūno idėjos bei veiklos momentai, susiję su nepriklausomos Lietuvos kūrimosi bei gyvenimo aktualijomis.

Tikslai – išryškinti tų idėjų sąsajas su Vydūno filosofijos pagrindais, jų praktinį pagrįstumą bei aktualumą nepriklausomos Lietuvos socialinio, kultūrinio bei politinio gyvenimo kontekste, atkreipti dėmesį į prieškarinės nepriklausomos Lietuvos bei dabartinės nepriklausomos Lietuvos aktualijų paraleliškumą bei galimą humanistinių Vydūno įžvalgų pritaikomumą mūsų dienų gyvenime.

Tyrimo metodai – istorinė ir biografinė faktografija, analizė, lyginimas, sintezė.

Gairės laisvėjančiai tautai

Taip jau lemta Lietuvai, kad tikrieji jos abiejų nepriklausomybių – 1918-jų ir 1990-jų metų – kūrėjai buvo ne politikai profesionalai, ne kokie revoliucionieriai, o kultūros žmonės. Pirmiausia ant jų pečių ištisiems

dešimtmečiams gulė niekieno neuždėtas, o jų pačių užsikrautas rūpestis dėl to, kad pati tauta išliktų gyva. O gyva – tai su aiškia savimone, kurianti, turinti savą balsą ir gebanti juo ką nors pasakyti pasauliui. Kažin ar 1918-aisiais būtų užtekę moralinei teisei į nepriklausomybę pagrįsti vien tik priminimų apie lemtingas kovas su kryžiuočiais, apie Mindaugo suvienytą Lietuvą, apie buvusią Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės galią, Vytauto šlovę ar buvusią bendrą Lietuvos ir Lenkijos valstybę? Ar nebuvo jau visam tam suėję istorinės senaties terminai? O jeigu visa toji garbinga praeitis vėl atgijo tautos sąmonėje, vėl buvo ypatingai suaktualinta paskutiniaisiais XIX a. ir pirmaisiais XX a. dešimtmečiais – tai kieno gi dėka? Kieno pastangų dėka 1904 m. gegužę atsirado aktas dėl lietuviškos spaudos draudimo panaikinimo? Kažin ką būtų reiškusi toji garbinga istorinė praeitis ne tik be šio akto, bet ir be draustų „Aušros“, „Varpo“, „Tėvynės sargo“, be šventosios kontrabandos – knygnešystės, be moksluosna besiveržusios lietuviškosios šviesuomenės įgytų žinių ir diplomų, be jų pabudusios tautinės savimonės, be klasika tapusių literatūros kūrinių, be lietuviškųjų dailės parodų, koncertų, vaidinimų, be įvairių būrelių, draugijų, konferencijų, be gyvo tautos žmonių bendravimo? Visa tai sudarė gyvą kultūros kontekstą. Ir tik jame tegalėjo sudygti, stiebtis ir bręsti politiniai tautos siekiai. O jų sėjėjai, puoselėtojai ir brandintojai buvo tie patys kultūrininkai, kurie ir pačią kultūrą kūrė. Daugelis jų ėmėsi stiprinti ir nepriklausomą Lietuvos valstybę ir tai darydami elgėsi oriai ir garbingai.

Vydūnas buvo vienas iš tokių aktyviųjų kultūrininkų. Tiesa, jis nebuvo Didžiosios Lietuvos veikėjas. Kaip kūrėjas jis išaugo ir subrendo Mažojoje Lietuvoje ir savo kultūrinę praktinę veiklą skyrė būtent jai gaivinti ir stiprinti. Tačiau visa savo raiška, ypač kūryba, jis neišsiteko vien tik joje. Tos raiškos teritorija buvo ne tiek geografinė, o daugiau dvasinė erdvė – visa lietuvių tauta. „Iš aukštojo skrydžio Vydūno dvasia neskyrė senovinės Skalvių žemės į kairįjį ir dešinįjį Nemuno krantus, neskyrė Lietuvos į Nemuno žemupį ir aukštupį. Jam rūpėjo visa tauta, žmonės, kalbantys tos pačios kalbos tarmėmis ir panašaus būdo, panašių dainų ir semiantys vandenis iš lietuviškai jau prieš

neatmenamus amžius pavadintų upių", – taip po Vydūno perlaidojimo 1991 m. rašė prof. Vytautas Landsbergis (7).

Tampresni Vydūno ryšiai su Didžiąja Lietuva prasideda įpusėjus pirmajam XX a. dešimtmečiui, t.y. įsibėgėjant jo paties kūrybos skrydžiui. Jau buvo parašytos ir Mažojoje Lietuvoje suvaidintos didžiosios jo dramos – trilogija „Amžina ugnis" bei misterija „Probočių šešėliai". Šios dramos jau nebe apie gėdingai atrodantį mažlietuvių nutautėjimą, kuris buvo pašiepiamas tuo metu parašytose ir vaidintose komedijose, o apie egzistencines tautos ir žmogaus problemas. 1908 m. išleisti „Probočių šešėliai", tarsi visu dešimtmečiu užbėgdami už akių pačiai tautos politinės laisvės deklaracijai, jau įsakmiai klausė, vardan ko tautai reikia siekti laisvės? Ar atsivėrusioje politinės laisvės angoje tauta įžiūrės taką, vedantį į ten, kur atsiveria dvasios regračio platybė ir gelmė, t.y. jau nebe išviršinė, o tikroji laisvė? Ši misterija buvo tarsi savotiškas „įspėjimas" apie laisvės „grėsmę". Tada visi bent kiek atkutę tautos vaikai tos laisvės labai norėjo, tik ne visi tikėjo, kad ji ateis. Vydūnas buvo tarp tų, kurie tikėjo. Tačiau jam toji laisvė nebebuvo savaiminė vertybė, todėl jis tokius klausimus ir kėlė, reikalavo susimąstyti, ką vis dėl to reikės daryti, kai ji ims ir ateis, ar ji neprapuls *„gyvenimo paviršiaus dalykuose"*.

Gyvenimo paviršiaus dalykų sąvoka Vydūno terminologijoje atsiras jau nepriklausomybės laikais, o per laikotarpį nuo „Probočių šešėlių" pasirodymo iki 1918 m. vasario16 d. akto jis pats energingai darbuosis tiek tam, kad laukiamoji laisvė ateitų, tiek tam, kad jai atėjus būtų aišku, ką tautai derėtų daryti toliau. 1911 m. pasirodęs filosofinis traktatas „Mūsų uždavinys" dedikuojamas „Lietuvių tautai, penkiems šimtams metų sukakus po Didžiojo mūšio". Tąja dedikacija primenama Žalgirio mūšio sukaktis. O pati knyga kalba apie kitą tautos tuo metu jau pasiektą pergalę – jos išlikimą per priespaudos šimtmečius, jos dvasinį atsigavimą, pabudimą iš letargo. Tai, kas vyksta pabudusioje tautoje, esąs geriausias argumentas paraiškoje į nepriklausomą būtį. Apie tai kalbama ir per patį šio mūšio jubiliejų – 1910 m. liepos 24 d. – Tilžėje suvaidintoje misterijoje „Mūsų laimėjimas" (išleista 1913 m.). „Mūsų uždavinio" pagrindinė intencija – padėti tautai susirasti prasmingą

kelią žmonijos raidoje. To kelio peripetijos čia ir aiškinamos. Vydūnas suformuoja pagrindinį, jo manymu, uždavinį laisvės siekiančiai tautai. Jį įvardija dar prieš „Mūsų uždavinio“ paskelbimą 1910 m. publikuotame straipsnyje „Didysis mūšis“. Jame sakoma: „Mes iš tikro esame nepaveikiamos galybės, o tą auginkime. Negali būti mūsų uždavinys pasidaryti galingais tarp didžiųjų valstybių. Mes galime būti galingais toje galybėje, kuri jokių paprastų galybių nepaveikiama. *Mes galime doroje milžinai pastoti“* (pabraukta mano – *V. B.*) (3).

Tiek traktatu „Mūsų uždavinys“, tiek misterija „Mūsų laimėjimas“, tiek minėtu straipsniu „Didysis mūšis“ Vydūnas tarsi stengiasi jau konkrečiau atsakyti į „Probočių šešėliuose“ iškeltus klausimus, ką būtent reikia daryti pabudusiai tautai, kad ji taptų ne paviršutiniškai, o esmiškai laisva, t.y. „kad doros milžinu pastotų“. Tiesa, pagrindinis atsakymas duodamas ir pačiuose „Probočių šešėliuose“ – eiti dvasinio tobulėjimo keliu. Mūsų minėtuose antrojo dešimtmečio pradžios kūriniuose tąjį atsakymą jau stengiamasi argumentuoti, išaiškinti, kokia šio tobulėjimo esmė ir reikšmė žmonijos ir pasaulio evoliucijoje, parodyti, kokia turinti būti praktinė tautos elgsena tąjį tobulėjimą įgyvendinant. 1921 m. išeina antrasis „Mūsų uždavinio“ leidimas, šiek tiek papildytas paskutiniųjų metų Lietuvos gyvenimo aktualijomis. Tai, kas traktate buvo dėstoma prieš 10 metų, iš esmės buvo taikyta tam, ko tada dar nebuvo ir kas įvardijama antrojo leidimo dedikacijoje – „Lietuvių tautai, tvirtinančiai savo nepriklausomybę“. Tokia pat nepriklausomybės tvirtinimo intencija 1920 m. buvo išleistas traktatas „Tautos gyvata“, kuriame pateikiami savi tautos fenomeno sampratos teoriniai pagrindai – „filosofiški-sociologiški aiškinimai“. Tačiau po „Mūsų uždavinio“ pirmojo leidimo iki nepriklausomybės tautai dar tebereikėjo ne tik eiti, bet ir į ją grįsti kelią. Prie to grindimo Vydūnas ir pats stengėsi prisidėti. „Stengiaus kelti mūsų tautos esimą į tautų sąmonę“, – rašė mąstytojas vienoje iš autobiografijų (4, p. 21). Tų pastangų vaisius – karo laike, 1916 m. Tilžėje pasirodęs istorinio pobūdžio traktatas vokiečių kalba „Lietuva praeityje ir dabar“ („Litauen in Vergangenheit und Gegenwart“), kuris dar tais pačiais metais pasirodė prancūziškai Ženevoje, 1919 ir

1921 m. – Vilniuje (lenkiškai ir rusiškai). Knyga stengiamasi kuo įtikinamiau ir akivaizdžiau parodyti, jog tauta jau keli dešimtmečiai yra pabudusi iš letargo ir savo veiksmais su kaupu įrodė kūrybinį gyvybingumą, o drauge – teisę į laisvą apsisprendimą, į politinį savarankiškumą. Kiekviena knygos eilute tarsi kreipiamasi į tuos, kurie po karo lems politinį tautos likimą, tarsi apeliuojama į jų protą ir išmintį.

Nepriklausomybę Vydūnas pasitiko su šviesiausiomis viltimis, kurias paskubėjo išreikšti savo 1918 m. balandžio 10 d. laiške Lietuvos Tarybos pirmininkui A.Smetonai. Mąstytojas buvo šventai įsitikinęs, kad laisva Lietuva savo ateitį kurs, sudarydama kuo palankiausias sąlygas žmogaus dvasiniam augimui, esmiškojo žmoniškumo sklaidai, kad tasai kūrimas vyks kuo švenčiausiai laikantis pamatinių dorovės principų, nes, kaip rašoma šiame laiške, „visi kuone be skaičiaus valstybės gyvenimo reikalai, kaip svarbūs jie yra ir būtų, teturi tik antros eilės svarbumo šalia teisybės, teisingumo, tvirtybės, plačios ir aukštos nuožvalgos ir sąžiningumo bei patvaros" (5). Vydūnui atrodė, jog Lietuva nebus tuščiažiedis tautų bendrijos augmuo, kad jos egzistencija nebus betikslė, nes „Amžinoji Apvaizda yra pasirinkusi Lietuvą aukštam uždaviniui" ir kad tai suvokdama ji pati „pasistengs būti pasaulyje viena aiškiausiųjų žmoniškumo reiškėjų". Dvasiškai laisvo sau žmogaus ugdymo orientyrą Vydūnas tautai rodė jau „Probočių šešėliuose", faktiškai vos ne nuo pat pirmųjų kūrybos žingsnių. Išmušus išsipildymo valandai, tautai atkūrus savo valstybę, mąstytojas atidžiai seks, kas toje valstybėje darosi ir kaip laikomasi jo siūlomo orientyro – žmoniškumo. Tik pro jo prizmę jis tegalės žiūrėti į visus tautos ir valstybės gyvenimo vyksmus, tik atitikimo jam laipsniu tegalės vertinti tų vyksmų ir siekiamų tikslų kokybę ir prasmingumą.

Sunku surasti bent kokį Vydūno pasisakymą kuriuo nors Lietuvos gyvenimo klausimu, kur būtų be šios sąvokos apsieinama. O tų pasisakymų būta daugybė. Didžiąja dalimi jais buvo reaguojama tiek į akį rėžiančius jaunoje valstybėje besidedančius ne visai gerus dalykus, tiek į tuos, kurie kad ir nežymiai prasilenkdavo su aukštos moralės reikalavimais.

Nepriklausomybės laikais didele savo raiškos dalimi Vydūnas „persikelia“ į Didžiąją Lietuvą. Tai sąlygojo dvi aplinkybės. Pirmoji būtų ta, kad Mažojoje Lietuvoje dėl didelių trukdymų tautinėms mažumoms reikštis labai sumažėjo kultūrinio veikimo galimybės. Antroji ta, kad Vydūnui pačiam labai norėjosi skubėti talkon stiprinant dvasinius besikuriančios valstybės pamatus. Jis ne tik daug rašo į Lietuvos spaudą, bet ir dažnai joje lankosi. Įvairiose vietose – miestuose ir miesteliuose jis skaito paskaitas, kuriose kalba apie žmoniškumo esmę, apie dvasinio tobulėjimo principus ir metodus, apie kultūros esmę ir raidą, apie jos raišką dabarties pasaulyje ir Lietuvoje. Tiek didieji, tiek mažesnieji Lietuvos laikraščiai bei žurnalai, kokios pakraipos jie bebūtų, spausdina Vydūno straipsnius tomis pat temomis ar atpasakoja jo paskaitose dėstytas mintis. Šiose publikacijose ir paskaitose Vydūnas kiek įmanoma suprantamiau išdėsto savo filosofijos pagrindus, tuo dėstymu labai aiškiai pademonstruodamas ne tiek spekuliatyvųjį, kiek praktinį jos pobūdį, realias pritaikomumo galimybes. „O iš tikrųjų teikdamas įvairius, vyriausiai filosofiškus mąstymus, stengiaus tautoje sužadinti sąmoningą gyvybingumą ir gyvybingą sąmoningumą“, – taip mąstytojas nusakė savo filosofinių idėjų sklaidos intenciją (4, p. 21). Praktinį Vydūno filosofinės ir švietėjiškos veiklos kryptingumą labai aiškiai parodo ir 1928 m. pasirodęs traktatas „Sveikata, jaunumas, grožė“, skirtas, atrodytų, nors ir svarbiam, bet gana žemiškam dalykui – žmogaus sveikatai. Tačiau Vydūnui žmogaus fizinė sveikata buvo ir dvasinės sveikatos viena iš svarbiausių sąlygų, o tos dvasinės sveikatos atsigaunančiai tautai labai reikėjo. „Noriu lietuvių tautos žmones [matyti] taurius, sveikus. Todėl ir stengiaus visaip jų taurumą ir sveikatą auginti ir tvirtinti. Dariau ir darau tai žodžiu ir raštu“ – sakoma traktate (1, p. 288). Tiek fizinės, tiek dvasinės sveikatos dalykai buvo ir viena iš dažniau paskaitose ir pokalbiuose aptariamų temų.

Ryškiausias Vydūno su nepriklausoma Lietuva susijusių rūpesčių atspindys – jo paties nereguliariai 1921–1925 m. leistas (išėjo 9 numeriai)

žurnalas „Darbymetis“, paties leidėjo apibūdintas kaip „laikraštis tautos dvasiai tvirtinti“. Žurnale išsamiau ar glausčiau, nuosekliau ar fragmentiškiau paliečiama daugelis dalykų –nuo metafizinio pobūdžio filosofinių klausimų iki labai konkrečių gyvenimo faktų. Siekta tiek šviečiamųjų, tiek ugdomųjų tikslų. Žurnalas nebuvo skirtas lengvam pasiskaitymui, jis buvo orientuotas į intelektualiai kiek ūgtelėjusį ir mąstantį skaitytoją, kuriam rūpėtų ne tik jo paties saviugdos reikalai, bet ir pasaulio įvykių prasmė bei aktualiausios Lietuvos gyvenimo problemos. Buvo siekiama, kad tasai skaitytojas suprastų, jog „kiekvienas žmogus turėtų būti savo tautai, būtent jos gyvumui, šviesėjimo židinys“ (4, p. 20). Tasai skaitytojas buvo suvokiamas kaip aktyvus dialogo su žurnalo rašytoju ir leidėju dalyvis. Tokį dialoginį bendravimą kaip tik ir rodo „Pasikalbėjimų“ skyrelis, kuriame atsakoma į skaitytojų klausimus. Tie klausimai daugiausia buvo susiję ne tik su individualia asmenybės raiška ar asmeninio pobūdžio sunkumais, bet ir su universalesniais dalykais ar tuometiniais visuomenės gyvenimo reikalais. Į juos būdavo atsakoma iš savų, vydūniškų, pozicijų, dažniausiai akcentuojant dvasinės kultūros, išminties svarbą visais gyvenimo atvejais.

Žurnale pateikiamąja medžiaga nepretenduojama į naujos informacijos sklaidą. Didžiąja dalimi čia interpretuojami ir vertinami jau žinomi reikšmingesni pasaulio įvykiai ar politinio, socialinio bei kultūrinio Lietuvos gyvenimo faktai.

Lietuvos aktualijoms skirtai Vydūno eseistikai toną užduoda pirmasis „Darbymečio“ pirmojo numerio straipsnis „Darbo pavykimas“. Jame išdėstomas požiūris į tai, su kokiu nusiteikimu turi būti atsidedama valstybės kūrimui ir stiprinimui, kokiais motyvais savo veikloje turi vadovautis tie, kurie nori būti veiklūs šio kūrimo proceso dalyviai. Kaip svarbiausi principiniai doroviniai reikalavimai valstybės gyvenime vienaip ar kitaip dalyvaujančiam žmogui iškeliami nuoširdus atsidavimas darbui, pasiaukojimas bendram tautos labui, besąlygiškas teisingumas ir sąžiningumas, nesivaikymas naudos, pelnų ir greitų darbo vaisių, pasirinkimas tokio darbo, kurį tikrai sugebi ir kuris tau skirtas, o ne tokio, kurio griebiamasi dėl aukšto statuso, garbės, didelio atlygio ir pan.

Straipsnio autoriaus įsitikinimu, tokių principų laikantis, darbui garantuojama sėkmė, nes toks darbas prilygsta kūrybai, tampa dieviškos kūrybos dalimi, kadangi dalyvauja dieviškosios kūrybos galios. Visus darbus turi lydėti tikras pasišventimas tam, „kas teisu, gražu, gera“. Tų principų nesilaikant, o ypač vadovaujantis savanaudiškumo paskatomis, siekiant greitų pelnų, garbės, veikiant neapgalvotai, karščiuojantis, netrunka išryškėti negatyvūs tokio veikimo padariniai, kenkią tiek tam, kas taip veikia, tiek tautai, kurioje taip veikiama.

Pro šiame straipsnyje išdėstytų principų prizmę Vydūnas žvelgė į visus nepriklausomos Lietuvos gyvenimo vyksmus ir juos vertino. O tieji principai visiškai sutampa su indiškojo tobulėjimo kelio – *karma,* arba veikimo, *jogos* principais. Sakydamas, kad kiekvieną darbą atliekant „reikalingas širdies pašventimas visam, kas teisu, gražu, gera“, į *karma jogą* Vydūnas įpina ir *bhakti* (meilės) *jogos* elementą. Tieji jogiškieji principai, jų persipynimas yra paimti iš „Bhagavadgytos“, kuri Vydūnui buvo bene didžiausias autoritetas ir pagrindinis jį intelektualiai ir dvasiškai maitinusių idėjų šaltinis.

Straipsnyje išdėstytieji principai yra bendrieji principai, kurių, anot Vydūno, reikėtų laikytis stiprinant valstybę. Mąstytojo regėtoji tikrovė jau vertė baimintis, kad taip gali ir nebūti, kad jau esama priešingus dalykus rodančių simptomų. „O matant, ką kartais vieni kiti daro, vos galima stigti nesurikus“, – išsprūsta Vydūnui. Nerimą ypač kėlė tuometinių politikų, valdžios žmonių elgesys, nes nuo jų daug kas priklausė, o jų elgesį ne visada lėmė šviesus protas, išmintis bei pasišventimas, bet garbės troškimas, noras valdyti, savanaudiškumas, ėmimasis tokių pareigų, kurioms nei gabumų, nei tikrojo pašaukimo nesama. „Sakė kartą geros širdies lietuvis, kad dabar visi, kurie aukštesnius mokslus išėję yra, bėga Kaunan ministrais tapti“, – rašoma straipsnyje.

Tikrąjį Lietuvos stiprinimo potencialą Vydūnas įžvelgė ne politikuose, kurie „rūpinas tautos gyvenimo pavidalu“, o tuose, kurie sukuria, pagamina produktus, kitas gėrybes, bei inteligentijoje, kuri „gamina tautos gyvenimo jėgas, būtent mintis, palinkimus, jausmus“, kuri „rūpinasi tautos gyvenimo esme“. „Priklauso jų skaičiui visi gamintojai,

mokslininkai, rašytojai bei poetai ir apskritai visi menininkai", – teigia mąstytojas. Tautos ateitį Vydūnas siejo su jaunimu, kuriame įžvelgė esant ir šviesių idealų, ir noro semtis žinių bei išminties, ir pasišventimo, ir jaunatviškų galių visiems žygiams atlikti.

Vėlesniuose žurnalo numeriuose apžvelgdamas Lietuvos gyvenimo aktualijas, tame gyvenime Vydūnas matė daug kritikos vertų dalykų. Tačiau tą kritiką reikšdamas, jis niekur nepiktdžiūgavo, nieko neniekino ir nepiešė nevykusios nelaimėlės Lietuvos vaizdo. Lietuva jam atrodė pakankamai sparčiai auganti, stiprėjanti, turinti daug jaunatviškų galių ir reginti pakankamai šviesią savo raidos perspektyvą, kurią mąstytojas siejo su paties likimo – Aukščiausios Apvaizdos – parinkta užduotimi – pasaulio raidoje esmingai prisidėti prie žmoniškumo stiprinimo. Tos Apvaizdos ženklus Vydūnas matė tame, kad ir per juodžiausią priespaudą tauta išliko gyva ir kūrybinga, bei tame, kad pati nepriklausomybė buvo ne iškovota, o tiesiog duota. „Ir nuolatos turėtume atsiminti, kad ne mes patys ją pasiėmėme, bet kad laisvė mums teko. Iš ypatingų padėčių ir santykių pasaulyje ji mums radosi. *Laisvė yra lietuvių tautai suteikta*. Berods ne žmonių", – aiškino Vydūnas tame pačiame „Darbymetyje" (2, p. 258) (paryškinta Vydūno – *V. B.*). Kaip „taurių, kilnių, šventų galybių" suteikta dovana, toji laisvė tuo pačiu ir įpareigoja ją kilniems tikslams naudoti. Valstybė tuos tikslus visa savo raiška iš esmės įgyvendinanti. Esą matomi žmoniškumo stiprėjimo požymiai žmonių santykiuose, vis labiau įsigali teisingumas, dora, visur esama daugiau kultūros. Tasai stiprėjimas vyksta nelengvai, nes reikią įveikti daug iš nesenos priespaudos laikų paveldėtų blogybių, kurios apgadinusios kai kurias tautos gerąsias savybes, įdiegė ne visai gerų įpročių ir pan. Tasai paveldas daugelyje gyvenimo sferų uždedąs savo antspaudą, ypač prasikiša politikoje, valdžios institucijų darbe, viešajame gyvenime. Tai, Vydūno manymu, būtina įveikti. Tačiau tasai įveikimas turįs būti ne žmogų gniuždantis, ne represyvus, o atvirkščiai – vykti kantriai ugdant žmogaus vidinę – sielos – kultūrą, žadinant ir palaikant dvasios laisvės siekimą. Pats Vydūnas tikėjo, kad jo paties raštai ir kalbėjimai tąjį siekimą sugestyviai žadina. Jam kėlė nerimą Lietuvoje besireiškianti žema kritikos kultūra,

kuria totaliai viskas niekinama, kuri nesistengia įžvelgti nieko pozityvaus kritikuojamojo objekto veikloje ar elgsenoje. Ypač daug nekantros esama politikų diskusijose, netgi kultūrininkų tarpusavio santykiuose. Dažnai ne visai pamatuota ir per griežta kritika būna valdžios atžvilgiu, nors ji pozityvios kritikos iš tikro daug kur būna verta. „Mes virstame tikra kritikų tauta“, – konstatavo Vydūnas, kalbėdamas apie hipertrofuotą polinkį į kritiką (6, 1922, Nr. 8, p. 53). Tame polinkyje mąstytojas įžvelgė kelias negeras tendencijas: bereikalingo irzlumo, totalaus nepasitenkinimo viskuo eskalavimą, negatyvaus Lietuvos gyvenimo įvaizdžio formavimą bei tautos skaldymą, pakantos ir tolerancijos mažėjimą. Vydūnas neragino užsimerkti prieš blogybes, jas nutylėti, jų nešalinti. Atvirkščiai – jis ragino jas įveikti. Tačiau tai turi vykti be pagiežos, apeliuojant į tų, kurie kritikuojami, žmogiškąjį orumą, savigarbą, vidinę kultūrą. Turi keistis, tobulėti pats žmogus, o ne vykti totalus vienų ne itin tobulų keitimas kitais, vėlgi ne itin tobulais. Be abejo, aukščiausios valdžios uždavinys esąs tąjį žmogaus tobulėjimo procesą skatinti, sudaryti jam kuo palankiausias sąlygas, nes kiekvieno tautos žmogaus, ne tik valdininko ar teisėjo, dvasinis augimas, jo tikrasis laisvėjimas ir esąs pagrindinis valdžios uždavinys. Deja, tą uždavinį valdžia atliekanti gana prastai, ir todėl tautos ėjimas tikrosios laisvės link nėra pakankamai sklandus.

1924 m. balandžio mėn. „Klaipėdos žiniose“, o vėliau ir „Dabymetyje“ (1924, Nr. 8) Vydūnas paskelbia straipsnį „Mūsų tautos gyvenimo krizis“, kuriame konstatuoja jog, deja, tauta dar nėra vieningai susitelkusi savo tikrajam laisvėjimui – dvasinės kultūros ugdymui, kūrybos galių stiprinimui, žmoniškumo reiškimuisi. Mąstytojui atrodo, jog pati valstybės orientacija į ekonomikos stiprinimą, materialinio turtėjimo skatinimą, spartų civilizacijos laimėjimų diegimą, į pastangas būtent šiose sferose pasivyti kitas tautas esanti vienapusiška, jos neatsveria su šiais tikslais kartu turimas įgyvendinti dvasinis tautos augimas, jos kultūros raiška. Valstybės gyvenime daug kur toną duodančios ne žmogiškosios stiprybės, o silpnybės – savanaudiškumas, garbės troškimas, pakantos ir tolerancijos stoka, bendravalstybinio susitelkimo nebuvimas, atotrūkis tarp valdžios ir visos tautos.

Ne visai geras tendencijas mąstytojas įžvelgė ir tautoje besiformuojančiame santykyje su kitų tautų vertybėmis. Vydūnas pasisakė už Lietuvos atvirumą pasauliui, už būtinumą pasinaudoti jo užaugintais sveikaisiais vaisiais, tikromis jame sukurtomis vertybėmis. Tačiau tasai pasaulis yra sukūręs ir daug surogatų, jame esama nemaža dvasiai nuodingų dalykų. Deja, prie pastarųjų Lietuva labiausiai ir puolanti. Toli gražu ne patys geriausi, o dažnai ir gana blogi užsienietiškos kultūros produktai patenką Lietuvos kultūros vartotojui. Tai, anot Vydūno, daro pastebimą negatyvią įtaką Lietuvos žmogaus elgsenai. Sveikos tradicinės lietuviškos gyvensenos ir papročių sanklodą ardantys vis labiau didėjantys polinkiai į alkoholio, tabako, saldumynų vartojimą, nesaikingos ir nesveikos mitybos praktikavimas. Tai ne tik neprisideda prie žmoniškumo stiprėjimo, o atvirkščiai – skatina jo menkėjimą. Nebuvo patenkintas Vydūnas ir tuometine Lietuvos spauda, kuri, anot jo, nesuvokusi savo kultūrinės misijos, nevienijusi tautos, ne daug kuo prisidėjusi prie žmogaus dvasingumo ugdymo. Jai buvę svarbesni savi komerciniai reikalai.

Neramino Vydūno ir Lietuvoje besikivirčijančių partijų gausa, kuri aiškiai rodanti ne tautos susitelkimą, o veikiau jos subyrėjimą. Vydūnas nepasisakė tik už vieną partiją ar jos vienos tiesą, jam imponavo nuomonių ir diskusijų laisvė, padedanti siekti tiesos ir teisingumo. Tačiau pernelyg didelis daugiapartiškumas tam siekimui nepasitarnaująs, o tik jį pasunkinąs.

Vydūnas buvo įsitikinęs, kad ne visai geros Lietuvos gyvenimo apraiškos didele dalimi esančios susijusios su neteisingai suprasta laisve. Toji laisvė įsivaizduota kaip laisvė daryti daug ką nevaržomai, leisti laisvai reikštis bet kokiems polinkiams, norams, silpnybėms ir nejaučiant atsakomybės. Tokią laisvę Vydūnas pavadino „nepriklausomybe paviršiaus dalykuose“. Ji atitolinanti tikrąją – esmingąją – laisvę. Jos nebuvimas kartu esanti ir grėsmė anai – išorinei paviršiaus dalykų – nepriklausomybei

Vydūnas buvo įsitikinęs, kad tasai pokrypis į „paviršiaus dalykų laisvę“ nenulems tautos ateities, o jo sąlygotos klaidos bus pamokos

tiesinant kelią į esmingąją laisvę. Jis pats buvo tautoje bene pats atkakliausias to kelio rodytojas. *„Mes laisvi, jeib ką reikštume. Ir mes laisvėsime, kiek mes reikšime*. Jeigu to nebus, tai pasaulio padėtis vėl virs tokia, kad nebebus mums vietos gyventi, neliks sąlygų mūsų gyvybei augti ir stiprėti bei įsigalėti“, – įspėjamai sakė Vydūnas (2, p. 261) (pabrėžta Vydūno – *V. B.*).

Kažin ar pakankamai buvo į tą sakymą įsiklausyta tada – anuometinėje nepriklausomoje Lietuvoje. Ar tame sakyme išreikšti būgštavimai po keliolikos metų nepasitvirtino? Ir ar neverta mums į tąjį sakymą įsiklausyti šiandien?

Apibendrinimas

Vydūnas, būdamas Mažosios Lietuvos veikėjas, savo raiška ir kūryba neišsiteko tik joje. Tos raiškos erdvė buvo visa lietuvių tauta. Tampresni Vydūno ryšiai su Didžiąja Lietuva prasideda įpusėjus pirmajam XX a. dešimtmečiui, jau pasiekus kūrybos brandos.

Tautoje tada vis labiau ryškėjo nepriklausomos valstybės atkūrimo vizija. Tikėdamas tos vizijos įgyvendinimo galimybe, Vydūnas įsakmiai kėlė tautos laisvės prasmės klausimą. Tą prasmę jis regėjo tame, kad laisva tauta turėtų sudaryti sąlygas žmogaus dvasiniam tobulėjimui, dvasinės kultūros sklaidai ir taip esmingai prisidėti prie dvasinės pasaulio evoliucijos, prie žmonijos vienijimosi dvasiniu pagrindu. Savo veikla ir raštais stengdamasis pasauliui parodyti jame esant gyvą ir kūrybingą lietuvių tautą Pirmojo pasaulinio karo metu mąstytojas prisidėjo prie kelio į nepriklausomybę tiesimo.

Atkūrus nepriklausomą Lietuvą, Vydūnas išreiškė tikėjimą, kad jos gyvenime bus kuo švenčiausiai laikomasi pamatinių dorovės principų, kurių pagrindu reikštųsi žmoniškumas. Mąstytojas atidžiai sekė, kas darosi laisvoje valstybėje ir kaip laikomasi jo siūlyto orientyro – žmoniškumo bei atitikimo jam laipsniu vertino visų jos veiksmų kokybę ir prasmingumą. Tuose vertinimuose pirmiausia džiaugiamasi tautos kultūros augimu, jos kūrybos galių laisva sklaida, pasiektais rezultatais. Tačiau esama nemaža geranoriškos kritikos negatyvių reiškinių

atžvilgiu. Į juos mąstytojas žiūrėjo kaip į sąlygotus slogios praeities bei augimo sunkumų ir ragino juos nuosekliai šalinti. Išsamiausiai nepriklausomos Lietuvos vertinimai atsispindi Vydūno 1921–1925 m. leistame žurnale „Darbymetis“ bei Lietuvos spaudoje („Lietuvos aide“, „Klaipėdos žiniose“, „Dienovidyje“, „Akademike“, „Naujojoje Romuvoje“, „Literatūros naujienose“ ir kt.).

Literatūra

1. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 2, Vilnius: Mintis, 1991, 496 p.
2. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 3, Vilnius: Mintis, 1992, 504 p.
3. VYDŪNAS. Didysis mūšis // *Nauja lietuviška ceitunga*, 1910, liepos 14.
4. VYDŪNAS. Žvilgsniai į mano kūrimą // *Žemaičiai: Žemaičių rašytojų prozos ir poezijos antologija*, Kaunas: Sakalas, 1938, p. 18–19.
5. VYDŪNAS. Vydūno laiškas Lietuvos Tarybai // *Lietuvos aidas*, 1918, balandžio 19.
6. *Darbymetis:* laikraštis tautos dvasiai tvirtinti , nr. 1–9, (1921–1925), Tilžė.
7. LANDSBERGIS, Vytautas. Vydūno sugrįžimas // *Lietuvos aidas*, 1991, spalio 22.

Tiltai, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2006, Nr. 1(34), p. 53–58.

PANAŠŪS GYVENIMAI – PANAŠIOS MINTYS. VYDŪNAS IR SCHWEITZERIS

ĮVADAS

Žymus XX a. mąstytojas, gydytojas, teologas, muzikas, visuomenės veikėjas, Nobelio taikos premijos laureatas Albertas Schweitzeris (1875–1965) buvo ir tebėra viena iš įstabiausių pasaulio asmenybių. Jo veiklą didžiai vertino A.Einsteinas, R.Rolland'as, B.Russellas, M.Gandhis, J.Nehru, M.L.Kingas. Apie jį įvairiomis kalbomis parašyta keliolika knygų, šimtai straipsnių. Ryškiausių darbų autoriai – J.Feschotte (7), J.Pierhal (11), N.Cousins (6), G.Langfeldt (9), B.Vinnbust (12), R.Grabs (8), G.Getting, J.Brabazon (5), P.H.Freyer, V.Petrickis, B.Nosikas, I.Lazari-Pawlovska (10) ir kiti.

Lietuvoje šio humanisto vardas pasigirdo bene 1981 metais. Tada Schweitzerį išsamiu analitiniu straipsniu pristatęs filosofas Romas Žibaitis (13) jo humanistines idėjas bei gyvenimo pavyzdį populiarina ligi šiol (žr. 14, 15). Į lietuvių kalbą išverstos dvi Schweitzerio knygos: 1923 m. išėjęs svarbiausias filosofijos veikalas „Kultūra ir etika" (2) ir „Tarp vandenų ir džiunglių" (3) – įspūdžiai iš Afrikos žemyno, kuriame prabėgo didžioji Lambarenės daktaro gyvenimo dalis. Etiniai, medicininiai bei ekologiniai vokiečių kilmės prancūzų mąstytojo ir moralisto aspektai itin sudomino Kauno medicinos universitetą, kuriame 1999 m. pradėjo kurtis A.Schweitzerio centras. Jo vadovu tapęs šio universiteto rektorius prof. habil.dr. Vilius Grabauskas už Schweitzerio principų taikymą ugdant būsimų gydytojų dorovinį angažuotumą buvo išrinktas Alberto Schweitzerio pasaulinės medicinos akademijos nariu ir apdovanotas Tarptautinio universaliosios medicinos instituto Wallingforde (JAV) Schweitzerio aukso medaliu. Kauno medicinos universitete įvykusią konferenciją „Albertas Schweitzeris ir XXI amžiaus medicina" galima laikyti naujausia gaire garsiojo humanisto idėjų kelyje į Lietuvą. Praktiškai taikydama jo principus, nemažai nuveikė Pasaulinės gydytojų federacijos „Už žmogaus gyvybę" asociacija Lietuvoje.

Taigi Schweitzerio veiklos atgarsiai Lietuvą pasiekė palyginti neseniai, o stipresnį rezonansą, ypač medicininėje etikoje, įgauna tik dabar. Tačiau nemaža jo idėjų bei nuostatų dalis čia nebuvo visiška naujiena. Tiesa, jos kitonišku, ne grynuoju, pavidalu sklido iš savojo šaltinio, kurį su tam tikromis išlygomis galima laikyti lietuviškuoju Schweitzerio analogu. Šis analogas – bemaž tuo pat metu gyvenęs ir veikęs mūsų mąstytojas, kultūros ir visuomenės veikėjas Vydūnas.

Už Schweitzerį jis gimė septyneriais metais anksčiau (1868), o mirė dvylika metų anksčiau (1953). Abu jie regėjo tokias pat globalines dramas, kvėpavo ta pačia politinių, socialinių ir kitokių įtampų prisodrinta dvasine atmosfera, sielojosi dėl vienodų epochos skaudulių, ieškojo panašių būdų jiems gydyti. Būdami labai saviti, bet daug kuo analogiški, Schweitzerio ir Vydūno fenomenai dar nėra sulaukę lyginamosios analizės. Šis straipsnis – pirmieji tokio bandymo štrichai, kuriais nepretenduojama nei į išsamumą, nei į galutines išvadas.

Biografijos – argumentai

Pirmasis žvilgsnis veikiau fiksuotų skirtumus, o ne bendrumus. Schweitzeris – augalotas, stiprus, kone geležinės sveikatos, neišsemiamos energijos asmuo, didžiąją gyvenimo dalį praleidęs ne tik didelių dvasinių, bet ir fizinių jėgų reikalaujančioje praktinėje veikloje, kurioje šalia gydytojo kvalifikacijos reikėjo ūkininko, statybininko, ekonomisto, keliautojo sugebėjimų bei įgūdžių. Vydūnas – menkučio kūno sudėjimo, silpnos sveikatos, spindinčių akių žmogus, ne ką toliau kaip iki Šveicarijos kartą kitą teišvykęs, prie Tilžės prisirišęs, niekada nesiėmęs didesnių ūkiškų darbų (išskyrus vaiko pastangas patalkinti tėvams laukuose ar namuose), beveik visą gyvenimą praleidęs nutolusiose nuo materialinių dalykų dvasinės kultūros sferose.

Ir dar: Schweitzeris pasaulyje labai plačiai pažįstamas ir gerbiamas. Vydūnas – savojoje tėvynėje tik dabar tepradedąs sulaukti pelnytos pagarbos, tik dabar geriau imamas suprasti kūrėjas ir išminčius. Kitos šalys apie jį nedaug tegirdėjo, tad gali susidaryti įspūdis, kad

lyginami nepalyginami dydžiai. Tačiau toks įspūdis apgaulus. Schweitzeris ir Vydūnas artimi savo esmėmis, o ne išorės požymiais. Bendras laukas, kur susitinka tos esmės, – išgyventos epochos drama, sukelta atotrūkio tarp civilizacijos tempų ir dvasinės kultūros raidos. Abu ieškojo pusiausvyros tarp šių reiškinių ir rado tokių pat būdų jai pasiekti. Tad pagrindinė paralelė akivaizdžiausia susikurtų koncepcijų plotmėje ir jų realizavimo specifikoje.

Net ir paviršutiniškas žvilgsnis į abiejų asmenų biografijas užkliūva už analogiškų dalykų. Vos nesutampančios datos čia stebina mažiausiai. Labai panaši artimiausia juodviejų gyvenimo pradžios aplinka. Abu į pasaulį atėjo tolimose viena nuo kitos ir daug kuo skirtingose, bet kai kuo ir panašiose Vokietijos imperijos paribio provincijose: Schweitzeris – ką tik nuo Prancūzijos atplėštoje pietinėje Elzaso provincijoje, Vydūnas – šiauriausioje Rytprūsių provincijoje. Tiek vienoje, tiek kitoje vietoje buvo įtempti tautiniai santykiai, dramatiškai grūmėsi dvi kalbos, kurių viena – vokiečių – kalbėjo kraštą valdantieji, o kita (vienur prancūzų, kitur lietuvių) – valdomieji. Schweitzerio šeimoje buvo kalbama vietine vokiečių tarme, tad nepatirta prievartinės asimiliacijos, kurią kentė tenykštę daugumą sudarantys prancūzai. Tačiau jautrus vaikas negalėjo nejausti to, ką patyrė tos asimiliacijos slegiami kaimynai. Vydūno šeimoje buvo kalbama lietuviškai, nors visi mokėjo ir vokiškai. Tačiau asimiliacinė Bismarcko politika paauglį tiesiog sukrėtė, ir jis pasiryžo „garbėn kelti lietuviškumą“, daryti viską, kad tėvynainiai ugdytųsi vidinę galią atsispirti nutautimui.

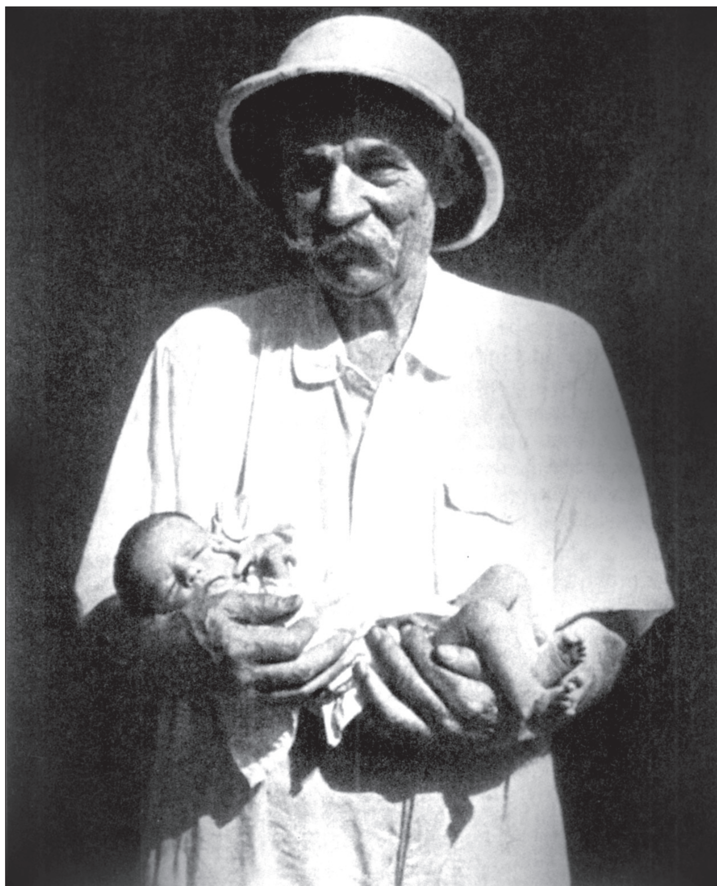
Labai panaši būsimų humanistų dvasinė šeimos aplinka. Abi šeimos daugiavaikės: Schweitzeriai augina penkis vaikus (du sūnus ir tris dukras), Storostų namuose – aštuoni pametinukai (šeši berniukai ir dvi mergaitės). Schweitzerių šeimos galva – liuteronų pastorius, Storostų – evangelikų kunigas ir mokytojas. Gana nelengva abiejų šeimų materialinė padėtis, tačiau vaikų ji neslegia, o veikiau grūdina, ugdo jų jautrumą ir tarpusavio solidarumą. Šeimose – graži santarvė, skaidri dorovinė atmosfera, kurią ypač taurina gilus religingumas, nuo mažens ugdomas nuoširdus pamaldumas. Schweitzeris ne tik susikaupęs

per mišias klausosi vargonų gaudesio gimtojo Kaizersbergo bažnytėlėje, bet ir įsijaučia į pamaldų misteriją, ją kontempliuoja.

„Mišios, kuriose aš, vaikas, būdavau, paliko visam gyvenimui pakilų jausmą, taip pat išugdė ramybės ir susikaupimo poreikį, be kurio jau neįsivaizduoju savo gyvenimo. <...> Svarbu, kad vaikas matytų suaugusius pamaldaus susikaupimo akimirką ir pats ją išgyventų“, – prisiminė taurusis daktaras (10, p. 114). „Užgimęs ir augdamas girdėjau savo tėvelius giedant ir meldžiantis prie mano lovelės ir prie lopšelio jaunesniųjų savo brolių ir seserų. Toliau jau ir mes, vaikai, su tėvais sėdėjom aplink stalą rytmečių ir vakarų pamaldoms. Ir vienas kitas mūsų turėjo melsties, pats tam žodžius susigalvodamas. Tai ir augome su giesmėmis ir maldomis į šį gyvenimą“, – analogiškas Vydūno prisiminimas (1, t. 3, p. 387–388).

Tėvų namuose abu berniukai pasineria į muzikos pasaulį. Albertui vaikystę nuskaidrina vargonai – jų ne tik klausosi, bet ir nuo devynerių metų bažnytėlėje pats groja, kartais pavaduodamas tėvą. Toji muzika jį pavergia visam gyvenimui. Nors ne iš jos vertėsi, bet nemažai koncertuodamas daug pasiekė, o apie vargonų muzikos genijų J.S.Bachą didžiulę knygą parašė. Mažasis Vilius Storosta atsidūrė giesmių ir dainų aplinkoje, broliukus ir sesutes į mažą šeimos chorą subūrė ir jam dirigavo. Žaidžiant pasiimta dirigento lazdelė į tas pačias rankas sugrįžo būsimajam Vydūnui baigiant trečiąją dešimtį ir jose išbuvo keturiasdešimt metų – tol, kol gyvavo jo suburta Tilžės lietuvių giedotojų draugija.

Abu vaikinai kiekvienas savaip susilietė su šiandien mažai žinomu reiškiniu – misionieriavimu ir, matyt, ne be jo poveikio apsisprendė tarnauti žmonėms. Schweitzeris ir tapo misionieriumi – tik ne tikėjimo skleidėju, o juodaodžių labui pasiaukojusiu kūno negalių gydytoju. Alberto tėvas kartą per mėnesį laikydavo misionieriams mišias, prenumeravo Paryžiaus misionierių draugijos žurnalą, apie misijas Afrikoje pasakodavo vaikams. Tie pasakojimai berniukui krito širdin. Patekusią į rankas misionieriaus knygą jis išsivertė į prancūzų kalbą ir nuolat ją skaitė (14, p. 7). Vydūno tėvas mokėsi Berlyno evangelikų misionierių

Albertas Schweitzeris

seminarijoje ir rengėsi misijų darbui, bet dėl silpnos sveikatos to sumanymo atsisakė, tačiau misijoms tarnavo važinėdamas po Mažąją Lietuvą ir rinkdamas joms aukas. Kartu su juo keliaudavo ir Vilius. Dažnai Vydūno tėvų namuose svečiuodavosi misijoms skirto laikraščio „Nusidavimai apie evangelijos prasiplatinimą tarp žydų ir pagonų“ redaktorius Johanas Ferdinandas Kelkis (1, t. 3, p. 389).

Jaunystės dienas lydėjo bręstančių asmenybių intelektinis nerimas, kuris reiškėsi ne tik smalsumu ar godžiu žinių kaupimu, bet ir kritiniu mąstymu, priekabiais reiškinių vertinimais, nenumaldomu poreikiu ginčytis dėl esminių dalykų, juos aiškintis.

„Dėl savo begalinio troškimo diskutuoti visiems, ypač tėvui, nepaprastai įkyrėjau. Su kiekvienu sutiktu žmogumi norėjau pulti į detalias ir kritines diskusijas, veržiausi rodyti jų mąstymo trūkumus ir kreipti tiesos takan. Tiesos ir tikslingumo ieškojimo džiaugsmas stūmė mane tiesiog į pamišimą. Norėjau, kad kiekvienas pokalbis, į kurį įsijungiau, taptų nuodugniu daiktų tyrimu“, – prisiminė Schweitzeris (10, p. 120).

Panašų nesutramdomą protinį jaunų dienų atkaklumą savo atsiminimuose atskleidžia Vydūnas. Dešimtmetis jis jau buvo perskaitęs Šventąjį Raštą, bet jį, ypač Senąjį Testamentą, vertino gana kritiškai, dėl daugelio vietų karštai ginčydavosi su kunigais tėvų namuose ar gana detaliai aiškindavosi su tėvu, vėliau pats skaitydamas teologinę literatūrą (1, t. 3, p. 388–392). Būtinybė visur vadovautis savo protu, būti sau žmogumi – šie principai lydėjo ir Schweitzerį, ir Vydūną formuojantis tiek gyvenimo nuostatoms, tiek filosofinėms koncepcijoms.

Jaunystėje tiek vienam, tiek kitam subręsta priesakas nežudyti ir nekankinti jokios gyvos būtybės. Abu, sukrėsti žiauraus žmonių elgesio su gyvūnais, piktinosi beprasmiu jų žudymu, ypač per pramogai organizuojamas medžiokles, kurias laikė moralinio nuosmukio padariniu. Abu labai mylėjo gamtą ir giliai jautė atsakomybę ją saugoti bei tausoti. Tas santykis ir toji pajauta jiems tapo ne tik elgesio normomis, bet ir filosofiškai grindžiamais principais, netgi kertinėmis jų koncepcijų atramomis.

Schweitzerį ir Vydūną labai artina brendimo tarpsniu kilęs ryžtas kuo prasmingiau nugyventi Dievo atseikėtus metus ir už galimybę būti šiame pasaulyje atsidėkoti nesavanaudiška tarnyste kitiems. Tą tarnystę jie suprato ne kaip šlovę teikiančią talentingų žmonių saviraišką, papildančią abstrakčiai suvokiamos žmonijos kultūros aruodą. Toji tarnystė konkreti, ją tiesiogiai turi jausti tie žmonės, kurių labui dirbti pasišvęsta. Siekti asmeninės laimės, o juo labiau egoistiškai, tik savo labui naudotis paties Dievo suteiktomis gėrybėmis – puikia sveikata, talentais, energija – jiems atrodė nepriimtina. Tos Dievo dovanos naudotinos kitų žmonių kančioms mažinti, jų skausmui lengvinti. „Kas buvo apsaugotas nuo kančios, privalo jausti pašauktu kitiems palengvinti skausmą. Visi turime dalintis skausmu, kuris slegia pasaulį“, – taip apsisprendė sėkmingai tiek teologijos, tiek filosofijos, tiek muzikos srityse ėmęs reikštis energija trykštantis Strasbūro universiteto studentas Albertas Schweitzeris, kuris po keleto metų šį apsisprendimą realizavo, pasirinkdamas pagalbos nuo ligų tropikuose kenčiantiems žmonėms kelią (10, p. 124–125).

Vydūno pasirinkimas kiek kitoks, bet esmė nesiskiria. Jis irgi galėjo kopti akademinės karjeros laiptais, mėgindamas tapti pasaulį stebinančios naujos filosofinės sistemos kūrėju, ar parašyti keliolika puikių romanų, su dramos kūriniais veržtis į pasaulio sceną. Tiesa, šiose sferose Vydūnas ir taip nemažai nuveikė, pelnydamas kai kuriais atžvilgiais išskirtinę vietą Lietuvos filosofinės minties, literatūros ir teatro istorijose. Tačiau tai jis nuveikė vykdydamas kitokią, kaip jam atrodė, svarbesnę užduotį – „garbėn kelti lietuviškumą“, šviesinti tautiečių sąmonę, ugdyti juose tauriausią žmoniškumą, dvasios stiprybę kaip tautinės asimiliacijos vykdytojams neįveikiamą tvirtovę, daryti viską, kad tauta kūrybiškumu, kultūriniu aktyvumu rodytų savo gyvastingumą.

Todėl ir filosofinė bei literatūrinė kūryba, teatrinė bei koncertinė veikla Vydūnui nebuvo sau tikslai, o tik priemonės anam – tautos stiprinimo – uždaviniui spręsti. Jam buvo svarbiausia, kad tautiečiai „leistųsi jo gundomi pasišvęsti daugiau negu paprastai gyvenimo

prasmei ir esmei“ (1, t. 1, p. 364). Toks pasišventimas, giliu jo įsitikinimu, – tautos išlikimo ir prasmingos būties garantas. Tam reikėjo ne tik dvasios šviesą skleidžiančius raštus rašyti, bet ir dirbti su čia pat esančiais tėvynainiais, pačiu savimi rodyti, kad tai, ką skelbi, yra ne tik idealybėje, bet ir tikrovėje esantys realiausi, nors ir su nemažomis pastangomis įkūnijami dalykai.

Nuosekliai dirbant su Tilžės lietuvių giedotojų draugija, Vydūnui ne tik pavyko pristabdyti Prūsų lietuvių germanizavimo tempus, bet ir pasiekti, kad Mažoji Lietuva taptų daug stipresnės tautinės savimonės, kultūriškai gyvesnė ir veiklesnė, o atėjus palankiam momentui – panorėtų būti kartu su atkurtąja Lietuvos valstybe. Tokį norą ji pareiškė 1918 m. lapkričio 30-ąją garsiuoju Tilžės aktu.

Nepaprastai svarbi tarnavimo žmonėms sritis tiek Schweitzeriui, tiek Vydūnui buvo rūpinimasis jų sveikata. Schweitzerio sukurtas gydymo kompleksas Lambarenėje ir darbas jame – vienas įstabiausių pavyzdžių praktiškai įgyvendinant humanizmo principus pasaulyje. Vydūnas šioje srityje tiek nenuveikė, tokio komplekso nesukūrė, tačiau jo išbandyti sveikos gyvensenos principai, konkretūs jos metodai, pati sveikatos filosofija – didžiulė dovana savo tautai.

Vydūnas puikiai suprato, kad fiziškai paliegusi tauta bus paliegusi ir dvasiškai. Kartu jis matė, jog pačioje tautoje gali rastis ir randasi abejopo paliegimo prielaidų, todėl visomis išgalėmis stengėsi joms užkirsti kelią. Įveikęs mirtiną ligą (džiovą), pavertęs paliegusį kūną sveiku ir galinčiu ilgą amžių tarnauti laisvai ir skaidriai sielai, Vydūnas parašė traktatus „Sveikata, jaunumas, grožė“ ir „Gimdymo slėpiniai“, kurie jam atrodė galintys tapti sveiko gyvenimo pagrindų vadovėliais.

„Noriu lietuvių tautos žmones [matyti] taurius, sveikus. Todėl ir stengiaus visaip jų taurumą ir sveikatą auginti ir tvirtinti. Dariau ir dar darau tai žodžiu ir raštu. Dabar dar tyčia dėstau sveikatos pagrindus ir sąlygas. Tariuos esąs tam skirtas, beveik visą jaunatvę ir sirgęs, ir visaip gydytas“, – rašė Vydūnas, pristatydamas „Sveikatą, jaunumą, grožę“ (1, t. 2, p. 288).

Tiesioginė tarnystė žmonėms aukojant galimus pasiekti didesnius kūrybos rezultatus yra gana retas reiškinys kultūros istorijoje, tikras moralinis žygdarbis. Taip atsiskleidžia skelbiamų principų ir realios elgsenos darna. Toji darna jau savaime yra didelė vertybė, ir jos vertingumas tuo didesnis, kuo aukštesnės moralinės prabos yra skelbiami principai ir kuo sunkiau juos įkūnyti. Schweitzerio ir Vydūno atvejais turime tas retas apraiškas. Norint suvokti abiejų asmenų tikrąją reikšmę bei didingumą, neužtenka susipažinti tik su jų kūrybiniu palikimu, nes jame tėra tik dalis asmenybės; kita dalis – jų pačių pastangomis ir darbais įgyvendintos tame palikime užfiksuotos idėjos.

Jie vienu metu yra ir architektai, ir statytojai. Jie – ne tie atvejai, kai iš vienos veiklos sferos pasitraukiama dėl to, kad geriau sekasi pasirinkus kitą. Teorija ir praktika – jiems neatsiejami dalykai. Juos galima palyginti su alpinistais, ne vaizduotėje piešiančiais svaiginančias kalnų viršūnes, o tiesiog į jas kopiančiais ir kartu rodančiais pačią galimybę įkopti. V.Mykolaitis-Putinas taip apibūdino Vydūno fenomeną:

„Vydūno asmuo, principai ir gyvenimas, mokslas ir kūryba sudaro vientisą harmonišką visumą, kuri imponuoja savo suderinamumu bei vieningumu ir priverčia nusilenkti net tuos, kuriems jo mokslas atrodo nepakankamai moksliškas, o kūryba nepakankamai meniška“ (4, p. 5).

Šiek tiek perfrazuotą tą pačią mintį galima pritaikyti ir Schweitzeriui, kurio filosofiją akademiniai filosofai linkę laikyti nepakankamai intelektualia ir filosofiška. Jo gyvenimą priimta apibūdinti kaip svariausią jo filosofijos argumentą. Tokiam įvaizdžiui padėjo įsitvirtinti pats Schweitzeris, prisipažindamas, kad „užuot mėginęs aštriuose ginčuose pasiekti savo idėjų pripažinimo“, jis „nusprendęs paversti savo gyvenimą savo argumentu“.

„Aš privalau ginti tai, – teigė jis, – kuo tikiu, šio gyvenimo, kuriuo aš gyvenu, ir šio darbo, kurį atlieku, terminais. Užuot skelbęs savo tikėjimą kaip Dievo egzistavimą mumyse, aš pamėginsiu padaryti taip, kad mano gyvenimas ir mano darbas kalbėtų apie tai, kuo aš tikiu“ (6, p. 191).

Schweitzerio pasakymo prasmė ryškėja ir iš Vydūno gyvenimo *credo:* „O tik labai norėčiau, kada teks gyvenimą baigti, būt buvęs tautoje aiški žmoniškumo apraiška ir tuo kitus tam žadinęs". Tokiomis „aiškiomis žmoniškumo apraiškomis" Schweitzeris ir Vydūnas ne tik norėjo būti, bet ir iš tikrųjų *buvo.*

Idėjų paralelės

Nors Schweitzerio ir Vydūno idėjinių ieškojimų keliai nevisiškai sutapo, nors juose esama daug skirtumų, tačiau tie ieškojimai daugiau ar mažiau sukasi po tuos pačius problemų laukus, panašūs ir iškilusių problemų sprendimai. Nuo tų ieškojimų pradžios abu mąstytojai patenka į savojo meto kultūros situacijos apmąstymus, regi kultūros krizės požymius, bando išsiaiškinti jų priežastis bei numatyti galimybes jiems įveikti. Pripažindami dvasinį būties pagrindą, dvasios primatą, jie pažymi, kad dabarties žmonių pasaulis ir tą pagrindą, ir primatą pamiršo, todėl civilizacijos raida toli pralenkė dvasios raidą, kuri XIX ir XX amžių sandūroje iš esmės sustojo. Kaip teigė Schweitzeris, „iš pradžių į galvą ateina labai paprasta mintis: lemtinga mūsų kultūrai buvo tai, kad jos materialinis pradas plėtojosi greičiau negu dvasinis" (2, p. 97). Vydūnas ne vien konstatuoja civilizacijos prasiveržimą, bet ir regi apgailėtinas jo pasekmes žmogui ir žmonijai. Technikos plėtojimasis, jo nuomone, buvo įmanomas tik tada, kai žmonės pasiekė ir intelektinės, ir dvasinės brandos lygį.

Tačiau dar neišnaudojus tos brandos galimybių, „jau prislėgė materinė kultūra žmogų. Jis virto jos priemone, net jos vergu. Ji augo, jam palikus kas jis buvęs. Ir visi mūsų laikų bandymai žmogaus padėtį gerinti tegali tuo pasibaigt, kad visa materinė kultūra bus sunaikinta ir žmogus pasijus bestovįs pradžioj tos kultūros gyvenimo" (1, t. 1, p. 283).

Kultūros prasmę abu mąstytojai matė žmogaus dvasios evoliucijoje, jo tobulėjime. Dabarties žmogui, anot Vydūno, sunku suvokti, kad svarbiausias dalykas yra „žmogaus kitimas, kad žengimas į geresnę ateitį bus žmogaus asmenybės augimas į šviesesnę būseną, kad visa iš

to dera“ (1, t. 3, p. 218). Panašiai ir Schweitzerio įsitikinimu: <...> kultūra – „tai žmogaus ir visuomenės pažanga visose gyvenimo srityse ir visais atžvilgiais su sąlyga, kad toji pažanga tarnauja individo, kaip bet kokios pažangos prielaidai, dvasiniam tobulėjimui“ (2, p. 102).

Pagrindine kultūros nuosmukio priežastimi Schweitzeris laiko filosofijos silpnumą, jos pasimetimą bei nepajėgumą atlikti mobilizuojančios pasaulėžiūros vaidmens.

„Taigi kultūros ateitis, – teigia Lambarenės daktaras, – priklauso nuo to, ar mąstymas pajėgs sukurti pasaulėžiūrą, kurioje optimizmas, t.y. pasaulio gyvenimo teigimas, ir etika užimtų tvirtesnes ir stabilesnes pozicijas negu ligšiolinių epochų pasaulėžiūroje“ (2, p. 90).

Vydūnas neformuluoja tiesioginių kaltinimų filosofijai, bet kultūros krizę irgi laiko pasaulėžiūros pokyčių padariniu. Dabarties žmogaus vertybinė orientacija esanti nukrypusi nuo dvasinių siekių ir sutelkta į „regimąjį pasaulį“, pasidavusi civilizacijos miražų traukai. Toji orientacija ir sudaro dabarties kultūros esmę, o ši gimusi „iš praeitų šimtmečių pasaulio supratimo ir iš jų manymo“, „iš matematiško materialistiško mokslo“ (1, t. 1, p. 292). Tad materialistinė pasaulėžiūra esanti didžiausia dvasinės krizės kaltininkė. Jos paveiktas ir nustojęs rūpintis dvasiniu tobulėjimu žmogus susitelkė į turtų gausinimą, civilizacijos plėtotę. Socialinės pažangos ekvivalentu tapusi ne dvasinės, o techninės kultūros pažanga. Karčius tokios kultūros vaisius labiausiai pajutę darbininkai, „per dienas ir pagaliau per amžių rišti jie prie mašinų, lyg būtų jie viena tų mašinų dalis“ (1, t. 1, p. 292).

Iš techninės pažangos kylančią nelaisvės priežastį pažymi ir Schweitzeris: „Prie nelaisvės dar prisideda ir pervargimas. Jau dvi ar trys žmonių kartos gyvena taip, kad daugelis individų visą savo gyvenimą praleidžia nelyginant darbo jaučiai, o ne kaip žmonės“ (2, p. 44).

Pervargimas, kurį sąlygoja į technikos pažangą orientuota pasaulėžiūra, savo ruožtu vėlgi lemia žmogaus dvasinio pasaulio nuskurdimą, dar didesnį pasaulėžiūros akiračio susiaurėjimą ar net sunykimą.

„Dvasia, kurią pagimdė nenorinčiųjų mąstyti visuomenė, nuolat tvirtėja. Juo toliau, juo labiau mumyse įsigali supaprastėjusi pažiūra į

žmogų. Ir save, ir kitus mes vis labiau vertiname vien pagal darbinę veiklą, jos sėkmę ir beveik nesipriešiname, kai esame laikomi tik darbo jėga“, – konstatuoja Schweitzeris (2, p. 45).

Ieškodami galimybių reabilituoti pasaulėžiūros vaidmenį, abu mąstytojai turi savus atramos taškus. Schweitzeris pabrėžia proto ir ja grįstos kultūros svarbą. Tokios kultūros idealas jam – Švietimo epochos siekimai mokslu sukurti laimės visuomenę.

Kaip pažymi R.Žibaitis, „A.Schweitzerį bene labiausiai traukė prie šios epochos idealų jų optimistinis patosas. Bet ne vien tai. Jam svarbus šių idealų egzistavimo kultūroje pobūdis – jie tuomet buvo visuotinai reikšmingi, daugumai žmonių suprantami, elementarūs ir tvirtai orientuoti į individo dvasinį tobulėjimą. O šis turėjo garantuoti žmogui asmeninę laimę ir užtikrinti visuomenės pažangą“ (14, p. 19).

Vydūnas aukso amžių įsivaizduoja buvusį žiloje senovėje, kai pati žmogaus dvasia buvo labiau susilietusi su Dievu, kai didesnis buvęs religijos vaidmuo. Anot jo aiškinimų, „senovėje visas atsidėjimas, žvilgis buvo kreipiamas į tai, kad žmoguje būtų sukeliamas augimo gaivalas, kurs pagaliau yra sutvėrimo principas, Pasaulio Priežastis, arba Dievas. Taip pasirodo, jog tuomet buvo tikima, kad išauginimas vien yra galimas ant tikybos pamato, bet ir tai apsireiškia, kad savo augimu pagaliau kiekvienas pats turi rūpintis“ (1, t. 3, p. 38).

Todėl lietuvių mąstytojui kultūros atgimimas labiausiai siejasi su dvasios vaidmens stiprėjimu, tikėjimo galios ir vaidmens atgimimu. Tasai atgimimas – tai ne senųjų religinio gyvenimo formų atgaivinimas. Turi stiprėti pati tikėjimo dvasingumu galia.

„Ir grįžimas senovės tikybon, – aiškina Vydūnas, — tegali reikšti aukštesnį šių dienų „tikybos“ išmanymą. <...> Visur reikia stengties išvysti tą vieną visais amžiais apsireiškiančią Didybę ir Šventybę. Tuomet ji pastoja pavienio žmogaus ir tautos galybe ir atsigavimo galia“ (1, t. 3, p. 45).

Abu mąstytojai, suvokdami kultūrą kaip dvasios raišką, mėgino pasekti, kaip toji raiška realizavosi įvairiose kultūrose, kaip ją fiksavo įvairios religijos – taigi iš esmės ėjo tais pačiais ieškojimų keliais. Priėjo

jie ir prie Rytų bei Vakarų dvasios kontinentų, kurių dvasinės raidos tendencijas traktavo panašiai. Abiem krito į akis Vakarų dėmesys išorės pasauliui ir dvasios adoracija Rytuose. Tačiau abiejų požiūriai ne visiškai sutampa. Schweitzeriui ne itin patinka grynasis hinduizmo dvasingumas, kuriame, jo nuomone, visiškai nuvertinamas pasaulis ir buvimo jame prasmė.

Šiame dvasingume, anot Schweitzerio, atsiranda „mistika, kuri, priešingai savo giliaprasmiškai paskirčiai, nebeskatina žmogaus, kad jis siektų tobulinti save, o svarbiausiu tikslu paverčia susiliejimą su absoliutybe. <...> Mistika tampa pasaulėžiūra apie begalinės būties absorbuotumą begalybėje" (2, p. 318).

Todėl esą ypač svarbu, suvokus mistikos svarbą, suvokti ir tai, kad ji gali tapti išdidžia gyvenimo filosofija tik tada, kai teigia „begalinės būties buvimą baigtinėje būtyje" (2, p. 318), t.y. kai pripažįsta pasaulio vertingumą.

Vydūnui Rytų religinė patirtis neturi pesimistinio atspalvio. Jam atrodo, kad ji galinti būti atgaiva pragmatizmo nuvargintiems Vakarams, kurių orientacijos į pasaulį jis neneigia, tik laiko vienpusiška. Vydūnas nekalba apie indiškojo dvasingumo nutolimą nuo gyvenimo, o iškelia jį kaip sektiną idealą pasauliui, turinčiam savąją būties prasmę. To idealo praradimas ir esanti didžioji pasaulio nelaimė. Tačiau pasaulio vertingumo pripažinimas, o ne jo neigimas, ne traukimasis iš jo yra bendra abiejų mąstytojų idėja. Pasaulio raidos gairėmis juodu laikė moralios kultūros kūrimą, o moralios kultūros pagrindu – dorovinį ir dvasinį žmogaus tobulėjimą kaip tikrąjį pasaulio evoliucijos tikslą. Todėl tam turinti atsidėti filosofija – praktiška ir paprasta, o ne spekuliatyvi ir sudėtinga. Schweitzeris postulavo tokios filosofijos reikalingumą, Vydūnas ją kūrė.

Dėdami kultūros pagrindan dorovę kaip aiškiausią dvasingumo apraišką, abu mąstytojai įsakmiai pabrėžė pagarbą gyvybei kaip indikatorių žmogaus žmoniškumui matuoti, jo dvasios atsiskleidimo laipsniui nustatyti. Tąja pagarba esą išreiškiama, kiek žmogus yra tapęs Dievo bendrakūrėju pasaulio dvasinio šviesėjimo procese, kuris ir esąs

tikrasis kultūros tikslas. Šiuo požiūriu Schweitzerio ir Vydūno idėjos visiškai sutampa. Jų realumą juodu ir patvirtino savo gyvenimais.

Išvados

A.Schweitzeris ir Vydūnas – savo epochos pagimdyti fenomenai, bandę panašiai spręsti aktualias jos problemas. Tiek vieną, tiek kitą jaudino disproporcija tarp civilizacijos tempų ir dvasinės raidos pokyčių. Abu ieškojo pusiausvyros tarp jų. Abiejų gyvenimai – neginčijami argumentai savo postuluojamiems principams pagrįsti. Šiuos mąstytojus vienija apsisprendimas tiesiogiai tarnauti žmonėms. Jie ėjo tais pačiais ieškojimų keliais, gilinosi į pasaulio religijas kaip į kultūrų fundamentus bei įvairias žmoniškumo santykio su būtimi formas, rėmėsi Rytų ir Vakarų dvasinių patirčių analize, mėgindami suartinti šias patirtis.

Schweitzeris ir Vydūnas filosofiją laikė pasaulėžiūra, padedančia praktiškai pertvarkyti pasaulį. Abudu humanistai panašiai suvokė dvasinį būties pagrindą. Juodu teigė pasaulio vertingumą ir pabrėžė moralios kultūros svarbą, derino dvasingumą su doroviniu veikimu. Abiejų mąstytojų mokymo alfa ir omega – ypatinga pagarba gyvybei.

Literatūra

1. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 1–4, Vilnius: Mintis, 1990–1994.
2. ŠVEICERIS, Albertas. *Kultūra ir etika* / Iš vok. k. vertė A.Tekorius, Vilnius: Mintis, 1989, 366 p.
3. ŠVEICERIS, Albertas. *Tarp vandenų ir džiunglių* / Iš vok. k. vertė T.Četrauskas, Vilnius: Vaga, 1979, 254.
4. BAGDONAVIČIUS, Vacys. *Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai*, Vilnius: Mintis, 1987, 242 p.
5. BRABAZON, James. *Albert Schweitzer: a Biography*, London: Gollancz, 1976, 509 p.
6. COUSINS, Norman. *Dr. Schweitzer of Lambarene*, N.Y.: Harper, 1960, 254 p..
7. FESCHOTTE, Jacques. *Albert Schweitzer*, Paris, 1958.
8. GRABS, Rudolf. *Albert Schweitzer: Wegbereiter der ethischen Erneuerung*, Berlin: Union Verlag, 1965.
9. LANGFELDT, Gabriel. *Albert Schweitzer: A Study of his Philosophy of Life*, London: G.Braziller, 1960, 119 p.
10. LAZARI-PAWLOWSKA, Ija. *Schweitzer*, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1976, 245 s.

11. PIERHAL, Jean. *Albert Schweitzer: Das Leben eines gutes Menschen*, München: Kindler Verlag, 1955, 363 S.
12. WINNUBST, Benedictus. *Das Friedendenken Albert Schweitzers: Seine Antwort auf die Bedrohung des Lebens, besonders des menschlichen Lebens, durch die Kernrüstung*, Amsterdam, 1974, 219 S.
13. ŽIBAITIS, Romas. Albertas Šveiceris – XX a. humanistas // *Etikos etiudai*, t. 5, Vilnius: Mintis, 1981, p. 162–199.
14. ŽIBAITIS, Romas. Albertas Šveiceris ir pagarbos gyvybei etika // *Šveiceris A. Kultūra ir etika*./ Iš vokiečių k. vertė A.Tekorius, Vilnius: Mintis, p. 5–31.
15. ŽIBAITIS, Romas. *Albertas Šveiceris: pagarbos gyvybei etika*, Vilnius: Lietuvos etinės kultūros draugija „Ethos“, 1997, 13 p.

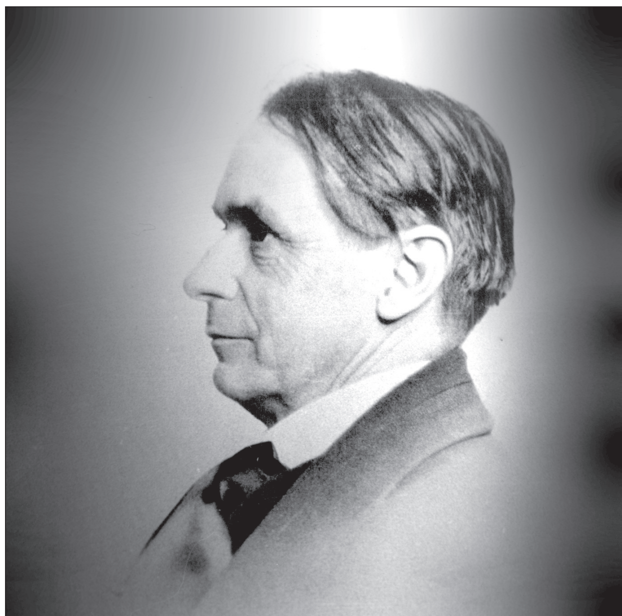
Darbai ir dienos, t. 27, Filosofijos studijos: mąstančioji kalba,
Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2001, p. 297–306.

VYDŪNO IR RUDOLFO STEINERIO IDĖJŲ SĄLYČIO SFEROS IR SKIRTYBĖS

Vydūnas ir Rudolfas Steineris – dvi ryškios figūros dvasiniame XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės Europos gyvenime, turinčios labai daug bendro, bet daug kuo ir besiskiriančios. Būtent tieji skirtumai ir darė vieną – vienu, kitą – kitu. Todėl ir jųjų lyginimas nėra nei lengvas, nei labai suprantamas jo reikalingumas: juk lyginti galima bet ką ir su bet kuo, tik nelabai aišku, kokia yra to lyginimo prasmė. Tačiau Vydūno lyginimas su Steineriu nėra visai beprasmis, tik tasai prasmingumas yra reikšmingesnis mums, Vydūno tėvynainiams, o ne Steinerio pasekėjams. Mat atgimimo ir nepriklausomybės įsitvirtinimo laikotarpyje mes esame pasiryžę įveikti savo provincialumą ir stengiamės susiliesti su tomis pasaulio vertybėmis, nuo kurių kelis dešimtmečius buvome atskirti, nuo kurių poveikio buvome itin saugomi. Taip mums beveik neegzistavo tokie saviti ir veiksmingi dvasinės kultūros klodai kaip teosofija, antroposofija, Agni jogos mokymas ir į juos panašūs. Šiandien mes tuos klodus atrandame ir godžiai puolame jais gaivintis, imame energingai inkorporuoti į savo dvasinį gyvenimą, daromės savotiškais šių mokymų misionieriais savo pačių žemėje. Tasai misionieriavimas kartais gali būti ir kiek paradoksalus, dar labiau išryškinantis mūsų provincialumą. Mat importuodami dvasios labdarą iš kitur, ne visada pasižiūrime, kad turime labai panašių dvasios turtų ir savuose aruoduose. Lygindami Steinerį ir Vydūną, didžiuodamiesi galime pasakyti, kad pastarasis daugeliu atžvilgių prilygsta pirmajam, kad jo, Vydūno, paliktas dvasinis užtaisas turi ne menkesnę poveikio galią kaip R. Steinerio raštų tomai ar jojo Gėteanumas. Todėl atkreipdami dėmesį į šteineriškąją antroposofiją, negalime jo neatkreipti į vydūniškąją išmintį. Nepasakytume, kad to dėmesio Vydūnui nerodėme anksčiau. Tačiau jį ilgus dešimtmečius dėl sovietinės konjuktūros irgi buvome atskyrę nuo savęs ir tasai atskyrimas šio tauraus mąstytojo atžvilgiu lyg ir savaime sukūrė

nepilnavertiškumo kompleksą. Mūsų visuomenė pati nepajėgė įžvelgti ir pajausti Vydūno palikime akumuliuotos dvasios galios. To nepajėgumo neįveikė ir atskirų entuziastų pastangos propaguoti ir populiarinti jo idėjas. Kai Vydūnas stovės vienoje gretoje su tokiais pasaulio išminčiais kaip Vivekananda, Rerichu, Steineriu, tai ir mūsų suvokime jis užims labai garbingą vietą.

Lygindami Vydūną su ką tik paminėtom asmenybėm, pamatysime, kad daugeliu atžvilgių iš jų jis labiausiai artimas įžymiajam indų neovedantizmo atstovui Vivekanandai. Jie abu buvo savo kraštų dvasinio gyvenimo reformatoriai, tą reformavimą supratę kaip gyvybinį savo tautų išsivadavimo ir išlikimo reikalą. Tai – pavergtų tautų išminčiai, ieškoję išeičių iš vergovės ir jas suradę senojoje Indijos išmintyje – vedantos filosofijoje, siūliusioje dvasinį žmogaus tobulėjimą. Štai tasai tobulėjimas bei jo būdai Vydūną suartina ir su Rudolfu Steineriu, vos ne amžininku (Vydūnas gimė 1868 m., Steineris – 1861 m.). Rytietiškoji filosofija ir religinė patirtis (labiausiai indiškoji) yra ir R.Steinerio eksploatuojamas išminties klodas. Tačiau bendrasis fundamentas, nuo kurio prasidėjo vydūnizmo ir štainerizmo skrydis, yra ne tiek pati grynoji Rytų išmintis, kiek ją savaip transformavusi teosofija. Savo idėjinio formavimosi ir kūrybos kelio pradžioje abu buvo karšti šios idėjinės srovės, kuriai kelią į Vakarus nutiesė E. P. Blavatskaja, 1875 m. Niujorke įkūrusi pasaulinę teosofų draugiją, pasekėjai. Tas faktas kuo akivaizdžiausiai parodo ypatingą jų artimumą, netgi dvasinę giminystę. Visa, kas yra iš teosofijos, Vydūno ir R.Steinerio mokymuose beveik visiškai sutampa. Ypač tai pasakytina apie dvasinės visumos ir žmogaus esmės supratimą. Pagal šį supratimą tikroji realybė – dvasinis absoliutas, o pasaulis – jo pasireiškimas. Žmogus savo esme yra dieviška esybė ir traktuojamas kaip maža visata, mikrokosmosas. Jeigu abu mąstytojai būtų susitikę tuoju teosofiškuoju savo gyvenimo laiku, ko gero, būtų labai suartėję ir susibičiuliavę. Tačiau R.Steinerio pavardė Vydūno raštuose beveik atsitiktinai sušmėkščioja vos vieną antrą kartą, nors, kaip rodo vieno jo biografo S.Šemerio cituojamas laiškas, jie buvo susipažinę ir asmeniškai. Tas pats laiškas paliudija ir tai, kad R.Steinerio

Rudolfas Steineris

idėjos Vydūno nebuvo ypatingai patraukusios ir jie labiau nesuartėję. Bet tos R.Steinerio idėjos jau buvo nebe teosofinės, o antroposofinės, akcentavusios kai ką kitaip, negu akcentavo teosofija. Pvz., evoliucijos vyksmą, Kristaus vaidmenį joje ir pan. Vydūnui Kristus – vienas iš dieviškos esmės įsikūnijimų – Avatarų, R.Steineriui – ypatinga, aukščiausioji evoliucijos pakopa. Tačiau ir pats Vydūnas tam pačiam biografui prisipažįsta, jog teosofu irgi nepasidaręs. Bet tas pasakymas nereiškia, jog Vydūnas atsisakė teosofijos, jog nukrypo nuo jos idėjinių pagrindų. Iš esmės teosofu jis išliko ir naujos atšakos nesukūrė. R.Steineris tai padarė. Tačiau ir Vydūnas leido sau laisviau teosofiją interpretuoti. Tai darydamas jis teosofijoje labiau akcentavo jos indiškąjį

branduolį ir taip suartėjo su vedantizmu (vediškųjų šaltinių – Vedų, Upanišadų, „Bhagavadgytos“ pagrindu susikūrusia filosofine mokykla), tapo lyg ir lietuviškuoju neovedantistu – panašiai kaip Indijoje M.Gandhi, R.Tagorė ar Vivekananda. Laikydamasis teosofijos, taip pat ir vedantizmo pamatų, ypač sprendžiant būties bei žmogaus problemas, Vydūnas ant tų pagrindų statė savo kultūros koncepciją, kurioje ypatingą vietą užėmė tautos problema. Šia prasme lietuvių mąstytojas gerokai praplėtė teosofijos problematiką, nors ir nenukrypo nuo jos esmės. Tuo pačiu Vydūno filosofija įgavo daugiau kultūrosofinio bei socialinio skambesio, joje gerokai prislopo okultizmo gaida. R.Steinerio filosofijoje okultizmo momentas, manyčiau, buvo dar labiau paryškintas negu teosofijoje.

Abu mąstytojai, Vydūnas ir R.Steineris, pabrėžė praktinius žmogaus tobulėjimo momentus ir stengėsi patys praktiškai juos įgyvendinti. Tačiau to įgyvendinimo būdai gerokai skyrėsi. R.Steineris labiau buvo linkęs orientuoti žmogų į okultinių, užslėptųjų galių pažinimą, į ugdymą sugebėjimo tomis galiomis naudotis ir tokiu būdu paspartintai tobulėti, siekti dvasinės aiškiaregystės. Tokiu tikslu buvo sukurtas garsusis R.Steinerio Gėteanumas. Tuo tarpu Vydūnas buvo nuoseklus evoliucionistas ir dvasinius rezervus žmogui aktyvinti siūlė taurinant savo elgseną bei gyvenseną, sprendžiant praktines savo paties bei savo tautos gyvenimo problemas. Todėl Vydūnui svarbiausias tobulėjimo būdas yra dorovinis tobulėjimas, praktinės gyvensenos darna ir taurumas. Didžiausias autoritetas šiam Vydūno požiūriui formuojantis buvo senoji indų filosofinė poema „Bhagavadgyta“, joje siūlomi tobulėjimo keliai: veikimo, meilės, žinojimo (*karma, bhakti, džnana* jogos). Jie labiausiai atitiko, kaip atrodė Vydūnui, dvasines lietuvių tautos galimybes, jos dvasinės brandos laipsnį.

Kaip minėta, labai svarbią vietą nuosaikioje žmogaus dvasinėje raidoje Vydūnas skiria tautai, jos kultūros ugdymui. Tauta jam irgi tampa svarbiu kosminės evoliucijos, t. y pasaulio dvasinio šviesėjimo, veiksniu bei pakopa. Mat tautoje savitai reiškiasi tos pačios kaip ir visatoje veikiančios galios – fizinė, gyvybės, psichikos, mąstymo ir

dvasios. Nuo tautos atitrūkusį individą Vydūnas traktuoja kaip iškrypusį iš natūralaus dvasinio augimo kelio, kaip dvasinį paklydėlį, pasisunkinusį ėjimą į pagrindinį būties tikslą – išsivadavimą, susiliejimą su kosmine sąmone. Kartu su teosofais ir antroposofais žmogaus dvasinės egzistencijos pagrindu laikydamas religiją ir pripažindamas visų religijų svarbą žmonijos dvasinėje raidoje, Vydūnas siekia atgaivinti pagarbą senajai lietuvių religijai, kuri, beje, yra labai artima vediškajai, ir bent sąmonėje atstatyti savo tautos ryšį su ja. Tautinę religiją Vydūnas traktuoja kaip labai svarbią natūralaus dvasinio tobulėjimo grandį žmogaus kelyje į dvasinį absoliutą. Tautos fenomeno įvedimu į teosofiškai sukonstruotą filosofijos sistemą Vydūnas aiškiai išsiskiria tiek iš teosofų, tiek iš antroposofų, kuriems šis fenomenas liko nuošalyje, nes jiems jis nebuvo aktualus. Šio fenomeno reikšmingumą Vydūnas aktualizavo ir visa kūrybine bei praktine veikla, kurią skyrė savo tautos kultūrai gaivinti, stiprinti ir vystyti. Jo paties grožinė kūryba turėjo būti ryški savo tautos kultūrinio ir dvasinio gyvumo apraiška. O ir pats žmogaus dvasinis tobulėjimas, kurį teoriškai savo filosofijoje bandė pagrįsti Vydūnas, turėjo tarnauti kaip tautos išlikimo, esant mirtinam asimiliacijos pavojui, garantas.

Taigi, siekdamas tobulinti žmogų, Vydūnas visais savo darbais stengėsi tobulinti ir tautą. R.Steineris beveik visą dėmesį fokusavo į vidines žmogaus dvasios galias ir jų paspartintą aktyvinimą, tam aktyvinimui skirdamas ir praktinę savo veiklą, organizuodamas netgi specialias tam skirtas institucijas – savo idėjas diegdamas praktinėje pedagogikoje ir daugelyje kitų su žmogaus praktine veikla susijusių sričių. Vydūnui atrodė, kad pati pasaulio evoliucija žmogų neišvengiamai veda dvasinio išsivadavimo keliu, tik reikia, kad pats žmogus šiai šviesėjimo eigai savo elgesiu nekliudytų, o tauria gyvensena ir pasišventimu jai padėtų. Kaip tai turi žmogus daryti, Vydūnas aiškino remdamasis teosofija bei senąja indų išmintimi. R.Steinerio okultizmas, vedąs užslėptųjų žmogaus ir kosminių galių labirintais, Vydūnui galėjo atrodyti kiek bauginantis ir, matyt, dėl to jo atžvilgiu jis laikėsi atsargiai.

R.Steinerio ir Vydūno fenomenų lyginamoji analizė dar laukia savo ateities.

Literatūra

1. VYDŪNAS. *Raštai*, t. 1–3, Vilnius: Mintis, 1990–1992.
2. ШТЕЙНЕР, Рудольф. *Очерк Тайноведения*, Ленинрад: Эго, 1991, 272 с.

Pranešimas skaitytas 1992 m. spalio 27 d. Šilutėje tarptautinėje konferencijoje „Vydūnas ir Štaineris: filosofija ir dabartis“.

Kn.: Vydūnas lietuvių kultūroje, Vilnius: Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1994, p. 149–152.

VYDŪNAS IR JONAS BASANAVIČIUS

Vydūno ir J.Basanavičiaus ryšius yra apibūdinęs žinomas rašytojas ir žurnalistas, vienas ryškiausių biografijos žanro atstovų lietuvių literatūroje Aleksandras Merkelis (1907–1994). Jo plunksnai priklauso monografijos apie Vaižgantą, V.Kudirką, A.Smetoną. Jis parašė ir monografiją „Vydūnas – žmogus ir kūrėjas“, tik ji dar neišleista.

Apie Vydūno ir J.Basanavičiaus ryšius A.Merkelis rašė 1938 m. kovo 19 d. „Lietuvos aide“ paskelbtame straipsnyje „Vydūno santykiai su Basanavičiumi“. Šį straipsnį autorius po karo dar kartą publikavo JAV einančiame dienraštyje „Draugas“. Tame straipsnyje išdėstyta medžiaga pasinaudosime ir mes, tiktai papildysime tais faktais, kurie nepateko autoriaus akiratin ar buvo jam neprieinami.

Kaip pažymi A.Merkelis, netiesioginė Vydūno pažintis su J.Basanavičiumi prasidėjo nuo pažinties su pastarojo redaguota „Aušra“. Pirmieji jos numeriai buvo spausdinami A.Kybelkos spaustuvėje Ragainėje. Kaip tik tuo metu šioje spaustuvėje raidžių rinkėjo amato mokėsi metais jaunesnis Vydūno brolis Frydrichas. Jis Ragainėje spausdintus numerius parsinešė namo. Penkiolikmečiui Viliui Storostui – būsimajam Vydūnui – žurnalas ne tik padarė didelį įspūdį, bet ir nemaža dalimi lėmė apsisprendimą gyvenimą paskirti tautinei veiklai ir tapti rašytoju. Literatūrines ambicijas paskatino ten aptiktoji poetinė Georgo Sauerweino kūryba, ypač 1885 m. 12-ajame numeryje išspausdinta baladė „Macilenas ir Gražina“. Ją perskaitęs Vilius pajautęs, koks gražus poetinis lietuviškas žodis, ir pats panoręs kurti nebe vokiškas, kaip darė iki tol, o lietuviškas eiles. Ypač stiprų įspūdį turėjo daryti paties Jono Basanavičiaus straipsniai, kuriuose, kaip A.Merkeliui yra sakęs pats Vydūnas, esą „matyti pastangos ryšį tarp gyvenančios lietuvių kartos ir senesnių lig tolimiausių kartų padaryti kuo sąmoningiausią“. Iš tėvo, apsilankydavusio „Birutės“ draugijos susirinkimuose Lazdynuose, pasakojimų apie susitikimus su G.Sauerweinu, A.Višteliu

Viliaus vaizduotėje kūrėsi ir didingas aušrininko J.Basanavičiaus portretas, nors pastarojo tuose susirinkimuose ir nebūta.

1898 m. birželio 20–28 d. J.Basanavičius, tada gyvenęs Varnoje (Bulgarija), pirmą kartą lankėsi Tilžėje, susitiko su žymesniais to meto lietuvių veikėjais – vokiečių poetu poliglotu G.Sauerweinu, Jonu Smalakiu (šie kaip tik tuo metu kandidatavo į Vokietijos Reichstagą), Dovu Zauniumi, Jurgiu Lapinu, Marta Raišutyte ir „vėliau pagarsėjusiu literatūroje V.Storosta-Vydūnu“. Buvo iškylaujama Dingių girioje, vaikščiojama po Jokūbynės parką (1, p. 74). Vydūnui, tada jau pačiam pasireiškusiam kultūrinėje lietuvių veikloje (nuo 1895 m. jis dirigavo Tilžės lietuvių bažnyčios bei „Birutės“ draugijos chorams), J.Basanavičius ypač patiko savo išvaizda, atrodė kaip koks kunigaikštis, kaip atgimstančios tautos žmogaus idealas.

Nuo pirmojo susitikimo abu lietuvybės veikėjai gražiai susibičiuliavo. Pažintis su J.Basanavičiumi reikšminga buvo ir Vydūno bičiulei M.Raišukytei, kurią aušrininkas skatinęs austi lietuviškas juostas, rūpindavęsis tų juostų eksponavimu tautodailės parodose (net ir tarptautinėse). Kaip rašo Vydūnas, už tas juostas „didžiose parodose Lietuvoje ji kas kartą sulaukė pagyrimą. Pirmąjį Vilniuje“ (9, p. 10). Dalyvavimas tokiose parodose (čia turimos galvoje Lietuvių dailės parodos) buvo J.Basanavičiaus nuopelnas. M.Raišukytė tapo bene didžiausia J.Basanavičiaus pagalbininke, kai šis, G.Sauerweinui mirus, pasiryžo surinkti ir išleisti jo lietuviškuosius raštus. Pirmiausia J.Basanavičius šiuo reikalu kreipėsi į birutininką J.Lapiną, bet šis greičiausiai dėl užimtumo atsisakė padėti ir patarė kreiptis į Vydūną ir M.Raišukytę (5, p. 13). Grįždamas iš Bulgarijos Lietuvon, 1905 m. liepos 25–30 d. J.Basanavičius buvo apsistojęs Tilžėje. Tai buvo antroji J.Basanavičiaus viešnagė šiame mieste. „Autobiografijoje“ jis rašo: „Pasimačiau su J.Lapinu, J.Vanagaičiu, V.Storosta, M.Zaunyte, V.Kalvaičiu, *M.Raišukyte, pas kurią palikau d-ro Sauerweino rankraščius“* (1, p. 87). Tuos rankraščius (lietuviškus tekstus) jis buvo ką tik gavęs iš G.Sauerweino seserėno pastoriaus Georgo Bauerio, gyvenusio Eime kaime, esančiame Gronau apylinkėse, netoli nuo G.Sauerweino gimtojo Bantelno (1, p. 87). M.Raišukytė

Jonas Basanavičius. 1905 m.

atliko didelį J.Basanavičiaus pavedimą – lietuviškoje Mažosios Lietuvos periodikoje rado skelbtus ir neskelbtus G.Sauerweino poezijos kūrinius ir juos nurašė. Už tą triūsą „Medegos d-ro Jurgio Sauerweino biografijai“ Prakalboje J.Basanavičius jai „tarė didi ačiū“ (2, p. 38). J.Basanavičius M.Raišukytei iš Varnos ir Vilniaus siųsdavo lietuviškų raštų, o ši jų pasiskaičiusi dar labiau rūpinosi Vydūno raštų tvarkymu (9, p. 9).

Yra aiškių sąsajų tarp Vydūno muzikinės ir J.Basanavičiaus folkloristinės veiklos. Vydūno pirmojo dainų rinkinio „Lietuvos aidos“ (Tilžė, 1904) pastabose aptinkame paaiškinimą, jog vieną dainą „užrašė mano brolis Albertas dainuojant p.dr. Basaniui iš Varnos“, o kitą J.Basanavičius yra atsiuntęs pačiam Vydūnui. Tačiau ypatingo dėmesio verta Vydūno 1902 m. birželio 17 d. „Naujoje lietuviškoje ceitungoje“ paskelbta, kriptonimu W.S. pasirašyta J.Basanavičiaus „Ožkabalių dainų“ recenzija. Joje autorius, trumpai apžvelgęs kitų tautų tautosakos rinkimo ir publikavimo tradicijas, atkreipęs dėmesį, jog tokio publikavimo gausa ypač pasižymi vokiečiai, pabrėžia, kad J.Basanavičiaus rinkinys gražiai reprezentuoja lietuviškosios dainuojamosios tautosakos gausą, atskleidžia jos prasmingumą ir grožį. Vydūnui ypač patiko tai, kad lietuvių liaudies dainose esantys užfiksuoti ir simboliškai išreikšti labai seni istorinės atminties klodai. Recenzijos autorius apgailestauja, kad nėra publikuojamos dainų melodijos, kaip pageidavimą išreiškia norą, kad dainos būtų tematiškai suklasifikuotos ir suskirstytos posmeliais, kurie bent apytikriai padėtų susiorientuoti dainų melodikoje ir ritmuose. Baigdamas autorius išreiškia įsitikinimą, kad rinkinyje sudėta prakilni liaudies poezija sudaro prielaidas literatūrinės lietuvių poezijos aukštumoms rastis, nes kitų tautų poezija radosi būtent iš liaudies kūrybos.

Pažymint J.Basanavičiaus ir Vydūno bendrą atsidavimą lietuvių tautos gaivinimui ir ugdymui, prisimintina ir tai, kuo skyrėsi jų pažiūros į tautą. Į tą skirtumą dėmesį atkreipė A.Merkelis minėtosios neskelbtos monografijos apie Vydūną fragmente, publikuotame Čikagoje Akademinio Skautų Sąjūdžio leidžiamame žurnale „Mūsų Vytis“

(1993, Nr. 4). Anot A.Merkelio, J.Basanavičius, V.Kudirka ir Vydūnas – pačios ryškiausios tautinio lietuvių atgimimo figūros. Visų jų veikimo tikslas tas pats, skiriasi tik to veikimo motyvacijos akcentai. J.Basanavičius įstabus garbingos tautos praeities aukštinimu, istorinės atminties vaidmens tautiniam atgimimui kėlimu, jo pozicija – romantinė. V.Kudirka buvęs realistas, jo veikloje vyravęs pasipriešinimo carinei rusų valdžiai motyvas. Vydūno pozicija pasižymėjo tuo, kad tautiškumą jis kėlė ne kaip tikslą sau, o kaip žmoniškumo ugdymo sąlygą.

Papildant A.Merkelį, pažymėtina, kad Vydūno kūryboje galima užtikti poleminių gaidelių dėl Basanavičiaus tautos, kaip tikslo sau, pozicijos. Misterijos „Probočių šešėliai" (1908) dalyje „Šventa ugnis" vaizduojamo personažo Keleivio mintys labai primena J.Basanavičiaus „Aušros" gadynės patriotines idėjas. Jos Vydūnui atrodė XX a. pradžioje esančios per lėkštos, nes reikią kreipti dėmesį ir į tai, dėl ko atsigauna tauta, kokia jos misija žmonijos kelyje į dvasios laisvę, į visos žmonijos kultūros suklestėjimą.

J.Basanavičius buvo vienas iš pagrindinių 1907 m. kovo 25 d. Vilniuje įsteigtos Lietuvių mokslo draugijos iniciatorių. Beje, sumanymas tokią draugiją steigti J.Basanavičiaus galvoje gimė dar 1882 m. ir tą sumanymą jis paskelbė būtent Mažojoje Lietuvoje ėjusioje „Lietuviškoje ceitungoje", kurioje (1882, Nr.12,15,17,31,32,33,36) tarp jo bei J.Šliūpo ir G.Sauerweino vyko polemika dėl prūsų lietuvių švietimu besirūpinančio sambūrio organizavimo. Vietoj tokio sambūrio anuomet (t.y. 1885 m.) įsikūrė kultūrinė Mažosios Lietuvos draugija „Birutė". Jos įstatų pagrindą sudarė J.Basanavičiaus siūlomos Mokslo draugijos įstatų projektas. Šioje draugijoje kultūrinę misiją 1895 m. buvo lemta pradėti Vydūnui – jį tada prikalbino diriguoti paskubomis sušauktam šios draugijos chorui.

Į Vilniuje susibūrusios Lietuvių mokslo draugijos veiklą J.Basanavičius prikalbino įsitraukti ir Vydūną. Matyt, ne be J.Basanavičiaus kalbinimo Vydūnas 1908 m. balandžio mėn. pirmą kartą atvyko į Vilnių. Pagrindinis to vizito tikslas buvo aplankyti Antrąją lietuvių dailės parodą. Kelionės įspūdžius Vydūnas gana detaliai aprašė „Vilniaus

žiniose“ (1908 m. rugpjūčio 20, 21, 22, 23 d.). Tada jis buvo apsistojęs pas J.Basanavičių, kurį iš žinomiausių Vilniaus lietuvių, matyt, geriausiai pažinojo.

Grįžęs po kelionės, Vydūnas siunčia (1908 m. balandžio 27 d.) atvirlaiškį J.Basanavičiui. Jame rašo: „Širdingai dėkoju už malonią prieglaudą, kurią radau prie Jūsų“, už galimybę „pamatyti Vilnių, Gedimino įsteigtą pilymą“. Laiške nurodoma, kad siunčiąs ką tik išėjusius „Probočių šešėlius“ (8).

Šis laiškas – ne pirmasis. Ankstesniuose 1907 m. gegužės 10 d. ir 1907 m. liepos 10 d. laiškuose Vydūnas J.Basanavičiui suteikia šiokių tokių žinių apie Mažosios Lietuvos laikraštininką Martyną Šernių (1849–1908). Vėlesnių metų (1910, 1912) laiškuose Vydūnas kviečia J.Basanavičių užsukti grįžtant iš Karlsbado (1910) ir Franzensbado (1912) kurortų. Į šiuos kurortus adresuoti Vydūno laiškai. Tilžėje J.Basanavičius ir Vydūnas pasimatė 1911 m. rugsėjo mėn. 27 d. Tada J.Basanavičius iš rugsėjo 26 į 27 d. apsinakvojo „Reichhof“ viešbutyje, tame pačiame kambaryje, kuriame apsistodavo G.Sauerweinas. Iš M.Raišukytės paėmęs 1905 m. paliktus rankraščius, J.Basanavičius „apsilankęs pas V.Storostą-Vydūną, kurio lydimas po pietų išvažiavo Įsrutin“ (1, p. 123).

1911 m. Vydūno ir J.Basanavičiaus buvo bendrauta Vilniuje liepos mėn. vykusioje Lietuvių mokslo draugijos sesijoje, kur Vydūnas skaitė net tris pranešimus: „Žmogaus išaugimas ir tikyba šiandien ir senovėje“, „Lietuvių tikybos prasmė senovėje“ bei „Idealizmas ir realizmas gyvenime“. Pranešimų temas Vydūnas derino su J.Basanavičiumi 1911 m. gegužės 2 d. laiške. Šis laiškas įdomus ir tuo, kad atskleidžia didelį Vydūno darbštumą, užimtumą ir organizuotumą (8). 1912 m. birželio 25–27 d. vykusios Lietuvių mokslo draugijos sesijos metu 60-mečio proga buvo pagerbtas J.Basanavičius. Šioje sesijoje dalyvavo ir Vydūnas, skaitęs pranešimą „Evoliucija ir tikyba“. Grįždamas namo Vydūnas rusų pasieniečių net 6 paroms buvo sulaikytas Virbalio pasienio punkte. 1912 m. liepos 5 d. laiške J.Basanavičiui Vydūnas nuogąstauja, kad jo buvimas gali kenkti Mokslo draugijai. Tokiu atveju jis siūlo būti išbrauktas iš Draugijos narių sąrašo (8).

Kaip nurodo A.Merkelis, po minėto sulaikymo tenykščiam policijos vadui Vydūnas pasakęs, kad dėl tokios tvarkos per šią sieną daugiau nekeliausiąs ir kad tvirtai tikįs jos greitai nebeliksiant. Po kelerių metų tasai tikėjimas, kaip žinome, išsipildė. O kol siena buvo, Vydūnas iš tiesų per ją nebevažiavo – Vilniuje jis apsilankė tik 1930 m. rudenį jau po J.Basanavičiaus mirties. Tačiau iki tol dar buvo keli abiejų didžiavyrių susitikimai Kaune ir Palangoje. Buvo ir atsiliepimų apie vienas kitą spaudoje.

Vienas iš paskutiniųjų plačiai aprašytų sustikimų įvyko Kaune 1920 m. gegužės 14 d., Rotušėje prieš Steigiamojo Seimo atidarymą. J.Basanavičius autobiografijoje apie tai labai trumpai užsimena: „vakare – Rotušės salėje Vydūno paskaitoje padaryta man didelė ovacija" (1, p. 160). A.Merkelis, remdamasis Vydūno pasakojimu, rašo, kad dar prieš paskaitą abu lietuvybės puoselėtojai susitikę Rotušės aikštėje. Susitikus J.Basanavičius pakėlęs kepurę ir pasakęs: „Lietuvos Patriarchas sveikina Lietuvos Pranašą!". Įėjus į salę Vydūnas pasakęs, kad su juo atėjęs tautos atgimimo patriarchas Basanavičius, ir tai sukėlę didžiules ovacijas. Tą epizodą kiek pikantiškiau knygoje „Lietuvių tautos kelias" aprašo Mykolas Biržiška: „1920 m. gegužės mėn. Kaune Rotušės salėje išklausęs Vydūno paskaitos, kurioje šis, pastebėjęs įėjusį Basanavičių, ir apie jį šiltai užsiminė, po paskaitos gretimame kambaryje, kitų akivaizdoje šypsodamasis Vydūnui tarė: „Ale, kad Tu ir melagis!". „Reikėjo matyti Vydūno nustebimą ir sumišimą, Basanavičiui čia prieteliškai juokiantis" (4, p. 64).

Gražiais abipusiais literatūriniais komplimentais galima laikyti trumpą J.Basanavičiaus atsiliepimą apie Vydūno vokiškai rašytą 1916 m. Tilžėje išleistą knygą „Praeities ir dabarties Lietuva" („Litauen in Vergangenheit und Gegenwart") (3) bei nedidelį Vydūno straipsnelį jo leistame „Darbymetyje", skirtą J.Basanavičiaus 70-mečiui (10). J.Basanavičius, trumpai nusakęs Vydūno knygos turinį, teigia, jog „iš viso to rašymo išeina išvadas, kad lietuvių gyvatos pulsas gana smarkiai plaka ir kad tokia tauta išnykti negali". Savo straipsnelyje, sveikindamas J.Basanavičių 70-mečio proga, Vydūnas iškelia jo nuopelnus lietuvių

tautos atsigavimui, pažymėdamas, kad jis „tarsi toli žvelgdamas į ateitį ir matydamas auštančią šviesią dieną“, „intuityviai išvydo, kas kitiems ir šiandien dar uždengta“, kad „jo spėjimai parodo patį gilųjį tautos gyvenimo atjautimą“. J.Basanavičius tikėjęs, kad „lietuvių tauta bus kitiems paveikslas“, kad „jos kvapas yra žmogiškumo dvasia. O ją mūsų Patriarchas matė sąryšyje su gilios senovės žmonija. Iš čia jis žvelgė į ateitį. Ir tikėjo jos gyvybe. Nes tikėjo žmonija“. Reikia pasakyti, kad būtent taip žvelgė pats Vydūnas. Su savo žvilgiu jis tapatino ir J.Basanavičiaus žvilgį.

Reikšmingas dviejų didžių Lietuvos vyrų santykių pabaigos akordas – paskutinis 1926 m. rugpjūčio 17 d. Vydūno laiškas J.Basanavičiui. Dalykiniu požiūriu jį komentuoti gali medikai. Mums jis įstabus tuo, kad rašytojas, filosofas, teatro ir muzikos žinovas duoda patarimus, kaip įveikti ligą didžiulę gydytojo patirtį turinčiam medicinos daktarui. Tiesa, tas filosofas už poros metų išleis vieną iš įstabiausių lietuviškų sveikos gyvensenos vadovėlių „Sveikata, jaunumas, grožė“.

Po ketverių su trupučiu metų nuo to laiško parašymo Vydūnas dar kartą apsilankys Vilniuje ir padės gėlių ant savo bičiulio ir tautos laisvėjimo žygio bendrakeleivio kapo Rasose. Bus tai per 1930 metų Vėlines. Jį tada sujaudins ne tik atsiminimas apie prieš trejus metus Anapilin išėjusį draugą, bet ir tai, kaip įžymiuosius savo tautos mirusiuosius pagerbia Vilnijos lietuviai. „Prie kapo dr. Jono Basanavičiaus stovėjo jauni lietuviai su savo vėliava ir nuogais kardais. Kiti atėjo su vainikais su lietuviškų varsų juostomis ilgame eisme vis po kelis eilėje“, – aprašė tada Vydūnas savo įspūdžius. Tai regėdamas, jis pagalvojo: „Kas nusiduotų, jeigu lietuviai Tilžėje trauktų per miestą panašiu būdu. Rodos, tūliems vokiečiams sapnuotųs, kad lietuviai jau užkariauja visus Rytprūsius“ (11).

Beje, tuokart, 1930 m. spalio paskutinėmis dienomis, Vydūnas ne tik susitiko su lietuviais moksleiviais Vytauto Didžiojo gimnazijoje bei lietuviais studentais Vilniaus universitete, bet ir dalyvavo J.Basanavičiaus įkurtosios Lietuvių mokslo draugijos susirinkimuose, skaitė joje paskaitas apie kultūros pažangą ir religiją.

LITERATŪRA

1. D-ro Jono Basanavičiaus autobiografija // *Lietuvių tauta*, V knyga, Vilnius, 1935, p. 5–195.
2. BASANAVIČIUS, J. *Medega d-ro Jurgio Sauerweino biografijai*, Vilnius: Valstybės žinios, 2001, 339 p.
3. BASANAVIČIUS, Jonas. Raštai apie Lietuvą // *Lietuvos aidas*, 1917, rugsėjis.
4. BIRŽIŠKA, Mykolas. *Lietuvių tautos kelias*, 2 t. , Los Angelas: Lietuvių dienos, 1953.
5. KAUNAS, Domas. Pirmoji Georgo Sauerweino biografijos knyga // *Basanavičius J. Medega d-ro Jurgio Sauerweino biografijai*, Vilnius: Valstybės žinios, 2001, p. 7–35.
6. MERKELIS, Aleksandras. Vydūno santykiai su Basanavičiumi // *Lietuvos aidas*, 1938, kovo 19.
7. MERKELIS, Aleksandras. Basanavičius, Kudirka, Vydūnas // *Mūsų Vytis* (Čikagoje), 1993, nr. 4, p. 3–8.
8. Vydūno laiškai Jonui Basanavičiui 1907–1926 // Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštynas, F. 2, JB – 1525.
9. VYDŪNAS. *Rožės ir lelijos Rūtos atminimui*, Tilžė: Rūta, 1933, 46 p.
10. Vds [VYDŪNAS] Jonas Basanavičius // *Darbymetis*, nr. 4, 1921, p. 28–29.
11. VYDŪNAS. Mano kelionė į Vilnių // *Naujasis Tilžės keleivis*, 1930, lapkričio 19.

Straipsnis parengtas pagal pranešimą, skaitytą 2003 m. kovo 21 d. konferencijoje „Vydūno skaitymai" Klaipėdos universitete.

VYDŪNO LAIŠKAI JONUI BASANAVIČIUI (1907–1926)

Laiškai saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne. Signatūra: F2, JB–1525.

1

Hern Dr. J.Basanowicz,
Wilna
post restante

Tilžėje 10.5.1907

Garbingas tautieti! Pasirūpinau M.Šerniaus[1] photogr. gauti, bet ar jį susirasiu – nežinau. Nežinomas man jo adresas. Tačiau rašiau. Bene tik susivoksiu. Ar jis jau velionis, man neteko girdėti. Savo phot. tikrai bene gale Junijaus atsiųsiu. Esmi labai ligūstas, o tai netiktų photographodinties. O seniau padarytą nenorėčiau paduoti. Betgi gale Birželio jau bus. – Dykaitė – M.R[2] pasidarydino phot., bet netinka, ir vėl pasidarydins. Tuom tarp negal. Veidas ant dešinės pusės suputęs, tai lauk pagijimo. Tada atsiųs phot. Pretorius[3] mena, kad lietuviai vadinę Augštūnus dykais ir duoda paveikslą: Dykasis Katenoviškis – Herr von Katenau.

Daug labo velija

Vilh. Storost.

[1] Martynas Šernius (1849.XI.10–1908.VI.14) Mažosios Lietuvos visuomenės veikėjas ir leidėjas. 1878–1904 m. redagavo ir iki 1894 m. leido „Lietuvišką ceitungą“, šelpė „Aušros“ leidimą.

[2] M.R. – Marta Raišukytė (1874–1933) Vydūno bendražygė ir pagalbininkė.

[3] Matas Pretorijus (apie 1635–1707) – Mažosios Lietuvos raštijos veikėjas, veikalo „Prūsijos įdomybės“ („Deliciae Prussicae“) autorius.

2

Nach Ruszland
Hern Dr. J.Basanowicz, Wilna
Post restante

Garbinams pone, pasidarydinau photogr. ir ketu po laiko siųsti. Bet noriu priminti, kad pasidarydinsiu ir nuo giedot. draug. naują photogr., tai galėtumėm ir tą Jums atsiųsti. Neprivalytumit Jums prisiųstjąja naudoties. Susiradau ir p. Martyną Šernių. Jis ne velionis. Iš Klaipėdos ištraukęs yra ir gyvena Kukoreičiuose. Pats negal rašyti, ar iš dalies stabo ištiktas, ar šiaip kas juomi atsiėjo, nežinau tikrai. Jo žmona rašo, kad neturi photogr. – Gal būti, kad dar kart rašysiu.

Daug labų dienų.

Tilzėj 10.7.1907. Jūsų V.Storost

3

Nach Ruszland
Hern Dr. J.Basanowicz,
Wilna
poste restante

Garbingas Tautieti, tikėdamas, jog dabar vėl būsite sugrįžę Vilniun, siunčiu Jums šią kortelę, širdingai dėkodamas už malonią prieglaudą, kurią radau prie Jūsų. Buvo man svarbu kartą pamatyti Vilnių, Gedimino įsteigtą pilymą. Tik papratęs prie reguliariško gyvenimo nuilsau mažumą. Siunčiau Jums Prob. Šešėl[1]. Tikiu vėliau vėl ką siųsti galėsiąs. Dirbu be sustojimo. Gal ne be pasisekimo. Siunčiu ir savo phot., bet vien atsiminimui.

Daug labų dienų.

Vydūnas

Tilžėje, Anger 23.
27.4.1908.

Atvirlaiškis ant Tilžės lietuvių giedotojų draugijos išleisto atviruko.

[1] „Probočių šešėliai“ – 1908 m. išleista Vydūno 5 dalių misterija.

4

Hern Dr. J.Basanowicz,
z.2. Karlsbad (Osterreich)
Residenz Hotel

Labai augštinamas dyke, būsiu tuo laiku namiej ir džiaugsiuos Jus prie manęs pasveikint galėsiąs. Mielai priimčiau Jus kaip svetį savo namuose. Vietos bus gana Jums pasiviešėti. Turiu svečiams nakvoti tuščią kambarį nusisamdęs. Meldžiu, kad Jums neperprastu, jį priimti ir man rašyti, kuomet atkeliausite. 18. š.m. rengiam Klaipėdoj Liet. Koncertą ir Teatrą.

Viso labo.

Su pagarba.

V.Storost

Tilžėj 7.9.10.

5

Hern Dr. J.Basanowicz,
z.2. Franzensbad į Bölm.
Hotel Holzer

Dėkui už lakštelį, pasidžiaugsiu Tamstą pasveikusį galėsiąs pasveikinti Tilžėj. Gyvenu ant Rambyno, bet parkeliauju kas ketvirtadienį Tilžėn ir lieku lig šeštadienio – Šis lakštelis rodo reginį iš „Išvaduotojo“.

Viso labo.

Vydūnas

T. 3.8.12

Atvirlaiškis ant atviruko su nuotrauka – scena iš Tilžės lietuvių giedotojų vaidinimo – Vydūno pasakiško vaidinio „Išvaduotojas“. Šis kūrinys išleistas nebuvo. Apie tuometinį J. Basanavičiaus apsilankymą Tilžėje nėra žinoma.

6

Hern Dr. J.Basanowicz,
Wilna
Lydos gatvė Nr. 7

Labai branginamas tautieti, rašydamas geg. Jaunimui[1], taisydamas rašinį apie Rhytmą ir Grožybę, baigdamas dram. veikalą, kurį Tilžėj vasaroj vaidinti ketame[2], be to, eidamas mokykl.pamokas, ir mokin. Gied. drg. dainuoti, sakyd.kalbas kitose draugijose ir t. t. nespėjau dar lig šiol temas patvirtinti. Bet rodos naudinga, kad ką sakyčiau apie štai ką: 1. a) vieną dieną: Žmogaus išaugimas ir tikyba šiandien ir senovėje; b) kitą dieną, sąryšyj su kalba a): Lietuvių ir lygių kitų tautų tikybos prasmė senovėje. 2. Idealizmas ir realizmas gyvenime[3]. Pirmutini dvi kalbi atsišauktų viena ant kitos. Vienok galima pasirinkti iš visų trijų vieną kalbą. Gal dar ir kitą temą pasirinkčiau, jeigu tos netiktų.

Su didžiule pagarba

Vydūnas

Tilžėje 2.5.11.

---

[1] Jaunimas – 1911–1914 m. Vydūno Tilžėje leistas ir jo paties ištisai parašytas mėnesinis žurnalas.

[2] Tas veikalas – 1911 m. rugpjūčio 13 d. Tilžėje Lietuvių giedotojų draugijos suvaidinta triveiksmė komedija „Tikrasis gydymas“. Šis veikalas buvo išleistas 1934 m. Tilžėje pavadinimu „Pasveikimas“.

[3] Visi trys pranešimai buvo skaityti Lietuvių mokslo draugijos sesijoje, vykusioje 1911 m. liepos mėn.: pirmasis – liepos 13 d., antrasis – liepos 14 d., trečiasis – liepos 16 d. Visų pranešimų tekstai spausdinti liepos, rugpjūčio ir lapkričio mėn. „Lietuvos žiniose“, perspausdinti Vydūno raštų 3 tome (Vilnius, 1992).

7

Gauna gerb. Dr. J.Basanavičius
Vilnius (Wilna)
Lydos gatvė Nr.7.

Gerbiamasis, tai pagaliaus iš rusų tik paleido[1]. Matyti koks aš jiems, rodos, naudingas. Nors nubadėjęs, tikiu vėl atsigauti trumpu laiku. – Jeigu tūliems mano buvimas Mokslo Draugijoj netiktų arba pat M. Draugijai kenktų, meldžiu tad braukti mano vardą iš Draugijos sąrašo.

Kodėl nesiuntė draugija man pereitų metų „Lietuvių Tautos"?[2]

Viso labo!

Su pagarba Vydūnas

Tilžė 5.7. 12 mt

[1] Vydūnas buvo rusų pasieniečių net 6 paroms sulaikytas Virbalio pasienio punkte, kai grįžo iš 1912 m. birželio mėn. Vilniuje vykusios Lietuvių mokslo draugijos sesijos, kurioje skaitė pranešimą „Evoliucija ir tikyba".

[2] „Lietuvių tauta" – Lietuvių mokslo draugijos Vilniuje 1907–1937 leistas leidinys. Išleistos 5 knygos.

8

Ant voko adr.: J.M. ponui DR. J.Basanavičiui
Vilnius
Gimnazijos gatvė 4
Siunčia Vydūnas,
Telšiai
Kalno gatvė 179
Telšiuose 19. Rugsėjo 1920 mt.

Augštai gerbiamas Tautieti,

Širdingai sveikinu Tamsta Lietuvos Vilniuje. Taip iš lengvo vis daugiau tvirtėja mūsų tauta. Ir savo gyvenamo krašto ribas nusistato. Lai bus jai lemta dabar visaip tarpti!

Apie Sveikojo reikalą nedaug tepasakysiu. Elsės Klimantaitės[1] pats Dr. S[2] man tik trumpai teprisiminė. Buvo kaip nors jos dėl Kalvaičio[3] užgautas. O Kalvaitis skundėsi man, kad Drs.S. jį kaip nors įžeidęs. Ir taip gi minėjo E.Kl. Bet aš nieko neklausinėdamas daugiau ir nieko nepatyriau.

Dr.S. – o laiškų ir lakštelių gal ir bus dar mano namuose Tilžėj. Tik nieko tvirtinti negaliu. Kėliaus 1912-mts iš vieno gyvenimo į kitą ir gal, kad tuo kart jeib nebūtų per daug visoko kraustinėti, pašalinti tūli popiergaliai ir iš netyčių žuvo tūli laiškai. Bet grįžęs, pažiūrėsiu. Gal ir bus dar išlikę Dr.S. koresp. Grįšiu tur būt 1. Spalio š.mt. Neturėdamas iš vokiečių leidimo [į] Lietuvą keliauti, nežinau, kaip čia visa bus, bet rodos ne po ilgo laiko po 1. Spalio galėsiu Sveikui kokią nors žinią suteikt.

Daug viso labo

Su pagarba

Vydūnas

---

[1] Elzė Klimantaitė – Pilkalnio apskrities Šilininkų kaimo ūkininko dukra, su kuria keletą metų draugavo tame kaime nuo 1877 m. kartas nuo karto apsistodavęs vokietis poetas-poliglotas, Mažosios Lietuvos lietuvių teisių gynėjas Georgas Sauerweinas (1831–1904).

[2] Kalbama apie Georgą Sauerweiną.

[3] Vilius Kalvaitis (1848–1914) – Mažosios Lietuvos tautosakininkas, kraštotyrininkas, knygų rengėjas, leidėjas ir prekybininkas, G.Sauerweino bičiulis. Bendravo su Vydūnu.

9

Tilžėje 17. Rugp. 1926.

Gerbiamasis,

Ponia Ver. Alseikienė[1] man papasakojo apie Tamstos negales ir pasiklausiusi kelių mano kalbų apie sveikatą, manė, aš turėčiau ir Tamstai kokių patarimų duoti, galėtų Tamstai būt naudingi. Ir todėl drįstu tai padaryti, linkėdamas nuoširdžiai, kad būtų Tamstai naudinga.

Bendros pastabos: Reikėtų maitinties visiškai nauju būdu. Mėsos, kiaušinių, kiek galint vengti. Ir gal štai ką valgyti. Ryte gerti mažą taurikę karštos arbatos iš mėlynių lapų. Po 10 min. valgyti sumaltų riešutų (Walnüsse) arba saldžių mandelių ir saldžių vaisių, pagaliau Graham arba panašios duonos su sviestu. Pietums garu virtų luptų arba neluptų bulvių su visok daržovėmis: salotais, tomatais, agurkais sutaisytais su aliejumi ir citronų sultimis. Vietoj bulvių galima imti kruštienės. O vietoj salotų – ir raudonų žalių sviklų, juos sutrint ant tarkos ir su aliejumi bei citronų sult. valgyti; kitas geras valgis bus ryžiai, bet nepoliuotasis, vokiečų vadinamas Naturreis su tomatais svieste keptais. Ir t. t. – Vakarienei galima valgyti vieną antrą pygą (jeigu viduriai (slankūs) vangūs, į aliejų įmirkytą), dattelų, arba vieną bananą, pinijų branduolų, duonos su sviestu. Bet viso labai maža.

Kad viduriai gerai tuštintųs, kas dieną nors vieną kartą, labai svarbu daug vaisių ir daržovių valgyti, bet ne kartu; 3–4 val. turi būt tarpe. Nieko nereikėtų gerti arba labai mažai. Jokio alkoholo, jokios kavos arba kinės arbatos.

Dėl pačios ligos. Tamsta neturėtų sėdėti ilgai, bet valandėlę sėdėjęs, vėl gal 10 min. vaikščioti. Niekumet nereikėtų sėdėti ant šaltos drėgnos žemės, nevaikščiot basam ant šaltų grindų. – Kojos visumet turėtų būt šiltos. Yra tai be galo svarbu. Todėl, kuomet kojos šaltos, jos turi tuojau būt maudomos karštame (gal 40°C) vandenyje 5–10 min., tad jas įkišt į šaltą vandenį (gal 20°C) + 1 –2. Ir vėl į karštą 5–10 min ir t. t. pakaitomis gal 3 kart,

[1] Veronika Alseikienė (Janulaitytė, 1883–1971) – gydytoja, visuomenės veikėja, Marijos Alseikaitės-Gimbutienės motina. Vilniuje lankydamasis Vydūnas yra apsistojęs Veronikos ir Danieliaus Alseikų namuose.

baigt šaltu vand.. Tada sukinėt kojas (greit) ir šiltai apaut. – Vakare įsisėst į šilto vandens vanę ir sėdėti gal 20 min. Tada apatinį kūną apliet drugnu vand. ir jį mazgoti. – Apie katlaterm vartojimą nieko nereiks pasakyt, bet gal ne pro šalį paminėt, kad vietoj jį desinf. su sublim ar karb. jį įdėt į verdantį vand..

Special. pastabos. Geriau kaip katlat. vartoti būtų masuoti kūną čia kur pūslė. Masuojantysis uždeda abi ranki, nykštis prieš nykštį, viršum kaulo, viršuje kurio kūne pūslė, tada pirštais spaudžia iš viršaus į šalis ir žemyn, gilyn. Kraujui atsirandant, neatsigult, bet vaikščiot po kambarį. Gal tada ir kojas maudyt karštai ir blauzdas apvynioti su skaromis, kurios pamirkytos šaltame vandenyje. – Prostata galėtų būt ir masuojama iš grobo pusės. Bet tam reikėtų tinkamo aparato. Vengti reikėtų visa, kas inkstus erzina ir pūslę pildo. Todėl be minėtų gėralų nevartoti sellerijos, svogūnų, ridiko, mineralin. gėralų – vandenių. Ir nereikėtų absčiai valgyti. Vakarienė turėtų ypačiai menka būt ir 3–4 val. prieš atsiguls. nieko negerti. Labai trokštant, šalto vandens į burną imt, palaikyt ir išspjaut. Ilgai gulėt kenksminga, kadangi kraujas kūno apačioj tvenkiasi. –Patartina ir kiek galint nuogam esant kambaryj vaikščiot, lankstyties – 2–5 min. kūnui šiltam esant, nusitrint šaltu vandenim, ryte atsikėlus arba šiaip sušilus.

Jums, 70 metų ir daugiau pasiekus, gydo ir taip, kad kelias dienas neduoda nieko valgyt arba gert. Tik reikėtų tai priruošt kelias dienas prieš tai nieko kito nevalgyt, kaip tiktai žalius, nevirtus vaisius, obuolus, kriauš. Šiaip viduriuose gali senosios liekanos kraują gadint. – Taip kūnui išsivalius, galima kelias dienas be valgio išlikt. Kad tada liežuvis gyvai raudonas, tad vėl mažumą saldžių vaisių ir avižienės sriubos be pieno. Toliau pinijų branduolų, kurie labai lengvai virškinas. Taip sako prostatą pataiso. Bet reikia kartot nevalgymą!

Daug viso labo

Vydūnas

Parengė Vacys Bagdonavičius

Šiaurės Atėnai, 2003 m. liepos 9 d., nr. 27; liepos 26 d., nr. 28.

Adomo Brako kelias į aukštumas prasidėjo Klaipėdoje, ėjo per Tilžę ir vėl grįžo Klaipėdon. Mokytojo Einaro Klaipėdoje pamokytas, 1900 m. jis nukanka Tilžėn, kur iki 1905 m. mokosi gimnazijoje, kol po nelaimingo atsitikimo vėl grįžta pas tėvus į gimtuosius Jankaičius. Paskui kariuomenė, Juozo Gabrio remiamos dviejų metų dailės studijos Paryžiuje. Nuo 1911 m. vėl Klaipėdoje. „Bet jis palaikė ir santykius su Tilže ir ten gyvenančiais ir Klaipėdoje apsilankančiais žymiais lietuviais“, – rašo vienas iš tokių įžymių lietuvių, A.Brako dvasios mokytojas ir įkvėpėjas Vydūnas (16). Tilžės 1900–1905 m. laikotarpis A.Brakui dvasios brandos kelyje – lemtingas. Tuo metu čia buvo lietuvybės judėjimo centras, o pati lietuvybė buvo tada gana gyva. Išgyvendama toli gražu ne geriausius laikus, kruta pirmoji lietuviškoji „Birutės“ draugija, įsisteigia knygas leisti užsimojęs „Prūsų lietuvių susivienijimas“, būtent per tą penkmetį išleidęs 3 knygeles (beje, vieninteles), šurmuliuojama prieš atidarant lietuviškąjį namelį Jokūbynėje. Jo atsiradimu pasirūpina vokiškoji Lietuvių literatūros draugija, bet ir lietuviai nemaža prie to atsiradimo prisideda – aukomis, eksponatais, organizacine veikla, klegėjimu lietuviškoje spaudoje. Ypač gražiai tame lietuviškame šurmulyje išsiskiria Tilžės lietuvių giedotojų draugijos veikimas. Dažni lietuviški koncertai su vaidinimais, po dvi dideles kasmetines šventes – „žieminę“ ir „vasarinę“ (2). Būtent tuo metu Tilžėje įvyksta įspūdingi spektakliai – 1901 m. vasario 10 d. ištisai parodoma misterija „Probočių šešėliai“ (beje, 1902 m. spalio 19 d. parodoma ir Klaipėdoje), 1903 m. vasario 15 d. – „Amžinos ugnies“ dalis „Romuva“ (4). Argi galėjo būti tokiems dalykams abejingas lietuvybės stiprius daigus dar iš tėvų namų atsinešęs šešiolikmetis–aštuoniolikmetis gimnazistas? Nepraeina jis su draugais ir pro vieną iš žinomesnių miesto salių, kur vykstančiuose susirinkimuose (o tai buvo 1902 m. įkurto vietos teosofų būrelio susirinkimai (23)) „pasižymėjęs Tilžiškis kalbėdavo viešai apie žmogaus pašau-

kimą tapti tauriu žmogumi ir kaip tam daug reiškia prigimto tautiškumo branginimas. Ten buvo kalbėta lietuviškai, retkarčiais ir vokiškai“ (16). Tasai pasižymėjęs Tilžiškis – devynmetės Tilžės berniukų mokyklos mokytojas, Giedotojų draugijos vadovas (beje, toje salėje vykdavo ir šios draugijos repeticijos) Vilhelmas Storostas, kurio ir dramos veikalai vaidinami, tik jų autorystė vis dar po *Aldo, Aido, Mano* pseudonimais ar *L.A., R.M., Mn.* kriptonimais kažkodėl slepiama. Kai tie veikalai nuo 1907 m. pradės knygomis rodytis, jų autoriumi bus nurodomas Vydūnas (1, p. 115). Krito giliai gimnazisto sielon „pasižymėjusio Tilžiškio“ mintys ir dirbami jo darbai sužavėjo. Neliko to tilžiškio nepastebėtas uolus jo kalbų klausytojas. Po vienos paskaitos priėjo lektorius prie Adomo su draugu, pasisveikino su jais ir „pasidarė malonūs, artimi santykiai tarp jų. Juos palaikyti Adomas Brakas stengėsi visą savo amžių. Labai jis pritarė Tilžiškio pažiūroms apie žmogaus gyvenimo prasmę ir elgėsi atitinkamai. Turbūt jis aiškiai numanė, kad pavyzdingai gyvenant geriausia pasitarnauta savo tautai“ (16).

Daug darbų nuveiks A.Brakas, tarnaudamas savo tautai. „Ir savo gabumą piešti jis skyrė lietuviškumui“, – pasakys apie A.Braką Vydūnas (16). Pirmiausia tą gabumą jis ir panaudos, talkindamas būtent Vydūnui. Yra pagunda A.Brakui priskirti jokia autoryste nepažymėtus pirmųjų Vydūno knygų apipavidalinimus, atsiradusius dar prieš A.Brako dailės studijas. Viena iš pačių pirmųjų Vydūno knygų – 1904 m. išėjęs dainų rinkinys „Lietuvos aidos“ (8), ypač patraukianti savo tituliniu puslapiu. Galėjo jį sukurti dailei gabus devyniolikmetis gimnazistas, nors tą padaryti galėjo ir pats rinkinio autorius, kuris gabumų dailei irgi nemažų turėjo ir netgi žinoma, kad kai kurias savo knygas, pvz., 1913 m. pasirodžiusią misteriją „Mūsų laimėjimas“ (14) ir 1938 m. išėjusį pasakišką vaidinį „Pasiilgimas“ (17), tikrai apipavidalino jis pats. Tokia pat pagunda ir tokie pat spėliojimai kyla ir dėl 1907 m. išleisto teosofinio traktato „Mirtis ir kas toliau“ viršelio. „Mūsų laimėjimo“ viršelio piešinyje įkomponuotos raidės „Vds“. Apie „Pasiilgimo“ apipavidalinimą Vydūnas rašo 1938 m. rugsėjo 26 d. laiške V. Mykolaičiui-Putinui (22).

Adomas Brakas

Vydūnas (viduryje) ir Adomas Brakas (pirmas iš kairės) su „Aidos“ draugija

Pirmieji jokių abejonių nekeliantys Vydūno knygoms skirti Brako darbai – 1908 m. išėjusios vienaveiksmės dramos „Tėviškė“ (18) viršelis ir atsklanda bei 1909 m. pasirodžiusio antrojo dainų rinkinio „Lietuvos varpeliai“ (9) viršelis. Čia jau nesunkiai surandami autorystę žymintys inicialai, o „Lietuvos varpelių“ įžangos žodyne ir pats autorius pažymi: „Išpuošė šią knygelę gerb. Adomis Braks. Labai nuoširdžiai už tai dėkoju“ (9, p. 2). Šie abu darbai – iš tų metų, kai Paryžiuje studijuota. Jie tarsi tikro dailininko – knygų iliustratoriaus rankos išbandymas.

Produktyviai su Vydūnu A.Brako bendrauta antrojo dešimtmečio pradžioje, iki prasidedant karui. Pačią to dešimtmečio pradžią vėl tenka sutikti su hipoteze, jog A.Brakas galėjo sukurti komedijos „Birutininkai“ (1910) (12) viršelį. Tik šį kartą sunku būtų paaiškinti, kodėl vis dėlto neįmontuoti autorystę žymintys inicialai, kuriuos nuo 1908 m. galima nesunkiai rasti ant kiekvieno publikuoto A.Brako kūrinėlio. Iki to dar būsimasis dailininkas galėjo savo kūrinių autorystės nelaikyti svarbia ir jos nežymėti. Intensyvesnio abiejų kūrėjų to meto bendravimo pėdsakai – kai kurie Vydūno 1911–1914 m. leisto žurnalo „Jaunimas“ viršeliai bei žurnale spausdinami piešiniai. A.Brakas apipavidalino 1912 m. „Jaunimą“. Visų tų metų numerių viršelis buvo tas pats. Vydūno knygas leidusi „Rūtos“ bendrovė vieną iš piešinių „Sveika seselė!“ 1912 m. išleido kaip spalvotą atviruką. „Jaunime“ (1911, spalio nr., p. 8) tas piešinys pavadintas „Sielų susitikimu“. Aiškinama, jog šis atvirukas propagavo Didžiosios Lietuvos ir Mažosios Lietuvos suartėjimą. 1912 m. „Jaunimo“ viršelio piešinys panaudotas ir apysakėlės „Kaimo didvyris“ (13) bei „Mažosios Lietuvos lietuvių šventės“ (10) viršeliams.

Bene didžiausia to meto A.Brako talkos Vydūnui apraiška – 1912 m. išleisto vadovėlio „Vadovas lietuvių kalbai pramokti“ (20) iliustracijos. Tai paprasti, bet išraiškingi didaktinio pobūdžio piešinėliai, padedantys besimokančiajam lengviau įsisavinti lietuvių kalbos gramatikos taisykles bei žodžius. Pats vadovėlis iš esmės skirtas tiems, kas lietuviškai nori mokytis savarankiškai, todėl piešinėliai šiam tikslui yra itin

naudingi. 1924 m. išėjo antrasis, patobulintas vadovėlio leidimas, piešinius perkeliant iš pirmojo leidinio. Vadovėlio autorius pastabose pažymi, kad dailininkas norėjęs iliustracijas patobulinti, tačiau skubant knygą išleisti to padaryti nebespėta (20, p. 128).

Po karo – naujas abiejų kūrėjų bendravimo etapas. 1919 m. pasirodo Vydūno drama „Vergai ir dykiai“ (21), 1921 m. – antrasis filosofinio traktato „Mūsų uždavinys“ (15) leidimas. Abiejų įspūdingi viršeliai daryti A.Brako. Daugiau nei A.Brako, nei kitų dailininkų paslaugomis leidžiant knygas Vydūnas, atrodo, nebepasinaudojo. Viršelius, matyt, rengė jis pats (pvz., minėto „Pasiilgimo“, 1938) arba kuklų knygų apipavidalinimą patikėdavo spaustuvininkams. Tačiau Vydūno bei A.Brako bičiulystė ir bendravimas pereina į kitą plotmę.

A.Brakas „nutapė ir didelį jam labai draugiško Tilžiškio paveikslą“ (16). Tas paveikslas greičiausiai bus tam tilžiškiui padovanotas ir, matyt, su jojo beveik visu turtu žus jau Antrojo pasaulinio karo liepsnose. 1938 m. „Naujosios Romuvos“ 1–2 numerio viršelis buvo papuoštas A.Brako sukurtu jauno Vydūno portretu. Neaišku, ar tai to paties „didelio paveikslo“ reprodukcija. Galime tik spėlioti. Kitas greičiausiai Sibiro tremtyje ant nedidelio popieriaus lapo pieštas Vydūno portretas išsaugotas dailininko sūnaus Tautvydo.

Vydūno ir A.Brako bendradarbiavimas neapsiriboja tik dailės sfera. A.Brakas padeda Vydūnui propaguoti jo idėjas ir kitaip. „Dažnai jis (A.Brakas – *V. B.*) suruošdavo Klaipėdoje viešus susirinkimus, kuriuose kalbėdavo į juos pakviestas Tilžiškis. Darė tai Adomas Brakas jau prieš Pirmąjį pasaulinį karą, bet dar nuoširdžiau po karo“ (16). A.Braką galima laikyti Vydūno pasekėju, jo pasaulėžiūros pagrindų įkūnytoju tiek savo elgsenoje, tiek dailės kūryboje, taip pat pagalbininku vydūniškąsias idėjas skleidžiant tarp žmonių. Tačiau A.Brakas Vydūno pasekėjas buvo ir kita prasme. Būtent jo dėka Klaipėdoje po karo, 1919-aisiais, atsiranda draugija „Aida“, kurios veikimas iš tikrųjų ima skambėti kaip tilžiškės Lietuvių giedotojų draugijos veikimo aidas.

Pastarosios pavyzdžiu Klaipėdoje ir jos apylinkėse rengiama daugybė koncertų ir vaidinimų, ugdomas vietos lietuvių patriotizmas,

propaguojamas vydūniškai suprantamas žmoniškumas ir pan. Tame veikime pilna Vydūno – jis dažnas svečias tiek „Aidos“ renginiuose, tiek repeticijose, o klaipėdiškės draugijos repertuare irgi vyrauja Vydūno kūryba: choras dainuoja jo dainas, vaidintojai vaidina jo dramas. Tų įvairaus žanro dramų suvaidinta (režisuoja A.Brakas, kartais padeda pats autorius) net keturiolika: komedijos „Numanė“, „Jonuks, mergų bijąs“, „Kur prots!“, „Piktoji gudrybė“, „Smarkusis Kruša“, misterijos „Probočių šešėlių“ dalys „Vėtra“ ir „Ne sau žmonės“, drama „Tėviškė“, misterijos „Mūsų laimėjimas“, „Ragana“, draminės pasakos „Lietuvos pasakėlė“, „Vargšas ir besotis“, „Sigutė“, „Žvaigždžių takai“ (4).

Klaipėdoje Vydūno dramos ne naujokės. Pati Tilžės lietuvių giedotojų draugija dar iki karo jų klaipėdiškiams parodo aštuonias. „Tėviškė“ rodyta du kartus – 1903 ir 1909 metais. Ypač įspūdingas buvo pirmasis – 1902 m. spalio 19 d. – spektaklis, kuriame suvaidintos visos „Probočių šešėlių“ dalys. Dauguma tilžiškių spektaklių Klaipėdoje vyko antrajame dešimtmetyje, paskutinis – „Žvaigždžių takai“ – 1923 m. spalio 18 d. (4). Daugelyje čia rengiamų spektaklių A.Brakas buvo didelis pagalbininkas.

„Aidos“ draugijoje Vydūnas buvo visiškai savas žmogus, tarsi tikrasis jos narys. Tai liudija nemaža išlikusių draugijos nuotraukų, darytų ne tik Klaipėdoje, bet ir kitose Klaipėdos krašto vietose. Retoje iš tų nuotraukų nėra Vydūno.

Dar vienas darbo baras, kuriame Vydūnas ir A.Brakas triūsė vienas po kito – Prūsų lietuvių jaunimo draugija „Santara“, įkurta 1912 m. spalio 6 d. Vydūnas buvo jos pirmasis pirmininkas. A.Brakas ėmė vadovauti 1919 m. atgaivintai ir Klaipėdon persikėlusiai „Santarai“. Jos pirmininku jis buvo iki 1935 m. (7, p. 295–300).

A.Brakas daugeliu atžvilgių buvo Vydūno mokinys, tačiau jų santykiuose tos hierarchijos nesijautė: abu vienas kitą didžiai gerbė – kaip lygus lygų. Ypač aiškiai toji pagarba išreikšta straipsniuose, kuriuos jie parašė apie vienas kitą. A.Braką Vydūnas labai gražiai charakterizavo 1927 m. Mažosios Lietuvos dainų šventei skirtame leidinyje (10, 34). A.Brakas „Teatro“ žurnale 1938 m. Nr. 6 paskelbė Vydūno 70-

mečiui skirtą straipsnį „Teatrinė Vydūno veikla Mažojoje Lietuvoje“ (4), kuriame kruopščiai suregistruoti Vydūno pastatyti spektakliai, o didi pagarba išreikšta paskutiniame apibendrinančiame sakinyje: „Ar tai pirmojo mūsų poeto Donelaičio apgiedota Saulė, kuri „kopdama budina svietą“ – ar tai galingoji jūra, kuri dainas mylintį mūsų Liudviką Rėzą savo aidu pildė – negali žinoti, kas iš abiejų prikėlė Mažajai Lietuvai didįjį žodžio Tarėją, skambančio ir žibančio meno galingąjį reiškėją – ***Vydūną***“. Po 14 metų Detmolde gyvenantį Vydūną pasieks žinia apie tai, jog atšiauriajame Sibire su šiuo pasauliu atsisveikino jaunesnysis jo bendražygis ir bičiulis. Žilagalvis Išminčius parašys jo nekrologą, kurį paskelbs „Keleivio“ 1952 m. 3-iajame numeryje ir kuriame bus pasakyta: „Bet gyvenantieji lietuviai, ypatingai jam buvę artimi, vis atjaus jo asmenybę kaip labai reikšmingą veiksnį tautos gyvenime ir nusimanys raginami jo pavyzdingą pasireiškimą pasekti“ (16).

…Po metų su šiuo pasauliu atsisveikins ir pats Vydūnas.

Literatūra

1. BAGDONAVIČIUS, Vacys. Vydūno kūrybos kelio pradžia (1894–1906) // *Bagdonavičius, Vacys. Sugrįžti prie Vydūno*, Vilnius: Kultūra, 2001, p. 110–140.
2. BAGDONAVIČIUS, Vacys. Mažosios Lietuvos kultūra ir literatūra XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje // *Bagdonavičius, Vacys. Sugrįžti prie Vydūno*, Kultūra, 2001, p. 205–213.
3. BAGDONAVIČIUS, Vaclovas. Ar verta atgimti Mažosios Lietuvos mėgėjiško teatro tradicijai? // *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, p. 240–249.
4. BRAKS, Adomas. Teatrinė Vydūno veikla Mažojoje Lietuvoje // *Teatras*, 1938, nr. 6(9), p. 6–8.
5. *Darbymetis: laikraštis tautos dvasiai tvirtinti*, Tilžė, 1921–1925.
6. *Jaunimas: mėnesinis laikraštis, skiriamas jauniesiems*, Tilžė: Rūta, 1911–1914.
7. KŠANIENĖ, Daiva. *Muzika Mažojoje Lietuvoje: Lietuvių ir vokiečių kultūrų sąveika (XVI a. – XX a. 4 dešimtmetis*), Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003, 520 p.
8. *Lietuvos aidos*, Tilžė, 1904, 74 p.
9. *Lietuvos varpeliai*, Tilžė: Rūta, 1909, 48 p.
10. *Mažosios Lietuvos lietuvių šventė su giesmėmis, kalbomis ir dainomis*, Klaipėda, 1927, 56 p.
11. POCYTĖ, Silva. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje, 1871–1914*, Vilnius: Vaga, 2002, 304 p.
12. VYDŪNAS. *Birutininkai: Dviveiksmė komedija*, Tilžė: Rūta, 1910, 80 p.
13. VYDŪNAS. *Kaimo didvyris: Apysakėlė*, Tilžė: Rūta, 1914, 20 p.
14. VYDŪNAS. *Mūsų laimėjimas: Misterija*, Tilžė: Rūta, 1913, 48 p.
15. VYDŪNAS. *Mūsų uždavinys*. 2 leidimas, Tilžė: Rūta, 1921, 190 p.
16. VYDŪNAS. O Brako jau nėra. *Keleivis*, 1952, nr. 3.

17. VYDŪNAS. *Pasiilgimas: Pasakiškas trijų veiksmų vaidinys*, Tilžė: Rūta, 1938, 68 p.
18. VYDŪNAS. *Tėviškė*, Tilžė: Rūta, 1908, 53 p.
19. VYDŪNAS. *Vadovas lietuvių kalbai pramokti*, Tilžė: Rūta, 1912, 112 p.
20. VYDŪNAS. *Vadovas lietuvių kalbai pramokti.* 2 leidimas, Tilžė: Rūta, 1924, 132 p.
21. VYDŪNAS. *Vergai ir dykiai: Keturių veiksmų tragaida*, Tilžė: Rūta, 1919, 128 p.
22. VYDŪNO 1938 09 26 laiškas Vincui Mykolaičiui-Putinui, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštynas, In. R. 3686, lap. 4.
23. Zur Geschicte der Theosopihischen Gesellschaft in Deutshland // *Mitteilungen der Theosophischen Gesellschaft in Deutschland*, 1967, nr. 3, S. 36–38.

Pranešimas konferencijoje Klaipėdoje „Užmaršties dulkes nubraukus. Klaipėdos krašto visuomenės veikėjo Adomo Brako 120-ąsias gimimo metines minint“ 2006 m. balandžio 6 d.

Kn.: Klaipėdos krašto istorijos ir kultūros atodangos. Klaipėdos krašto visuomenės veikėjui dailininkui Adomui Brakui atminti, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2007, p. 36–44.

VYDŪNAS IŠĖJO, ORVIDAS ATĖJO

Prieš dėstydamas šias gal kiek skubotas ir padrikas savo pastabas apie Vydūno ir Orvido paraleles, noriu kai ką pasakyti apie Vydūno draugijos santykį su gražiomis Orvido pagerbimo iškilmėmis. Nenoriu, kad susidarytų įspūdis, jog vydūniečiai, prisiminę įstabaus žemaičių ir Lietuvos kūrėjo, dvasinės raiškos milžino Viliaus Orvido sukaktis, panoro išplėsti savo veiklos ribas, labiau pasigarsinti, pasišildyti šio kūrėjo šlovės spinduliuose ar jį patį pasisavinti kaip sau artimų idėjų šaltinį. Iš karto noriu pasakyti, kad Vydūno draugija prie šios šventės rengimo iš esmės neprisidėjo ir į jokius laurus ar padėkas nepretenduoja, taigi nenori būti ir apkaltinta tuo, kad lenda ten, kur jai gal ir nederėtų lįsti. Į draugiją kreipėsi viena iš veikliausių jos narių, ne vieno išradingo, kūrybiško projekto sumanytoja dailininkė Nijolė Stunskaitė, ji ir ėmėsi iniciatyvos gražiai paminėti Viliaus Orvido atėjimo į šį pasaulį ir išėjimo iš jo sukaktis.

Šiandieninė proga privertė vydūniečius atidžiau žvilgterėti į Gargždelės kaimo lygumose iškilusią dvasios šventovę – paminklą dieviškumo įkvėptai žmogaus kūrybai. Ir tas žvilgsnis privertė nusistebėti tuo, ką vydūniečiai čia sau itin artimo pamatė. O tas artimumas slypi tame, kad iš esmės visos Viliaus Orvido fenomeno dalys ne tik nuostabiai iliustruoja Vydūno filosofines įžvalgas, bet ir turi aiškius atitikmenis tilžiškio išminčiaus kūrybinėje bei praktinėje gyvenimiškoje raiškoje. Tad gal ir nėra visiškai atsitiktinis dalykas, jog į Orvido pagerbimo misteriją – kad ir labai kukliai – įsijungia visuomeninė organizacija, besirūpinanti Vydūno atminimu bei pagerbimu, nors tai prasidėjo beveik atsitiktinai.

Išoriškai žvelgiant į du Lietuvos dvasios milžinus, kurių veikimas apima beveik visą parėjusįjį XX amžių, atrodo sunku atrasti akivaizdų jų bendrumą. Vydūnas – fiziškai trapus, bet ilgaamžis, savąjį rūmą pastatęs vien rašomąja plunksna, dirigento lazdele bei įtaigiu gyvu

žodžiu. Vilius Orvidas, nors irgi ne kažin kokių sveikatos galių, o ir trumpaamžis šio pasaulio gyventojas, savąją šventyklą ne iš gražių žodžių (jiems labai šykštus buvo), o iš galingų akmenų bei ąžuolų sudėjęs, irgi dirigavęs, tik ne giesmininkų chorui, o galingai buldozerinei technikai, kuri pagal jo valią masyvius lauko riedulius ir milžiniškus medžių kamienus dėliojo, nors kita valia visa tai griauti ir su žeme lyginti vertė. Jo paties ranka itin retai plunksna per popierių vedžiojo, bet akmenyje ir medyje neišdildomus ir giliaprasmius žymenis paliko. Tiktai tieji žymenys savo prasme labai aiškiai su Vydūno knygų eilutėse išdėstytomis idėjomis siejasi. Gal Vilius su tomis idėjomis tiesiogiai ir nebuvo susipažinęs, nors tuo sunku patikėti. Neteko matyti jokio to teksto, kur būtų bent minimas Vydūnas, neteko skaityti ar girdėti ir jokių paliudijimų apie bent mažiausią, bent epizodinį jo susilietimą su Vydūnu. Tačiau pati Viliaus kūrybos kelio pradžia (1973 m.) vos nesutampa su Vydūno grįžimu į mūsų kultūros bei dvasinio gyvenimo kontekstą. Neseniai gana plačiai buvo paminėtos Vydūno 100-osios gimimo metinės, pasirodė jo dramų rinktinė, o jo idėjos anuomet ryškiai švietė tiems, kurie vienaip ar kitaip dalyvavo kultūrinėje rezistencijoje. Apie tą laiką mokytojo Rapolo Šaltenio išverstos vokiškai parašytos Vydūno knygos „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“ mašinraštis ėjo iš rankų į rankas. Nebuvo itin sunku gauti Tilžėje spausdintų Vydūno veikalų originalų, kurie puošdavo vos ne kiekvieno prieškario inteligento biblioteką. Tebebuvo gyvi atsiminimai, ypač Žemaitijoje, apie susitikimus su Vydūnu, apie jo paskaitas, apie jo asmenybės žavesį ir keistenybes. Jau tada menininkai – tapytojai, grafikai, skulptoriai – kūrė Vydūno portretus.

O Viliaus kūrybiniai ieškojimai pirmiausia buvo dvasiniai, pasaulėžiūriniai. Nelengva patikėti, kad Vydūnas būtų prasmukęs pro tų ieškojimų sietą. Jei taip buvo, tai reikėtų laikyti įstabiu atsitiktinumu. O įstabiu todėl, kad daug kuo sutapo bemaž prieš šimtmetį vykę Vydūno jaunystės ieškojimai ir Viliaus Orvido ieškojimai. Sutapo šių ieškojimų kryptis bei šaltiniai, į kuriuos buvo įbrista einant tuo keliu. Ir dar: daug kuo analogiška buvo Vydūno laikų bei Orvido gyvento laiko tautos

situacija, kurioje svarbiausia buvo išlikti, neprarasti žmoniškumo, dieviškumo pajautos ir siekti vidinės bei išorinės laisvės. Niekam ne paslaptis, kad Viliui Orvidui, kaip kadaise Vydūnui, teko prieiti tą dvasinę erdvę, kurioje gyvai pulsuoja senoji baltų pagoniškoji pasaulėjauta, Rytų išminties gelmė bei krikščioniškojo tikėjimo galia. Vydūnui toji erdvė tapo visų šių trijų dvasios šaltinių sintezės erdve, jo pasiektąja žeme. Orvidas deklaravo savo krikščioniškąjį santykį su Dievu, pasirinko pranciškoniškąją šio santykio atmainą. Tačiau niekaip negalėtume nuneigti, kad pagoniškasis ir rytietiškasis dvasinės patirties klodai jam neliko tik kaip „jaunystės paklydimai“, bet esmiškai paveikė jo dvasinę raišką bei kūryboje įkūnytus jos rezultatus. Ir dar: ar Orvido sukurtoji eukumeninė šventykla irgi nėra savitas Vydūno idėjos apie žmonijos dvasinį vieningumą ir skirtingas to vieningumo esmės raiškos formas realizavimas?

Vydūnas ir Orvidas nuostabiai panašūs savo ieškojimų ir įsitikinimų savarankiškumu, drąsa, nesusitaikinimu su tuo, ko aklai ir nekritiškai reikėtų laikytis. Jiems abiem vidinis balsas, kurį laikė paties Dievo balsu, o ne griežti išoriniai reikalavimai ir autoritetai bylojo, kad jų apsisprendimas bei praktiniai veiksmai yra teisingi, vertė atkakliai triūsti ir kurti tokiu būdu, kokiam irgi pats Dievas sugebėjimus davė. Tasai triūsas ir jo vaisiai netilpo į įprastines gyvenimo normas, į kūrybos ar net konfesinius kanonus ir buvo tarsi savotiškas iššūkis tiek abu kūrėjus supusiai socialinei aplinkai, tiek su ja susijusiai religinei praktikai ar nusistovėjusiems estetiniams skoniams. Ir Vydūnui, ir Orvidui buvo lemta būti tik nedaugelio tesuprastais keistuoliais, nepritampančiais prie visuomenėje vyraujančių įpročių, nesusitaikančiais su buitiškumu dvelkiančiu tos visuomenės santykiu su dvasinėmis vertybėmis, netgi su pačiu Dievu. Abu juos galima laikyti savotiškais dvasinio gyvenimo reformatoriais, kuriems labiausiai rūpėjo žmogaus gyvojo tikėjimo žadinimas, nes tasai gyvasis tikėjimas tiek Vydūno laikais, tiek Orvido gyventu sovietmečiu buvo ir, ne paslaptis, dabar tebėra gerokai apsilpęs.

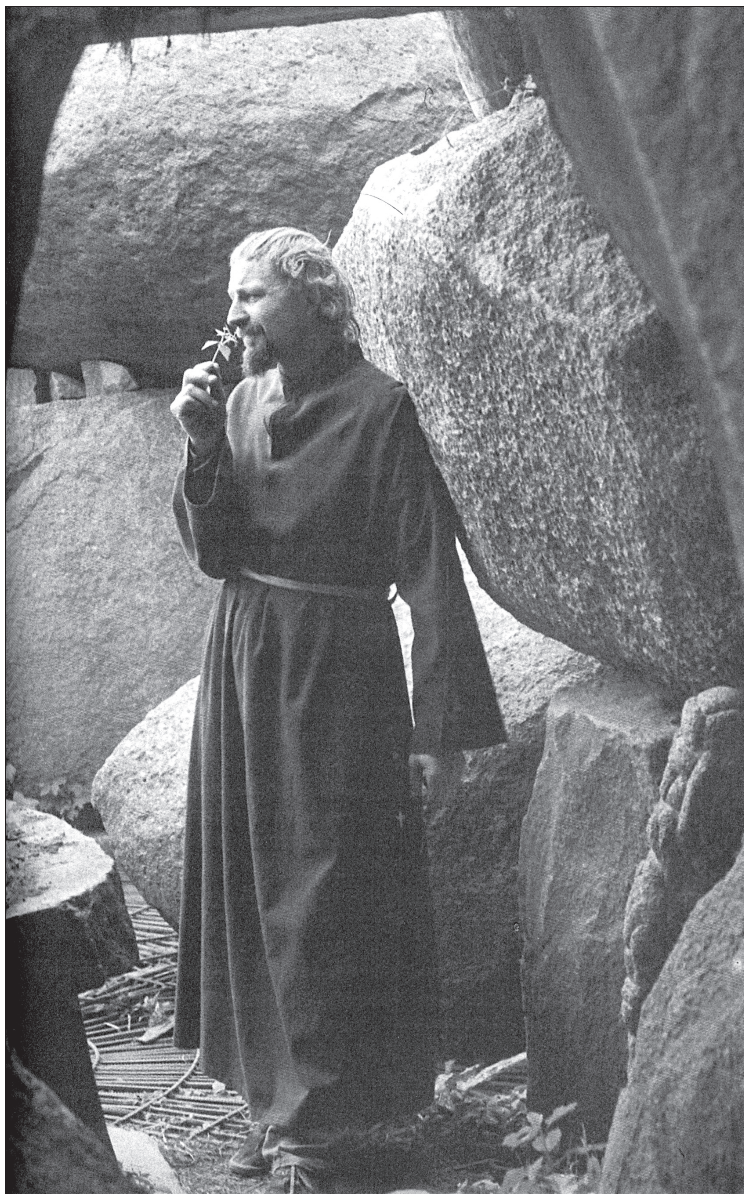
Netiesa, jeigu kas mano, jog Vydūnas bandė lietuviams diegti iš tolimų šalių atneštą svetimą tikėjimą ir ragino atsisakyti turimo krikš-

čioniškojo. Jo intencija buvo visai kita – artinti tautiečius prie Dievo, skatinti juos būti ne tariamais, o tikrais krikščionimis, būtent krikščionimis, tiktai giliau suvokiančiais pačią religingumo, kartu ir krikščioniškumo, prasmę, reginčiais pasaulinį to krikščioniškumo kontekstą, nes tie krikščionys, jo amžininkai, ėmė nuoširdžiau melstis *„spėkai ir medegai"*, t.y. ėmė garbinti naudos ir šio pasaulio turtų galią ir nebejausti gyvos dieviškumo pajautos savyje. Ar ne tas pats gyvojo Dievo šaukimas į Lietuvos žemę vertė Vilių Orvidą atkakliai statyti šią šventyklą, į kurią plūstantys žmonės pajustų to gyvojo Dievo akies žvilgsnio galią ir suvoktų, jog barbarais, didesniais ar mažesniais, iš čia grįžti į gyvenimo laukus nebeįmanoma? Ar ne *„mirštančiųjų tikybų amžiaus"*, tuštėjančių bažnyčių grėsmės nuojauta buvo tiek Vydūno, tiek Orvido šauklys dirbti, kurti, kantriai bendrauti su dvasiškai alkstančiu, dažnai sutrikusiu, netgi puolusiu žmogumi? Ir Vydūnas, ir Orvidas į savo statomas šventyklas nieko įkyriai neragino eiti, nešaukė iš tribūnų ar sakyklų paskui juos sekti minias, nežadėjo jų atvesti į išganymą. Ir vienas, ir kitas skatino žmogų suprasti, kad tasai išganymas yra jame pačiame, tik reikia savyje išgirsti į jį kviečiantį Dievo balsą, kaip Vydūnas pasakytų, nuolat skambančius, tik mažai kieno girdimus Jūsų varpus. Ar ne tam yra ir didysis šios sodybos varpas, kad kiekvienas, pats juo paskambinęs, išgirstų jo dūžio atgarsį savyje, savo sieloje. Tik priminimas, tik rodyklė kur eiti, o eiti ir jausti reikia pačiam – apie tai byloja ir Vydūno, ir Orvido palikti ženklai, dvelkiantys pagarba ir tolerancija tam, kas eina, ieško, kas klysta, klumpa, kyla ir pats laisvėja – svarbu, kad kaip nors prabustų pats laisvėjimo poreikis. *„Aš nė vieno nekviečiu ir nė vieno neginu"*, – sakė Orvidas apie tuos, kurie čion kažko ieškodami užklysdavo.

Orvidas ne sykį yra kalbėjęs, kad ne jis pats kuriąs šį didingu paprastumu dvelkiantį statinį, kad jis tik esąs įrankis Aukščiausiojo rankose. *„Čia ne aš tedarau – čia Aukščiausiasis per mane daro. Aš tik bandau jam netrukdyti"*. Vydūnas apie kūrybą, kaip dieviškos raiškos aktą, kalbėjo nuolat. Šis postulatas sudaro jo estetikos, jo grožio sampratos pamatą. *„Žmogus niekuomet nėra toks gražus*, – sakė Vydūnas, – *koks jis yra kurdamas"*. Visas pasaulis – Dievo kūrinys, žmogaus kūryba –

dieviškosios kūrybos viršūnė, nes, anot Vydūno, *„žmogus pasaulio Kūrėjo vartojamas kaip priemonė visam gyvenimui gyvinti ir tobulinti. Kuo sąmoningesnė ši priemonė, tuo reikšmingesni yra jo pastangų daviniai visam pasauliui"*. Taigi kiekvienas žmogus, o juolab kuriantysis, turįs siekti kuo skaidresnio dvasinio šviesumo, kuo didesnio laisvumo nuo šio pasaulio vertybių traukos. Jis turi atsižadėti naudos sau ir dalyvauti ne tik savo, bet ir viso pasaulio laisvėjimo misterijoje. Kaip to siekti, Vydūnas kalba visa savo filosofine, grožine ir eseistine kūryba. Tokiam kalbėjimui, o ir praktinei savo veiklai bei elgsenai įkvėpimo jis sėmėsi tiek iš indiškosios „Bhagavadgytos", tiek iš krikščioniškųjų šaltinių (Tomo Kempiečio „Sekimas Kristumi" buvo viena iš parankinių jo knygų, tokia ji buvo ir Viliui Orvidui). Vilius Orvidas apie tai, kaip ir apie daug ką kita, plačiai nekalba, bet viena kita trumpa fraze pasako taip, kad labai aiškiai atsiveria jo paties prieitas, vidiniu patyrimu patvirtintas šios tiesos suvokimas: *„Tada jis, Tėvas* (turima galvoje Dievas. – *V. B.*) *iš tikrųjų veda. Ir labai nuostabu yra. Tiktai trupučiuką reikia mokėti atsisakyti savęs. Atsižadėdamas savęs atrandi viską. Dėl to, kad tau priklauso ne tiktai ta teritorija, tau priklauso visas pasaulis".* Ir Vydūnas, ir Orvidas buvo tie, kurie mokėjo atsižadėti savęs, bet laimėti visą pasaulį – beribės vidinės laisvės erdvę.

Ir dar vienas momentas ypač sieja Vydūną ir Orvidą. Tai – gyvenimo skaistumas, sielos švarumas, be kurio jiems atrodė neįmanomas tikrasis, gilusis sąlytis su Dievu. Ekologines problemas jie suvokė pirmiausia kaip liūdnus dvasios užterštumo padarinius. O mes šiandien kalbėdami apie gamtos užterštumą (tai, be abejo, labai svarbu), nuolat vykstančią didžiąją dvasinę taršą tiesiog ignoruojame, o ji vis didėja. Vydūnas iš esmės buvo didysis mūsų dvasios ekologas, dvasinio švarumo, skaistos mokytojas ir ugdytojas. Čia jis matė savo gyvenimo misijos prasmę. Orvidas, irgi daug nesamprotaudamas, tepasakė: *„Švarumas gyventi yra"*. Pritardami režisieriui Vytautui V.Landsbergiui, galime pasakyti, jog šiuose žodžiuose slypi Viliaus Orvido gyvenimo esmė, kurią gyvendamas ir išreiškė. Tasai švarumas gyventi yra palikęs ryškius pėdsakus ir jo kūryboje. Tai – skulptūrinės Švč. M. Marijos

Vilius Orvidas. Bernardo Aleknavičiaus nuotr.

variacijos. Gal bus pravartu priminti, jog Švč. M. Marijos įvaizdį Vydūnas traktavo kaip skaistybės, dvasinės skaidros atitikmenį giliai tikinčio kataliko sąmonėje.

Vydūno kūrybos ir veiklos erdvė užima visą pirmąją dvidešimtojo amžiaus pusę. Likus pusmečiui iki jo išėjimo Amžinybėn, 1952 m. rugpjūčio 16 d. į šį pasaulį Ordvidų šeimoje atėjo kūdikis, kuriam kažkokiu būdu prigijo Viliaus vardas, nors ir ne tėvų duotas. Netoli Šilutės, Jonaičių kaime Storostų šeimoje 1868 m. kovo 22 d. gimusiam kūdikiui pačių tėvų buvo duotas Viliaus vardas. Tiesa, mažai kas jį tuo vardu tevadino, nes Lietuvai jis buvo Vydūnas. Ir Gargždelės kaimo vaiko pavardėje yra skiemuo *vid. – Orvidas*. Gal ne visai atsitiktinai taip yra: Vydūnas išėjo, o jo žygio tęsti atėjo Orvidas. O tęsėsi tas žygis jau antrojoje XX a. pusėje. Tą žygį galėtume pavadinti „*Švarumas gyventi yra*", ir būtų gerai, jei visi imtume jį tęsti jau XXI amžiuje, abiem Viliams iš Aukštybių laiminant.

Pranešimas V. Orvido 50-jų gimimo ir 10-jų mirties metinių minėjimo iškilmėse Gargždelėje Orvidų sodyboje 2002 m. rugpjūčio 11 d.

Dienovidis, 2002, nr. 9, p. 12–15

SEPTYNIŲ ŠIMTMEČIŲ ISTORIJOS DALELĖ

Įžymus rašytojas, filosofas ir Rytų Prūsijos lietuvių kultūros veikėjas Vydūnas (1868–1953) gyveno ir kūrė ypatingomis nacionalinės priespaudos sąlygomis. Po 1871 m. Vokietijos suvienijimo itin suaktyvėjo germanizacija. Valstybinės įstaigos, bažnyčios „švarinosi" nuo lietuvių kalbos, kai kurie vokiškieji ir net valdžios subsidijuojami lietuviški laikraščiai užsipuldinėjo lietuviškas draugijas, jų vadovus ar jiems padėjusius vokiečių inteligentus. 1935 m. pradžioje buvo uždraustos visos lietuviškos draugijos. Prieš Vydūną, kaip ir kitus lietuvių veikėjus, padažnėjo chuliganiškų išpuolių. Gatvėje jis apdrabstomas purvais, apmėtomas akmenimis, išvadinamas lietuvišku šunimi, ne kartą išdaužomi jo buto langai. Sekama, su kuo jis susitinka, slapta tikrinama beveik visa jo korespondencija, nebeleidžiama lankytis Lietuvoje. Bijodami nemalonumų, ir patys šviesiausi vokiečiai turėdavo slėpti savo simpatijas lietuviams, o juo labiau jiems padėti.

Vydūną labai slėgė tokia padėtis ir prieštaringai besiklostantys vokiečių ir lietuvių santykiai. Kaip taurus humanistas, jis tikėjosi, jog ateis laikas, kai „tautos pradės kitokiu būdu svarbėti viena kitai, būtent žadindamos viena antrajai jos kilnybę". Smerkdamas šovinistinę vokiškojo imperializmo politiką ir brutalius germanizatorių veiksmus, jis kartu tikėjo šviesiomis vokiečių tautos jėgomis, gerbė jos kultūrą, pats daug ko iš jos sėmėsi. Vydūnas norėjo, kad į artimus santykius suvestos vokiečių ir lietuvių tautos ne konfrontuotų, o bendrautų kultūros sferoje, praturtintų viena kitą ir tuo prisidėtų prie žmonijos pažangos. Tokių intencijų skatinamas, Vydūnas parašė *knygą „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių"* (*„Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen"*), apie kurios rašymo aplinkybes bei svarbiausius idėjinius motyvus kalbama čia spausdinamuose prof. Viktoro Falkenhahno atsiminimuose*. Beje, knyga buvo lyg ir proginė. 1930 m. Prūsijoje

* Falkenhanas V. Bičiulį prisiminus // *Mokslas ir gyvenimas*, 1982, Nr. 8, p. 25–27.

triukšmingai buvo minima 700 metų sukaktis, kai kryžiuočiai užkariavo prūsų ir lietuvių gyventas žemes. Skaudžiai paveiktas tos sukakties šovinistinio pompastiškumo bei nuolatinio lietuvių niekinimo, Vydūnas naujajame veikale ėmėsi nušviesti, ką tie septyni šimtmečiai reiškė prūsams ir lietuviams.

Knyga pasirodė 1932 m., t.y. Hitlerio atėjimo į valdžią išvakarėse. Laimė, kad reicho interesus saugančios instancijos ja susidomėjo tik 1934 m. pradžioje: didelę tiražo dalį spėta išplatinti. Pretekstas susidomėjimui galėjo būti kandi knygos recenzija žurnale „Altpreussische Forschungen" (1934, Nr.1). 1934 m. kovo 16 d. knygai uždedamas areštas, tų metų birželio 15 d. atmetamas gegužės 3 d. Vydūno skundas, o į liepos 18 d. rašytą jo pasiaiškinimą atsakoma knygos konfiskavimu. Kartu su 1200 „Septynių šimtmečių" egzemplioriais konfiskuojami ir spaustuvės sandėlyje buvę 917 egz. Vydūno tragedijos „Pasaulio gaisras". Taip Vydūno knygos pateko į fašistinės inkvizicijos laužą.

Ne tariami finansiniai pažeidimai (Vydūnas, atseit, nepaisęs pinigų laikymo užsienyje, t.y. Lietuvoje, taisyklių), o knygos ir lietuviška kultūrinė veikla buvo tikroji humanisto įkalinimo 1938 m. priežastis. Vydūną paleido tik po dviejų mėnesių greičiausiai dėl pasaulyje pasigirdusių protesto balsų, atsiliepiant į plačiai išsiuntinėtą Lietuvių rašytojų draugijos memorandumą.

Tačiau dramatiškiausiu Vydūno gyvenimo laikotarpiu nenutrūko jo ryšiai su tais, kurie atstovavo šviesiajai vokiečių tautos daliai, kurie tęsė E.Gisevijaus, G.Sauerweino ir kitų lietuvybės gynėjų tradicijas. Vienas tokių rašytojo nuoširdžių bičiulių buvo tuoj po Pirmojo pasaulinio karo Tilžėje apsigyvenusio mokytojo sūnus Viktoras Falkenhahnas, iš pradžių gimnazistas, vėliau Karaliaučiaus universiteto studentas, nuo 1935 m. dėstytojas, šiandien Berlyno Humboldtų universiteto profesorius, pasaulinio masto baltistas ir slavistas. Žinant anuometinę situaciją, reikia stebėtis jaunuolio drąsa – jis padėjo Vydūnui kurti knygą, kuri, anot Gumbinės apygardos policijos viršininko, buvo „kenksminga gyvybiškai svarbiems reicho interesams". Apie tą pagalbą ir svarbiausius bičiulystės su rašytoju momentus profesorius labai

gražiai aprašo savo atsiminimuose. Mes tik pridursime, jog profesorius iš Vydūno mokėsi ne tik lietuvių kalbos, bet ir tauraus požiūrio į skirtingas nacionalines kultūras, jog tas požiūris greičiausiai nulėmė slavisto ir baltisto kelio pasirinkimą, jog tuo keliu eidamas V.Falkenhahnas labai daug nusipelnė lenkų ir lietuvių kalbotyrai bei apskritai jų kultūroms, jog mylimu dalyku jam tapo orientalistika.

Profesoriaus ir rašytojo bičiulystė nenutrūko ir po Antrojo pasaulinio karo, vienam gyvenant VDR, kitam – VFR. Iš Detmoldo Vydūnas siųsdavo V.Falkenhahnui į Berlyną (iš pradžių į Hamburgą) savo naujus filosofinius straipsnius, kurie nebuvo paskelbti. Juos profesorius, kaip ir savo paveikslus, prieš keletą metų padovanojo Kauno literatūros muziejui. Mylimam mokiniui rašytojas testamentu paliko paskutiniuosius karo audrose išsaugotų savo knygų egzempliorius. Vydūnas profesoriui tebėra ryškiausias žmoniškojo taurumo pavyzdys ir mylimiausias rašytojas. Pati jų bičiulystė buvo vienas šviesiausių spindulių dramatiškuose septynis šimtmečius trukusiuose vokiečių ir lietuvių santykiuose.

Baigiant norėtųsi prisiminti, jog ateinančių metų* vasario 11 d. profesorius švęs savo 80-jį gimtadienį, ir palinkėti jam neblėstančio kūrybingumo.

Mokslas ir gyvenimas, 1982, Nr. 8, p. 27.

* T.y. 1983 m. Šis gimtadienis iškilmingai buvo atšvęstas (dalyvaujant pačiam jubiliatui) Lietuvos Mokslų akademijoje (*aut*.).

POKALBIS SU PROF. DR. VIKTORU FALKENHAHNU

VILNIUJE, RŪTŲ G. 13, 1971 M. RUGPJŪČIO 25 D.

Profesorių sutikau netoli nuo namų, kuriuose jis buvo apsistojęs, beeinantį su savo dešimtmete dukrele ir devynerių metų sūnumi į M.K.Čiurlionio meno mokyklą. Ten jo vaikai tęsė muzikos pamokas. Profesorių tebuvau matęs tik vieną kartą, 1966 m. rudenį universiteto Kolonų salėje, kur jis pasakojo savo įspūdžius apie Lietuvą, prisiminė apie savo pažintį su lietuvių tauta, labai šiltai atsiliepė apie Vydūną. Tas atsiliepimas man buvo didelis paskatinimas pasirinkti mokslinį darbą apie šį rašytoją. Tiesa, buvau dar matęs vieną kitą profesoriaus nuotrauką (vienoje jis dar jaunas buvo nusifotografavęs su Vydūnu. Ši nuotrauka yra Kaune Literatūros muziejuje). Pažinau jį dabar sutikęs ne tiek iš veido bruožų (iš ankstesnio matymo ir nuotraukų jie buvo kažkokie abstraktūs), kiek iš jo giedrios veido išraiškos, būdingos geram, nuoširdžiam ir atviram žmogui. Be to, man buvo žinoma, kad Vilniuje jis vieši su dviem nedideliais vaikučiais. O šie buvo judrūs, smalsūs, drąsūs ir kalbūs. Kadangi jie kalbėjo vokiškai, man juo labiau negalėjo kilti abejonių, kad susitinku įžymų vokiečių mokslininką ir taurų mūsų tautos bičiulį. Kai pasisveikinome, jis irgi kažkaip intuityviai suprato esant mane vydūnistą, tąjį aspirantą, apie kurį jam buvo užsiminęs kultūros ministro pavaduotojas V.Jakelaitis. Įsikalbėjome eidami Čiurlionio meno mokyklos link. Jis paklausė, kuo galėtų būti man naudingas, pasakė, jog su didžiausiu malonumu kuo galėsiąs – padėsiąs. Papasakojo, kad pažadėjęs, V.Jakelaičio paprašytas, parašyti savo atsiminimus apie Vydūną „Kultūros barams“. Vieną šio straipsnio egzempliorių jis pažadėjo atsiųsti ir man. Kauno Literatūros muziejui jis pažadėjęs atsiųsti Vydūno paskutiniųjų straipsnių mašinraščius. Tuos straipsnius iš Detmoldo jam siųsdavęs pats Vydūnas. Jie esą niekur nebuvo spausdinti. Viename aprašoma rašytojo kelionės iš Tilžės į Detmoldą vargai. Beeidami susitarėme, kad vakare, apie 19 val.,

susitiksime prie šv. Petro ir Povilo bažnyčios, kur jis ateisiąs su vaikais apžiūrėti šito baroko perlo.

Vakare sutartu laiku sutikau jį bažnyčioje, kurią smalsiai apžiūrinėjo guvūs profesoriaus vaikai. Išeinant tėvas atkreipė vaikų dėmesį į užrašą ant fasado, paaiškino jo prasmę, tiksliau, jo dviprasmiškumą (Regina Pacis – Taikos karaliene arba Pacų karaliene). Paklausė vaikų, koks įspūdis. „Schön“, – vieningai abu atsakė.

„Iš tiesų labai gražu. Labai vaikams patiko, ypač berniukui, mergaitė šiek tiek mažiau domėjosi“, – pasakė profesorius. Mane sužavėjo jo subtilus įžvalgumas, nes man atrodė, kad ir mergaitė gana smalsi ir kupina susižavėjimo. O jis įžvelgė skirtumą sūnaus ir dukters santykiuose su didžiuoju menu.

Nemažą kelio atkarpą iki namų ėjome kalbėdamiesi – vis apie Vydūną. Kartais parinkdamas ir patikslindamas kokį lietuvišką žodį, profesorius susižavėjęs kalbėjo apie Vydūno asmenybę, jo taurumą, dvasingumą. Paklausė, ar man prieinami Vydūno veikalai. Paaiškinau, kad prieinami, kad didžiąją dalį turiu ir pats susikomplektavęs. Užklausė, ar aš žinąs apie Vydūno „Vadovą lietuvių kalbai pramokti“ Pasakiau, kad turiu abu jo leidimus. Profesorius pasakė, kad antrame leidime (1924) yra ir jis paminėtas užbaigiamajame žodyje. Šis vadovas (pirmasis jo leidimas) kaip tik ir buvusi priemonė jam mokantis lietuvių kalbos. „Reikia pasakyti, kad tai geras, labai geras vadovėlis“, – pabrėžė profesorius. Jį Vydūnas skyrė vokiečiams, norintiems lietuviškai išmokti, taip pat jau gimtą kalbą primiršusiems lietuviams. Profesorius papasakojo apie savo pažinties su lietuvių tauta bei Vydūnu pradžią. Apie 1915 m. jo tėvas buvo paskirtas Ragainėn. Joje ir jos apylinkėse buvo gana daug lietuvių, gana ryški buvo jų kultūrinė veikla. Bičiuliškus santykius su šios tautos žmonėmis užmezgė mokslininko tėvas, o pats būsimasis profesorius ėmė žavėtis jos kultūros apraiškomis. 1917 m. Falkenhahnų šeima persikėlė į Tilžę. Jaunuolis Viktoras panoro išmokti lietuviškai. Mieste ir tarp vokiečių buvo plačiai žinomas Vydūnas ir jo lietuvių kalbos vadovėlis. Pats Viktoras tuo metu sirgęs. Jo tėvas nuėjęs pas Vydūną ir gavęs iš jo minėtą „Vadovą lietuvių kalbai pramokti“. Pasveikęs

Dailininkas Fidus, Vydūnas ir V. Falkenhahnas Tilžėje 1934 m.

V. Bagdonavičius, LTSR Mokslo Akademijos bendradarbis
232057 Didlaukio g. 27-69, Vilnius

Prof. Dr. habil.
VIKTOR FALKENHAHN
Vorsitzender der Kommission für Baltistik
beim Nationalkomitee der Slavisten
der Deutschen Demokratischen Republik

DDR - 1193 Berlin 1982 X 2 d.
~~Am Treptower Park 38~~ Galilei-str. 26
Telefon ~~6328842~~ 2726838

Didžiai Branaus Bičiuli!
Labai širdingai dėkoju Jums už penkis „Mokslo ir Gyvenimo" egzempliorius su Mudviejų straipsniais apie Vydūno „700 Jahre..." Ypatingai ačiū už šiltus, širdingus žodžius Jūsų straipsnyje apie mane ir mano santykius su Lietuviais-Aistais ir Lenkais-slavais. Keistas mano likimas! Gyvenimo kelias, kuriuo mane vedė mano karma, rodo į tai, kad praėjusiame, praūžusiame gyvenime mano likimas jau buvo artimai susijęs su Prusais, Lietuviais-Aistais ir Slavais. Keista kaip kyla, kaip neria iš sielos gilybės (gilumos) lyg atsiminimai visokie vaizdai, pavidalai, veidai! Mano gyvenimo kelio atsitikimai, įvykiai yra dažnai lyg aidai, atgarsiai to, ką tolimoje praeityje jau pergyvenau. Taip ir šiose dienose! Banditai nukankino mano jauniausią sūnų dėl pinigų ir jį galų gale nušovė! Policija ieško. Jam buvo beveik trisdešimt metų. Jis buvo gabus ortopedinis kurpius. Jo vardas buvo Michael, bet jo būdas, jo charakteris, buvo toks malonus, toks ramus, kad jam tiksliausiai tiktų vardas „Ramūnas"! Spalio šeštą bus laidotuvės! Jo siela yra pas mane, įžiūri į mane lyg sako: „Ar atsimeni – ir tuo met taip buvo!" Bet matau jo sielą ir girdžiu ją kalbant – jos jokia ugnis nesudegins! Banditai galėjo tik kūną nukankinti ir nušauti, bet pats žmogus nėra kūnas, o siela su gyvumo jėgomis, kuri gyvoja per amžių amžius, kol po Kančių naktų išauš amžinybės aušroje visos žmonijos bundanti kaip saulė žmoniškumo siela — Vydūno „700 Jahre deutsch-litauischer Beziehungen" duoda ir man suprasti mano keistą likimą, mano keistą bičiulystę su Aistais ir Slavais.
Dar kartą Jums ačiū už gilų žodį!
Sveikinu Jus širdingai! Viktor Falkenhan.

Viktoro Falkenhahno atvirlaiškis V. Bagdonavičiui

jis nuėjęs padėkoti autoriui, bet jo nebuvę namuose: tuo metu iki 1919 m. jis Berlyno universiteto Rytų seminare dėstė lietuvių kalbą. Viktoras per tą laiką visai neblogai išmokęs lietuviškai. Pirmiausia jis susipažinęs su spaustuvininku ir lietuvių veikėju E.Jagomastu, kurio spaustuvėje vėliau buvo spausdinamas „Naujasis Tilžės keleivis". Vydūnui grįžus iš Berlyno Tilžėn, Viktoras nuėjęs pas jį grąžinti pasiskolintų knygų. Rašytojas knygas jaunuoliui padovanojo. Kai Viktoras kalbėjo lietuviškai, Vydūnas pasakęs, kad, matyt, jam tekę bendrauti su lietuviais, nes jis visai gerai kalbąs lietuviškai. Viktoras pasakęs, kad jis jau neblogai *permanąs*, kaip kiti lietuviškai kalba. Vydūnas pataisęs, sakydamas, kad reikėtų vartoti žodį „suprasti", o ne „permanyti". Nuo tada prasidėjusi jų bičiulystė, kuri tęsėsi iki pat Vydūno mirties. Ruošiant antrą „Vadovo" laidą, korektūrą padėjęs skaityti ir būsimasis profesorius.

Profesorius gerai pažinojęs ir Martą Raišukytę. Ji ausdavo juostas, apie ją susiburdavo daugiau žmonių. Ji perrašinėdavo Vydūno veikalus. Pirmą kartą pas Vydūną nuėjęs, V.Falkenhahnas jį radęs darbo kambaryje (Kasernenstr. 14). Be knygų spintų, ten krito į akis arfa, P.Rimšos „Artojas", didelis Fidaus paveikslas. Fidus su Vydūnu bičiuliavosi, iliustravo jo „Probočių šešėlius".

Vydūnas buvo teosofas. Jis buvo Tilžės skyriaus pirmininkas. Kiekvieną ketvirtadienį jis skaitydavo teosofines paskaitas: vieną kartą visuomenei, kitą kartą – tik būrelio nariams. Narių buvo apie 30. Daugiausia vokiečiai, buvo ir lietuvių. Kadangi būdavo daugiausia vokiečių, skaitydavo vokiškai. Tai būdavo įspūdingos, įdomios paskaitos. V.Falkenhahnas irgi jų klausydavosi. Užklausiu, kas tuomet vadovavo Vokietijos Teosofų draugijai ir kur buvo jos centras, gal būt Leipcigas. Profesoriaus nuomone, Berlynas (Po 1920 m. visai galimas dalykas, o apie 1912–13 m. ir anksčiau atrodo bus Leipcigas). Ankstesniais metais draugijai vadovavo dr. Franzas Hartmannas, gydytojas. Tai buvo, pasakytume, Vydūno dvasios tėvas. Jo dėka Vydūnas tapo teosofu. Tai irgi, kiek galima spręsti iš Vydūno pasakojimų, buvo stipri asmenybė. Jis parašė irgi gana daug veikalų. Vydūnas apie jį kalbėdavo susižavėjęs, apibūdindavo kaip išminčių.

Besikalbėdami prieiname tarp medžių paskendusį namą, esantį Rūtų g. 13. Čia ramu ir jauku – visai nesijaučia miesto. Aš tai pasakau profesoriui. Jis pritaria man, pridurdamas, kad čia jis gerai pailsįs, ypač čia gera vaikams. Čia jis svečiuojasi pas savo pirmąją žmoną, su kuria pasimetė karo metu. O vieši čia jis su trečioje santuokoje gimusiais vaikais. Pirmos žmonos sūnų, pasirodo, aš irgi pažįstu – tai Viktoras Justickis, sociologas, rodos, jau apgynęs kandidatinę disertaciją. Įdomūs likimai.

Šeimininkė (ji lenkų tautybės, kalba rusiškai) pirmoji profesoriaus žmona susirūpinusi, kur mums prisiglausti, nes svetainėj vaikai nori žiūrėti televizorių, miegamajame viskas suversta, sukrauta (mat profesorius jau ruošiasi kelionei). Pagaliau pasiūlo įsitaisyti virtuvėje, kur mums gana patogu ir jauku. Man ant kelių net katinas susirangė ir pradėjo saldžiai snausti.

Vėl grįžtame prie Vydūno. Aptariame, kaip konkrečiai profesorius galėtų man padėti. Jis pasisiūlo būti savotišku darbo vadovu, pataria siųsti jam perskaityti parašytas darbo dalis. Jis parašysiąs savo pastabas. Aš, žinoma, sutinku su tokia profesoriaus globa ir dėkoju jam. „Aš noriu pasitarnauti Vydūnui ir visai lietuvių tautai. Vydūną reikia grąžinti tautai, supažindinti su juo visus Lietuvos žmones. Aš būčiau laimingas, jei galėčiau prie to prisidėti“, – kalba su užsidegimu profesorius. Jo senas veidas toks giedras, šviesus, laimingas, jaunatviškas, iš jo beveik neišnyksta šypsena. Tik retkarčiais, kai jis stengiasi ką pamiršto prisiminti ar ieško primiršto lietuviško žodžio, raukšlės apie akis išduoda nuovargį (jau ir metas vėlus, o kalbos mums vis netrūksta). Profesorius pasisiūlo, jei būtų reikalas, mane iškviesti į demokratinę Vokietiją pasirinkti reikalingos medžiagos, duomenų, susitikti su kai kuriais naudingais žmonėmis. Apgalvoja, kaip pasirūpintų, kad man pigiai kainuotų pragyvenimas, nurodytų adresus, kur galėčiau įvairiuose miestuose pernakvoti... Mane jaudina toks nuoširdus, tiesiog šeimyniškas profesoriaus rūpinimasis kiek galint pasitarnauti kiekvienam kultūros labui dirbančiam žmogui, o ypač Vydūno tyrinėtojui... Jeigu kelionės nepavyktų įgyvendinti, profesorius pažada padėti kitokiu

būdu – surasti Berlyno universiteto archyvuose duomenų, dokumentų apie Vydūno studijas bei darbą šiame universitete, padaryti šių dokumentų kopijas ir jas atsiųsti į Literatūros muziejų Kaune. Profesoriaus teigimu, Rytų seminaras (Orientalisches Seminar) buvo atskira nuo universiteto įstaiga. Jame ir dirbo 1917–1919 m. Vydūnas, dėstydamas lietuvių kalbą.

Profesorius papasakoja keletą epizodų apie Vydūną, paaiškina man dar ne visai aiškių dalykų. Užklausiu apie po 1930 m. kilusius nesutarimus tarp prūsų lietuvių. Taip, profesorius apie juos žinąs. Maždaug tada susidarė dvi lietuvių tautinio judėjimo kryptys. Viena – Vydūno, kita – jo priešininkų. Pastarieji stengėsi veikti kumščio, jėgos pozicija, mažai tuo tesiskirdami nuo nacistų. Jų veiksmai dažnai būdavo nekultūringi. Lietuvos valdžia duodavo šiems veikėjams pinigų – taip remdavo tautinį prūsų lietuvių judėjimą. Ypač pasižymėdavo vienas jaunas žmogus, atrodo, kad Mačiulaitis. Kai 1928 m. Vydūnui buvo suteiktas filosofijos garbės daktaro laipsnis, iškilmingas minėjimas buvo suruoštas ir Tilžėje. Jį rengė Giedotojų draugija. Daug šiltų ir gražių žodžių buvo pasakyta apie Vydūną. Atsistoja vienas jaunas žmogus, atrodo, kad Mačiulaitis. Jis irgi iškilmingai kalba, kad Vydūnas yra didelė asmenybė, kad jį reikia gerbti, netgi garbinti. Seniau gerbdavo kaizerį Wilhelmą, dabar gerbiam Vydūną. Dabar Wilhelmo gerbti nereikia, reikia gerbti tik Vydūną. Vydūnas tada pasakęs, kad nereikia klausyti tų neapgalvotų žodžių. Vydūnas darė viską švelniai, stengdamasis neužgauti ir vokiečių, aukštai įvertindavo vokiečių geruosius bruožus, jų kultūros ir kitokius laimėjimus. Vydūnas buvo didelis humanistas. Todėl daugelis ir sakydavo, kad jisai esąs vokiškos dvasios. Iš tikrųjų jis dirbo savo tautai.

Paklausiu, ar Vydūnas, tokios humaniškos taktikos laikydamasis, vis dėlto nepadarė klaidų. Profesoriaus nuomone, tokių klaidų jis nepadaręs, jis buvęs nuoseklus savo principų vykdytojas, niekur neišdavęs savo tautos interesų. Paklausiu, kaip profesorius žiūri į tai, kad Vydūnas, rodos, 1930 m. ir vėliau vykdavo į tautinių mažumų kongresą Ženevoje, nors Vokietijos lietuvių susivienijimas griežtai atsisakė į tą

kongresą siųsti savo delegatus, protestuodamas prieš frizų nepripažinimą tautine mažuma. Taip, Vydūnas nuvyko į Ženevą ir vėliau buvo labai puolamas pačių lietuvių. Tačiau tikslesnių žinių apie tai profesorius neturįs. Jis nežinąs ir apie frizų atstovo dr. Jano Skalos straipsnį žurnale „Kulturwehr“, kuriame smarkiai puolamas Vydūnas. Profesorius žinąs, kad tuo atžvilgiu apie Vydūną neigiamai yra atsiliepęs ir sorbas dr. Frido Metšk, dirbąs Baucene Sorbų tautos tyrimo institute. Jis turįs surinkęs daug medžiagos, daug žinąs apie tautinių mažumų veiklą. Reikėtų jam parašyti, jis tuo klausimu daug galėtų pasakyti. Jo adresas:

Dr. Frido Metšk
Bautzen, Thälmann str.16,
Institut für sorbische Volksforschung
DDR

Galima dar pasakyti, kad Vydūnas labai daug pasiekdavo tokia savo taktika. Iš jo spinduliuodavo jėga. Jis daugiau laimėdavo. Ypač nacių siautėjimo laikais. Sykį į Giedotojų draugijos repeticiją įsiveržė uniformuoti nacistai ir liepė giedotojams giedoti vokiečių himną „Deutchland Deutchland über alles“. Taip jie ieškojo priekabių, galvodami, kad giedotojai atsisakys giedoti. Daugelis iš tiesų spaudė kumščius, piktindamiesi tokiu nacistų elgesiu. Tačiau Vydūnas labai ramiai pasakęs, kad šis himnas bus pagiedotas. Šio himno melodija yra iš tikro labai graži, švelni ir didinga. Muzikos autorius yra Haidnas. Tik XIX a. viduryje vokiečių poetas Hoffmann von Fallerslebenas pritaikė tai melodijai žodžius. Vydūnas ėmė diriguoti. O diriguodavo jis kerinčiai, valdingai. Čia jis sukaupė, rodos, visas dvasios jėgas. Salėje švelniai ir tiesiog dangiškai liejosi Haidno muzika. Įsibrovėliai buvo priblokšti tokios jėgos. Jie padėkojo, atsiprašė ir išėjo. Taip Vydūnas liko nugalėtoju. Nacistai irgi buvo gudrūs – jie neprašė giedoti hitlerininkų himno, o liepė giedoti Vokietijos himną. Atsisakymas dainuoti būtų buvęs traktuotas kaip Vokietijos, o ne nacių partijos įžeidimas. Su Vydūnu pagarbiai elgėsi ir vokiečiai. Teko matyti sykį Vydūną per

rinkimus. Jis ėjo tiesus ir išdidus, visi pareigūnai su juo elgėsi pagarbiai. Jį pažinojo beveik visas miestas. Kai pareigūnai sveikinosi „Heil Hitler“, Vydūnas atsisuko ir rimtai atsakė: „Heil Deutschland“.

Užklausiu apie Vydūno brolį, kuris po II pasaulinio karo gyveno Rytų Vokietijoje. Profesoriaus nuomone, tai buvęs Jurgis Storostas, parašęs Lietuvos istoriją. A.Krauso teigimu, turėjęs būti Fridrichas, nes Jurgis mirė dar 1937 m. Vieno brolio sūnus profesoravęs Graifsvaldo universitete. Tai nesunku būsią sužinoti, nes VDR yra išleista knyga apie Vokietijos mokslininkus.

Profesorius sako, kad apie paskutines Vydūno dienas galėtų daug papasakoti Kėkštaitytė, kuri, rodos, perspausdindavo Detmolde Vydūno rašinius. Ji tada dar buvo gana jauna ir šiandien galėtų būti dar gyva. Man atrodo, kad ji Vydūnui jau padėdavo Tilžėje, nes yra minima knygoje „Kalėjimas – laisvėjimas“, taip pat M.Raišukytės testamente. Profesorius tuo abejoja, nes Detmoldo laikais ji buvusi dar jauna ir vargu ar Tilžėje ji jau galėjusi bendrauti su Vydūnu. Patikrinęs namuose, patyriau, kad tikrai ji minima M.Raišukytės testamente, taip pat „Kalėjime – laisvėjime“. Galbūt Detmolde buvo kita moteris, o gal ir ta pati, tik jaunai atrodė, dėl ko profesorius suabejojo. Profesorius paaiškina, kad reikėtų išsiaiškinti jos vardą, tada būtų galima surasti ir jos adresą. Ji turėtų gyventi Vakarų Vokietijoje. Profesorius paklausia, ar aš žinąs Vydūno dainų rinkinius. Pasakau, kad žinąs. Juos leidžiant Vydūnui daug padėjęs brolis Albertas, anksti miręs. Tada Vydūnas dar pasirašinėjo Rupu Manas. Tai sanskritiški žodžiai, kurie galėtų reikšti: Rupu – pavidalas, Manas – mąstymas.

Paklausiu, kaip suprasti paties Vydūno pasakymą, kad jis teosofu nebuvo, nors visos jo pažiūros rodytų jį tokį buvus. Pats Vydūnas tai aiškinęs teosofų susirinkimuose. Jis papasakojo, kaip kartą pas jo mokytoją dr. Fr.Hartmanną atėjęs krikščionių kunigas atversti jo į tikrą kelią, atsisakyti su krikščionybe nesutariančios teosofijos. Fr.Hartmannas buvęs šlubas. Minėtas dvasiškis dėl to jį palaikė velniu, o visą jo mokslą – velnio mokslu. Fr. Hartmannas paprašęs iki galo išklausyti ir išdėstęs kunigui savo supratimą apie Dievą ir visas kitas teosofų išmin-

tis. Po šio pokalbio kunigas sąžiningai prisipažinęs, kad teosofų mokslas daug šventesnis, daug krikščioniškesnis už krikščionybę, o Fr.Hartmanas daug krikščioniškesnis už jį patį – krikščionių kunigą. Kai pradžioje kunigas, Fr. Hartmanno paprašytas, papasakojo, kaip krikščionys supranta teosofiją, tada Fr.Hartmannas pasakęs, kad kunigai visiškai teisūs, kovodami prieš taip suprastą teosofiją. Ta prasme Hartmannas neprisipažino teosofu. Taip ir Vydūnas neigė esąs teosofu tokia iškraipyta prasme. Jis sakydavo, kad dažnai žmonės nežino, kas iš tikrųjų yra teosofija. Be to, ne teosofija buvo jo gyvenimo tikslas. Ji tebuvo vienas iš pagrindinių Vydūno pasaulėžiūros šaltinių, viena iš svarbiausių priemonių gyvenimui labiau sudvasinti, sužmoginti. Teosfijai Vydūnas neatsidėjo – tik su ja buvo jam tiesiog pakeliui. Jis ne teosofas, o rašytojas, kultūros darbuotojas, filosofas – moralistas.

Profesorius pritaria mano nuomonei, kad teosofiją sukompromitavo spiritizmas, kuris ėmė piktnaudžiauti psichinėmis žmogaus jėgomis, dvasinėmis žmogaus gyvenimo apraiškomis. Sykį per vieną Vydūno paskaitą buvo ir dvasiškių. Jie dažnai klausydavosi Vydūno ir daug kur jam pritardavo. Vydūnas kalba apie sielą. Jis sako, kad žmogus neturi sielos. Ją išgalvojo materialistai. Dvasiškiai nustebę ir pasipiktinę – kaip jis drįstąs taip kalbėti, tai pagaliau priešinga paties kalbėtojo pažiūroms. Taip, sako Vydūnas, žmogus sielos neturi. Žmogus… pats yra siela. Jis turi tik kūną. Kunigai patenkinti tokiu paaiškinimu. Taip Vydūnas pabrėžė dvasinę žmogaus prigimtį. Vydūnas labai tolerantiškai žiūrėjo į įvairias religijas, aukštai vertino krikščionybę. Tačiau jis vertino ne pačią krikščionybės liturgiją, ne dievus – asmenis, o pačią jos esmę. Toji esmė sutampanti su teosofijos esme. Jis papasakojo taip pat apie savo pokalbius su vienu misijonieriumi Lokiu, grįžusiu iš Indijos. Jis globojęs keletą krikščionimis tapusių indų. Vienas ypač pasižymėjęs pamaldumu. Sykį Lokys pamatė jį krikščionišku būdu besimeldžiantį Budos statulai. Misijonierių apėmė apmaudas, bet jis nusprendė nepykti ant atkritėlio, o gražiuoju su juo pasikalbėti, išsiaiškinti, kodėl jis meldžiąsis akmeninei statulai, juk ji tik akmuo ir nieko nei pikto, nei gero padaryti jam negali. Indas nustebęs pažvelgė į misijonierių. Kodėl, sako,

aš nieko Jums nesakau, kai Jūs meldžiatės metalui ar medžiui. Juk tai tik metalas ir medis, jis nei gero, nei blogo padaryti negali. Juk meldžiamės ne akmeniui, ne metalui, ne Budos ar Nukryžiuotojo pavidalams, o dieviškumo esmei. Pavidalas tik geriau padeda įsivaizduoti, suvokti dieviškumo idėjos esmę. Misijonierius buvęs nustebintas dėl tokios išminties, ilgai mąstęs, supratęs, kokios aukštos dvasinės kultūros yra indų tikėjimas. Jis metęs misijonieriauti ir sakęs, kad nereikia indų apkrikštyti, nes jie ir už krikščionis šventesni esą. Tas pats misijonierius prisiminė ir kitą epizodą. Sykį, žaibuojant ir griaudžiant perkūnui, žmonės susispietę puolė melstis. Misijonierius aiškinęs jiems, kad nereikia melstis, nes tai esąs ne Dievas, o elektra. Čia vėl atsiradęs išminčius, kuris paklausęs, kas tai yra elektra. Misijonierius nežinojęs net kaip paaiškinti, nes jis laikė elektrą kažkuo savaime suprantamu. Ar elektra yra jėga ar materija, paklausęs vėl išminčius. Misijonierius atsakęs, kad jėga. Tai kodėl jos tekėjimas priklauso nuo laido storumo? Misijonierius vėl pagalvojęs, kad materija. Išminčius sugėdinęs misijonierių dėl to, kad jis, pats nežinodamas apie patį reiškinį, ragina kitus nesimelsti. Tie žmonės intuityviai žiną, kam meldžiasi.

Remdamasis šiuo pavyzdžiu, Vydūnas pabrėždavo, kad mes dažnai, nežinodami pačios esmės, tą nežinojimą uždengiame kokiu nors žodžiu. Jis mėgdavęs cituoti Gėtės posakį apie tai, kad neišmanymui paslėpti žmonės pagimdo, išranda žodį. Profesorius kalba su užsidegimu, gestikuliuodamas, su vaizdinga veido išraiška. Ypač gražiai jis ironizuoja. Paklausiu, ar galima kalbėti apie Vydūno pasaulėžiūros evoliuciją. Profesorius paaiškina, kad Vydūno pažiūros nesikeitusios, jos tik gilėjusios. Kažin ar nesikirto Vydūno teosofo veikla su tautiniu jo darbu? Profesorius paaiškina, kad šie dalykai harmoningai derinosi. Vydūnas tarnavo visai žmonijai, norėjo, kad ir kiekvienas žmogus tobulėtų, būtų visavertis žmonijos narys. Tokiu jis tegalįs būti tik natūraliai augdamas, būdamas savo tautos sąmoningas narys. Iš tautos kūno išauga kalba, tikra, natūrali, nesikertanti su žmogaus prigimtimi. Gali žmogus kalbėti svetima kalba, bet ji nebus išaugusi iš jo kūno. Tada ir bus pažeista žmogaus dvasios harmonija. Žmogui, žinoma, naudinga

išmokti ir kitų kalbų, bet tik gerai išmokus motinos kalbą. Tada žmogaus asmenybė iš tikrųjų praturtėja. Todėl Vydūnas pasiaukodamas dirbo savo pavergtai tautai, dirbo konkrečiai, atiduodamas visas savo jėgas. Teosofai ne visada pritardavo jo tautinei veiklai.

Rašant „Sieben Hundert Jahre", Vydūnui talkindavo ir profesorius, surinkęs jam medžiagą iš Karaliaučiaus archyvų. Rašytojas paklausęs, ar nereikėtų apie tai paminėti knygoje. Profesorius, bijodamas nacių persekiojimo, paprašė to nedaryti. Taip jis ir likęs nepaminėtas.

Vydūnas buvo stiprios dvasios žmogus. Viename iš savo paskutinių rašinių jis pasakoja, kaip traukęsis iš Tilžės į Detmoldą. Jis papasakoja tokį epizodą iš savo ilgesnio buvimo viename dvare (greičiausiai Eikfier – *V. B.*). Kai pasirodė tarybinė armija, jos kariai elgėsi ne itin gražiai ir kilniai. Tiesa, pirmieji įėję į Vokietiją, buvo gana kultūringi, nieko nenuskriaudė. Tačiau jie įspėjo, kad po jų eina kiti ir kad jų reikia pasisaugoti. Vienoje šio dvaro rūmų salių gyveno moterys ir mergaitės. Jos labai bijojo tarybinių karių ir paprašė Vydūną saugoti jas. Vydūnas atsistojęs priemenėje tamsoje ir stovėjęs tarsi sargybinis. Naktį iš tikrųjų bandė į salę prasiveržti kariai. Tačiau kai pradarė duris ir žiebtuvėlių šviesoje pamatė seną žmogų, panašų į Dievą, jie pasitraukė, kai kurie ėmė net žegnotis. Vydūnas aiškina, kad jis sukaupęs visas savo kilnias mintis, kurių spinduliavimas nugalėjo karių geidulius, žemus instinktus.

Profesorius kalba, kad Vydūno mokslas, jo gyvenimo pavyzdys šiandienos žmogui turi būti itin reikalingi. Juk žmogus turi daugiau dėmesio skirti dvasios kultūrai, asmenybei ugdytis. Be materialinės gyvenimo pusės žmogus turi ir dvasinę, ir kuo greičiau jis suvoks visą jos svarbą, tuo bus geriau tiek atskirai asmenybei, tiek tautoms, tiek visai žmonijai.

Profesorių labai žavinti Lietuva, jos savita kultūra. Jis turėjęs šią vasarą progos pasivažinėti po Lietuvą. Labiausiai jį žavi dar gyva, graži lietuviška pagonybė. Ji jaučiama visur. Tokių jos apraiškų nesutiksi nė vienoje Europos šalyje – nei Vokietijoje, nei Prancūzijoje. Antai Palemone, Kauno marių pakrantėje, stovi aukuras, prie kurio poetai skaito

savo eiles. Juk tai labai graži tradicija, kažkokia šventa. Kaip lietuviai jaučia ryšį su tąja žila senove! Panašiai kaip Vydūnas, kuris save kildino iš Krivių Krivaičio giminės. Apie tai jam pasakojusi motina. Toji pagonybė, galima sakyti, sutampa su vydūniškąja teosofija. „Net apžiūrinėdamas Šv. Petro ir Povilo bažnyčią, aš jaučiau ne krikščionišką dvasią, o pačią gražiausią pagonybę. Tas grožis veda mane į begalines erdves, į pagonybę“, – kalba profesorius.

Jau vėlus vakaras. Kad ir kaip nesinori, bet reikia atsisveikinti su mielu profesoriumi, kuris tiki manyje radęs dar vieną draugą. O man jis primena ne tik Vydūno bičiulį, bet ir kilnų mūsų tautos bičiulį, tokį panašų į XIX a. vokiečių šviesuolius – Eduardą Gisevijų ir Georgą Sauerweiną, besisukinėjančius tarp jų širdžiai brangių lietuvininkų.

Gero kelio, profesoriau, iki susitikimo kitą vasarą!

P.S. 1987 m. balandžio 30 d.

IŠ Berlyno atėjo skaudi žinia: šių metų balandžio 16 d. mirė profesorius Viktoras Falkenhahnas.

Profesoriui buvo tik ką prasidėję 85-ieji metai. Nugyventas gražus, ilgas gyvenimas. Bet žinia buvo vis tiek skaudžiai netikėta. Rodos, taip neseniai – praėjusių metų rugsėjo 16-ąją – išleidome jį iš Vilniaus energingą ir linksmą, jis ir mes, lydintieji, būdami tvirtai įsitikinę, kad kitą vasarą vėl susitiksime. Nors ši paskutinioji kasmetinė profesoriaus viešnagė Vilniuje nebuvo trumpa, tačiau daug kas per ją nespėta padaryti, nepavykta daug ko aplankyti ar puikioje Rūtų gatvėje, kur nuolat apsistodavo, priimti, į ne vieną rūpimą klausimą atsakyti. „Jei neužeis karas, kitą vasarą vėl pasimatysime ir tą dalyką išsiaiškinsime“, – žvaliai ne vienam sakė profesorius. Ypačiai norėjo nusipiešti skulptūrinį L.Garlos darytą Vydūno portretą, kuris profesoriui labai patiko.

Karas neužėjo, bet kitos profesoriaus vasaros jau nebebus.

Lietuvos aidas, 2006, rugpj. 18, nr. 186, rugpj. 19, nr. 187.

LAIŠKAS KNYGOS „NEPAŽĮSTAMAS VYDŪNAS“ AUTORIUI PRANUI ANTALKIUI–MIKALAUSKUI

Vilnius, 1987 m. lapkritis

Didžiai gerbiamas Pranai Mikalauskai,

pirmiausia turiu labai atsiprašyti, kad nesuspėjau atsakyti į Jūsų gražius laiškus ir deramai nepadėkojau už man atsiųstus Jūsų kūrinius. Buvau įsuktas į visokių darbų ir rūpesčių karuselę, todėl iki šiolei taip ir nesuradau laisvesnio laiko su Jumis bent laišku išsamiau pasikalbėti. O pasikalbėti labai rūpi.

Visų pirma noriu padėkoti už Jūsų gražius žodžius mano kuklios knygelės „Filosofiniai Vydūno humanizmo pagrindai“ adresu. Nelabai jaučiuosi esąs tokio pagyrimo vertas. Labiausiai noriu išreikšti susižavėjimą Jūsų gyvenimo žygdarbiu, pasidžiaugti tuo, kad realiai įrodėte, jog Vydūno skelbti principai yra gyvenimiški ir praktiški, prieinami kiekvienam norinčiam jais pasinaudoti ir kad jų taikymas gali duoti tokius įstabius rezultatus, kokių Jums pavyko pasiekti. Savo pavyzdžiu Jūs įrodėte, kad idėjos ir darbai, žodžiai ir veiksmai turi būti harmoningai susiderinę bei neprieštarauti vieni kitiems. Jūsų rašyti darbai, kuriuose atskleidėte vydūniškųjų principų gyvybingumą, daro kerintį, labai sugestyvų įspūdį, įtikinamai parodo vydūnizmo, kaip praktinio veikimo sistemos, veiksmingumą ir patikimumą. Man, kaip Vydūno kūrybos ir gyvenimo tyrėjui, iš Jūsų darbų ryškesnis pasidaro gyvojo Vydūno portretas, jo, kaip realaus žmogaus, vaizdas. Manau, kad tie Jūsų darbai gali padėti ne tik tiems, kurie įveikinėja savo negalias, bet ir kiekvienam žmogui, kuris siekia savyje vidinės darnos bei darnaus savo raiškos sąskambio su pasauliu bei visa būtimi. Jūsų darbų dėka suprantamesnė ir paveikesnė tampa pati Vydūno idėjų sistema (iš esmės labai jogiška). Ji priartinama prie vis labiau pasimetančio šiuolaikinio žmogaus. Toks maždaug susidaro įspūdis apie Jūsų rašytus darbus,

ypač apie „Nepažįstamąjį Vydūną“*. Ačiū, kad taip atkakliai dirbote, kad tuos įstabius darbus rašėte! Taip dirbdamas Jūs puikiai realizavote *karma-jogos* principus, tuos principus, kuriais vadovaudamasis žmogus veikia nesavanaudiškai ir vedamas meilės siekia padėti kitiems. Labai norėtųsi, kad Vydūno 120-ųjų metų sukakties proga iš tų darbų bent viena kita ištrauka būtų publikuota.

Pripažindamas Jūsų darbų svarbą, patrauklumą ir naudingumą skaitytojui, noriu atkreipti dėmesį į tai, kas juose atrodo ginčytina, abejotina ar netikslu, į tai, dėl ko ir Jūs pats nerimaujate ir norite pasitarti.

Paskutiniame savo laiške Jūs išreiškėte susirūpinimą dėl Vydūno žmonos pavardės, dėl to, kad naujausiose publikacijose ji nurodoma kitokia, negu buvo priimta iki šiol, negu toji, kurią buvo pateikęs vienas iš prieškarinių Vydūno biografų Salys Šemerys. Šiuo klausimu galiu pasakyti štai ką. Kol nebuvo atrasta jokių Vydūną liečiančių archyvinių šaltinių, S.Šemerio pateiktoji Klaros Kochaitės (Koch) pavardė ir man nekėlė jokių abejonių. Aš net nemaniau, kad šį dalyką bebūtų įmanoma patikrinti archyviškai, kaip nemačiau pagrindo netikėti S.Šemeriu, biografines žinias gavusiu iš paties Vydūno arba iš jo brolių Jono ir Jurgio, po Pirmojo pasaulinio karo, kaip ir pats S.Šemerys, mokytojavusių Klaipėdoje. Būtent Vydūno broliai galėjo S. Šemerį kai kur netiksliai informuoti. Pavyzdžiui, jiems patiems galėjo atrodyti, kad Vydūnas buvo vedęs Kintų mokyklos vedėjo žmonos, kurios mergautinė pavardė buvo Koch, seserį Klarą. Minėti broliai ar vienas jų galėjo tiksliai ir nežinoti, kad būsimasis Vydūnas – Vilius Storostas – vedė paties mokyklos vedėjo Alberto Fiulhazės (Füllhase), o ne jo žmonos seserį.

Daugelio savo biografijos smulkmenų, kurių nelaikė esminėmis ir principinėmis, Vydūnas beveik niekada viešai netikslino, jei jos ir nebuvo teisingos. Tokių yra ne viena. Įvairiose biografijose nurodoma skirtinga rašytojo gimimo vieta (Jonaičiai, Šimkaičiai, Mažiai), įvairuoja jo brolių skaičius, skiriasi jo mokymosi ir studijų datos ir pan.

* Taip vadinosi mašinraštinis knygos variantas (*aut*.).

Priekuliškis kraštotyrininkas Kazys Budginas apie Vydūno žmonos pavardę gavo archyvinį paliudijimą. Jo iš Detmoldo (VFR) metrikacijos biuro gautoje Vydūno mirties liudijimo kopijoje (vieną jos egzempliorių turiu ir aš) aiškiai pasakyta, kad velionis buvo našlys, kurio anksčiau mirusi žmona buvo Klara Storost-Vydūnas, o jos mergautinė pavardė Fiullhazė („Clara Storost-Vydūnas, geb. Füllhase"). Vokiškuoju biurokratiniu pedantizmu yra sunku netikėti. Žinoma, tas faktas, kad kažkokiu būdu yra atsiradusi Kochaitės (Koch) pavardė, verčia susimąstyti ir išsiaiškinti, kodėl taip atsitiko. Tikiuosi kitais metais nuvažiuoti į VFR ir ten daug ką susijusio su Vydūnu patikrinti, patikslinti dėl jo žmonos pavardės – taip pat. Visiškai pritariu Jūsų minčiai, jog į istoriją turi įeiti tikroji Vydūno žmonos pavardė, ir šiuo atveju man visiškai nesvarbu, kokia ji bus – Kochaitė ar Fiullhazė, svarbu, kad ji būtų tikra. Kiek nuo manęs priklausys, darysiu viską tam tikrumui nustatyti. O kol kas esu linkęs labiau patikėti, deja, ne S. Šemeriu, o visiškai abejingu, šaltu ir nešališku vokiškuoju dokumentu, juolab kad jo naudai kalba ir šiokie tokie papildomi argumentai. J.Zemrickio ir A. Bitėno „Šilutės apskrities istorijoje" („Geschichte des Kreises Heydekrug", Memel, 1920) rašoma, kad Kintuose 1880–1909 m. (t.y. prieš tai, tuo laiku ir po to, kai ten mokytojavo būsimasis Vydūnas) precentoriumi (mokyklos vedėju) dirbo Albertas Fiullhazė. Jis buvo neeilinis žmogus, gana žinomas kraštotyrininkas, 1904 m. pats išleidęs gana išsamią Šilutės apskrities istorinę apybraižą („Geshichtliche Beschreibung des Kreises Heydekrug"). Ko gero, šis A.Fiullhazė, Vydūno svainis, pačiam Vydūnui bus nemažai padėjęs atsekti istorines Storostų šeimos šaknis. Kalbėdamas apie žmogų, kuris senus dokumentus studijavo, Vydūnas greičiausiai turi omenyje būtent jį. Tai, kad Kochaitės, o ne Fiulhazės pavardę almanache „Kovos keliais" mini Jonas Vanagaitis, galima paprasčiausiai paaiškinti tuo, jog jis seka S.Šemeriu. „Aukure" S.Šemerio studija „Vydūno gyvenimas" paskelbta 1937 m., o „Kovos keliais" pasirodė 1938 m.

S. Šemerio pateiktoji Vydūno biografija yra labai patraukli, gyva, turininga. Ji daugeliu atvejų gali pasitarnauti kaip vertingas, tačiau ne kaip *absoliučiai* patikimas šaltinis. Vienoje vietoje S.Šemerys leido sau

sukurti ir visai nepagrįstą versiją, kuri, deja, ir Jums tapo gana reikšminga, ir ja nemažai rėmėtės, kurdamas savo *„Nepažįstamojo Vydūno"* siužetą. Tai – Vydūno ir Martos Raišukytės pažinties, jo pasipiršimo jai versija. Kaip spėjimą šią versiją savo darbe apibūdina ir pats S.Šemerys. Jis taip pat nurodo, kad pats Vydūnas šią versiją neigė. Tiktai S.Šemerys mano, kad Vydūnas ją neigė ne tiek tiesos, kiek delikatumo sumetimais. Kaip šaltinį šiai versijai pagrįsti S.Šemerys pasitelkia kelias neva autobiografiniu pagrindu rašytas ir „Jaunime" skelbtas Vydūno apysakėles. Tačiau tose apysakėlėse sutampa tik taurios, skaisčios meilės motyvas, o jų siužetai skirtingi. Šiuo atveju būtų svarbu nurodyti, kuris iš tų siužetų yra tikrai autobiografinis. S.Šemerys to nepadaro.

Sugretinus Vydūno ir Raišukyės biografijas, jų chronologines ir geografines detales, bet kurio iš tų siužetų autobiografiškumas atkrinta. Vydūno vaikystė ir jaunystė iki 20-ties metų prabėgo Naujakiemyje (vok. Neudorf, netoli nuo Pilkalnio), Pilkalnyje ir Ragainėje. 1888 m., būdamas 20-ties metų, jis atvyksta į Kintus ir ten išgyvena iki 1892 m., ten 1891 m. veda. Iki tol Martos Raišukytės jis nė karto nebuvo matęs, jos nepažinojo ir jai nesipiršo. Mat jos jaunos dienos bėgo gana toli nuo tų vietų, kur augo, mokėsi, brendo ir dirbo Vydūnas. Gimė ji 1874 m. Pamario krašte – Pakalnės apskrityje Mocviečių kaime, prigludusiame prie Gilijos upės, paskui mokėsi Tilžėje ir 1892 m., tėvui pardavus dvarelį, atsikėlė gyventi Tilžėn. 1893 m. Martai teturint 18 metų mirė tėvas. Taigi, į Tilžę Marta atvyksta tais pačiais metais kaip ir Vydūnas. Betgi jau buvo praėję metai nuo Vydūno vedybų. Teoriškai galima daryti kokias tik nori prielaidas ir spėlioti, kad, sakykim, nuo 1888 m. jau mokytojaudamas Kintuose, Vydūnas galėjo nukeliauti iki Mocviečių (gana toli) ir svečiuotis Raišukų dvarelyje bei susipažinti su keturiolika metų teturinčia Marta, paskui laukti, kol ji paaugs iki kokių 17 metų, ir jai tada pasipiršti. Tačiau tokia spėlionė yra labai jau neįtikinama.

Be to, čia kyla itin įsakmus klausimas: kam kabintis už labai neįtikėtinai atrodančių versijų, o nepatikėti... pačiu Vydūnu? Juk, kaip gerai žinome, Vydūnas niekada nemelavo ir bekompromisiškai smerkė bet kokį melą. Taigi pats Vydūnas Martai Raišukytei skirtoje

knygoje „Rožės ir lelijos“ (Tilžė, 1933) rašo, jog į „tautišką lietuvių gyvenimą Marta Raišukytė stojo 1895 metais. Tų metų vasario 15 d. Birutės draugija suruošė pirmąją savo „šventę“. Marta pasižiūrėjo ir paklausė, kas čia darosi. O kaip rudenyje įsisteigė Lietuvių Giedotojų Draugija, ji po kelių mėnesių (t.y. 1895 pačioje pabaigoje ar 1896 m. pradžioje – *V. B.*) jai prisidėjo. Ir nuo to laiko visą savo amžių dalyvavo jos darbuose, būdama veikiai išrinkta ir į jos valdybą“ (p. 8–9). Apie pirmą pažintį su M.Raišukyte Vydūnas taip prisimena: „Kaip tik dabar prisimenu, kada ji atėjo <…> Atėjo (į Giedotojų draugiją, pradėjusią veikti pačioje 1895 m. pabaigoje – *V. B.*) su dviem draugėm. Buvo tai Marta Selenaitytė, mirusi jauna 1902 mts., ir Anė Blokytė, mirusi jau ištekėjusi antrose šešiose 1903 mts. Visos trys buvo linksmos, gyvos lietuvaitės, tiedvi šviesplaukės, Marta Raišukytė tamsplaukė, rudakė gintaro spalvos. Bet ji visų aiškiausiai spindėjo-mirgėjo“ (p. 15). M. Raišukytei tada buvo 21 metai. Taigi pats Vydūnas apie pirmą pažintį su Marta viską kuo aiškiausiai pasako.

Kyla klausimas: kodėl Vydūnas nepaneigė S.Šemerio pateiktos versijos? Šį kartą turime pasakyti, kad tikrai paneigė (tą, kaip jau minėjome, pripažino ir pats S.Šemerys), tik, deja, ne viešai. Tai rodo archyvinė medžiaga, esanti Lietuvos centriniame valstybiniame archyve. Šio archyvo 389 fondo 7 aprašo 372 byloje (p. 9–11) yra Lietuvos konsulo Tilžėje J.Sruogos 1937 04 24 laiškas Lietuvos užsienio reikalų ministerijos Politinio departamento direktoriui. Jame rašoma, kad „Vydūnas asmeniškai pokalbyje su konsulu pareiškė, jog jis nustebęs dėl S.Šemerio paskelbtų „Aukure“ žinių“: neteisingos žinios apie M. Raišukytę. Vydūnas straipsnį (S. Šemerio – *V. B.*) skaitęs, net prašęs kai kurias vietas išmesti, o žinių apie Raišukytę bei Jatulį (buvusį Lietuvos konsulą Tilžėje – *V. B.*) pateiktoje korektūroje visai nebuvę“.

Norėčiau patikslinti ir kai kuriuos kitus Jūsų darbe aprašomus Vydūno biografijos momentus. Vienas iš jų G.Sauerweino apsilankymai pas Vydūną. Tie apsilankymai iš tikrųjų buvo, tačiau kai kurios pokalbio tarp abiejų vyrų detalės aiškiai rodo prasilenkimą su tiesa. Jūsų aprašytame pokalbyje G.Sauerweinas su pavydu kalba apie tai,

kad išleisti beveik visi Vydūno raštai, kad Vydūnas jau esąs garsus rašytojas ir pan. Iš tikrųjų G.Sauerweinas taip kalbėti jokiu būdu negalėjo todėl, kad, kai jie abu bendravo, Vydūno dar nebuvo – tebuvo tik Vilhelmas Storostas, dar neišleidęs nė vienos knygos, tačiau vadovavęs Tilžės lietuvių giedotojų draugijai, dirigavęs jos chorui ir su jos vaidintojais vaidinęs savo parašytas, bet dar nespausdintas dramas. G.Sauerweinas mirė 1904 m. pabaigoje, neišvydęs nė vienos Vydūno knygos ir net Vydūno vardo negirdėjęs. Pirmosios knygos, kurių autoriumi pažymėtas Vydūnas, pasirodė tik 1907 metais, t.y. praėjus 3 metams po G.Sauerweino mirties.

Jūsų darbe daug vietos skirta Vydūno ir M.K.Čiurlionio draugystei. Mano manymu, toji draugystė yra tik Jūsų vaizduotės padarinys. Niekur neteko užtikti, kad Vydūnas ir M.K.Čiurlionis iš viso būtų susitikę ir asmeniškai bendravę. Šiuos abu kūrėjus sieja kūrybos ir pasaulėžiūros motyvai. Jau po M.K.Čiurlionio mirties Vydūnas yra bendravęs ir susirašinėjęs su jo našle Sofija Čiurlioniene bei seserimis. Vydūnas yra nemažai kalbėjęs ir rašęs apie M.K.Čiurlionio kūrybą, ją interpretavęs, bet niekur neužsimena apie asmeninę pažintį su juo.

Nelabai man patiko ir tai, kaip Jūs savo darbe aprašote Vydūno apsilankymus (jeigu tokie iš viso buvo) pas Berlyno profesorius medikus. Tie medikai negalėjo būti tokie primityvūs, tiesiog nevalyvi, be jokios inteligencijos, paprasčiausi sukčiai, pasipinigautojai, kokius Jūs vaizduojate. Suprantama, Vydūnui, matyt, iš tikro buvo ne visai priimtini anuometinėje medicinoje naudoti gydymo būdai. Yra žinoma, kad tuo laiku jis buvo daug pasiekęs besigydydamas pats, praktikuodamas vegetarizmą, studijavęs jam skirtą literatūrą, užsiiminėdamas indiškąja joga. Tačiau tai nereiškia, kad anuometinė vokiškoji medicina buvo visai nieko verta, kad profesūros rangą pasiekę gydytojai buvo tokie primityvai.

Su faktine tiesa nesutampa Jūsų aprašytas Vydūno išvykimo iš Kintų motyvas. Jūs rašote, kad Kintus ir mokytojo darbą ten Vydūnas buvęs priverstas palikti dėl pablogėjusios sveikatos. Iš tikrųjų begyvenant Kintuose Vydūno sveikata kaip tik pasitaisė. Iš mokytojo darbo irgi

niekas jo neatleido, vyresnybė jį netgi paaukštino tarnyboje. Puikiai išlaikęs antruosius mokytojo egzaminus, iš Kintų jis buvo pakviestas į Tilžę dirbti šio miesto devynklasėje vidurinėje berniukų mokykloje.

Tokios būtų Jūsų darbe man labiausiai užkliuvusios vietos. Jos nesunkiai pataisomos, ir tai būtinai reikėtų padaryti prieš pateikiant darbą spaudai. Apvalius nuo akivaizdžių netikslumų, darbas būtų įtikinamesnis ir dar patrauklesnis. Svarbiausia, žinoma, yra pati Jūsų dėstomoji koncepcija, o ne šie ar dar kokie nors kiti netikslumai. Jūs pats sakote, kad pirmiausia sukaupiate tikrą faktinę medžiagą ir tik ja remdamasis vaizduotės pagalba kuriate kai kuriuos konkrečius epizodus. Todėl ypač svarbu išlikti maksimaliai teisingam ir ten, kur tik įmanoma, siekti, kad faktinė medžiaga nė kiek nenukryptų nuo tiesos, ypač jei tą tiesą vienokiu ar kitokiu būdu pavyksta išsiaiškinti. Be to, ryškesni nukrypimai nuo realaus faktinio pagrindo gali labai klaidinti skaitytoją, kuris paprastai tiki tuo, kas parašyta bei spausdinta.

Šias mano pastabas priimkite kaip geranoriško siekimo kiek patobulinti iš esmės gražų ir taurų Jūsų darbą pasireiškimą. Tegul tasai darbas tarnauja žmonėms, ypač jaunimui, tegul taurina jų sielas ir skatina eiti sveiku gyvenimo keliu.

Linkiu Jums kuo geriausios sveikatos ir didžiausios sėkmės.

Nuoširdžiai Jūsų –

Vacys Bagdonavičius

P.S. Prano Antalkio knyga „Nepažįstamas Vydūnas“ išleista 1991 m. Į šiame laiške pateiktas pastabas (išskyrus apie G.Sauerweiną) joje nebuvo atsižvelgta, nors paantraštėje pažymėta, jog tai „Dokumentinė apybraiža“.

2007 09 14

UGDANT DVASINGUMĄ, REIKIA VISŲ SUTARIMO

Pokalbis su Vydūno draugijos pirmininku dr. Vaciu Bagdonavičiumi

Vydūno draugija, įsikūrusi prieš 19 metų (1988 m.), garsina Vydūno kūrybą – išleido rašytojo-filosofo raštus, jo nuostatas visuomenei skelbia įvairiuose renginiuose. Tad Draugijos pirmininko, Kultūros, filosofijos ir meno instituto direktoriaus dr. Vacio Bagdonavičiaus klausiame, kaip Vydūno idėjos sklinda nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje ir kokios iškyla problemos, jeigu jos nesulaukia deramo atgarsio žmonių protuose ir širdyse.

Deja, Vydūno idėjos plinta sunkiai ir tai ne naujiena, – *sako dr. V.Bagdonavičius.* – Ir anais, pirmosios nepriklausomybės laikais, buvo taip pat. Praėjus vos penkeriems metams po nepriklausomybės paskelbimo, Vydūnas rašė apie kultūros krizę mūsų valstybėje. Nors dabar manome, kad tuomet visose valstybės gyvenimo srityse buvo ryški pažanga, stiprėjo kultūrinis tautos potencialas, Vydūnui atrodė, jog toji pažanga buvo nepakankama, nes valstybė, anot jo, per mažai dėmesio skyrė dvasinės kultūros ir žmoniškumo ugdymui. Jis buvo įsitikinęs, kad Lietuva laisva tapo tam, kad būtų viena iš „aiškiausių žmoniškumo reiškėjų pasaulyje". Būtent apie tokią jos misiją mąstytojas kalbėjo 1918 m. balandžio mėn. rašytame sveikinime būsimajam pirmajam Respublikos prezidentui Antanai Smetonai, tuometiniam Lietuvos Tarybos pirmininkui. Vydūnui atrodė prasminga, kad Lietuva nepriklausomybę gavo be didelio kraujo praliejimo aukščiausioms jėgoms sudėsčius palankias istorijos aplinkybes. Būtent ši Aukščiausios Apvaizdos sukurtoji aplinkybė Lietuvą labiausiai įpareigojanti susitelkti dvasinei kultūrai stiprinti ir tuo būti pavyzdžiu kitoms tautoms. Susidaro įspūdis, kad panašiomis aplinkybėmis buvo atgauta ir antroji mūsų valstybės nepriklausomybė, o 1991 m. sausio agresiją įveikėme dvasios jėga, taigi pritaikant Vydūno ir jo didžiojo amžininko Mohando Gandhi propaguotus dvasios galia grįstus nesmurtinės kovos principus. Mes patys tada akivaizdžiausiai parodėme, ką gali dvasios

jėga. Pasirodė ji esanti daug stipresnė už smurtą! Atrodė, kad mus toji dvasia įpareigojo eiti josios nušviesta kryptimi. Atgimimo metu Vydūnas tarsi buvo kartu su mumis, primindamas tą kryptį. Ar vykdome tą įpareigojimą, ar einame ta kryptimi? Deja, atrodo, kad ne.

Šiandien mūsų visuomenė primena ligonį po kurio nors organo persodinimo operacijos, – *tęsė Draugijos pirmininkas,* – po jos galimos priėmimo ir atmetimo reakcijos. Iš pradžių atrodė, kad gindami nepriklausomybę priimame ir Vydūno dvasią, į ją remiamės. Dabar vyksta vos ne jos atmetimo reakcija. Šiandien atmetami ne tiek Vydūno principai. Labai panašu, kad atmetama beveik visa tai, kuo vadovaudamasi tauta ėjo į nepriklausomybę – teisingumas, moralumas, dvasingumas. Matyt, dvasingumo nuosmukį paveldėjome iš griūvančios sovietinės imperijos. Laimei, jog į statomo rūmo – mūsų valstybės – pamatus tvirtai įmūrytos dvasinės vertybės – pamatai tvirti. Bet gaila, kad rūmo statybai susivežame prastas medžiagas. Mes panorome greitai pavyti civilizuotas valstybes, ir tai natūralu. Nuošalyje palikę dvasinę kultūrą dėl praturtėjimo stengiamės kuo greičiau pagriebti civilizacijos paviršiaus dalykus. Taigi, dvasinius reikalus, kol prasigyvensime, nustūmėme į antrą planą, bet, deja, deja... Tai turi liūdnas pasekmes jau ir nepriklausomybės metais gimusiems vaikams. Ką pasakytų Vydūnas? Ne veltui steigdami draugiją jį pasiėmėme kaip išminties šaltinį, kuriuo gaivindamiesi galėtume kurti savo ateitį.

Nuolat prisimenu Vydūno misteriją „Probočių šešėliai“. Joje pavaizduota dvasinė mūsų tautos situacija XX a. pradžioje. Tada tauta skynėsi kelią laisvon būtin ir besiskindama blaškėsi. Kūrėsi visokie judėjimai, partijos, radosi įvairios ateities vizijos, ir visa tai sukosi apie materialinės gerovės idėją. Ją simbolizavo bendromis to meto aktyvesniųjų tautos sambūrių pastangomis pastatytas paminklas *spėkai ir medegai* – jėgai ir materijai. Jis tautai užstojo kelią į dvasinės raiškos erdvę, kaip pačiam Vydūnui atrodė, į tikrąją, esmingąją laisvę. Reikėjo tai laisvei paminklo, kaip prasmingo gyvenimo orientyro. Vydūno misterijos herojus Tautvyda nugriauna griozdiškąjį *spėkos ir medegos* paminklą ir pastato paminklą *dvasiai ir šviesybei*. Atrodo, kad ir mes kol

Prie Vydūno draugijos pastatytų Bitėnų kapinių vartų Draugijos pirmininkas V. Bagdonavičius (antras iš kairės) ir jos Garbės nariai: Julius Balčiauskas, Jonas Gudavičius, Kazimieras Žemgulys, Birutė Žemgulienė.
1998 m. rugpjūčio 6 d.

Vydūno draugijos nariai prie ką tik atstatyto Vydūno antkapinio akmens Bitėnų kapinėse. 2006 m. rugpjūtis

kas statome paminklą tik *spėkai ir medegai.* Ar pajėgsime jį nuversti? Jei būsime atkaklūs, pajėgsime. Tam turime nuolat šviesinti savo sąmonę. Jei nematytume šviesios perspektyvos, turėtume iš viso nustoti ką aktyvesnio visuomeniškai veikti – uždaryti bažnyčias, paleisti draugijas. Tada užtektų siekti tik individualaus išganymo, nulįsti kur į kampą ir medituoti.

Ateitį ypač svarbu sieti su jaunąja karta, jaunimo orientacija. Kaip ir mūsų kartoje būta visokio jaunimo, taip yra ir dabar. Todėl Vydūnas, kalbėdamas apie ateitį, pabrėžė, kad pirmiausia jaunuosius žmones reikia orientuoti prasmingai raiškai, skirtai Tėvynės stiprėjimo labui. Žinoma, nuo mūsų pastangų priklausys, į kurią pusę pasuks, kaip orientuosis jaunimo dauguma. Visais laikais, kokia bebūtų visuomenės socialinė ir dvasinė būklė, buvo sveikas tos visuomenės branduolys, bent dalį jaunimo traukė dvasiniai idealai ir jis atliko prasmingus darbus ir žygius. Taip yra ir dabar. Tai teikia pakankamo pagrindo optimizmui, tikėjimui, kad dvasios šviesa įveiks *spėkos ir medegos* skleidžiamą tamsą. Gaila, kad tokia galinga žmogaus sąmone manipuliuojanti pajėga – žiniasklaida netransliuoja šviesios dvasios proveržių, neparodo ir neskatina gražių iniciatyvų, sektinų pavyzdžių. Deja, ši ketvirtoji valdžia užvaldyta paviršinės šou kultūros magijos ir didele dalimi dvasiškai akla. Ši aplinkybė gerokai apsunkina mūsų veržimąsi į dvasios laisvę.

Paklaustas, kaip pasireiškia Draugijos įtaka visuomenei, Vydūno draugijos pirmininkas sakė:

Aš į Vydūno draugijos veiklą žiūriu savikritiškai. Matyt, mūsų pajėgos per menkos, bet, ką galime, tą darome. Būtų gerai, jei į tai, ką kalbame, įsiklausytų, atkreiptų dėmesį tie subjektai, kurie turi valstybės suteiktą galią veikti ir formuoti jos politiką. Tarkim, mokyklos Vydūno fenomeną galėtų paimti kaip savąjį, nacionalinį saviugdos klasiką, juo remtis ugdant jaunimo dvasines nuostatas bei vertybines orientacijas. Bet Švietimo ir mokslo ministerija tam abejinga, net tie jos darbuotojai, kurie lankydavosi pirmajame Vydūno klube, skėsčioja rankomis... Pedagoginiame universitete pasiūliau skaityti kursą „Vydūno etika“,

tačiau ekspertai šį pasiūlymą atmetė. Esą galima rimtai kalbėti apie Hegelį, Kantą, Heideggerį, o Vydūnas – „per menkas objektas". Pavyko įteisinti kursą „Rytų idėjų recepcija Lietuvos etikoje", kuriame studentams daug kalbu ir apie Vydūną.

Aš niekada nesakiau, jog tik Vydūno idėjos išgelbės Lietuvą. Esu tvirtai įsitikinęs, jog ugdant tautos dvasingumą turi būti bendras visuomenės, Bažnyčios, švietimo institucijų ir kultūrinių organizacijų susitelkimas. Tuo tarpu įsigali kažkoks liguistas mesianizmas, pretenzijos viską nudirbti vieniems ir nėra sutartinio veikimo. Dar daugiau – jaučiama kažkokia nesveika konkurencija. Tai jaučiama ir iš katalikų sluoksnių. Ten kažkodėl Vydūno tarsi bijoma. Nemanau, kad atsiribojant nuo Vydūno išlošiama. Vydūnas, kalbėdamas apie religijas, niekada nėra nė vienos papeikęs ar neigiamai atsiliepęs apie krikščionybę, apie jos esmę. Atvirkščiai – ją labai aukštai vertino, nors kritiškai žvelgė į istorines jos nuodėmes, dėl kurių ne taip seniai pati Katalikų Bažnyčia Šventojo Tėvo lūpomis atsiprašė.

Kažkada Jūs pasiuntėte Kreipimąsi Prezidentui, kaip savo laiku yra kreipęsis Vydūnas į prezidentą Antaną Smetoną. Ar iš Prezidentūros sulaukėte atsakymo?

Tiesioginio atsiliepimo – jokio. Vėliau aš pats Jo Ekscelencijai Valdui Adamkui į rankas įteikiau savo knygą „Sugrįžti prie Vydūno", kurioje yra ir šis Kreipimasis. Džiaugiuosi tiek, kad Prezidentui Vydūno nuostatos nėra svetimos, nes savo kalbose ne kartą jį yra citavęs, – *sakė Vydūno draugijos pirmininkas dr. Vacys Bagdonavičius.*

Ar likote patenkinti šią vasarą Bitėnuose surengta Draugijos stovykla?

Be abejo, esame labai patenkinti. Stovyklų pradžia – 1992 metai. Šių metų stovykla ypatinga tuo, kad buvo apvainikuotas kelerių metų darbas – pabaigėme Rambyno papėdėje tvarkyti Bitėnų kapinaites, Mažosios Lietuvos kultūros veikėjų panteoną. Šįmet darbo turėjome mažiau, todėl galėjome daugiau pabendrauti, pajausti Vydūno dvasią. Buvo gera ne tik stovyklavusiems, bet ir tiems, kurie trumpam apsilankydavo. Malonu, kad stovyklavo ir jaunimas, įnešęs jaunatviškos dvasios, energijos ir linksmumo.

„Donelaičio žemės“ leidėjai mano, kad Vydūno draugija galėtų aktyviau bendradarbiauti laikraštyje.

Tikrai iki šiol mažai pasinaudojome „Donelaičio žeme“ Vydūno kūrybai, o ir pačios Draugijos veiklai garsinti. Bet paėmus laikraščio komplektus ir juos paskaičius, galima susidaryti aiškų vaizdą apie Draugijos veiklą. Tam, kas kada nors rašys Draugijos istoriją, tie komplektai bus vienas iš pagrindinių šaltinių.

Ačiū už pokalbį.

Kalbėjosi STEPONAS LUKOŠEVIČIUS

Donelaičio žemė, 2007, Nr. 9–10.

I AM A BEAM OF INFINITE LIGHT

SKETCHES ON VYDŪNAS

SUMMARY

The book is a collection of the articles and essays on Vydūnas (Vilhelmas Storostas, 1868–1953) a famous Lithuanian philosopher, writer and promoter of the Lithuanian culture. Various aspects of his life and activity are discussed. His biography and Weltanschauung is compared with those of his contemporaries and comrades-in-arms. The topicality of his heritage to the present is highlighted. The book is rather fragmentary and does not present a consecutive study. Nevertheless, the facts and insights presented in it could contribute to Vydūnas's creative biography and enrich the interpretative context if his philosophy. The book is dedicated to Vydūnas's 140th birth anniversary.

The short summaries of the articles published in the book are presented bellow:

IS IT WORTH OF GOING BACK TO VYDŪNAS?

The article underlines the special significance of Vydūnas's humanistic ideas for overcoming the manifestations of moral decline in the contemporary Lithuania.

THE ETHICS OF VYDŪNAS

The article considers the ethical ideas of Vydūnas (1868–1953) a famous Lithuanian thinker, their sources and their moral relevance. The thinker is presented as the one who applied the ancient Indian philosophy to the current aspects of the spiritual life of Lithuania in the early 20th century, such as non-violent resistance to national assimilation in Lithuania Minor. In this aspect, Vydūnas is treated as an analogue of Mahatma Gandhi, and a phenomenon of Lithuanian neo-Vedantism. The Vydūnas's treatment of

human essence is based on the ideas of Vedanta. The ways for the liberation of the human essence from the material world, proposed by Vydūnas are discussed: action (karma yoga), love (bhakti yoga), knowledge (jnana yoga), and royal (raja yoga).

CONCEPTS OF ESSENCE AND THE DEVELOPMENT OF CULTURE IN VYDŪNAS's PHILOSOPHY

The Lithuanian thinker Vydūnas (1868–1953) based his theory of culture, the most original part of his philosophy, on the fundamental ontological concepts of spiritual absolute, which is both immanent and transcendent in relation to the world. He borrowed this concept from Hindu Vedanta. According to Vydūnas, culture is the expression of the immanent of the absolute in which people act. The essence of man is spiritual, but his material part belongs to nature. Culture springs from the contact between the spiritual essence of man and the material world. The human spirit realizes itself in such forms of man's activity as science, art and morality. The development of culture means the humanization of the world. At the same time, culture bears and expresses the marks of the personal and national spirit. Thus, the development of culture is both a form of humanization of the world and the expansion of the spiritual realm of freedom.

Religion, as a form of contact of human spirit with the absolute, does not belong to the world of phenomena and therefore it does not belong to culture. Religion is the very beginning and the ultimate end of culture, for all phenomenal reality tends to the absolute by the way of spiritual evolution.

TRAITS OF VYDŪNAS's AESTHETICS

The aesthetics of Vydūnas is an integral part of his culture theory. The theory is based on the Hindu Vedanta pantheistic concept of being, according to which the spiritual absolute makes the whole reality and is both immanent and transcendent in relation to the world. By way of evolution, the world goes back to the state of pure spirituality from which it originated. Man is a being, which has already reached that state. His essence is humanity and

belongs to the sphere of pure spirituality. By means of it he influences the world and creates culture. Along with science and morality, art is one of three major ways to create culture. Following this way, the creative power expresses itself through perceptible beauty. In nature, the creative power, the propagation of beauty represents growth, progress, blossoming, youth. The absolute spirit is present in all that. Human spirit is creative. Its creativity is the constituent of the spiritual evolution of the world. The influential power of art mostly depends on the level of the brightness of artist's spirit. The different kinds of art originate from various kinds of material used in creative activities.

VYDŪNAS: BETWEEN PHILOSOPHICAL MYSTICISM AND PHILOSOPHY OF CULTURE

The philosophy of Vydūnas is one of the most glaring instances of mysticism in the Lithuanian philosophy. Someone could object indicating that intensive cultural activity of Vydūnas contradicts to this claim. However, there is no contradiction, for the panen-theistic philosophy of Vydūnas naturally develops into his theory of culture. The latter maintains that man is destined to perfect the world by spiritually perfecting him/herself. This spiritual self-realization of human nature Vydūnas defines as culture. Hence, Vydūnas interprets the progressive development of culture as the gradual approximation to God.

THE *BIBLE* AND THE *BHAGAVADGITA* IN THE PRISM OF VYDŪNIAN OUTLOOK

In the article, the Lithuanian thinker Vydūnas (1868–1953) is presented as the originator of the synthesis of Oriental and Occidental sacral values. The *Bible* and the *Bhagavadgita*, one of the sources of Indian Vedantic philosophy, are revealed as the key components of the synthesis, as sources, in Vydūnas view, of spiritual experience denoting the same essence of being and the man. In them, the man is treated as the mouthpiece of divine power, as a sphere in which God's sacrifice for the world is manifested.

VYDŪNAS: THE LITHUANIAN VERSION OF NEO-VEDANTA

The famous Lithuanian thinker Vydūnas (1868–1953), influenced by the ancient India philosophy, elaborated the original theory of humanistic culture, by means of which he tried to provide more spirituality to the Lithuanian culture and assist this culture in its integration to the World's culture. His theoretical and practical activity was incited by the necessity to resist the Lithuanian population denationalization policy carried out by the German Empire in the Eastern Prussia. As the only effective way of resistance Vydūnas proposed the moral perfecting of the Lithuanians, the education of their internal spiritual capacity to resist any kind of oppressive violence. He founded this proposition on the ancient Vedanta philosophy. In 19–20th century the main ideas of that philosophy were employed by the leaders of the National Liberation Movement of India – Ramakrishna, D. and R.Tagore, S.Vivekananda, M.Gandhi, R.Roy, S.Dayananda, B.Tilak, Shri Aurobindo and others. Adjusting the ancient ideas of Vedanta to the demands of their time, they had created the new version of Vedanta – neo-Vedanta. Following their example, Vydūnas adjusted ideas of Vedanta to the actual demands of Lithuanian population of Eastern Prussia and created the original philosophy, which is very close to the Neo-Vedanta and therefore it can be regarded as its Lithuanian version.

NATIONALITY AND RELIGION IN THE PHILOSOPHY OF VYDŪNAS

While looking for the measures of enlightening his compatriots' religious consciousness, Vydūnas attempted to identify its relations with nationality expressed in the culture of nation. He saw the roots of that culture in the ancient religion of Baltic tribes. Comparing the latter with other religions, he concluded that it was sufficiently mature. By destroying it, Christianity greatly damaged the nation. The forcible Christianization and thoughtless extermination of the old forms of warship was the greatest mistake made by the propagators of Christianity. Vydūnas regarded that the cultural alteration of the nation at the beginning of the 20th century depended on the

remembrance of the foundations of the old religion and the restoration of pious attitude to them. Nevertheless, he was opposed to the restoration of ancient forms of worship.

THE NATION AND GLOBALIZATION IN VYDŪNAS's PHILOSOPHY

Vydūnas belongs to those Lithuanian thinkers who started to explain globalization. Because of the influence of Hindu Vedanta, his philosophy is global in its essence. According to it everything in the world is the manifestation of cosmic powers. All particular processes are the manifestations of one universal process of creation. That process is teleological. It seeks to reduce the diversity of the world back to the spiritual unity. All the trials, which befall humankind, are conditioned by cosmic powers. In the majority of cases, these trials are provoked by the destructive activity of humankind. On the background of cosmic process, the life and history of a nation have to be considered. Every nation has its own destination and task in the process of universal creation.

TO THE PUBLICATION OF THE FOURTH VOLUME OF VYDŪNAS'S WRITINGS

The fourth volume of Vydūnas's writings, published by the editorial house „Mintis", contains his works that had never been published before. All of them were written during the Second World War or soon after its end. In them Vydūnas contemplated the causes and results of the war. According to him, the fateful cause was the general devaluation of religion by humankind. He expressed his believes that the horrible war experience again approximates people to God and augments the value of religion in their eyes.

IS IT WORTH REVIVING THE AMATEUR THEATRE TRADITION OF THE LITHUANIA MINOR?

The amateur theatre tradition of the Lithuania Minor was started on February 17, 1895. That day, during the celebration of the tenth anniversary of the „Birute" Aassociation the drama „The Ruination of Kaunas Castle in

1362“ by A.Fromas-Gužutis had been performed. Since then up to 1900, the association annually staged two plays: one in winter, another in summer. The repertoire consisted of plays by J.Grinius, A.Fromas-Gužutis, A.Asnykas, A.Vilkutaitis, V.Storostas. In 1900, the association abandoned its theatrical activities but in 1908 it started them again, staging plays by A.Fromas-Gužutis, A.Macijauskas, G.Žemkalnis, and J.Vanagaitis. The latter was a director. The artistic quality of the spectacles was comparatively low.

In 1900, when the „Birutė“ significantly diminished its artistic activity, the Lithuanian Chanters‘ Association of Tilžė commenced their independent intensive, continuous, and remarkable musical and theatrical activity. Its theatrical repertoire consisted of dramas written by its director Vydūnas. Later these dramas were acknowledged as the unsurpassable examples of philosophical drama and regarded as a golden heritage of Lithuanian dramaturgy. In Tilžė alone the chanters annually arranged four theatrical evenings and two feasts. They also visited many places of the Lithuania Minor performing road shows and giving concerts. Their artistic activities were warmly welcomed not only by Lithuanians but also by enlightened Germans, who started treating Lithuanians more respectfully. The example given by the chanters and the „Birute“ inspired the youth of the Lithuania Minor to organize their own amateur theatre groups. As a rule, they staged the plays by Vydūnas. This amateur theatre movement continued up to the World War I. After the war, the favorable conditions for amateur theaters existed only in Klaipėda region, the part of Lithuania Minor, which had accrued to the Republic of Lithuania, but the Chanters’ Association remained in Tilžė and under the direction of Vydūnas restarted its artistic activities. The chanters gave concerts and performed plays not only in Tilžė but also in other parts of Germany and the Lithuania Minor. Not everywhere, they were welcomed friendly and benevolently. Sometimes they experienced animosity, obstructions and even violence. In 1935 in the German part of Lithuania Minor, all Lithuanian activities were banned.

In the Lithuania Minor, the amateur theatre movement heightened the national self-respect of native Lithuanians, strengthened their spiritual resistance to denationalization and contributed to their aesthetic education.

The movement was the expression of high culture. Nowadays its revival would be meaningful.

THE INDEPENDENT LITHUANIA WITHIN THE SCOPE OF VYDŪNAS

Vydūnas belonged to the Lithuania Minor but his public activities and creative works surpassed the limits of his native country and completely penetrated the Lithuanian nation. He reached his creative maturity at the second half of the first decade of the 20th century. During the same period he developed his closer relations with the Lithuania Major.

At that time, the Lithuanian-speaking people fostered the idea of independent state restoration. Believing that such restoration is possible, Vydūnas decisively asked: what is the meaning of national freedom? According to him, that freedom has meaning because it enables the people to create the necessary conditions for the developing and perfecting the national spirituality, which essentially contributes to the spiritual evolution of the world and leads to the unity of the whole humankind. During World War I the thinker demonstrated by means of his writings the existence of alive and creative Lithuanian nation and so contributed to its attempts of gaining independence.

After the restoration of independence Vydūnas expressed his believe that in order to promote the spirituality the fundamental principles of morality should be strictly observed. From his dwelling-place in the dependent Lithuania Minor he vigilantly observed what was going on in the political and cultural life of the independent Lithuania Major, how much its life differed or corresponded to the spiritual principles, which he promoted. Using those principles, he examined and qualified all political actions of Lithuanian authorities. He highly rejoiced over the growth and spread of national culture but at the same time, he did not spare a well-meant critique to negative phenomena, which he either treated as inherited from the past or caused by the objective difficulties of intensive growth. He called to their patient and consistent elimination. His own observations, evaluations and initiatives Vydūnas most comprehensively expressed in the magazine

„Darbymetis", which he edited in 1921–1925, as well as in the Lithuanian newspapers and journals: „Lietuvos aidas", „Klaipėdos žinios", „Dienovidis", „Akademikas", „Naujoji Romuva", „Literatūros naujienos, etc.

In these publications Vydūnas promoted the karma yoga principle of activity, formulated in „Bhagavad-Gita"(which he himself translated to the Lithuanian language), as a guiding principle for the life of new independent state. This principle demands the sacrifice for the common good of nation. Everyone participating in the life of state should go in for an office, because he or she is able to perform the job well, not because it is related to the high rank, honor or big salary; that he or she should be unconditionally just and conscientious; that he or she should not seek after profit and quick remuneration. Vydūnas was certain that the satisfying of these demands grants a success for a work: that work which follows the demands of karma yoga principle takes part in the creative powers of Lithuanian nation and reaches the level of divine creativity.

Looking trough the prism of these demands Vydūnas observed and assessed the political and cultural life of independent Lithuania. He saw that in many cases these demands were neglected. He was perturbed seeing how the representatives of ruling circles fought for offices striving for honors and wages, not for well performance. According to him, the absence of concordance between authorities and society, the lack of tolerance in relations between various social strata and between different political parties, the low level of culture in criticizing are especially harmful for the state. Vydūnas qualified as the negative and nation-splitting factor the abundance of parties and their quarrels. He underlined that uncritical attitude to cultural values of other nations and inability to choose the best of them was harmful to Lithuanian culture, that the commercialized press did not contribute much to it.

The incorrectly understood freedom was qualified by Vydūnas as one of the most important causes of negative phenomena in the life of Lithuanian state. According to him, freedom was supposed as a purely negative freedom, as a license to every inclination, desire and even vice without any restricting responsibility. Such freedom was a mock freedom. It was not

worth seeking. Only positive freedom enabling the spiritual principle to determine the behavior of particular person and of the whole nation is worth of seeking. If the nation has no such spiritual freedom its political independence is in danger.

Vydūnas was one of the most active revivers of Lithuanian nation and visionaries of its elevating mission in the development of humankind. He saw the independence of Lithuania as a possibility of spreading Lithuanian spirituality, increasing the spirituality in the world and becoming the positive example to other nations. Some of his observations and assessments of Lithuanian political and cultural life remain suggestive and important in our days.

PARALLEL LIVES AND PARALLEL IDEAS. VYDŪNAS AND SCHWEITZER

There are some significant similarities in the activities of Albert Schweitzer (1875–1965) and Vydūnas (1868–1953). Both the thinkers put much effort in looking for the solutions of the most acute problems of the time. Their made attempts for balancing the main challenge of the beginning of the 20th century, which can be identified as a disproportion between the tempo of the civilizational and spiritual development on the one hand, and its results on the other. Their lives strongly supported their intellectual principles. Both of them were determined to serve the people. There are parallels in their interests as well. Their investigations were centered on the world religion as a fundamental form of human and cultural relations and the analysis of Eastern and Western spiritual experience with the aim of its depolarization.

Schweitzer and Vydūnas were kindred in their understanding of the vocation of philosophy – they deemed it a way of approaching the world in order to solve its practical problems. They were akin in the interpretation of Being's spiritual background. Both the thinkers emphasized the importance of morality and looked for the harmony between spiritual and practical moral actions. In sum, the alpha and omega for both philosophers was a deep respect towards life.

THE AFFINITIES AND DIFFERENCES IN THE IDEAS OF VYDŪNAS AND RUDOLF STEINER

Vydūnas and Rudolf Steiner (1861–1925) both were greatly influenced by theosophy and both faithfully upheld its principles. Nevertheless, each of them followed his own way of spiritual quest. Vydūnas developed original theory of culture; Stainer founded anthroposophy, a spiritual philosophy that postulates the existence of an objective, intellectually comprehensible spiritual world accessible to direct experience through inner development, through conscientiously cultivating a form of thinking independent of sensory experience. Both the thinkers most manifestly differ in their appoaches to nation. According to Steiner, the individual had primacy over any racial, ethnic, national or religious affiliation; ethnicity and nation were transient characteristics rather than essential aspects of the individual. Vydūnas, on the contrary, underlined the importance of ethnicity and nation for the upbringing and perfecting the individual's personality. Steiner looked for the artificial methods for the acceleration of personal development and mastering of his/her occult spiritual powers. Vydūnas, however, was against any artificial acceleration. He was convinced that the individual had to master his/her own occult abilities gradually following the way of evolution. According to him, there should not be jumps in the spiritual development. Person perfects him/herself together with his/her own nation promoting culture.

VYDŪNAS AND JONAS BASANAVIČIUS

The article is a narrative of the personal relations of two prominent public characters of Lithuanian revival movement – Vydūnas and Jonas Basanavičius. Their friendship started in 1895 and lasted till Basanavičius's death. They shared many common ideas but their approach to the nation differed. Basanavičius treated the nation as the builder of a state, but Vydūnas considered it as an important condition of the spiritual perfecting of personality. The letters of Vydūnas to Basanavičius are added to the article.

ADOMAS BRAKAS – AID AND COMRADE-IN-ARMS OF VYDŪNAS

One of the most important events in the life of Adomas Brakas was his acquaintance and intercourse with the famous Lithuanian thinker, writer and public character of Lithuania Minor, Vydūnas (1868–1953). Fascinated by humanistic ideas and cultural activities of the latter Brakas became his ardent supporter and comrade-in-arms. After completing his studies in Paris, he formatted and illustrated the following books by Vydūnas: the collection of songs *The Lithuanian Bells* (1909), plays *The Native land* (1908) and *The Serves and Shirks* (1919), philosophical treatise *Our Goals* (1921), textbook *The Guide How to Pick up the Lithuanian Language* (1912, the second edition in 1924), and the magazine *Youth* (1912). In this magazine (issued in 1911–1914) as well as in the magazine *The Harvest Time* (issued in 1921–1925) Brakas published his own pieces of the fine arts. He had painted the big portrait of Vydūnas. Unfortunately, its lot is unknown. Since 1911, Brakas lived in Klaipėda and assisted Vydūnas in organizing there lectures, performances and concerts of the Tilžė Chanters Association. As a rule, the association preformed Vydūnas' plays. Brakas described at length the theatrical activities of Vydūnas in the magazine *The Theatre* (1938, no. 6). On its pages he highly appreciated them. In his own turn Vydūnas highly appreciated the deserts of Brakas in the necrology (*The Viator,* 1952, no. 3).

VYDŪNAS LEFT, ORVYDAS CAME

Although it is not easy to perceive the similarities in their lives and activities, nevertheless Vilius Orvydas (1952–1992) and Vydūnas are spiritual relatives. Although there are no evidences of the direct Vydūnas's, a philosopher, influence on Orvydas, a sculpture and Franciscan monk, nevertheless some facts encourage to suppose that such influence was possible. For during Orvida's youth Vydūnas's ideas were again popular in Lithuania especially among the Lithuanian intellectuals; his works were accessible; people of Samogitia still remembered meetings with Vydūnas; painters and sculptors made his portraits. Moreover, Orvydas way of spiritual researches closely resembles that of Vydūnas. In comparing their creative works, it is easy to

notice that both the thinkers were interested in the Weltanschauung of the ancient Baltic tribes, wisdom of the East, and in foundations of Christian religion. The courage of thinking, anti-dogmatism, and tolerance in the matters of faith was typical to them both. Each of them strived to enshrine living faith in the Lithuanian nation. Each of them underlined the necessity of divine inspiration for the success of creative activities. Each of them practiced self-renunciation regarded as inevitable condition for internal freedom and followed virtuous way of life striving for spiritual purity.

CONVERSATION WITH PROF. VIKTOR FALKENHAHN IN VILNIUS, RŪTŲ STR. 13, ON AUGUST 25, 1971

The article presents the reminiscences of Berlin Humboldt University Prof. Viktor Falkenhahn (1903–1987) about Vydūnas as a teacher, about the circumstances of Vydūnas's writing the book *Seven Hundred Years of German-Lithuanian Relations*, about the professor's assistance in collecting materials to it. In his reminiscences, Prof. Falkenhahn gives many facts concerning the cultural life of Lithuanians in Prussia in 1930–1940.

THE LETTER TO PRANAS ANTALKIS-MIKALAUSKAS, THE AUTHOR OF THE BOOK *UNKNOWN VYDŪNAS*

The author of the letter underlines the significance of Pranas Antalkis-Mikalauskas's book *Unknown Vydūnas*, which is now under preparation for publication, by characterizing it as propagating Vydūnas's principles of healthy live, attractive to readers, and influential. Herewith he indicates some factual inaccuracies unacceptable in the book that belongs, or tries to belong, to the genre of documental essay. It should be noted that those inaccuracies were not corrected in the previous publication of the book in 1991.

Bagdonavičius, Vacys

Ba-121 Spindulys esmi begalinės šviesos: etiudai apie Vydūną / Vacys Bagdonavičius. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2008. – 264 p.: iliustr.
Santr. angl. k. - Bibliogr. išnašose.

ISBN 978-9986-638-98-8

Knygoje pateikiami straipsniai apie filosofą, rašytoją ir kultūros veikėją Vydūną (1868–1953). Juose analizuojama šio mąstytojo kultūros koncepcija, parodomos jos ištakos, išryškinamos pagrindinės jos dalys. Detaliau aptariama Vydūno etika ir estetinės pažiūros, atskleidžiami religiniai jo filosofijos aspektai, nušviečiamos idėjinės šio mąstytojo sąsajos su indiškuoju neovedantizmu bei įžymiais amžininkais A. Schweitzeriu ir R. Steineriu. Parodomos globalizacijos sampratos apraiškos Vydūno filosofijoje bei jų santykis su tautiškumo samprata. Aptariama koncertinė ir teatrinė Vydūno veikla su Tilžės lietuvių giedotojų draugija, nušviečiamas bendradarbiavimas su tautinio atgimimo patriarchu J. Basanavičiumi bei Mažosios Lietuvos kultūros veikėju dailininku A. Braku. Pasakojama apie vokiečių kalbininko V. Falkenhahno pažintį su Vydūnu ir apie jo talką rašant istoriosofinį veikalą „Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių“. Apžvelgiami Vydūno vertinimai apie nepriklausomos Lietuvos gyvenimą. Išryškinami mums aktualūs Vydūno idėjinio palikimo aspektai.

UDK 08+17](474.5):929Vydūnas+
888.2:929Vydūnas

VACYS BAGDONAVIČIUS

Spindulys esmi begalinės šviesos
Etiudai apie Vydūną

Viršelio dailininkas Adomas Matuliauskas
Redaktorė Gražina Mikailionienė
Maketavo Daiva Mikalainytė

Išleido Kultūros, filosofijos ir meno institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105, Vilnius
Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Žalgirio g. 90, LT-09303, Vilnius